

REZISTENCIJA

GENOCIDAS IR

Ar girdi mano balsą, klaikoj vieš
ar girdi, kaip Tave šaukia
Ar žili, kad Bergrėje mūsų laisvų ?
Tu dar kalnio širdis paguosi
Bet Bergrė brangi

Intuityvus Viltys

ALGIRDAS
JĖČYS

2
Verki
verki
je
me
ju
tada mes vėl jauni
mums mirtis nebaisi
tada žengiamo
mūsų apsimauk
simtoji

ALGIRDAS
JĖČYS

*Dainavos
apygardos
partizanų
vado
Domininko
Jėčio-Ažuolio
sūnaus
prisiminimai*

LIETUVOS
GYVENTOJŲ
GENOCIDO
IR
REZISTENCIJOS
TYRIMO
CENTRAS

VILNIUS
2000

UDK 947.45.083

Je-12

ISBN 9986-757-36-3

© Lietuvos gyventojų genocido ir
rezistencijos tyrimo centras, 2000

© Meninis apipavidalinimas, Romas
Dubonis, 2000

P R O L O G A S

Aš mokausi dešiniakraščio Alytaus (Alytaus I) pradžios mokyklos penktame skyriuje. Gyvenu „Saratovo“ ka-reivinėse. Jos pastatytos XIX ir XX amžių sandūroje, kai Rusija, stiprindama vakarines sienas, pavertė Alytų pusiau tvirtove ir atkėlė čia pulką iš Saratovo. Greta šio toks ae-rodromas, bet jame lėktuvų nėra, jis naudojamas tik per aviacijos šventes.

Šiose „Saratovo“ kareivinėse įsikūręs 2-ojo DLK Birutės ulonų pulko remonto eskadronas, vadovaujamas majoro Ugianskio. Čia dar prisiglaudė Alytaus šaulių rinktinės komendantūra ir Alytaus miškų mokykla. Komendantūrai vadovauja pulkininkas leitenantas Bronius Basiulis, o Miškų mokyklai - diplomuotas miškininkas A. Rukuiža. Už puski-lometrio stovi kanifolijos ir terpentino fabrikas, jo direkto-rius- Br. Budžius, pagal išsilavinimą girininkas. Fabrikas per-dirba pušų sakus ir priklauso Miškų departamentui.

Kareivinės stovi ramioje ir gražioje vietoje. Pietuose - Aly-tus I, vakaruose - Nemunas, šiaurėje ir rytuose - Alytaus šilas. Tarp kareivinių ir Alytaus-Birštono plento stūkso keturi me-diniai dviaukščiai pastatai. Trijuose gyvena ulonų eskadrono karininkų, viršilų, puskarininkų, šaulių komendantūros tarnautojų (dalis jų - taip pat kariškiai) ir Miškų mokyklos dėstytojų šeimos. Kiekvienas pastatas turi po aštuonis keturių kambarių butus. Ketvirtame pastate - Miškų mokykla ir mo-kyklos bendrabutis, čia mokosi busimieji girininkai. Visi ke-turi korpusai iš lauko pusės visai vienodi. Dar yra vienaaukščių namų: šaulių komendantūra, jos sandėliai, Miškų mokyklos valgykla, Alytaus šilo eigulio Lukaičio ūkis.

Kiekvienoje šeimoje - po du ir daugiau vaikų, tik aš netu-riu nei broliuko, nei sesutės. Mūsų šeima čia gyvena nese-niai: mes atsikėlėme 1936 metais iš Utenos. Aš gimęs Ukmergėje, žinau, kad tėvai gyveno ir Tauragėje, Zarasuose.

Mano tėvas Domininkas Jėčys — Lietuvos kariuomenės ka-pitonas, baigęs pirmąją Lietuvos karo mokyklos laidą. Jis gimė 1896 metais Biržų apskrities Vabalninko valsčiaus Medžiūnų kaime. Šeimoje buvo ketvirtas ir jauniausias sūnus, todėl pagal

tų laikų papročius buvo leidžiamas į mokslus. Prieš pat Pirmąją pasaulinę karą baigė Panevėžio vidurinę realinę mokyklą. 1918 metais įstojo į besikuriančios Lietuvos kariuomenės gretas, dalyvavo mūšiuose. Jau išsitarnavęs puskarininkio laipsnį netoli Vilniaus pateko į lenkų nelaisvę. Vilniaus belaisvių stovykloje ilgai neužsibuvo: susitarė trise bėgti. Vieną iš jų lenkai nušovė lipantį per stovyklos tvorą, o kiti du paspruko. Prie Žiežmarių norėjo persikelti per Strėvą, bet tiltais eiti bijojo, nes jie galėjo būti saugomi lenkų. Nors jau žiema, bet upė dar buvo neužšalusi, užšalę tik pakraščiai. Nematydami kitos išeities nutarė upę perplaukti. Ėjo ledu, kol įlūžo, plaukė į kitą pusę. Išlipę į kitą krantą nusimetė permirkusius viršutinius drabužius ir vienais apatiniais bėgo tolyn.

Tuo metu prie Žiežmarių ištisinio lietuvių ir lenkų fronto nebuvo, susiorientuoti, ar čia dar lenkai, ar jau lietuviai, buvo sunku, todėl bėgo kiek kojos neša. Bėgant šaltyje apatinės kelnės ir marškiniai ties keliais ir alkūnėmis nulūžinėjo ir nusimovė. Likęs su tokia „sportine uniforma“ tėvo draugužis nebeišlaikė ir rizikuodamas pakliūti lenkams į rankas pasuko į pirmą pasitaikiusią sodybą. Tėvas bėgo dar kelis kilometrus.

Išsekus paskutinėms jėgoms, užsuko pas ūkininką ir jis. Pasirodo, taip toli bėgti nereikėjo, nes lenkų šiapus Strėvos nėra. Tėvas troboje mėgino apšilti. Be „sportinės uniformos“, jis dar turėjo užsimovęs vilnones pirštines, kurios prišalo prie rankų. Pasimetusi šeimininkė šliūkštelėjo tėvui ant rankų šilto vandens, ir pirštinės nusimovė su visa oda. Rytojaus dieną ūkininkas pakinkė roges ir vežė kareivėlį į Kauno karo ligoninę. Važiuodami susitiko antras roges, o jose - tėvo bendražygis, irgi vežamas į Kauną. Jis, deja, mirė ligoninėje

nuo plaučių uždegimo. Tėvas išsigydė, tačiau ant plaštakų išorinės pusės liko amžina egzema.

Iš ligoninės - tiesiai į Karo mokyklą, nes baigusio vidurinės mokyklos lietuvių jaunimo buvo ne per daugiausia. Vilkiniams kariška uniforma ir jau kariavusiems fronte buvo sudarytos visos sąlygos tapti karininkais. Baigęs Karo mokyklos pirmąją laidą tėvas paskiriamas į 11 -ąją pėstininkų pulką, tuo metu stovėjusį Alytuje (vėliau pulkas buvo perkeltas į Ukmergės apskritį).

Šiame pulke tarnavo ir karininkas Pranas Dambrauskas, kilęs iš Raudonikių kaimo (apie 5 km nuo Alytaus II į Balbieriškio pusę). Jis baigęs caro karo mokyklą, vedęs gretą Raudonikių esančio Rutkos dvaro guvernantę (vaikų auklėtoją) L. Rentelytę. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą tarnavo caro armijoje Petrograde. Po revoliucijos kryžiaus keliais su visa šeima per Permę, Orenburgą grįžo į Lietuvą. Pasienio punkte juos priėmė tik baigęs Karo mokyklą jaunas karininkas - busimasis mano tėvas. Dambrauskai turėjo tris vaikus: Verutę (gimė 1905 m.), Petrą (1907 m.) ir Elenutę (1915 m.).

Taigi leitenantas Domininkas Jėčys 1926 metais vedė Verutę Dambrauskaitę, ir 1928 m. sausio 26 d. išvydau pasaulį aš.

Mano senelis Pranas Dambrauskas mirė 1930 metais, o senelė — 1938 metais. Abu palaidoti Ukmergės kapinėse greta savanorių kapų. Dėdė Petras (mamos brolis) tarnavo pasienio policijoje prie Nidos, o teta Elena (aš ją vadinau teta Liole) ištekJė už 1-ojo DLK Gedimino pulko karininko leitenanto Jono Semaškos ir gyvena Ukmergėje.

Tai artimiausi mano giminės iš motinos pusės. Antros eilės
8 giminių aplink Alytų gana daug: tai mamos pusbroliai ir

pussės, jie gyvena Raudonikių, Navickų, Jočiškių kaimuose. Tėvo visa giminė toli - Šiaurės Lietuvoje.

Tėvas tarnavo Tauragėje, Zarasuose, o apie 1930 metus perėjo dirbti į Šaulių sąjungą ir iki 1936 metų buvo Utenos 2-osios šaulių rinktinės komendantu.

P A S A U L Y J E
N E R A M U .
1 9 3 8
M E T A I

Man šią žiemą suėjo 10 metų. Pradžios mokykla nuo namų tolokai - apie 3-4 kilometrus. Rudenį ir pavasarį toks atstumas, aišku, vieni niekai, bet žiemą, kai spaudžia 20 laipsnių šaltis, malonumas menkas. Gerai, kad majoras Ugianskis turi vaikų, o vyresnysis - Cezaris - irgi eina į mokyklą, todėl per didelius šalčius visi mūsų miestelio vaikai „kariškomis“ rogėmis vežiojami į mokyklą ir atgal.

Tačiau šiais metais šalčiai jau pasibaigė. Pavasarėja - jau kovo mėnuo.

Mano tėvas nuo 1936 metų tarnauja Alytaus 19-osios šaulių rinktinės komendantūroje komendanto pavaduotoju - raštvedžiu. Vieną dieną jis grįžta iš komendantūros nepaprastai pakeitęs savo išvaizdą. Niekada nematydavau tėvo ginkluoto, nebent per valstybines šventes ar karines pratybas. Tokiais atvejais - prie diržo nedidelis dėklas su 7-to kalibro „Suasonu“, kartais dar kardas, o dabar vietoj kepurės — pošalmis ir prie diržo didelis dėklas su 9-to kalibro „Parabeliu“.

Tėvas paprašo valgyti, diržą su visu dėklu numeta ant kėdės. Kol jis valgo ir kalbasi su mama, aš apžiūrinėju šį naują dar nematytą „įnagį“. Čia tai bent! Viena ranka jį ir pakelti man sunku, o ką jau kalbėti apie nusitaikymą, šoviniai storesnį net už šautuvo!

Apžiūrinėdamas girdžiu, kaip tėvas mamai pasakoja, kad lenkai įteikė Lietuvai ultimatumą dėl normalių santykių atstatymo. Vadinas, nusibodo lenkams su mumis pyktis - ir nutarė taikytis grąžindami mums Vilnių! Mama, pasirodo, irgi panašiai galvoja, bet tėvas šią versiją paneigia. Jis pavalgo, apsirengia, atsisveikina su mama, manimi ir išvažiuoja į pasienį. Kada grįš - nežino. Mama labai susijaudinusi. Viena ausimi esu girdėjęs, kad ji, dar prieš arčiau susipažindama su tėvu, turėjo simpatiją - leitenantuką, kurį lenkai be niekur nieko pasienyje nušovė. Turbūt dėl to ji ir dabar tėvui išvykstant į pasienį taip jaudinasi.

Išdumiu į kiemą, bet čia jau visi naujieną žino ir vien tik apie tai kalba. Svarbiausia — bus karas ar nebus. Netrukus pasirodo pirmosios pastotės. Į jas iš sandėlių kraunami gin-

klai - šautuvai, kulkosvaidžiai, šoviniai, granatos - ir vežami į kaimus. Apginkluojami šauliai. Kilus karui jie turi padėti kariuomenei, jeigu ji puola. Jei ginasi ir traukiasi, turi, pasi-taikius pirmai progai, likti priešo užnugaryje ir veikti kaip partizanai. Tokius ir panašius dalykus aš išmanau, nes dauguma mūsų svečių yra kariškiai, ir aš girdžiu beveik visas jų kalbas. Puikiai žinau ir tai, kad suaugusiųjų kalbų neturiu aptarinėti ne su namiškiais.

Bet kas darosi gatvėje?! Visi tik ir laukia karo su lenkais pradžios. Pagaliau Vilnius bus mūsų! Tos kalbos ne tik gatvėje ar mokykloje. Toks pat entuziazmas ir kareivinėse. Lenkams nepavyks susidoroti su Lietuva taip, kaip šį mėnesį vokiečiai susidorojo su austrais!

Koks buvo nusivylimas, kai Lietuvos vyriausybė priėmė lenkų ultimatumą! Kareiviai vaikščioja apsiašaroję, o ką jau kalbėti apie civilius. Namuose girdžiu, kad Vokietijos pasiuntinys tiesiog maldavo Smetoną nenusileisti ir nepriimti ultimatumo, žadėdamas visokeriopą pagalbą, neatmetant net ir karinės jėgos.

O gyvenimas slenka savo vaga. Aš baigiu penktą pradžios mokyklos skyrių ir galvoju, kaip aplenkus šeštą pakliūti į pirmąją gimnazijos klasę. Šitas šuolis man būtinai reikalingas, nes noriu pasivyti savo draugą ir krikštabrolį Gediminą Basiulį ir kartu su juo mokytis. Jo mama — mano krikšto motina, o tėvas — šaulių komendantūros komendantas. Nors Gediminas už mane dvejais metais vyresnis, bet pasivyti aš jį turiu būtinai. Pagaliau šokti per klasę man ne naujiena. Dar Utenoje peršokau antrą pradžios mokyklos skyrių. Tada nė stengtis nereikėjo, mokytojai patys nutarė, kad mano žinios

yra trečio skyriaus lygio, ir iš pirmo perkėlė tiesiai į trečią. Matyt, prieš trejus metus, kai dar buvau visai mažas, labai smalsus buvau, viską rūpėjo žinoti, viską mokėti.

Aišku, būdavo ir nesuprantamų dalykų. Pavyzdžiui: jei per pietus ar vakarienę aš pareiškiu, kad to ar ano nenoriu valgyti, mama pyksta ir sako, kad mane reikia nusiųsti pas kažkokius bolševikus, tada aš viską ir visada valgysiąs. Tėvas mamai priekaištauja, kad tokių dalykų savo vaikui linkėti negalima. O aš visai nesuprantu, kodėl tokie žiaurūs tie bolševikai, jei verčia mažus vaikus valgyti, kai jie to nenori? Bet mama pas bolševikus buvo ir, matyt, žino, ką sako. Kai paklausdavau mamos, ar daug suvalgyti priversdavo ją bolševikai, tėvas imdavo juoktis, o mama — pykti.

Baigiasi mokslo metai, ir aš įteikiu tėvui penkių skyrių baigimo pažymėjimą. Dabar, tėveli, būk geras ir važiuok į Kauną, Švietimo ministerijon. Kad peršokčiau šeštą skyrių, reikalingas ministro parašas. Jau įsigijau visus šešto skyriaus vadovėlius ir pradedu „kalti“, nelaukdamas nė tėvo iš Kau-
no sugrįžtančio. Bet manęs laukia nusivylimas: tėvas parašo neparveža. Mat yra toks įstatymas, kad laikyti stojamuosius egzaminus į gimnaziją aš, nebaigęs pradžios mokyklos, neturiu teisės, nes man dar nėra vienuolikos metų! Puolu į ašaras. Ramina tėvas, ramina mama... Pagaliau tėvas randa puikią išeitį: nuperka man fotoaparata! Čia jau verkti nėra kada!

Kieme kareiviai specialiai mums, vaikams, įrengė visą kompleksą mankštai. Čia ir skersinis, ir kopėčios lipti rankomis, ir žiedai, ir kartys sliuogti į viršų, ir daug kitų treniruoklių. Vaikai mankštinasi išsijuosę.

O per vasaros atostogas mes visai dingstame iš namų. Mes skautukai - „vilkiukai". Stovyklaujame čia pat, Alytaus šile. Nusikraustome giliau į šilą, pasistatome palapines, sutvarkome stovyklą. Vasara pralekia akimirksniu.

Rudenį vėl į mokyklą, į šeštą skyrių. Pasaulyje darosi negerai dalykai. Vokiečiai atplėšia nuo Čekoslovakijos Sudetų kraštą. Lenkai irgi šiek tiek atsikanda. Paskui dar ir vengrai. Vargšė Čekoslovakija! Man viskas įdomu, todėl pasikabinau savo kambarielyje didžiulį Europos žemėlapi ir žymiu visus pasikeitimus. Austrija jau Vokietijos, Čekoslovakija apkarpyta. Kas toliau? Tėvas grasina: jei parnešiu nors vieną dvejetą, jis paslėps nuo manęs visus laikraščius.

L I E T U V O J E
I R G I
N E R A M U .
1 9 3 9
M E T A I

Baigiasi žiema, pavasarėja. Vėl kovo mėnuo, vėl prasideda neramumai... Skyla perpus Čekoslovakija. Slovakija tarsi dar nepriklausoma, o Čekiją praryja vokiečiai. Tuoj pat užsimano dar ir Klaipėdos krašto.

Žinoma, su tokiu galingu žvėrimi Lietuvai peštis neįmanoma. Pagaliau ir neverta: juk pasprings vieną sykį, turėdamas toki nepasotinamą apetitą. Tegul susipeša su di-

dėsniais, kaip per praeitą karą, tada ir mes savo susigražinsime. Italai irgi nerimsta: okupuoja Albaniją.

Tokiame tarptautinių įvykių sūkuryje baigiu pradžios mokyklą. Tėvui pasitaiko proga praleisti atostogas Palangoje, valdiškoje viloje. Mama važiuoti negali, todėl važiuojame dviese su tėvu. Pirmą kartą pamatau jūrą. O koks geras oras! Saulė nuo ryto iki vakaro kiekvieną dieną.

Tėvas apsigyvena kariškių viloje, man išnuomoja lovą pas vietos gyventojus. Namas paprastas - kaimiškas, labai malonūs šeimininkai, bet susikalbėti su jais sunku: taip žemaičiuoja, jog aš nieko nesusigaudau. Kad nors lėčiau kalbėtų! Tarška lyg užsukti, tarsi bijotų, jog pritrūks laiko viską pasakyti.

Šiame name pas tuos pačius šeimininkus gyvena dar apie dešimtį vasarotojų. Visi pusryčiauja, pietauja ir vakarienauja kartu prie bendro stalo, kaip viena šeima. Pavalgę - kas sau. Aš po pusryčių bėgu pas tėvą, ir mes visą laiką leidžiame drauge. Dar niekada gyvenime neteko taip daug draugauti su tėvu: per dieną dienas mes kartu, išsiskiriame tik papietauti. Maudomės jūroje, kaitinamės saulėje, vaikštinėjame po parką, Palangą, jos apylinkes.

Netikėtai vieną rytą mane žadina tėvas. Liepia skubiai rengtis, krautis daiktus. Gatvėje laukia autobusas. Važiuojame į Kretingą. Autobuse - tik kariškiai ir jų šeimos. Kretingoje sėdame į keistą traukinį - garvežys ir du vagonai. Pasirodo, visi kariškiai, tuo metu poilsiaavę prie jūros, šiuo specialiu traukiniu skubiai grąžinami į savo dalinius. Tokia skuba nieko gero nežada, gal artėja karas? Mums atostogų nedaug buvo ir likę - čia pat rugsėjo 1-oji.

Pasaulyje kažkas darosi, kas turi tiesioginį ryšį su Lietuva. Rusai ir vokiečiai pradėjo kažkokias derybas. Įdomu, dėl ko jie

derasi, neturėdami net bendros sienos? Tėvas su savo svečiais - kariškiais įsitikinęs, kad šios Stalino ir Hitlerio derybos pasauliui geruoju nesibaigs. Kad tik neužkabintų Lietuvos...

Šiais metais jau eisiu į gimnaziją. Turiu uniformą, beveik visus vadovėlius. Mokykis ir norėk! Bet... Naujų mokslo metų išvakarėse vėl naujiena: Vokietija užpuolė Lenkiją.

Mano žemėlapis užklijuotas ant faneros lapo, ir aš kiekvieną dieną pagal laikraščių pranešimus nužymiu fronto liniją: nusmaigstau ją adatėlėmis, tarp adatėlių ištempiu juodą siūlą - fronto linija lyg ant delno! Adatėles turiu perstatinėti kasdien - fronto linija slenka į rytus gana greitai, lenkams tikrai sunku.

Lenkų daliniai, patekę į „reples“ netoli Lietuvos sienos, prašosi internuojami į Lietuvą. Tėvas išvyksta į pasienį. Jis turi tvarkyti lenkų praleidimą per sieną į Lietuvą Alytaus apskrityje esančio pasienio teritorijoje.

Pasirodo pirmieji lenkai, jiems skubiai ruošama stovykla eskadrono kareivinėse. Mažasis pastatas įrengiamas karininkams, du didieji - kareiviams. Visa stovykla aptverta spygliuotų vielų tvora. Aukštesnieji karininkai priimami laikinai pas mūsų miestelio gyventojus. Man savo kambarį tenka užleisti lenkų pulkininkui.

Parbėgęs iš kiemo jau randu savo kambaryje naująjį įnamį. Skubiai renkuosi knygas, sąsiuvinius. Staiga pakeliu akis ir matau: pulkininkas stovi ir žiūri į mano žemėlapi, kuriame aiškiai matosi iš visų pusių apsupta Varšuva. Lenkijos dienos suskaitytos... Liesais pulkininko skruostais ritasi stambios ašaros. Man staiga užgniaužia gerklę, ir aš sprunku iš kambario. Tas vaizdas dar ilgai stovi man akyse.

Po kelių dienų internautų stovykla įrengta, visi lenkai apgyvendinami ten. Iki šiol iš internautų niekas neatimama, išskyrus autotransporto priemones ir dalį ginklų; pistoletus dėkluose prie diržo karininkai dar nešiojasi. Lenkai pardavinėja įvairius daiktus: ir nuosavus, ir valdiškus.

Tėvas man nuperka iš lenkų visai neblogą dviratį su storomis „balioninėmis“ padangomis. Dabar į gimnaziją ir atgal važinėju dviračiu — vienas malonumas!

Sklinda kalbos, kad vedamos derybos su rusais dėl Vilniaus grąžinimo Lietuvai. Aš net pašokau išgirdęs tokią naujieną, o tėvas nervinasi. Pasirodo, rusai grąžinti Vilnių paprastai, kaip mums priklausančią, nenori, o rengiasi lyg ir parduoti už bazes savo kariuomenei Lietuvoje.

Pagaliau Vilnius mūsų! Pirmasis Lietuvos karininkas, įžygiavęs su kariuomene į Vilnių, - mano dėdė kapitonas J. Semaška (tetos Liolės vyras). Jis tebetarnauja 1-ajame DLK Gedimino pėstininkų pulke, kuris iš Ukmergės iškeliamas į Vilnių. „Karyje“ ir kituose laikraščiuose bei žurnaluose spausdinamos jo nuotraukos. Jokio stebuklo čia nėra, nes dėdė Jonas - pirmojo pulko, pirmo bataliono, pirmos kuopos vadas. Štai taip! Vaikščioju pasipūtęs.

Mokslas gimnazijoje sekasi neblogai. Klasės auklėtojas Zigmas Varanka dėsto kūno kultūrą ir istoriją. Visa klasė jį labai myli. Per kūno kultūros pamokas slidėmis išnaršome visas Alytaus apylinkes, per istorijos - sėdime visi išsižioję, o Varanka piešia ant lentos, kaip vyksta koks nors mūšis. Kad ir Austerlitzo: čia išsidėsčiusi Napoleono kariuomenė, čia - sąjungininkų, čia sutelkta artilerija, čia - kavalerija, čia — pėstininkai. Iš čia puola prancūzai, iš čia - austrai, iš čia -

rusai. Mūšis kaip ant delno, per visą pamoką retai vienas kitam žodį bepratariame - nėra kada. Mokytojai dažniausiai turi pravardes. Varanka neturi.

Matematiką dėsto Vičas. Pasak jo, matematiką penketui moka Dievas, ketvertui - jis pats, o mes galime mokėti tik trejetui arba dvejetui. Blieka kaip nors „sumedžioti“ tą trejetą, jei gavęs dvejetą nenori likti antriems metams toje pačioje klasėje.

Lietuvių kalbą dėsto Barzdukas. Jam svarbiausia - užrašai. Eidamas atsakinėti turi juos atnešti ir parodyti. Jei užrašai tvarkingi, nereikia nė atsakinėti, parašo ketvertą arba penketą ir gali sėstis.

Prancūzų kalbos moko Kazakauskaitė. Pažymiai už rašomuosius darbus - pagal padarytų klaidų skaičių, o žodžiu gali daug nesistengti: vis tiek bus „assiez-vous, trois“ (sėskite, trys).

Gamtą dėsto Kožukauskaitė. Ji blogai mato, todėl nešioja stiprius akinius, kurie jai labai vargina akis. Išsikvietusi mokinį atsakinėti pasideda akinius ant staliuko ir nieko nebemato. Mokinys gali atsakinėti pamoką skaitydamas tiesiai iš vadovėlio.

Muzikos mokytojas - St. Navickas. Muzika - toks švelnus, subtilus dalykas, o mūsų dėstytojas pagal „kietumą“ antras (po Vičo).

Kiekvienas dėstytojas įsitikinęs, kad jo dėstomas dalykas yra svarbiausias, ir, jeigu jo nemokėsi, paliks tave antriems metams. Net ir piešimo mokytoja Andriukaitytė.

Gimnazijos direktorius Orvidas mums nedėsto, bet palikti po pamokų su juo susipažįstame asmeniškai. Jis nubaust-

tiesiems randa darbo: dažniausiai liepia išmokti vieną ar du eilėraščius. Maždaug po valandos užsuka į klasę „priimti darbo“. Sykį Kajetonas (Vitkauskas) su įkvėpimu deklamuoja ką tik išmoktą eilėraštį: „...pakilo į dangų aukštai vieversiai, čyrena, plaseliais sparnoja!“ Orvidas: „Stop! Užteks. Taip gerai išmokto eilėraščio dar negirdėjau! Gali eiti namo“.

Mūsų - pirmokučių - šiais metais gimnazijoje daug: berniukų kelios klasės, mergaičių — taip pat, o kiekvienoje klasėje mokosi po penkiasdešimt mokinių! Aš mokausi Ia klasėje. Miestiečių pas mus mažai: aš, Vytautas Žmuidzinavičius, Česlovas Derameris, K. Vaškevičius, Tadas Kižys, A. Zamba, Algimantas Voščikas, R. Navickas, T. Navickas, Julius Mulerskas, Stasys Sabaliauskas; visi kiti - kaimietukai, taip pat ir klasės seniūnas Antanas Stučka. Prieš įstodamas į gimnaziją pažinojau tik A. Voščiką, su juo mokėmės kartu pradžios mokykloje. Sėdėti viename suole negalėjome, nes jis klasėje bene aukščiausias, o aš - vienas iš mažiausių, kartu ir jauniausias. Todėl jis sėdi paskutiniame suole, o aš - antrame su bernioku iš kaimo Baliu Bazevičiumi.

O K U P A C I J A !

1 9 4 0

M E T A I

Sausio mėnesį man suėjo 12 metų. Sniego daug ne tik Suomijoje, bet ir pas mus. Temsta anksti, o po pamokų dar būna skautų susirinkimai, atsiranda kitokių reikalų, todėl namo dažnai grįžtu jau sutemus. Kartą eidamas pro kapines net vaiduoklį pamačiau — giltinę, apsisiautusią balta marška, tik be dalgio. Niekada gyvenime nesu taip greitai bėgęs, kaip po to „susitikimo“. Kitą rytą eidamas į gimnaziją pamačiau tą

„giltinę" dienos šviesoje: kapinių sargas ant eglaičių padžiovė išskalbtą paklodę, ta apsisuko aplink eglaitę ir taip atsirado „giltinė". Net skvernai vėjyje plaikstosi!

Baigiu pirmą klasę, prasideda vasaros atostogos, tačiau argi tai atostogos? Tėvo komendantūra dūžia kaip bičių avilys. Prieš kelias dienas Italija paskelbė karą Anglijai ir Prancūzijai. Įsiliepsnoja Antrasis pasaulinis karas!

O šiandien - birželio 15-oji, nelemčiausia ir tamsiausia šio šimtmečio diena! Rusija įteikia Lietuvai ultimatumą dėl neriboto kariuomenės kontingento įvedimo į Lietuvą. Viena ausimi esu girdėjęs, kad Lietuvos kariuomenė turėtų pasipriešinti, bet netrukus, siekdama išvengti didelių nuostolių, tvarkingai trauktis į Rytprūsius. Su vokiečiais susitarta - jie Lietuvos kariuomenę internuoti sutinka.

Tačiau jau šiandien rusų tankai pasirodo Alytaus gatvėse! Ir be jokio šūvio... Išdavystė! Generolas Vincas Vitkauskas pasutiniu momentu įsakė nesipriešinti. Kodėl? Neva kariuomenė nepasirengusi sutikti tokį stiprų priešą. Kas gi dėl to kaltas, jei ne jis - kariuomenės vadas generolas V. Vitkauskas?

Keičiasi viskas. Pulkininkas leitenantas B. Basiulis išleistas į atsargą. Tėvas gauna paskyrimą į Lazdijus apskrities karo komendanto pareigoms. Tai jau ne šaulių organizacija. Dabar komendantūros žinioje visų apskrities vyrų sąrašai, tai lyg ir mobilizacinė kontora.

Iš „Saratovo" kareivinių mus iškrausto, čia įsikurs rusų kariuomenė, gal ir aviacijos dalinys. Basiuliai turi mieste namą (Vytauto g. 4) ir persikrausto į jį.

Tėvas įsitikinęs, kad ši okupacija ilgai trukti negali, todėl į Lazdijus išvažiuoja vienas, o mane su mama perkrausto į

Basanavičiaus gatvę. Tai vadinamoji „kurortinė“ Alytaus dalis, kitaip sakant, miestas pušyne. Apsigyvename advokato Vilimo name kartu su Laukaičių šeima. Kieme, nedideliame namelyje dar viena šeima - Kupinai. Vieta labai graži. Čia pat netoli miške ežerėlis, Basanavičiaus gatvės gale, kur geležinkelio pylimas atsiremia į Nemuną, - pliažas.

Žmonės kalba, kad buvo rinkimai ir kažkas išrinko naują seimą, o šis iškart nutarė, jog Lietuvai nepriklausomybė nereikalinga, ir nusiuntė grupę „atstovų“ į Maskvą, kad tos nepriklausomybės atsikratytų! Nepatikėtum, jei to paties, tik kitais žodžiais, nerašytų laikraščiai.

Prasideda nauji mokslo metai. Maniau, kad būsiu antroklas, o tampa šeštoku. Aiškina, kad Rusijoje kitokia sistema, ten nėra pradžios mokyklų ir gimnazijų, tik dešimtmetės mokyklos. Kaip ir pradžios mokykloje, mokomės su mergaitėmis. Klasėje yra keli žydukai ir žydukės, nes žydu mokyklą uždarė. Prie visų mokslų pridėjo rusų kalbą. Vadovėlių jai dar nėra, todėl visiems iš Maskvos išrašė vaikišką žurnaliuką „Murzilka“ vietoj vadovėlio.

Kur dingo gimnazijos direktorius Orvidas, niekas nežino. Dabar direktoriauja matematikos mokytojas S. Totorius.

Į gimnaziją dabar gerokai arčiau — tik apie puskilometrį. Vienas malonumas!

Tėvas grįžta namo beveik kiekvieną sekmadienį. Lazdiuose jam davė valdišką „Opel Olympia“, pats vairuoti moka, todėl parvažiuoja vienas, be vairuotojo. O pas mus {kraustė „nuomininką“. Tai naujasis Lietuvos „gynėjas“ iš kareivinių — politrukas vyresnysis leitenantas Spiridonas Spiridonovičius Juščenka, atsikraustęs pas mus iš Rostovo prie Dono. Pas jį

atvažiuoja gyventi jo žmona Nadežda Michailovna, todėl kareivinėse jam vietos nėra. Žmona atsiveža dar ir dukrą Liudmilą. Jai šešeri metukai. Per porą mėnesių kieme su vaikais Liusė tampa lietuvaitė - lietuviškai kalba be akcento! Motina kiekviena proga stengiasi ją išnaudoti kaip vertėją, tačiau Liusė to nemėgsta. „Na, ir kvaila ta mano mama, — sako, — suaugusi, o nesugeba išmokti lietuviškai!“ Visi vaikai pritardami linkčioja galvomis.

Kai sekmadieniais parvažiuoja tėvas, Juščenkos stengiasi vakare įsiperšti pas mus į svečius. Spiridonas Spiridonovičius, kurį žmona kažkodėl vadina Serioža (o ne Spira), atsineša trijų ketvirtadalių litro butelį degtinės. Mama padengia stalą, pastato stikliukus. Abu Juščenkos, išgėrę po vieną stikliuką, prisitraukia stiklines, o stikliukus pastumia į šalį. Svečiai ilgai neužsisėdi, nes Juščenkos stiklinėmis greitai butelį ištuština, o Liusytė net kojyte trepsėdama reikalauja lietuviškai, kad mano tėvas nuneštų jos tėvelį į lovą, atseit ji negalinti pakęsti „vapaliojančių girtuoklių“. Tuo „balius“ ir baigiasi.

Aišku, kad Juščenkoms pasisėkė. Ne visi mieste apgyvendintieji gali taip laisvai jaustis: tėvas toks pat „sovietinis“ karininkas kaip ir Juščenka, ir niekas neapkalts draugyste su „baltaisiais“. Taip pas mus atsirado Veronika Francevna (mano mama) ir Daminikas Pavlovičius (tėvas). Sugyvename gerai, jokių nesusipratimų nebūna. Aš net klausu mamos, ar visi rusai tokie neblogi? Mama sako, kad pirmiausia jie ne rusai, o ukrainiečiai, o gerų ar blogų žmonių visose tautose yra.

24 Liusytė greitai išsikovoja kiemo vaikų autoritetą: visi ją myli. Su manimi jos santykiai ypatingi, turbūt todėl, kad aš

už ją dvigubai vyresnis (jai - šešeri, man - dvylika). Pasak jos, kiemo vaikai dar kvaili, o tėvai — jau kvaili, todėl tai, ko ji nežino, galiu paaiškinti tik aš vienas. Viską jai išaiškinu gana lengvai, išskyrus vertimus iš lietuvių kalbos į rusų ir atvirkščiai. Kai ji klausia, ką reiškia žodis „nususeš“, pasakau, kad pagalvosiu ir vėliau jai pasakysiu. Jai išbėgus į lauką einu klausti mamos. Ji pagalvoja, trūkteli pečiais ir dvejodama sako, kad rusiškai bus „zasochšyj“. Kai aš vertimą atraportuoju Liusytei, ši pakraipo galvą ir nutaria pasakyti tėvams, kad daugiau valgytų... Ir kaip visada padėkoja: pasistiebus pakšteli man į skruostą ir išbėga.

Juščenkos gavo siuntinį iš Rostovo. Kas jį atvežė, nežinau. Poros metrų ilgio, metro pločio ir metro aukščio dėžė pilna arbūzų. Niekada tokių nebuvau matęs! Tai viena iš nedidelio naujenybių.

Vyrai pasakoja, kad atsirado nauja, pigi tabako rūšis - machorka. Nors visi laikraščiai trimituoja apie rusų atneštą į Lietuvą gerovę, tačiau, be arbūzų ir machorkos, nieko naujo nesimato. Tiesa, atpigo degtukai: buvo 10 centų (arba 9 kapeikos), dabar - 3. Akivaizdi gerovė!

Visa naujoji karininkija stengiasi apsirūpinti dviračiais. Važiuoja gatve „komandyrius“, už jo žąsele „komandyrienė“, toliau - „komandyriukai“. Visi dviračiuoti. Miela žiūrėti! Laikrodžiai gerbiami ne mažiau už dviračius.

Klasėje, kaip minėjau, esu jauniausias. Dauguma bendraklasių už mane dvejais trejais metais vyresni, o mano bendrasuolis B. Bazevičius tapo komjaunuoliu. Gimnazijoje tokios organizacijos nėra, kur jis į ją įlindo — niekam neaišku. Mes net gerai nežinome, kokia tai organizacija ir ką ji veikia.

Žinome tik, kad importuota iš Rytų. Pats Bazevičius nieko neaiškina, jis tykus it pelė po šluota. Be to, jo viena koja trumpesnė, todėl vaikščioja smarkiai šlubčiodamas, sportuoti negali, o mūsų beveik visas laisvalaikis - stadione. Jis vienintelis komjaunuolis mūsų klasėje (gal net visoje gimnazijoje).

Kažkokie organizatoriai iš miesto mėgino agituoti gimnazistus stoti į komjaunimą, tačiau nieko iš to neišėjo. Skautų organizaciją uždraudė.

K A R A S !

1 9 4 1

M E T A I

Jau kelintas pavasaris netrūksta blogų naujienų, prasidedančių žodžiu „okupuota“. Taip ir šiais metais: kovo mėnesį okupuota Bulgarija, balandį - Jugoslavija ir Graikija. Dabar daug lengviau išvardyti dar nepriklausomas Europos valstybes negu okupuotas. Be okupantų, tai yra Vokietijos ir SSRS, dar gyvuoja Anglija, Švedija, Ispanija, Portugalija, Italija, Šveicarija, Suomija. Po vokiečių padu, bet tarsi ir neokupuotos - Rumu-

nija, Vengrija, po pusę Čekoslovakijos ir Prancūzijos. Visos kitos Europos valstybės neegzistuoja. O jų - net 15!

Netrukus mokslo metų pabaiga. Vieną sekmadienį tėvas, grįžęs savaitgaliui iš Lazdijų, pasakoja mamai apie incidentą, įvykusį Lazdijų komendantūroje. Iš Lazdijų partijos komiteto prisistatė keletas vyrų ir pareikalavo parodyti šaukiamojo amžiaus vyrų sąrašus. Tėvas jiems pareiškė, kad to padaryti negalys, o kai jie ėmė triukšmauti ir grasinti, juos komendantūros sargyba išstūmė pro duris. Naktį visi sąrašai buvo sukrauti į mašiną ir išvežti į kariuomenės štabą Kaune.

Kitą dieną tie patys „veikėjai“ su nemažu daliniu pasieniečių apsupo komendantūrą, įsiveržė į ją ir vėl pareikalavo sąrašų. Tėvas, kaip ir vakar, pareiškė, kad pateikti sąrašų negali, ir pridūrė, jog tokių sąrašų komendantūroje nėra: jie saugomi kariuomenės štabe Kaune. „Veikėjai“ keikdamiesi išsidangino pažadėję „atsiskaityti“.

Mama labai išsigandusi, kad dėl šio įvykio tėvui gali būti blogai, bet tėvas išvažiuoja į Lazdijus ramus kaip visada.

Vieną rytą visi gyventojai pasimetę. Naktį enkavedistai, atvažiavę sunkvežimiu, suėmė visą gretimame name gyvenančią Kupčiūnų šeimą. Leido pasiimti tik kai kuriuos daiktus, susodino visus į sunkvežimį ir išvežė. Netrukus sužinojome, kad mieste šitaip suimtų yra labai daug, visus juos veža į geležinkelio stotį ir grūda į prekinius vagonus.

Staiga namie atsiranda tėvas, apsirengęs kaimiškais drabužiais. Jis su mama užsidaręs kambaryje pasikalba ir vėl staigiai dingsta taip, kaip ir atsirado. Manęs mama niekur iš namų neleidžia, po Kupčiūnų arešto jau beveik savaitę sėdžiu namuose ir girdžiu tik kiemo gaudus.

Šeštadienį sunkvežimiu atvažiuoja prie namų Juščenka. Sunkvežimis pilnas kareivių. Juščenka išsoka iš mašinos, bėgte užbėga pas Nadeždą Michailovną. Girdžiu, kaip ji ima balsu raudoti, paskui Juščenka vėl bėgte į mašiną ir išvažiuoja. Nadežda Michailovna ateina pas mamą ir jos ilgam užsidaro dviese miegamajame. Išeina patinusiomis nuo ašarų akimis.

Kitą rytą mane mama švelniai žadina:

- Alguti, kelkis. Tik neišsigąsk - prasidėjo karas!

Durys į Juščenkų kambarį praviros. Pasirodo, vos švintant atvažiavo tuščias sunkvežimis, skubiai paėmė Nadeždą Michailovną su Liusytė ir išvažiavo. Mama sako, jog dar vakar Juščenka pasakė savo žmonai, kad šiandien prasidės karas, pažadėjo sunkvežimį evakuacijai, o pats išvyko į pasienį.

Prasidėjo karas? Neišsigąsti? Keista mano mama! Argi gali būti kas nors įdomiau už karą? Juk mes, berniukai, tik karą ir žaidėme!

Išsoku iš lovos ir vienomis kelnaitėmis bėgu koridoriumi į kiemą. Staiga - trenksmas, praviros lauko durys prieš pat mano nosį užsitrenkia, durų stiklas pažyra po kojomis. Pro skylę duryse nieko nesimato — lauke vien dulkės. Maždaug už šimto metrų sprogo bomba.

Tokia netikėta pažintis su karu mano entuziazmą truputį atšaldė. O aš, pasirodo, labai gerai miegojau ir negirdėjau, ne tik kaip Liusytė su mama išvažiavo, bet ir kaip vokiečiai visą Alytaus centrą subombardavo.

Kieme susirinko visi kaimynai ir aptarinėja padėtį. Sveikina vienas kitą su prasidėjusiu karu, su bolševikmečio pabaiga, o jų akyse - džiaugsmo ašaros. Spėlioja, kada Alytuje pasirodys vokiečiai. Kad jie pasirodys, neabejoja niekas, bet

kada? Vyrų manymu, prie Nemuno gali įvykti žiaurūs mūšiai, o nuo mūsų iki Nemuno - vos keli šimtai metrų. Čia gali būti karšta, todėl reikia trauktis.

Papietavę užrakiname namus ir išeiname Vidzgirio link. Mūsų būrelyje - šeši žmonės. Prie geležinkelio pervažos Pulko gatvėje sutinkame vokiečius. Na, ir greitai - per pusę dienos jau Alytuje! Eina padrikai, pasiraitoję rankoves, be šalmų, netgi be pilokių - jos užkištos už diržų. Tokių kaip mes, išeinančių iš miesto - daug. Vokiečiai juokaudami šnekiną pro šalį einančius žmones, bet tie nieko nesupranta ir skuba tolyn nuo Nemuno Seirijų link. Už miesto, plenteliu pasikėlę į kalnelį, apsistoja-me. Matome, kaip plenteliu traukianti kariuomenė prie mies-to išsiskiria: vieni suka į Alytų, kiti — tiesiai Kaniūkų tilto link.

Temstant gerai matosi, kaip vokiečiai iš automatinų patrankėlių šviečiamaisiais sviediniais apšaudė kitapus Ne-muno esantį aerodromą. Kiekvienas sviedinys šviečia vis kita spalva, todėl labai panašu į šventinį fejerverką. Mieste šūvių beveik negirdėti. Kur dingę rusai? Juk vokiečiai ir Lazdijus, ir Alytų spėjo užimti per vieną dieną!

Mūsų grupelė nutaria pernakvoti miške - Vidzgiryje. Užmigti nepasiseka, nes nuo uodų įkandimų dega visas kūnas. Negi jie, nelabieji, sugeba įkasti net per storą antklodę? Rytą pamatome, kad nakties tamsoje vietą nakvynei išsirinkome tikrai netikusią: vienoje pusėje telkšo pelkynas su debesimis uodų, kitoje - neregėto dydžio skruzdėlynas. Visų net akys užtinusios, todėl skubiai bėgame iš miško.

Pamiškėje riogso nuo kelio nuvažiavęs sunkvežimis. Prie jo guli raudonarmietis išplėšytais viduriais. Žarnos išstampytos, turbūt tai varnų darbas. Už mašinos - dar vienas, guli

kniūbsčias, pakaušyje skylutė. Visas karo žavesys kaipmat dingsta. Kurį laiką dar pasibastome po laukus. Šūvių beveik negirdėti. Vokiečių aviacija, matyt, neturi ką veikti: medžioja pavienius rusų kareivius laukuose. Ir pro mus keliskart visai žemai praskrido, bet, pamatę moteris ir vaikus, nelietė. Vidurdienį visi nutaria grįžti į miestą.

Mieste ramu. Eidami turgaus aikšte matome tokį vaizdą: iš namo, kuriame dar vakar buvo kažkokia įstaiga, išbėga moteriškė su glėbiu ūsuotų ir barzdotų portretų ir sviedžia juos pravažiuojančiam vokiečių tankui po vikšrais. Sėdintys ant tanko vokiečiai juokiasi. Moteriškė irgi.

Grįžę namo randame pravirą langą. Kažkas buvo įlindęs. Mama apžiūri kambarius, bet nieko nepasigenda. Po kelių valandų atsiranda namie ir tėvas. Pasirodo, tai jis buvo įlindęs pro langą. Kol mūsų su mama nebuvo namie, tėvas jau spėjo Alytuje įsteigti karo komendantūrą, kurios pastangomis palaikoma tvarka mieste. Komendantūros egzistavimo faktas suderintas su vokiečiais, taigi vokiečiai lyg ir nušalinti nuo savos tvarkos įvedimo mieste.

Iš Kauno kalba nepriklausomos Lietuvos radijas, nors, kaip atrodo, ten vokiečių dar nėra. Miestas sukilėlių rankose. Jau ir Lietuvos vyriausybė, sako, yra!

Frontas greitai juda į rytus. Po kelių dienų paimtas Vilnius, o dar po kelių - ir visa Lietuva laisva. Per praėjusius metus mūsų giminėje nuostolių nebuvo: nieko neišvežė, nieko nesunaikino, tiksliau sakant, nespėjo. Tėvas NKVD būstinėje rado sąrašus žmonių, pasmerktų ištremti, tarp jų - ir mes su mama! Kad tėvas nuo trėmimų pradžios „dezer-tyravęs“, čia, Alytuje, saugumiečiai dar negalėjo sužinoti, pa-

galiau sąrašai juk ne paskutinę dieną prieš trėmimus buvo sudarinėjami.

Komendantūra Alytuje neilgai išsilaiko. Tėvas neranda bendros kalbos su vokiečiais. Jie mat apie jokią nepriklausomybę žinoti nenori, pradeda kelti savo reikalavimus dėl komendantūros veiklos. Po kelių didesnių konfliktų tėvas komendantūrą išformuoja ir pereina dirbti į Alytaus socialinio aprūpinimo skyrių vedėju, žodžiu - visiškai civilis. Jo įstaiga Kauno gatvėje Nr. 2. Dabar tėvas rūpinasi tik pensijomis, senelių namais, vaikų prieglaudomis ir t. t.

Man prasideda nauji mokslo metai. 1939 metais buvau pirmokas, 1940 - šeštokas, o šiomet - ketvirtokas. Tai vis dėl tos vargšės gimnazijos performavimų! Ir direktorius vėl pasikeitė - dabar direktoriauja lietuvių kalbos mokytojas Barzdukas. S. Totorius niekur nedingo, bet sklinda gandas, kad jis pasikeitė pavardę - tapo Totoraičiu. Gimnazistai įvertino tokį jo žingsnį ir buvusį sovietinį direktorių vadina „patriotu Totoraičiu“. Mums jis dėsto matematiką. Balsas - kaip iš garsiakalbio: nė mokytis nereikia, iki kitos pamokos ausyse spengia. Sakome, tegul jis sau dėsto pamoką klasėje, o mes, atidarę klasės langus, susirinksime turgaus aikštėje, tada galėsime normaliai klausytis.

Šiomet atsirado naujų dalykų: panaikintos prancūzų ir rusų kalbos, įvestos vokiečių ir lotynų. Vokiečių kalbą dėsto buvęs karininkas Gintautas, lotynų - buvęs kunigas Daunoras. Abu iš „kietųjų“. Mes vėl vieni berniukai, nes gimnazija padalyta į berniukų ir mergaičių, nors dėsto beveik visi tie patys mokytojai.

Mūsų klasės komjaunuolis B. Bazevičius irgi ateina į gimnaziją, nori mokytis, bet gimnazijos vadovybė jo nepri-

ima. Aš šitą reikalą išdėstau namie tėvui. Papasakoju, kad mūsų komjaunuolis per visus pernykščius mokslo metus niekuo iš kitų bendraklasių neišsiskyrė; nors ir krėsdavome išdaigas, jis niekada neapskundė, bent jau niekas nenukentėjo. Pagaliau koks iš jo bolševikas? Veikiau kvailys. Tėvas patikėjo ir nuėjo pasikalbėti su gimnazijos direktoriumi Barzduku. Bazevičius liko mokytis.

Basiuliai išsikraustė į Vilnių, todėl išnuomojo mums savo namą Vytauto gatvėje Nr. 4. Namas apynaujis, jie nori, kad būtų prižiūrėtas. Tėvai tuo pasiūlymu apsidžiaugia, nes čia visi patogumai. Džiaugiuosi ir aš — gimnazija visai panosėje!

Dabar mano kambaryje ant sienos vėl kabo žemėlapis, vėl žymiu fronto liniją. Vokiečiai jau netoli Maskvos. Klausiu tėvą, ar pasiduos rusai, kai vokiečiai užims Maskvą? Tėvas pasižiūri į mano žemėlapi ir sako: „Kad ir kaip įvykiai fronte klostytųsi, rusai dar sugrįš!“ Man tai atrodo visai neįtikėtina.

Per šv. Kalėdų atostogas gavau kvietimą apsilankyti Vilniuje pas Basiulius. Jie gyvena beveik pačiame Vilniaus centre. Gediminas jau laiko save vilniečiu ir vedžioja mane po miestą, rodydamas visas Vilniaus įžomybes: ir Aušros vartus, ir Gedimino pilį, ir Trijų kryžių kalną, ir Universitetą.

Vilniuje praleidžiu visas atostogas. Čia randu ir daugiau buvusių alytiškių. Ypač apsidžiaugiu susitikęs buvusio Alytaus šilo eigulio Lukaičio sūnų Vincą - jis buvo vienas geriausių mano draugų. Čia gyvena ir mano teta Liolė, persikrausčiusi į Vilnių iš Ukmergės, o pas ją auga mano pusbroliukas Alvydas. Jo ideali klausia: nors jam dar tik treji metukai, visai nesunkiai pakartoja nors ir sudėtingą ką tik išgirstą melodiją.

R U D O J I
O K U P A C I J A .
1 9 4 2 - 1 9 4 3
M E T A I

Nuo to laiko, kai atsikraustėme į Alytų (1936 m.), per mokslo metus pas mus visą laiką gyvena vienas ar keli mano bendramžiai. „Saratovo“ kareivinėse gyveno tėvo sesers duktė Janina Račytė, vėliau - Basanavičiaus gatvėje - mamos pusbrolio duktė Vladzė Dambrauskaitė. Dabar - du broliai Gerasimavičiai nuo Merkinės. Jų tėvas - Masališkių pradžios mokyklos vedėjas. Abu broliai mokosi Alytaus mokytojų seminarijoje.

Pabaigęs mokslo metus - 4-ąją klasę, išvažiuoju vasaroti pas Gerasimavičius.

Vasara pralekia akimirksniu, ir vėl ruduo, vėl gimnazija, o gimnazijoje vėl pertvarkymai - tampame šeštokais. Klasėje susidarė kelios grupelės. Mūsų grupelėje - šešetukas: Mečislovas Dumbliauskas, T. Kižys, Č. Derameris, Vincas Baranauskas, Albinas Auštrevičius ir aš. Keturi iš mūsų - miestiečiai, o du - Vincas ir Albinas - kaimiečiai. Vincas - nuo Krokialaukio, Albinas - nuo Simno. Jei žaidžiame krepšinį, prie mūsų dar prisideda S. Sabaliauskas, V. Žmuidzinavičius, Sebastinas Bagdanavičius ir kartais A. Voščikas. Stipriausias klasėje (o gal ir visoje gimnazijoje) - Jonas Pempė nuo Jiezno. Su juo niekas nenori pyktis. Labai mėgsta dainuoti. Jei su Jonu atsiduriame miške, miškas skamba nuo dainų.

Klasės seniūnas - A. Stučka. Jis su Sebastianu - geriausi klasės mokiniai.

Alytuje vokiečių beveik nesimato. Yra žandarmerija, ten apie dešimt žandarų, bet Alytus tik vieną gerai pažįsta - šunvedį Maksą su juodu vilkiniu šunimi.

Tie vokiečiai niekur nesikiša. Aš jau seniai turiu mažo kalibro šautuvėlį. Pasikabiname su draugais taikinį ir pyškinam. Eina pro šalį vokiečiai, prieina prie taikinio, pasižiūri, pagiria: „Gut, gut!“, ir nueina. Lyg ne karo metas būtų! Kartais apsistoja pušyne koks pravažiuojantis motorizuotas dalinys. Jie niekur po miestą nesitranko, savo stovykloje prausiasi, skutasi, griežia lūpinėmis armonikėlėmis. Mažiems vaikams šokoladą dalija. Žmonės pastebėjo, kad vokiečiai, išsikraustę iš laikinos stovyklos miške, niekada nepalieka jokių papiргalių, šiukšlių: viską užkasa arba išsiveža.

Buvusiose ulonų pulko kareivinėse vokiečiai įrengė belaisvių stovyklą. Ūkininkai, kuriems trūksta darbo jėgos, gali pasiimti belaisvių, bet visos stovyklos išdalyti vokiečiai negali: pasiūla daug didesnė už paklausą. Belaisviai, kuriems pasisekė ištrūkti pas ūkininkus, pavalgę ir apsirengę, gyvena geriau negu prieš karą savo namuose - kolūkyje.

Miestiečiai taip pat gali „išsinuomoti“ belaisvių smulkiems namų ūkio darbams: grioviams iškasti, malkoms supjauti ir suskaldyti ir pan. Mokėti už jų atliktą darbą nei jiems, nei vokiečiams nereikia. Reikia tik pamaitinti, bet miestiečiai atliekamo maisto beveik neturi - visi gyvena iš kortelių, patiems maisto neužtenka, todėl mieste dirbančius belaisvius retai pamatysi.

Mieste neliko žydų. Daugumą jų vokiečiai, vos užėmę Alytų, suvarė į „getą“. Taip dabar vadinama miesto dalis, kurioje apgyvendinti vien žydai. „Getas“ yra Kauno gatvės rajone, vadinamajame „Kriaušiuje“. Bene vienintelė išimtis padaryta senutei žydei pianistei. Ji tebegyvena Pulko gatvėje. Tą išimtį vokiečiai sutiko padaryti prašomi gyventojų. Mat pas ją į namus lankosi daug vaikų, kuriuos ji moko skambinti pianinu, o į „getą“ lankytis ne žydų vaikams negalima.

Žydams ant krūtinės ir ant nugaros prisiūtos geltonos šešiakampės žvaigždės su juoda „J“ raide viduryje: „Jude“ - žydas. Jei žydui prireikia išeiti į miestą, jis eina gatve, nes šaligatviu vaikščioti jam griežtai uždrausta.

Žmonės pasakoja, kad kituose miestuose pradeda žydus šaudyti. Tuo nenorėjome tikėti, kol vieną dieną pamatėme apie šimto žydų būrį, varomą iš „geto“ Pulko gatve Vidzgirio link. Iš pradžių manėme, kad juos varo kur nors į darbą, bet

greitai Vidzgiryje sutratėjo automatai ir nuaidėjo šautuvų šūvių papliūpos, girdimos visame Alytuje. Viskas pasidarė aišku. Ir ne tik visiems Alytaus gyventojams, bet ir patiems žydams, nes kiti būriai jau nebeina tyliai, kaip nuėjo pirmasis. Dabar moterys klykia, vaikai verkia, vyrai kėblina nuleidę akis. Mes nesuprantame: apie šimto žmonių būrį varo 2-3 kareiviai, ginkluoti tik šautuvais (automatai „dirba“ miške), bet niekas nė nemėgina užpulti tuos 2—3 sargybinius, nuginkluoti ir pabėgti. Juk galima ir taip išsibėgioti! Kiek tie sargybiniai suspėtų nušauti beišsilakstančių? Penkis, gal šešis? Na, tegul dešimt, užtat devyniasdešimt liktų gyvi! Mieste tarp namų galima greit pasislėpti, tačiau kolonos į Vidzgirį eina, o ten trata šūviai...

Gatvėse žmonių beveik nematyti, o kiekvieno sutiktojo akyse - siaubas.

Kai „getas“ jau lieka tuščias, o visi žydai Vidzgiryje palaidoti, sužinome, kad ir senutė pianistė neišvengė to paties likimo - vieną koloną varant Pulko gatve, vokiečiai užšoko pas ją į namus ir išsivedė...

Drąsesnieji, kurie po viso to košmaro išdrįso nueiti į Vidzgirį pasižiūrėti, kas ten padaryta, pasakoja, kad didžiules duobes, iki pat viršaus priguldytas lavonų ir tik truputį užpiltas žemėmis, dabar kapsto miško žvėrys ir žmonių kaulus tampo po visą mišką...

Baigiame šeštą klasę. Vasara prabėga mieste, ateina ruduo. Mes susirenkame jau į septintą (priešpaskutinę) klasę.

Mieste vis dažniau pasirodo kariuomenė: tai vokiečiai, tai ukrainiečiai, tai lietuvių savisaugos daliniai. Ukrainiečiai turi atskirą uniformą, o lietuvių uniforma nuo vokiškos skiriasi

tik tuo, kad ant kairės rankovės yra trispalvis skydelis su užrašu „Lietuva“.

Šiais metais dar žiemą vokiečiai patyrė didelį pralaimėjimą prie Stalingrado. Pasakojama, kad ten į nelaisvę pakliuvo apie dvidešimt vokiečių divizijų - trečdalis milijono kareivių! Iš viso to katilo esą sugebėjo išsiveržti tik vienas vokiečių pulkas ir vienas lietuvių savisaugos batalionas, vadovaujamas mano dėdės kapitono J. Semaškos. Visiems „išsiverželiams" vokiečiai suteikė gana ilgas atostogas, bet dėdė dėl kažko su vokiečiais susipyko ir atostogų negavo. Vienai dienai jis buvo užsukęs pas mus į svečius, pasakojo savo nuotykius fronte. Vokiečiai paskyrė jį kito bataliono vadu ir vėl išsiuntė į frontą.

T R E Č I O J I
O K U P A C I J A .
1 9 4 4
M E T A I

Po šv. Kalėdų atostogų gimnazijoje didelis sujudimas. Generolas Povilas Plechavičius kuria kariuomenę, kuri stotų į mūšius tik rusams priartėjus prie Lietuvos sienos. Kol rusai neižengs į Lietuvą, Plechavičiaus kariuomenė negali būti išsiųsta į Rytų frontą. Šiai kariuomenei reikės daug karininkų, todėl Marijampolėje steigama karo mokykla, priimami gimnazijų septintų ir aštuntų klasių mokiniai, kuriems suėjo

aštuoniolika metų. Man ką tik suėjo šešiolika ir manęs nepriima, o į Marijampolę išvažiuoja beveik du trečdaliai klasės. Aštuntokai - taip pat. Per šimtadienį, kai perimame iš aštuntokų simbolinę gimnazijos raktą, berniukų jau visai mažai. Nėra ir kelių geriausių mano draugų: Vinco, Algimanto, Albino.

Plechavičiaus rinktinės dalinys formuojamas ir Alytuje. Tėvas, beveik trejus metus nešiojęs civilius drabužius, vėl vėl-kasi karišką uniformą: skiriamas šio dalinio vadu. Dalinys maždaug kuopos (150-200 žmonių) dydžio, apginkluojamas prancūziškais ginklais; iš to aiškiai matyti, jog vokiečiai rinktinės vadais nepasitiki, nes amuniciją tiems ginklams galima gauti tik iš vokiečių. Prancūziškų ir vokiškų šautuvų šoviniai visai panašūs. Vokišku šoviniu užtaisytas prancūziškas šautuvas užsikerta ir per kautynes tokį šautuvą belieka išmesti.

„Plechavičiukai“ - taip juos vadina žmonės - čia, Lietuvos teritorijoje, turėtų kariauti su raudonaisiais partizanais, tik kad Alytaus apskrityje jų nėra. Per karą buvo pasirodę kažkur prie Merkinės ir Valkininkų, bet tai užklydėliai iš Baltarusijos. Taigi Alytaus daliniui nėra ką veikti, ir tėvas beveik visus išleido namo. Vokiečiams sakoma, kad dalinys „vykdo operacijas“ provincijoje. Mieste tik keliolika komendantūros tarnautojų - dėl akių.

Frontas jau Baltarusijoje, ir vokiečiai neištvėria: sugalvoja Plechavičiaus dalinius panaudoti rytuose. Tėvas tą pačią dieną išleidžia namo paskutiniuosius, o pats pasislepia džiovininkų sanatorijoje. Per visą buvimo Lietuvoje laiką nė vienas vokie-tis nebuvo įkėlęs kojos į sanatorijos teritoriją: tokių vietų jie vengia. Užtenka mieste pakabinti prie namo durų popierių

su užrašu „Tief“ (šiltinė) - ir vokiečio į vidų neįviliosi. Tėvas sanatorijoje jaučiasi saugiai.

Sužinome iš Marijampolės, kad ten vokiečiai mėgino pa-
imti Karo mokyklos kariūnus, bet tie ginklu išsilaikė iki
nakties, o rytą vokiečiai rado tuščias kareivines. Vokiečiams
pradėjus „operaciją“, žuvo keli sargybą ėję vyrukai, bet
alytiškių tarp jų nebuvo, mūsiškiai visi sveiki parsigavo į
namus.

Aš retkarčiais paslapčiomis nuslenku pas tėvą į sanatoriją,
nunešu jam ko nors skaniau pavalgyti. Sanatorijos vedėjas
tėvui užleido mažytį vieno kambario namelį pušyne, todėl jis
gyvena visai vienas ir niekas, kam nereikia, jo nemato, bet
lankytojų, kiek žinau, pas jį netrūksta: dalinio vadovybė pa-
laiko glaudžius tarpusavio ryšius.

Praeina maždaug mėnuo, ir vokiečiai, atrodo, pamiršta
ne tik tėvą, bet ir visą Plechavičiaus armiją, nes jiems atsirado
daug svarbesnių reikalų: rusai artėja prie Vilniaus. Tėvas grįžta
namo.

Iš miesto, aišku, reikės trauktis. Ar toli? Tai priklausys
nuo situacijos - gali būti, kad į Rytprūsius, o gal net iki
Atlanto.

Niekas netiki, kad rusai Lietuvoje ilgai užtruktų, todėl at-
sitraukimas bus laikinas. Susidaro grupė, turinti savo trans-
portą. Grupę sudaro: Br. Budžius, tėvas, aš, teta Liolė su
sūneliu (mano pusbroliu Alvyduku, jam penkeri su puse
metukų), jo auklė Verutė (dėdės Jono giminaitė) ir dar pora
vyrų. Mama nevažiuoja - ji tikisi tą laiką prabūti Navickų
kaime pas savo pusseserę Bronę Žilinskiene. Atsisveikiname
ir iškeliaujame.

Nors vokiečių armija traukiasi, keliai beveik laisvi. Vyrų nutaria, kad iškart važiuoti į Rytprūsius ar dar toliau neverta, nes nežinia, ar ten netrūksta maisto, gali priremti bėdas.

Budžiaus tėviškė visai netoli Rytprūsių sienos, prie Pilviškių-Vilkaviškio vieškelio; kodėl ten ramiai nepalaukus, kol priartės rusai?

Tos pačios dienos vakare pasiekiamė Budžiaus tėviškę. Nors sodyba beveik prie pat vieškelio, čia labai ramu. Vokiečių visai nematyti, tik retkarčiais praskrenda lėktuvai. Pasklidus gandams, kad rusai jau pasiekė Nemuną, rengiamės važiuoti toliau. Šeimininkė - Budžiaus motina - kviečia pasistiprinti prieš kelionę. Sueiname į vidų, pavalgome, kylame iš už stalo ir staiga girdime koridoriuje balsą:

- Možno vody popitj?

Rusai! Kažkuris iš vyrų išlekia į kiemą ir užgesina sunkvežimio variklį. Viskas. Dabar jau skubėti nėra kur. Laukiame, kol nutols frontas, tačiau vokiečiai prie Rytprūsių sienos sustojo ir nė žingsnio atgal! Dažnai virš mūsų padangėje užverda oro mūšiai. Sodyboje iškasti keli apkasėliai. Juose mes slepiamės, kai netoliese vyksta susišaudymas.

Sunkvežimiu grįžti į Alytų bus neįmanoma: rusų fronto užnugaryje be jokių dokumentų naudotis autotransportu vargu ar galima. Budžiaus tėvai duoda šiokių tokių vieninkų vežimėlį susikrauti daiktams, vyrai išsimainę už naminę iš kažkur atsiveda arklioką. Pasikinkome, sėdame ir traukiame atgalios Alytaus link. Pakeliui užsukame į vieną sodybą, norėdami dar kartą palaukti kelias dienas, gal vis dėlto nutols frontas, pratuštės keliai ir padangė nuo karinės technikos. Sodyboje tuščia, nė gyvos dvasios. Šeimininkai turbūt pasitraukė

atėjus frontui į saugesnę vietą. Porą dienų gyvename vieni, šeiminkaujame. Užėję kareiviai tik vandens paprašo ir išeina.

Pagaliau pasirodo šeiminkai. Iš pradžių jie elgiasi šaltai, bet rytojaus dieną jau klausinėja, gal mums ko nors reikia, ar patinka miegoti klojime, gal norime į kambarį ir t.t. Išaiškėja to paslaugumo priežastis. Kelių aplinkinių kaimų gyventojai buvo pasitraukę, ir visos sodybos likusios tuščios, tik šioje sodyboje šeiminkavome mes. Visos sodybos apvogtos, tik čia „išvaduotojai“ nieko nelietė, nes manė, kad mes esame tikrieji šeiminkai.

Dar prieš praeinant frontui javai laukuose buvo nukirsti ir sustatyti į gubas. Mes padedame juos suvežti ir iškulti.

Frontas sustojo vietoje - vokiečiai nenori įsileisti rusų į Rytprūsius. Vieną dieną pasigirsta smarkus dundesys iš pietų pusės. Pasirodo, piečiau Vilkaviškio rusai nebuvo giliai įsiveržę į vakarus, ir vokiečiai stuktėlėjo iš pietų, norėdami prasiveržti į Vilkaviškio fronto užnugarį. Kilo neapsakomas sąmyšis. Apie šimtą metrų nuo sodybos praeinančiu vieškelio ėmė plūsti besitraukianti rusų kariuomenė. Visi skuba, lipa vieni kitiems ant kulnų, neišsitekdami vieškelyje plūsta šalikelėmis.

Į šią masę nusitaiko vokiečių artilerija, ir ant vieškelio pradeda kristi stambaus kalibro sviediniai. Vaizdas neapsakomai žiaurus: lekia į viršų žmonių galvos, kojos, rankos, o la-vina vis plūsta ir plūsta.

Staiga kitoje sodybos pusėje pasirodo rusų mašinos su patrankomis. Jos greitai išrikiuojamos ir pradeda salvėmis pilti į pietus. Iš už kaimynų sodybos užgroja „katiušos“. Jas išgirstu pirmą kartą. Vokiečių veržimasis sustabdomas.

Mes greitai ruošiamės, atsisveikiname su šeimnininkais ir traukiamės nuo fronto į rytus. Oras tiesiog dusinantis, danguje nė mažiausio debesėlio, žemėje nė mažiausios balutės. Vežimėlį su daiktais traukia mūsų arkliukas, mes keliaujame pėsti. Priartėję prie Alytaus skirstomės. Tėvas, teta Liolė, Verutė, Alvydukas ir aš pasukame į Navickų kaimą, ten dabar yra mama.

Mamos pusseserė Bronė čia atėjusi į marčias. Slinkdamas frontas pridarė daug bėdų: sudegė visi pastatai, išskyrus gyvenamąjį namą, žuvo tetos Bronės vyro sesuo. Ji tik pereinamais metais baigė Kauno universitetą ir ištekėjo už architekto K. Šešelgio. Paklydusi kulka perskrodė namo sieną ir rado savo auką ramiai miegančią lovoje. Aplink aidint šūviams Kastutė buvo palaidota šalia namo sodelyje.

Netrukus teta Liolė su Alvyduku ir Verute išvažiuoja į Kauną, o tėvas, mama ir aš liekame Navickuose. Kaime ilgai neužsibūnu, važiuoju į Alytų, nes mokslo metų pradžiai jau čia pat. Išsinuomuju kambariuką pas Kazlauskus Pulko gatvėje. Seimininkų sūnus Vaclovas pernai baigė gimnaziją ir dabar išvažiavęs į Kauną.

Šiais metais mūsų klasėje susirinko tik šeši mokiniai: T. Kižys, M. Dumbliauskas, C. Derameris, S. Bagdanavičius, J. Radvilavičius ir aš. Mokslo metų pradžioje mus išsiunčia pas mergaites, nes tokią mažą klasę laikyti berniukų gimnazijoje valdžiai atrodo netikslinga, o mergaičių gimnazijoje — pusantrų klasės aštuntokių! Mus atkelia į tą nepilną mergaičių klasę. Dabar mes kaip šeši gaidžiokai mergaičių gimnazijoje. Per pirmą trimestrą pradeda rinktis mūsiškiai. Atsiranda

kas, V. Žmuidzinavičius, A. Mereškevičius, V. Jurčiukonis, klasės seniūnas A. Stučka.

Pas Kižius gyvena naujasis Alytaus prokuroras, jis turi valdišką arklį (kol nėra automobilių) ir laiko jį tvartelyje prie namų. Dumbliausai (jie yra miesto ūkininkai - gyvena mieste, žemė priemiestyje) turi vežimą. Nusiraminę, kad Alytaus gimnazijoje niekas buvusių „plechavičiukų“ neieško, nutariame važiuoti ir parsivežti V. Baranauską ir A. Auštrevičių.

Neprašę pasiskoliname iš prokuroro arklį, pasikinkome jį į Dumbliauskų vežimą ir išvažiuojame į Otesnykus (netoli Simno) pas Albina. Jis lyg ir prižada grįžti mokytis, bet kartu su mumis važiuoti tėvai jam neleidžia.

Toliau riedame pas Vincą. Čia pasiseka geriau: jis važiuoja kartu su mumis. Gyvensime drauge pas Kazlauskus - kambarys didelis, ir man bus linksniau.

Grįžę sužinome, kad prokuroras, pasigedęs arklio, pakėlė gimnazijoje triukšmą (gerai, kad tik gimnazijoje) ir mes visi penki - Tadas, Mečius, Česius, aš ir Vincas - gauname po trejetą iš elgesio. Vis dėlto antrą trimestrą mūsų klasėje jau šešiolika vaikinų ir mus grąžina į berniukų gimnaziją. Mes vėl atskira klasė.

Gimnazijai vadovauja direktorius Purvis, nes Barzdukas pasitraukė į Vakarų. Atsirado nauja disciplina: Sovietų Sąjungos konstitucija, ją mums dėsto Mokytojų seminarijos mokytojas Adolfas Ramanauskas.

Per vieną pamoką A. Ramanauskas mums pasakoja, kaip Lietuva 1940 metais savanoriškai įstojo į SSRS. Tadui neaišku, jis kelia ranką:

— Kada rusų kariuomenė buvo įvesta į Lietuvą?

- 1940 metų birželio 15 dieną, - atsako Ramanauskas.

Tadas vėl klausia:

- O kada Lietuva savanoriškai nutarė prašytis priimama į SSRS?

- 1940 metų liepos 21 dieną.

Tadas vaizduoja nustebusį:

- „Savanoriškai“ penkios savaitės po okupacijos?

Dabar jau beveik atvirai juokiasi visa klasė. Ramanauskas jaučiasi nejaukiai. Tuoj po pamokos jis Tadui ir man liepia palydėti jį į kiemą. Ten jis mums atskaito moralą:

-Jūs, vyrai, tokių triukų klasėje viešai daugiau nekrėskite. Ir jūs, ir aš galime smarkiai nukentėti, jei kas nors pakištų liežuvį...

- Mūsų klasėje tokių nėra! - skubame nuraminti Ramanauską, bet jis nepatikliai šypsosi:

- Verčiau nereikia. Ir ne tik per mano pamokas. Aišku? Perspėkite ir savo draugus.

Lietuvių kalbą dėsto taip pat Mokytojų seminarijos mokytojas Konstantinas Bajerčius. Jis irgi su mumis turi daug bėdos. Per lietuvių kalbos rašomuosius Bajerčius mėgsta duoti laisvas temas, prasidedančias jungtuku „ir“. Pavyzdžiui: „Ir įspindo pro mano langą pirmas saulės spindulėlis" arba „Ir nukrito nuo beržo paskutinis lapas". Čia jau vaizduotei gali duoti valią. Tą spindulėlį galima išvysti įspindusį ir pro grotuotą langą, o krintantį nuo beržo paskutinį lapą gali matyti pakėlusį akis į dangų motina, pamiškėje klūpanti prie žuvusio vienintelio sūnaus lavono.

Ką daryti tokius rašinius gavusiam Bajerčiui? Juk vėliau sąsiuvinis gali atsitiktinai pakliūti į rankas kokiam nors

enkavedistui! Kas tada bus ir pačiam „rašytojui“, ir mokytojui, nepranešusiam apie šiuos „kūrinius“?

Vargšas mokytojas kiekvienam rašiniui pritaiko rašalą ir storai užbraukia visa, kas gali nepatikti naujosios valdžios ponams. Gavę iš mokytojo sąsiuvinius, sunkiai juos atpažįstame, bet pažymiams tie išbraukymai nepakenkia.

Iš miesto stengiuosi nosies nekišti, ypač Navickų kaimo pusėn, nes bijau būti pasektas. Visas Navickų naujienas man perduoda žuvusios Kastutės sesuo Reginutė. Ji pernai baigė gimnaziją, bet šiemet važiuoti į Kauno universitetą pabijojo, todėl įsidarbino Alytuje ir dažnai lankosi tėviškėje - Navickuose.

Atėjus žiemai tėvas susirado darbą: gerai pažinodamas Purnios girininką, išsiprašė leidimą nusipjauti ir išsivežti statybinių rąstų: sudegusius pastatus juk teks kada nors atstatyti, ir nereikės dykai valgyti giminaičių duonos.

Taip pat žinau, kad pas tėvą vis dažniau pradėjo lankytis šeimnininkams nepažįstami vyrai. Vadinasi, ir tiesioginių pareigų tėvas neužmiršta.

Mama taip pat susirado darbą: eina per kaimus megzdamą. Taip ji uždirba duoną ir sau, ir man. Aš labai gerai jaučiu, kada ji darbo turi, kada ne.

P A Ž I N T I S
S U N K V D .
1 9 4 5
M E T A I

Pernai, slenkant frontui pro Alytų, buvo apgriautas Kaniūkų tiltas per Nemuną. Jį atstatinėti ėmėsi rusų kariniai pionierių daliniai. Baigus atstatymą tilto atidaryti atvažiavo pats „prezidentas“ Justas Paleckis. Tada jį pirmą kartą pamačiau iš arti: toks apystambis, keistokai apsirengęs dėdė siauromis ir trumpomis, net nesiekiančiomis kauliukų kelnėmis ir stambia rausva nosimi.

Visa gimnazija tilto atidarymo iškilmėse dalyvauja rikiuotės tvarka. Nuo miesto iki Kaniūkų tilto keli kilometrai mišku, o miške nemažai kariuomenės. Iš pradžių manėme, kad kariuomenė irgi nori dalyvauti tilto atidarymo iškilmėse, paskui paaiškėja, kad ji turi saugoti „prezidentą“. Sako, kažkur netoli esą „banditų“, nušvilps „prezidentą“, ir gaudyk vėją miške. Bet nieko neatsitiko: perkirpo „prezidentas“ juostelę, paskui uždaroje salėje pasiklausė mokinių koncerto, sėdo į mašiną ir išrūko į Vilnių - ten saugiau.

Kartą gatvėje susitinku A. Ramanauską. Paprašo, kad jį palydėčiau. Einam, kalbam. Staiga jis man sako:

- Alytuje kuriamas pasipriešinimo okupacijai pogrindis. Sutinki dalyvauti?

Šito tikrai nesitikėjau. Truputį sutrikau, bet duodamas suprasti, kad sutinku, linksiu jam galva.

- Pasirink slapyvardį.

Aišku, renkuosi gražiai skambančius, bet jam nepatinka, nes tokių jau esą ne vienas. Pyktelėjęs sugalvoju pajuokauti:

- Haubica!

- Gerai, tinka. Būsi Haubica.

Jis tuoj pat atsisveikina, o aš einu ir keiksnoju save už nevykusius juokelius, per kuriuos gavau tokį, atsiprašant, „slapyvardį“.

Ramanauską mokiniai dažnai mato vaikščiojantį gatvėmis su Mokytojų seminarijos mokine Žvinakyte. Tai viena gražesnių seminarijos mokinių, todėl visi galvoja, kad tarp jų - „romanas“. Žvinakytė turi du brolius: vienas baigė gimnaziją pernai, kitas dar mokosi šeštoje klasėje.

Ankstų pavasarį visa gimnazija organizuotai dalyvauja

laidotuvėse: čia pat, prie centrinių gimnazijos rūmų Dariaus ir Girėno gatvėje, Laisvės paminklo papėdėje laidojamas kažkoks papulkininkis, žuvęs nuo partizanų rankos. Nebūtų jokios naujienos, jei visi nekalbėtų, kad tas partizanas, nušovęs dabar laidojamą papulkininkį, — mūsų pernykštis bendraklasis J. Pempė. Pasakoja, kad Jonas užsuko pas savo merginą kaime. Besikalbėdamas pamatė pro langą, kaip iš vieškelio į sodybą suka enkavedistų dalinys. Vėliau paaiškėjo, kad jie norėjo tik atsigerti, bet jų viršininkas - papulkininkis - pamatė vyrą, iš gyvenamojo namo skubiai perbėgantį į kluoną. Deja, pavasarį ūkininko kluone pasislėpti nėra kur. Papulkininkis, atidaręs kluono duris, žengė į vidų ir buvo vietoje nušautas, o Jonas išbėgo į kiemą, peršoko per tvorą ir duok, Dieve, kojas. Toje vietoje lyguma, pasislėpti nėra kur. Kareiviai, pasidėję šautuvus ant tvoros, pyškina taip, kad aplink Joną žemė dulka. Ir kai į Joną pataikyti nebuvo likę beveik jokios galimybės, paklydusi kulka pataikė tiesiai į pakaušį.

Dalyvavome papulkininkio laidotuvėse, lyg laidotume Joną... Ech, Jonai, Jonai! Kaip tave mylėjo visa klasė! Tu, būdamas stipriausias klasėje, niekada nesi nuskriaudęs už save silpnesnio, bet ir pats nepasidavei stipresniam už save! Tu liksi mums pavyzdžiu visam gyvenimui...

Tėvas jau seniai miške, motina irgi nesirodo. Matyt, pavasarį mezgimas paklausos neturi, ir mamai vis sunkiau sudurti galus su galais. Mano maisto atsargėlės baigėsi ir aš mėginu išsiaiškinti, kiek laiko žmogus gali išverti nieko nevalgęs. Ketvirtą „eksperimento“ dieną šeimininkė Kazlauskienė mane „apskundė“ Vincui, kad aš nieko nevalgau.

Apie mūsų maisto atsargas ji gerai žinojo, nes visas maistas buvo laikomas pas ją. Vincas kone su kumščiais šoko prie manęs: kaip aš drįstu „eksperimentuoti“, kai jam maisto visai netrūksta? Dabar, kai mano „intendantūra“ sušlubuoja, mane paremia Vincas.

Balandžio pabaigoje staiga dingo A. Ramanauskas ir dar vienas Mokytojų seminarijos mokytojas - Antanas Kulikauskas. Greitai pasklinda gandas, kad jie abu patraukė į mišką. Aš tuo visai nesistebiu, bet daug kas kraipo galvas - kaip čia gali būti?

Kartą sėdžiu namuose ir mokausi. Atėjęs Vincas sako, kad mane kviečia išeiti į gatvę „graži pana“. Išėjęs randu laukiančią Žvinakytę. Ją pažinojau tik iš matymo, todėl nustebau: kokiu reikalu ji nori į mane kreiptis? Sakosi norinti su manimi pasikalbėti. Einame Pulko gatve. Staiga ji sustoja ir žiūrėdama man į akis sako:

- Haubica.

Šito aš mažiausiai tikėjausi!

- ?!

- Šiandien vakare būk Vidzgirio gatvėje prie miško. Reikės kai ką padaryti...

- Jeigu reikia, tai reikia, - sakau.

Vakare vaikščioju pamiške. Kažkur netoli sušaudyti visi Alytaus žydai. Netrukus pamatau ateinantį jaunesnįjį Žvinakytės brolių Juozą. Pasisveikinome, vaikščiojame dviese. Pagaliau ateina ir jo sesuo su drauge - taip pat Mokytojų seminarijos mokytoja Irute Miliauskaite. Dabar, tarsi būtume dvi poros, traukiame per Vidzgirį Nemuno link. Keltu persikeliamo į kitą pusę, užiname pas netoli perkėlos gyvenantį

ūkininką. Pradėjus temti jis pavaišina mus vakariene ir liepia eiti į kluoną nusnausti. Sako, kad jei kas nors teirausis, jis mums praneš. Šiauduose pralindime visą naktį, bet niekas mūsų nesiteirauja. Vadinasi, planai pasikeitė.

Švintant grįžtame į namus. Randu Vincą dar neatsikėlusį. Jis žiūri į mane ir juokiasi:

- Gavai į kailį? Žinosi, kaip naktimis trankytis!

- Ką tu čia dabar išsigalvoji? - klausiu nieko nesuprasdamas.

- Pasižiūrėk į veidrodį.

Ne be reikalo jis juokiasi: aš visas aptinęs, panašus į riebus kiną. Matyt, kažkoks vabzdys kluone man dziubtelėjo į kaktą, o aš maniau, kad paryčiais taip įmigau, jog negaliu prastrinti akių, nors ryte ir prausiausi Nemune. Gerai, kad į gimnaziją nereikia eiti - šiandien sekmadienis.

Baigiasi paskutiniai mokslo metai. Vienuolika metų tryniau suolus pradžios mokykloje ir gimnazijoje. Kiek puikių mokytojų lydėjo mane per tuos metus! Patys pirmieji - Gaidys ir T. Birietaitė Utenoje, vėliau Makauskas Alytaus I pradžios mokykloje. Visus gimnazijos mokytojus sunku ir išvardyti. Kai kurie iš jų gimnazijoje dirbo labai trumpai, o atsiminimai apie juos liks visam gyvenimui. Argi įmanoma užmiršti 1940-1941 mokslo metais geografiją mums dėčiusį generolą Daukantą? Arba fizikos mokytoją senuką Narijauską? O per visą gimnaziją mus lydėjusį ir kantriai kalusį mums į galvas gimtosios kalbos taisyklės Kajetoną Žievį?

Paskutinę pamoką, prieš paleidžiant mus ruošti brandos egzaminams, veda mūsų klasės auklėtojas matematikas Macijauskas - mūsų visų numylėtinis. Jis kalba mums, kad tai

paskutinis mūsų susitikimas gimnazijos klasėje, linki sėkmės per egzaminus ir po jų...

Vieną naktį prikelia iš miego baisus šaudymas mieste. Iš pradžių pagalvojame, kad partizanai užėmė miestą ir vyksta mūšiai, bet vėliau sužinome, kad vokiečiai kapitulioavo, ir rusai, tratydami iš automatų į dangų, šitaip švenčia karo pabaigą.

O partizanai retsykais Alytų aplanko. Kelis kartus net savo sužeistuosius iš ligoninės „atsiėmė“ (ten enkavedistai juos buvo paguldę, kad pasveikusius galėtų tardyti). Gal todėl stribai ir jų pakalikai naktį vengia vaikščioti gatvėmis, nes bijo naktinių miesto svečių. „Stribynas“, įsikūręs prie buvusios autobusų stoties, net spygliuotų vielų tvora apsitveręs!

Šviesa vakarais dega iki 23 valandos, todėl vėlai vakare ar naktį nepasimokysi. Tiesa, galima mokytis užsidedus žvakę, bet žvakės ir žibalas - didžiausi deficitai.

Staiga be jokio pranešimo gegužės viduryje elektra pradėjo degti kiurą naktį. Grįžtame iš pasimatymų vėlai ir dar galime mokytis, kol suima miegas. Kas atsitiko? Karo pabaigos padariniai? Praturtėjo ir nestokoja kuro Alytaus elektrinė?

Pasirodo, priežastis visai kita. Mūsų gyvenamasis rajonas (Pulko gatvė) yra toje pačioje elektros tinklų dalyje kaip ir Alytaus ligoninė, o ten atsirado skubaus darbo: operacinės dirba dieną naktį. Kažkur prie Simno yra Kalniškės miškas. Ten įvyko didelis mūsų tarp partizanų ir Raudonosios armijos. Toks didelis, kad sužeistieji, aišku, tik armijos kariai, vežami sunkvežimiais kaip malkos į Alytaus ligoninę (ar tik Alytaus?) ir per naktis ten jiems išiminėjamos kulkos, amputuojamos rankos, kojos. Pasitenkinimas dvigubas: patriotinis, kad mūsų šaliai smarkiai pataršė okupantą, ir egoistinis,

kad šviesa dega naktimis. Sklinda gandas, jog rusų dalinio vadas, pamatęs, kokių nuostolių patyrė jo dalinys, nusišovė, nes operacijoje dalyvavo be vyresnybės leidimo.

Prieš pat egzaminus saugumiečiai suima A. Asadauską. Tiesa, po kelių dienų jį paleidžia, bet jis nerizikuoja laukti egzaminų ir dingsta iš miesto. Tą naktį, kai jį išleidžia, jis dar užsuka pas mus su Vincu. Atsisveikiname, bet apkabinamas jis nesiduoda, matyt, saugumiečiai jį smarkiai „paglostė“. Taip mūsų lieka tik penkiolika.

Atsisveikinimui su gimnazija mes rengiame abiturientų vakarą, kuris įvyks tuoj pat po egzaminų. Mokytojo Varankos (mūsų buvusio auklėtojo brolio) padedami statome vengrų dramaturgo spektaklį „Brandos atestatas“. Jame vaidina beveik visi klasės berniukai. Aš mėginu sulipdyti okteta, o juk oktetas - tai pusė mūsų klasės. Asadausko nėra, iš kur paimti kitą bosą? Gal užteks septeto? Na, žiūrėsime. Mūsų vakaras turėtų įvykti Šaulių namuose.

Prasideda egzaminai. Sekasi neblogai. Rašomieji jau visi parašyti. Lieka tik fizika ir chemija žodžiu, egzaminai turi būti birželio 22 ir 25 dienomis. Moku neblogai.

Birželio 19-osios naktį į 20-ąją mane kažkas žadina. Pramerkiu akis, bet į jas tvieskia stipri šviesa. Vyriskas balsas klausia:

- Kaip pavardė?

- Jėčys, - atsakau dar ne visai pabudęs, ir visi miegai iškart išlaksto.

- Kelkis ir renkis. Eisi su mumis!

Kambaryje du ginkluoti vyrai: vienas vilki leitenanto uniformą, kitas — civilis, matyt, stribas. Vincas nori padėti man

susiruošti, bet jį varo šalin. Prie durų stovi išsigandusi šeimininkė Kazlauskienė. Mane išsiveda. Lauke prie namo kampo trypčioja dar vienas stribas. Išėjus į gatvę tas, kuris buvo kambaryje, perspėja:

- Mėginsi bėgti, gausi kulką į pakaušį!

Vedasi mane į NKVD. Už tvoros - gimnazijos kiemas, kitoje gatvės pusėje - Šaulių namai, miesto sodas. Mane įveda į kabinetą, stribai pasišalina. Kabinete dvejios durys ir langas į gatvę. Per vienas duris mes ką tik įėjome iš koridoriaus, antrosios veda į gretimą kabinetą. Prie kabinetus skiriančios sienos stovi rašomasis stalas, kabineto viduryje - taburetė, ant kurios mane ir pasodina. Už rašomojo stalo įsitaiso leitenantas. Pasiima lapą popieriaus, kurį laiką rašo, paskui perskaito, ką sukūręs. O sukurta nedaug: kad aš - pavardė ir t.t.

- pasižadu sakyti jam, leitenantui Gulbinui, tikrai tiesą, o jei sugalvosiu pameluoti, tai manęs laukia tiek ir tiek metų cypės.

Po to „kūryba“ autorius nepasirašo, liepia pasirašyti man. Pasirašau. Paskui gana maloniu balsu sako:

- Pasakok.

- Ką?

- Susitarkime iš karto: klausimus užduosiu aš, o tu tik atsakinėsi. Kitaip - bus blogai! Kur gyvena tavo tėvai?

- Tėvą paskutinį kartą mačiau tada, kai čia dar šeiminkavo vokiečiai; turbūt žuvo praeinant frontui. Mama vaikščioja po kaimus, uždirba megzdama pragyvenimui.

- Jei nerandi tėvo, vadinasi, jis pabėgo su vokiečiais, - samprotauja Gulbinas.

- Šito negali būti, nes vokiečiai jo pastaruoju metu ieškojo, norėdami su juo susidoroti.

- Už ką?
- Šito reikėtų klausti vokiečius, bent man jie to nesakė.
- Kur motina? - keičia kryptį Gulbinas.
- Kaime.
- Kokiam?

- Ji nuolatinės gyvenamosios vietos neturi. Kas duoda darbo, tas ir pastogę suteikia.

Sėdim, tylim. Gulbinas pavaikščioja po kabinetą, pasižiūri pro langą. Lauke švinta. Jis, atrodo, nemiegojęs ir dabar, paryčiais, jo galva nekaip dirba, todėl pradeda nervintis. Vėl sėdasi prie stalo.

- Pasakok.
- Ką?
- Niekas su tavim čia nejuokaus - arba tu pasakoji, arba kalbėsime kitaip!

Aš tyliu. Ką jis nori iš manęs sužinoti? Tiesa, prieš kelias dienas suimta Žvinakytė, bet jeigu ji būtų viską papasakojusi, aš nieko naujo pridurti negalėčiau.

Gulbinas staiga atsikelia, atidaro duris į gretimą kabinetą ir pasikviečia dar vieną apsnūdusį leitenantą. Jis, matyt, ten miegojo. Gulbinas jam galvos kinktelėjimu parodo į mane. Tas prieina, liepia stotis, taburetę pasuka kampu į rašomąjį stalą. Pasodina mane ant paties kampučio veidu į sėdintį už stalo Gulbiną, liepia užsikelti koją ant kojos. Sėdžiu. Apsnūdėlis atsistoja man už nugaros. Gulbinas vėl:

- Pasakok!
- Ką?

Tą pačią akimirką už manęs stovintis „pagalbininkas“ kerta kumščiu man į dešinę ausį, ir aš, padaręs kūlverstį, atsiduriu

ant grindų. Mane vėl sodina ant taburetės kampučio, vėl „koją ant kojos“. Dešinėje ausyje spengia, Gulbinas šypsosi, „pagalbininko“ nematau - jis stovi man už nugaros.

— Pasakok!

Tyliu. Laukdamas smūgio truputį palinkstu į dešinę, bet šį kartą gaunu smūgį iš kairės; vėl kūlverstis, vėl aš ant grindų. Tokia „akrobatika“ trunka gana ilgai. Galva ūžia, mane pradedu pykinti. Su malonumu jiems čia privemčiau. Pagaliau nuostoja daužę galvą ir iš kažkur ištraukia įrankį, panašų į trumpą lazda. Atrodo, tai pusmetris dviejų pirštų storumo elektros kabelio. Dabar jau „pagalbininkas“ triūsia iš peties, uždusęs, įkaitęs, net suprakaitavęs. Man jau beveik neskauda, galva tuščia, nugaros nejaučiu. Nežmoniškai skauda tik rankų pirštus, kai gulinčiam ant grindų trepteli per juos kulnu. Tarpais nieko neatsimenu. Girdžiu, kaip Gulbinas keiksnodamasis šnypščia:

— Tai neturi ką man pasakyti?

- Rytoj man fizikos egzaminas...

- Aš dar šiandien tave paegzaminuosiu!

Mane nuveda į antrą aukštą, įstumia į kabinetą ir užrakina. Ką daryti? Nei atsisėsti, nei atsigulti negaliu. Pagaliau susirandu patogiausią padėtį: išsitiesiu kniūbsčias ant rašomojo stalo, mat pilvas dar apysveikis ir ant jo šiaip taip gulėti galima. Taip pradrybsau apie valandą. Ankstyvas rytas, bet koridoriuje jau girdėti kalbos, matyt, renkasi į darbą rytiniai ar dieniniai „liaudies tarnai“.

Atsistoju, prieinu prie durų, pasilenkiu. Skylutėje iš anos pusės iškistas raktas, todėl duris gali atrakinti bet kas. Niekto negalvodamas pradedu belstis. Duris atrakina ir atidaro kažkoks dar nematytas karininkas:

- Kas tave čia užrakino?
- Gulbinas.
- Ko beldiesi?

Iš tiesų, ko gi aš beldžiuosi?

- Noriu... nusiprausti.
- Gerai, palauk.

Jis uždaro duris, užrakina ir nueina. Po kelių minučių duris atrakina automatu ginkluotas vienaakis stribas:

- Einam!

Jis išveda mane į kiemą, priveda prie šulinio ir liepia praustis. Išsitraukiu kibirą vandens, iki pusės nusirengiu. Stribas stebisi:

- Oho! - jis apžiūrinėja mano nugarą ir šonkaulius. - Ta-aip... šauniai padirbėta!

Tuo metu pamatau anapus tvoros gimnazijos kiemu einantį S. Totorių. Jis gyvena gretimame name. Žingsniuoja sau patvoriu, bet žvilgtelėjęs į kiemą išvysta mane ir sustoja kaip įbestas, net prasižioja. Aišku, kad mus - šešiolika abiturientų - mokytojai pažįsta kaip nuluptus, nesvarbu, ar jie mums dėsto, ar ne. Tuo įsitikinu ir dabar: nors aš ir „nuluptas“, bet Totorius atpažįsta mane iš pirmo žvilgsnio. Atsisuku į stribą, tačiau tas jau pastebėjo suakmenėjusį Totorių, spoksantį į mano mėlynai violetinę nugarą, ir pakelia balsą:

- Ei, tu! Tuoj pat dink iš akių arba atsivesiu ir tave! - o atsisukęs į mane:

- Renkis ir einam.

Žiopteliu, kad dar šlapias, nenudžiūvau, bet jis jau traukia automata nuo pečių, ir aš, nenorėdamas gauti buože per

nugarą, čiumpu drabužius ir pėdinu atgal į „savo kabinetą“. Čia sėdžiu lyg apdujęs.

Rusena viltis, kad gal ir mane paleis, kaip paleido A. Asauską? Juk, atrodo, jie neturi nė mažiausio kabliuko, kad galėtų dėl ko nors prisikabinti.

Taip išsėdžiu iki vidurdienio. Galva užia, sunku mąstyti. Apie pietus ateina Gulbinas, vėl vedasi mane į pirmą aukštą, tik į kitą kabinetą. Jo pagalbininkas taip pat kitas. Susėdam.

- Na, Haubica, pasakok!

Ne iškart susigaudau, ką jis dabar pasakė. Eidamas į kabinetą galvojau tik apie tai, ar jis mane užmuš, ar dar paliks gyvą. Iš kur jis ištraukė tą Haubicą? Žvinakytė? Negali būti! Kodėl jis nieko neprasitarė vakar? Iš sadizmo? O gal dar vakar nieko nežinojo? Beje, net ne vakar, o šiandien prieš 8-10 valandų. Gulbinas spokso į mane ir mėgaujasi efektu.

- Na? - vėl klausia.

Gal dar kas nors suimtas, kas žinojo tą nelemtą Haubicą? Kodėl manęs neįmetė į kamerą, kur uždaryti kiti suimtieji, o pralaikė antrojo aukšto kabinete?

Turbūt labai kvailai atrodau, o gal Gulbinas galvoja, kad po naktinio „baliaus“ dar nesu kaip reikiant atsigavęs?

- Na, kaip jūs ten po Vidzgirį bastėtės?

Štai kur šuo pakastas! Negi jis viską žino?

- Kas... mes? - atsargiai klausiu.

- Šitai jau tu man papasakosi. Kokia merga su tavim buvo?

- Merga?.. Su manim?..

Aš, matyt, tikrai į „trenktą“ panašus, nes Gulbinas mėgina paaiškinti:

- Buvo Žvinakytė su broliu ir tu su merga. Kas ji tokia?

Vėl niekas neaišku. Jei viską būtų išdėsčiusi Žvinakytė, tai būtų pasakiusi ir savo draugės pavardę, o ne pavadinusi „mano merga“. Gal ji šitaip mėgina Irutę gelbėti? Bet kodėl draugę gelbsti, o brolio - ne? Aišku viena: Gulbinas nei jos vardo, nei pavardės nežino.

- Aš jos nepažįstu.

Dabar gaunu į sprandą ir sukniumbu prie sėdinčio už stalo Gulbino kojų.

- Na?

- Tikrai jos nepažįstu, ji gimnazijoje nesimoko. Negi galiu visas Alytaus merginas pažinoti? Nei mes pažindinomės, nei pavardės sakėmės. Aš ir Žvinakytę tik iš matymo pažįstu!

- Kaip tapai Haubica?

- Susitikau gatvėje Žvinakytę, ji pasakė, kad nuo šiol būsiu Haubica, ir paskyrė pasimatymą Vidzgiryje. Praišdykavome visą naktį Vidzgiry, paryčiais grįžome namo. Tos mergaitės tikrai nepažįstu.

Jis dar mėgina sučiupti mane suklydusį dėl smulkmenų, bet aš jau įsijaučiau į vaidmenį ir malu savo. Net į kailį nebe-gaunu. Pagaliau pasišaukia sribą ir liepia nuvesti mane į kamerą.

Kameros įrengtos buvusiam ūkiniame pastate. Patalpa, į kurią įkiša mane, - buvusi lauko virtuvė. Joje du langai: vienas į gatvę, kitas į kiemą. Ant abiejų ne tik grotos, bet dar ir „antsnukiai“. Tai tokios dėžės, pritvirtintos prie langų iš lauko pusės. Per langus matosi tik lopinėlis dangaus. Tiesa, „antsnukis“ ant lango į gatvės pusę truputį per žemas, todėl žiūrint pro lango viršų matyti šaligatviu einantys žmonės (šaligatvis maždaug už 30 metrų).

Kameroje apie 20 žmonių, visi iki pusės nuogi; tvanku, kvėpuoti nėra kuo. Prieš įmesdami į kamerą nukirpo plaukus. Viskas aišku - svajones apie laisvę galima palaidoti. Yra ir suluošintų — sulaužytais kaulais, šonkauliais, sudaužytomis galvomis, sutrankytais viduriais. Aš šioje draugijoje atrodau dar pusėtinai.

Gulbinas čia ypač „nusipelnęs“: kas į jo rankas papuolė, su sveikata gali atsisveikinti. Daužomi visi, nesvarbu, ar tu jaunas ar senas, ar vyras ar moteris, ar sveikas ar invalidas. Kaliniai pasakoja, kad mokinukas Liudas Mulerskas (vokiečių laikais su manimi vienoje klasėje mokėsi jo vyresnysis brolis Julius), invalidas iš mažens - jo išsukta koja - buvo kone sumaltas į kotletą, bet vis tiek sugebėjo pabėgti iš saugumo. Sako, kad jį, nežmoniškai sumuštą, įmetė į kamarėlę centrinio pastato rūsyje. Ta kamarėlė buvo be užrakto, durys užsisiklėsdavo paprastu sklėsčiu. Liudas duris klibino tolei, kol sklęstis nuslinko ir durys atsidarė. Vargais negalais pasiekė kiemą. Kiemo vartai į gatvę pakelti nuo žemės apie 30 cm, o tarpas dažniausiai užstatomas tokio pat pločio lenta. Laimei, tą naktį lenta nebuvo užstatyta. Stribas, ėjęs kieme sargybą, snūduriavo. Liudas pralindo pro vartų apačią ir... likite sveiki, „svetingųjų rūmų“ šeimininkai!

Mane Gulbinas lyg ir pamiršo. Mano šeimininkė Kazlauskienė nepabijojė manęs čia ieškoti ir surado. Gavau truputį maisto ir drabužių.

Po kelių dienų vieną vakarą per langus girdisi muzika, klegesys. Kameros languose stiklų nėra, antraip uždustume, todėl iš Šaulių namų sklindantį triukšmą girdime labai gerai. Ten vyksta abiturientų išleistuvės. Man, septyniolikmečiui, iki šios šventės pritrūko penkių dienų laisvės...

Visi, kurie neišvesti į tardymą, miega, tik aš vienas sėdžiu savo kamputyje. Verčiau pasišauktų Gulbinas, palaužytų man kaulus, ir ta fizinė kančia būtų daug lengviau ištveriamą už šią - dvasinę. Sėdžiu ilgas valandas, kol sklinda muzika iš Saulių namų, dainos iš miesto sodo, sėdžiu, kol visa tai baigiasi ir visi išsiskirsto.

Dar po poros dienų, pažvelgęs pro „antsnukio“ viršų į gatvę, pamatau klasės draugę Janiną Butavičiūtę su kita mergaite stovinčias ant šaligatvio, kaip tik priešais mūsų kamerą. Iškišu ranką virš „antsnukio“ ir pamojuoju. Turbūt jos supranta, kad mojuoti joms iš saugumo kamerų galiu tik aš, staigiai nususuka ir pabėga.

Jaučiuosi lyg būčiau padaręs nusikaltimą. Numirėliams kišti iš duobės rankas, mojuoti jomis, nors ir atsisveikinant, nederu.

Pamažu apsibrantu su savo padėtimi. Nugara gyja, jau galiu gulėti aukštiekninkas. Beveik kasdien kurį nors iš mūsų tardytojai „pamyli“, ir tada tas „laimingasis“ guli paslikas. Visi naujokai čia patenka jau pabuvę kuriame nors kabinete. Kameroje labai karšta, todėl nuolat tvyro prakaito ir pūvančių žaizdų kvapas. Prie jo mes pripratę, ir jis net apetito mums negadina. Kiek blogiau, jei kam paleidžia vidurius, tada jau ir valgyti ūpas prapuola...

Kartais mūsiškiai iš tardymo negrįžta kelias dienas, tuomet aišku, kad nuo vieno tardymo iki kito „laimingasis“ guli numestas saugumo rūsyje. Kai iš to rūsio pabėgo Liudas, ten sutvarkyti užraktai, kieme per naktį budi nebe vienas, o du trys sribai. Tarp jų ir mano „senas pažįstamas“ vienaakis. Jo pavardė Paišys, jis neturi dešinėsios akies, bet, sako, nuo kairiojo peties šaudo taikliau negu kitas nuo dešiniojo.

Kai mus saugantis sribas būna gerai nusiteikęs, išveda po kelis iš kameros, leidžia pasisemti iš šulinio vandens ir kiemo kampe prie medinio sandėliuko nusiprausti. Tada mums būna tikra šventė!

Kameroje yra vyrų, kurie atvežti iš Simno. Jie pasakoja, kaip vyko Kalniškės mūšis.

Anksti rytą partizanai susistabdė per mišką einančią į Simno bažnyčią senutę ir paprašė, kad ji Simne užeitų pas sribus ir jiems pasakytų, jog eidama per Kalniškę matė apie pusimtį partizanų. Jų ten maždaug tiek ir buvo (gal 60). Senutė prašymą išpildė. Partizanai tikėjosi, kad jų gaudyti puls Simno ir gretimų miestelių sribai su enkavedistais, bet nežinojo, jog Simne stovi apie pulką reguliariosios kariuomenės. Enkavedistai skubiai užverbavo tą pulką, ir Kalniškę apsupo fronte užgrūdinti daliniai. Miške buvo iškirstos proskynos kulkosvaidžių ugniai, užmaskuotos „gegutės“ medžiuose.

Būriui vadovavo Lakūnas, kartu kovojo ir jo žmona kulkosvaidininkė Pušėlė. Pirmoji puolančiųjų banga, suėjusi į mišką, atgal negrįžo. Puolantieji paleido į darbą minosvaidžius ir net lengvąją artileriją, bet Lakūno būrys buvo nepajudinamas. Mūšis truko tolei, kol partizanams užteko amunicijos. Sutikti tokias pajėgas jie nebuvo pasirengę. Pamatę, kad šoviniai baigiasi, nutarė veržtis iš apsupties. Iki to momento Lakūno būrys nuostolių beveik neturėjo; visos bėdos prasidėjo besiveržiant. Iš apsupties ištrūko tik apie 20 partizanų, tarp jų ir Lakūnas. Jo žmona kulkosvaidžio ugnimi pridenginėjo prasiveržimą. Iš už nugaros prislinkęs kareivis ją durtuvu prismeigė prie žemės.

Tie vyrukai žino daug smulkmenų, atrodo, lyg patys būtų dalyvavę mūšyje, bet paklausti to negalima. Jau žinau, kad saugumo kameroje klausinėti daugiau, negu pats pasakotojas pasakoja, nepriimta. Smalsumas čia netoleruojamas.

Beje, dar viena įdomi smulkmena. Mūšis truko ilgai, enkavedistų ir sribų nuostoliai didžiuliai, o „trofėjų“, t. y. partizanų lavonų, mažoka - nėra ką parodyti. Rasta originali išeitis: išmesti į turgavietes ir sribų lavonus. Jei žmonės sėdėtų namuose, ši gudrybė būtų pavykusi, bet žmonės važinėja, ir simniškiai pamatė savo sribus gulinčius Gudelių turgavietėje, krokialaukiečiai - savus Simne ir t. t. Niekio nepadarysi, sovietinė propaganda reikalauja aukų!

Ateina liepos 20-oji. Anksti ryte į saugumo kiemą įvažiuoja du sunkvežimiai. Mes pavardėmis šaukiami iš kamrų ir laipinami į sunkvežimį. Palei šoninius bortus padaryti suolai, ant jų sėdasi sargybiniai, o mes sodinami ant grindų eilėmis nuo kabinos iki galinio borto. Vienoje mašinoje vyrai, kitoje - moterys. Atsidaro vartai ir... važiuojam.

Nors viskas daroma labai skubiai ir turbūt paslapčia, bet žmonės jau spėjo sužinoti, ir kitoje gatvės pusėje prie Saulių namų stoviniuoja gana didelis būrys žmonių, daugiausia moterys. Sribai keikdamiesi jas vaiko, o moterys rauda.

Sunkvežimiai pro ulonų pulko kareivines, per neseniai atstatytą Kaniūkų tiltą pasuka Vilniaus link. Nematėme, kada prie mūsų prisijungė dar du sunkvežimiai. Jie pilni kareivių, vienas važiuoja priekyje, kitas — už mūsų. Įdomu, kam tas „garbės eskortas“?

Po gerų dviejų valandų kelionės mašinos sustoja siauroje Vilniaus gatvelėje. Vienoje pusėje aukštas pastatas grotuotais

langais. Mus čia pat gatvėje išsodina iš mašinų ir suvaro į šį pastatą. Tai garsiosios Lukiškės.

Čia ne šiaip sau kalėjimas. Tokio kalėjimo Vilniui gali pavydėti pusė pasaulio! Net užsienio kino filmuose nieko panašaus nerodo, o kalėjimas pastatytas dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą.

Apačioje stambus pagrindas, ant jo - didžiuliai Y raidės pavidalo korpusai. Viršutiniai dvišakiai - penkių aukštų (įskaitant pusrūsius), juose tik vienutės - kameros vienam žmogui. Vertikalioje „ygreko“ dalyje ir apačioje - bendrosios kameros, skirtos 10-12 žmonių. Dabar vienutėse „ilsisi“ po 100-120 žmonių (10 kartų daugiau), o bendrosiose - po 250 (25 kartus daugiau), ir vis tiek visi „pageidaujantys“ netelpa! Bet išeitis numatyta. Jei pritrūktų vietų, tai, sako, pirmo korpuso pusrūsyje yra koridorius, kuriuo einant mažo kalibro švininė kulka pataiko tiesiai į pakaušį ir nuo Pilsudskio laikų dar nė karto neprašovė pro šalį. Mokėjo rusai ir caro laikais dirbti kaip reikiant!

Dvylika iš mūsų - Lukiškių naujųjų gyventojų - apgyvendina pirmo korpuso trečio aukšto vienutėje. Čia turime atbūti lyg ir karantiną - patikrinimą, ar nesergame užkrečiamomis ligomis. Kamera trijų metrų ilgio ir dviejų metrų pločio. Taigi kiekvienam iš mūsų tenka net po pusę kvadratinio metro gyvenamojo ploto. Nei lovų, nei gultų nėra.

Gulamės skersai kameros: šešios galvos prie vienos sienos, šešios - prie kitos. Nebūtų blogai, jei miegodami nesispardytų, bet visi sapnuoja ką tik pergyventus tardymus ir, matyt, konomis mėgina atsiginti nuo savų gulbinų. Būtų virvės, galėtum surišti aktyviųjų kojas, o dabar — jokios išeities.

Mūsų kamera lyg ir privilegiuota: nuo lango nukritęs „ant-snukis“, ir mes galime pasižvalgyti po Lukiškių kiemą. Tai nėra paprasta: langas gana aukštai, matyti kiemą galima tik laikantis už grotų prisitraukus iki lango, taigi ilgai nepasižvalgysi, nebent draugai iškėlę palaikytų. Be to, kol žvalgaisi, kažkas turi užstoti „vilkelį“, kad prižiūrėtojas smalsuolio nepamatytų, nes tada karantiną tektų atsėdėti karceryje.

Kiemas aukšta mūrine tvora padalytas į kelis netaisyklingos formos kiemelius, kuriuos vieną su kitu jungia tik siauri varteliai. Visas plotas tarp korpusų išgrįstas akmenimis.

Po dviejų savaitių karantino mus perkelia į antro korpuso bendrąją kamerą. Tai didelis kambarys, maždaug dešimties metrų ilgio ir apie aštuonių pločio. Visą dieną kameroje netyla gaudesys - juk šnekučiuojasi apie pustrėčio šimto žmonių.

Deja, ir čia išsitiesti negalime: kiekvienam tenka jau tik po trečdalį kvadratinio metro. Jokių gultų nėra. Naktį gulime ant grindų penkiomis eilėmis būtinai prisitraukę kojas ir būtinai visi ant vieno ir to paties šono. Kas dvi valandas pagal komandą visi keliasi, stojasi ir vėl gulasi, bet jau ant kito šono. Kitaip neapsiversi. Taip „ilsėdamasis“ lauki ir nesulauki ryto! Jei leistų miegoti pakaitomis, gal ir lengviau būtų, bet nuo „otbojaus“ (komandos gulti) iki „podjomo“ (komandos keltis) turi būti visiška tyla, negali būti jokio judėjimo. Naktį pasivaikščioti leidžiama tik prie „parašos“ ir atgal.

Laikas slenka labai lėtai. Kai kas (turtingesnieji) turi nusilipdę iš duonos šachmatus. Puikus užsiėmimas: pilvas mažiau gurgia ir mintys kitur nukreiptos. Gerų šachmatininkų čia nėra, tik trys lenkų karininkai žaidžia visai neblogai. Kar-

tais aš juos vis dėlto suraitau, ir sykį vienas iš jų, norėdamas mane pagirti, sako lenkiškai:

- Dar nežinia, kuris iš mūsų „lepej“ žaidžia...

Man tas „lepej“ kažkodėl skamba kaip „blogiau“, ir aš, būdamas kuklus gimnazisčiokas, ryžtingai pareiškiu:

- Ką jūs! Apie tai nė kalbos negali būti! Aš net žymiai „lepej“ už jus žaidžiu!

Lenkai susižvalgo, bet neprieštarauja.

Spalio 20 dienos rytą skamba visas kalėjimas: trinksi durys, garsiai šaukiamos kalinių pavardės. Žmonės veda į kiemą, rikiuoja. Aš taip pat jau kieme. Sudaromos grupės maždaug po šimtą žmonių. Kiekvieną grupę, einančią pro vartus, pasitinka enkavedistai su šunimis ir apsupa glaudžiu ratu. Skambant enkavedistų keiksmams bei šunų lojimui veda mus į kažkokią geležinkelio atšaką, kurioje stovi dengti gyvuliniai dviašiai vagonai. Aš čia patenku su viena pirmųjų grupių, bet varomos vis naujos grupės.

Viskas vyksta labai organizuotai ir greitai. Matyti, kad šį darbą NKVD moka nepriekaištingai. Skamba komandos: tūpt, stot, bėgte, kairėn, dešinėn! Pro šalį bėgte varo kitą grupę. Staiga:

- Stot! Tūptis!

Žiūriu ir savo akimis netikiu: grupėje tupi bendraklasis M. Dumbliauskas - vienas geriausių mano draugų! Bet juk jis beveik apolitiškas?! Namuose kalba lenkiškai, net Plechavičiaus rinktinėje netarnavo. Už ką gi jį? Vėl:

- Stot! Bėgte! - ir Mečislovą nuvaro prie atokiau stovinčių vagonų.

Mes greitai sulaipinami į vagonus po 50 žmonių į kiekvieną. Vagonai apie 6 metrų ilgio ir 2,5 metro pločio,

taigi apie 15 kvadratinų metrų grindų ploto, po trečdalį kvadrato vienam. Vagone, be manęs, yra dar vienas alytiškis - Remeika. Vos spėjus užsitrenkti paskutinio vagono durims, ešelonas palieka Vilnių.

Dundame į rytus. Vagonas sausakimšas. Jau tris dienas važiuojame, bet maisto dar negavome nė sykio. Kartą per dieną kokioje nors mažesnėje stotelėje atsidaro durys, ir sargybiniai išleidžia iš vagono du vyrus atnešti poros kibirų talpos bakelį vandens. Kartais vanduo būna virintas. Šio bran-gaus produkto visiems tenka po aliumininį puoduką. Kiekvienas turime kokį nors indą, daugiausia - skardines nuo amerikoniškų konservų; iš jų kalėjime valgydavome sriubą. Tais indais pasisemiame atsinešto vandenėlio. Išgeriame tuoj pat, nes pasidėti nėra kur, o vagonas važiuodamas nuolat trinksi, siūbuoja, ir vanduo išsilaistys.

Ketvirtą dieną ešelonas (apie 50 vagonų) sustoja nedidelėje stotelėje, ir mums pradeda dalyti sriubą. Taip pat duoda vagonui dešimt kepaliukų duonos. Duona forminė, bet ją pasidalyti labai sunku: peilių neturime, nes peilis kalėjime blogiau negu pistoletas laisvėje. Laužoma duona labai trupa. Nukritus kepaliukui ant grindų, iš jo lieka tik krūvelė trupinių. Duona šviesiai gelsvos spalvos, žinovai sako, kad ji kepta iš kukurūzų, bet mums jos skonis dieviškas! Mes tos duonos nevalgome, mes ją tiesiog sučiulpiame! Dievulėli, kokių skanių dalykų pasaulyje esama!

Kartą atnešę vandenį vyrai pasakoja, kad pildydami bakelį girdėjo, jog dar išvažiuojant iš Lietuvos keli vyrai, išlaužę vagono grindis, nukrito einant traukiniui tarp bėgių ir šitaip pabėgo.

Laukuose guli sniegas. Ar tik ne į šiaurę mes traukiam? Kelias dienas važiavome miškais, dabar staiga jie dingę. Abiapus geležinkelio - sniego dykuma. Negi tai ir yra garsioji tundra? Tik baltų meškų dar nesimato. Ar toli mūsų kelio pabaiga? Jei toli, tai ši kelionė daugeliui gali liūdnai baigtis, jau ir dabar kelių žmonių iš buvusių 50-ties trūksta. Užgęsta žmonės tyliai: tik greta „gyvenantys“ pastebi, kad jų kaimynas įtartinau ilgai susigūžęs snaudžia, net į atneštą duoną nereaguoja. .. Didesnėse stotelėse išilgai ešelonų prašliaužia rogės ir surenka visus, kuriems kelionė jau baigėsi. Rogės jie važiuoja kaip gyvi - įvairiausiomis pozomis, daugiausia taip, kaip važiavo vagonė: ant grindų sėdinčio žmogaus poza, pritrauktomis kojomis ir į kelius įremtu smakru. Taip, kaip numirė, taip, kaip sustingo. O kur juos deda? Čia amžinas iššalas, ir žiemą iškasti duobę sunku. Be to, ešelonas negali laukti, kol mes, niekada neturėję su iššalu jokios pažinties, nemokėdami gremšime didelę bendro kapo duobę.

Kalba, kad juos visus „susodina“ į specialiai tam reikalui skirtą paskutinį vagoną, o paskui, traukiniui lekiant visu greičiu, „išsodina“ atviroje tundroje. Čia daug įvairių brangiakailių žvėrelių, kurie žiemą ne ką sotesni už mus ir tokios dovanos neatstumia.

Stovime kažkokioje gana didelėje stotyje. Išilgai ešelonų eina sargybiniai, beldžia į vagonų sienas ir rėkia, kad pasirėngtume išlipti. Girdime, kaip jie keikiasi, jog šiandien bjauriai šalta. Iš jų šūkaliojimų sužinojome, kad lauke - apie keturiasdešimt laipsnių šalčio! Pastaruoju metu vagonų sienos būdavo drėgnos, šiandien jos apšarmojusios. Vagone jau ne tvanku, o netgi šaltoka. Sužinoję, į kokį šaltį netrukus

pakliūsime, stengiamės ant savęs užsivilkti viską, ką kas turime. Mano apdaras kuklus: švarkelis, kelios poros paprastų baltinių, bateliai - vasariniai, su skylutėmis, kojinės plonos, nežinia kada plautos. Keturiasdešimt laipsnių tokiai mano aprangai lyg ir per daug...

Krausto laukan iškart po kelis vagonus. Iškrausto, surikiuoja, nuvaro. Išlipame ir mes. Lauke gerai matyti, kurie vagonai jau tušti, kurie dar pilni; pilnieji garuoja, o tuštieji - ne.

Mes jau žinome, kad ši stotis vadinasi Vorkuta ir šiandien - lapkričio 7-oji. Aplink spindi sniegas, saulė tvieskia, net akis skauda.

Aš patenku į keturių vagonų rikiuotę, kurioje apie 200 žmonių. Mus varo visai netoli. Prieiname lagerį. Visus sutupdo į sniegą, o koloną atvedęs karininkas, nešinas pluoštu didelių vokų, nueina į lagerio sargybos būstinę. Tuose vokuose - mūsų dokumentai. Matyt, iš to kilęs ir posakis, kurį rusai vartoja pasakodami savo epopėją:

- Schvatili, v konvert i k belym medvediam!

Karininkas užtrunka ilgai: tvarko dokumentus, rūpinasi mūsų „ipilietinimu“ šiame lageryje.

Nežmoniškai šalta. Kad tik nesusigriebčiau plaučių uždegimo! Net atsistoti ir patrepsėti negalima. Išsitraukiu iš maišelio šeimnininkės Kazlauskienės į saugumo kamerą atneštą antklodę. Visas susisuku į ją, tik nosies galiukas kyšo. Dairausi. Aplink viskas nauja, nematyta.

Toli dešinėje dunkso Uralo kalnai. Iki jų tikriausiai apie 100 kilometrų, bet čia oras toks švarus ir skaidrus, jog atrodo, kad jie ne toliau kaip už 2-3 kilometrų. Vaizdas labai gražus.

Šiandien ne darbo diena, todėl po lagerį slankioja daug kalinių. Pamatę prie lagerio vartų koloną naujokų, susirenka keli šimtai prie tvoros, žiūri, gal pastebės pažįstamą, gal sužinos, iš kur atvykome.

Važiuojant ešelonu, per spygliuotomis vielomis apraizgytą langelį teko matyti daug lagerių, plačiojoje „tėvynėje“ jų netrūksta. Paprastai jų tvoros būdavo aklinos - lentinės; čia jas atstoja suraizgytos spygliuotos vielos. Matyt, bijomasi, kad stiprūs šiaurės vėjai lentinę tvorą nupūs į tundrą.

Per spygliuotas vielas gerai matome lagerio teritoriją. Joje - pora dešimčių vienaaukščių barakų, visi su dviem prieangiais. Tik nematyti, kas darosi už lentinių vartų.

Mums tupint ir dairantis, atsiveria lagerio vartai ir išvažiuoja rogės. Arkliukas traukia gana sunkiai. Rogėse... nuogų žmonių lavonai. Jie sukrauti skersai roges, vienų galvos į vieną pusę, kitų - į kitą. Rogėse jų daugiau kaip tuzinas. Vežikas - kalinyas pravažiuodamas pro mus linksmai sušunka:

- S prazdnikom vas, družja!

Taigi šiandien dvidešimt aštuntosios spalio revoliucijos metinės! Čia, matyt, tikrai originaliai švenčiamos šios šventės. Gaila, kad greta nėra Gulbino, jį toks vaizdas tikrai nuteiktų šventiškai. Juk negalima vien prakaitą lieti komunizmo pagrindų statyboje, reikėtų ir pasidžiaugti savo darbo vaisiais!

Iš sargybos būstinės išeina keli uniformuoti kailiniuoti pareigūnai ir pagal sąrašus šaukia mus pavardėmis, paskui po vieną leidžia pro vartus į lagerį, tarpuvartėje nuodugniai iškratydami. Su manimi į šį lagerį patenka dar vienas kitame vagone važiuavęs alytiškis — gimnazistas Stepas Babrauskas. Jis mokėsi viena klase žemiau, labai draugiškas ir linksmas ber-

niokas. M. Dumbliauskas tikriausiai pakliuvo į kurį nors gretimą lagerį. Mūsų lageris vadinasi VMZ (Vorkutskij mechaničeskij zavod), nes visi lagerio „gyventojai“ dirba tuo pačiu vardu vadinamame fabrike, kuris gamina tankų detales. Lagerio darbo jėga (t. y. mes) suskirstyta į dvi dalis: statybos ir eksploatacijos. Vieni dar stato, o kiti jau dirba pastatytuose cechuose.

Gauname valdiškus drabužius. Apatiniai baltiniai - pakenčiami. Viršutiniai drabužiai dviejų spalvų: mėlyni ir žalsvi. Mėlyni siūti specialiai kaliniams, dažniausiai jau nešioti. Žalsvi - buvę kariški, taip pat nešioti. Pastarieji su viena ar keliomis skylutėmis, aplink kurias jau dabar neišplaunamos rudos dėmės. Žodžiu, visi mums duodami drabužiai yra nuvilkti nuo lavonų: žalsvieji - fronte, mėlynieji - čia. Patys savo akimis įsitikinome: į paskutinę kelionę rogėmis kaliniai išvažiuoja nuogi, drabužius palikę savo įpėdiniams.

Apavas - „valenki vtorovo sroka“. Kiek aš suprantu rusų kalbą, tai yra veltiniai, „atliekantys antrąją bausmę“. Jie jau buvo nunešioti, todėl jiems prisiūtas naujas padas.

Taigi: apatiniai baltiniai, „gimnastiorka“, vatinės kelnės, vatinukas („telogreika“), vatinis („bušlat“), ausinė kepurė, iš seno vatinuko pasiūtos kumštinės pirštinės ir veltiniai su autais. Taip atrodo lagerininko uniforma. Ant vatinių („bušlatų“) - vieni lopai. Tai lagerio išradimas: nenumesti jokio skuduro, o siūti jį ant vatinio - tada vatinis darosi storesnis ir šiltesnis. Mums tai labai svarbu, nes viduržiemį termometro stulpelis nusileidžia net iki 60 laipsnių žemiau nulio.

Mūsų barakas, kaip ir visi kiti, su dviem galais, tai yra per
72 vidurį pertvertas; kiekviename gale prieangis su atsidarančiomis

į vidų durimis. Jei baraką užpusto, tada, į vidų atidarius duris, kasamas sniegas į prieangį, o išlindus į paviršių galima atkasti ir visą baraką. Tokios pūgos, sako, pasitaiko retai.

Mūsų barako galas prieš mums atsikraustant buvo laikinai tuščias, todėl ir nekūrenamas. Mėginame įkurti krosnį (tiksliau sakant - virtuvinę plytą), bet mums nekaip sekasi. Nors aplink Vorkutą vien anglių šachtos, kalinių barakams apšildyti duoda tik anglies miltus, o jais įkaitinti krosnį sunku.

Apsivelkame naująsias uniformas. Veidrodžių nėra, todėl su Stepu stovime vienas priešais kitą, gėrimės. Lyg susitarę susikabiname ir kraipydami klubus šokame fokstrotą. Staiga pamatome išpūstas senių akis ir suprantame, kad jie mano, jog mums - jaunikliams - nuo šitiekos įspūdžių „šratai susisuko". Mes juos nuraminame, sakome, kad šis mūsų šokis yra padėkos išraiška Maskvai, kuri, pati likdama nuoga, mus šitaip išpuošė!

Iki vakaro mes jau suskirstyti į brigadas, net nuvesti vieną kartą į valgyklą, aprūpinti miegamąja vieta ir patalyne, kurią sudaro „čiužinys", „pagalvė" ir „antklodė". Viskas kabutėse todėl, kad „čiužinys" - maišas su neapdirbta medvilne, „pagalvė"- maišelis su tokia pat medvilne, o „antklodė" - paprastų medvilninių siūlų audinys. Po tokia antklode neišprakaituosi, juo labiau už poliarinio rato.

Anksti rytą lageryje aidi gongas (plaktuko ar šiaip kokio geležgalio dūžiai per pakabintą gabalą bėgio). Barake riksmas „podjom!" - komanda keltis. Visi skubiai rengiasi, aišku, jei kas nors bent ką buvo nusirengęs, ir bėgte bėgame į valgyklą. Ten gauname pusryčius: 250 gramų duonos ir ketvirtį litro košės, kuriai valgyti šaukštas nereikalingas — ji tokia skysta, kad ją išgeriame per dubenėlio kraštą.

Iš valgyklos grįžtame į baraką ir sėdime apsirengę ir pasiruošę, kol vėl nuskamba gongas. Dabar jis reiškia komandą „razvod“ - eiti į darbą. Visi skubame prie vartų ir rikiuojamės brigadomis. „Nariadčikas“ prižiūri, kad visi išeitų į darbą.

Pro vartus išeiname brigadomis, o už vartų mus perima konvojus. Vienas konvojus (10-12 automatais ginkluotų sargybinių ir pora šunų) lydi kelias brigadas - 100-150 kalinių. Fabrikas netoli, maždaug pora kilometrų kelio.

Mūsų brigada paskirta dirbti statyboje, naujai statomame ceche. Keli cechai jau įrengti ir dirba, o mūsiškiame - tik sienos ir stogas. Centrinis šildymas irgi veikia, todėl viduje daug šilčiau negu lauke - apie 3-5 laipsnius šilumos. Džiaugiamės, kad ne lauke dirbame. Ten greitai ir sušalti galima.

Mes rausiame didžiulėms staklėms pamatų duobes. Jos būna dviejų trijų metrų gylio ir įvairaus formato. Šis darbas nebūtų labai sunkus, jei ne amžinas išalas. Visą dieną lupi su kirka, o vakare nėra į ką pažiūrėti.

Gerai, kad jau moku rūkyti. Čia galioja tokia taisyklė: jei pamatys tave besiilsintį, nors ir uždusų nuo kirkavimo, vakare liksi be vakarienės. Bet jei sėdėsi ir rūkysi, tau niekas nė pusės žodžio nepasakys. Ir būtinai reikia mokėti normuoti savo darbą - nepersidirbti ir nepertingėti. Bet kuriuo atveju laukia liūdna pabaiga.

Aš, atrodo, persistengiau ir vos paveiku kojas. Maisto priedas, kurį gauni padaręs normą, nepadedą atstatyti jėgų. Pagaliau ir iš mums duodamo maisto maža naudos, tik pilvas pilnesnis. Priedą gauname turnepsais — kažkuo panašiu į

pašarinį runkelį ar kručką. Gerai, kai gyvulys tą runkelį gauda į valias, o mes? Papildomai apie 100 gramų turnepso per parą?

Saulės jau nematome - poliarinė naktis. Tik vidurdienį pietų pusėje pasirodo šiek tiek šviesesnio dangaus lopinėlis, bet nuo jo aplink nė kiek šviesiau nepasidaro. Patamsyje į darbą, patamsyje iš darbo. Darbo metu ceche dega elektra, jei naktį pusto ir sniegu užneša mūsų jau ištryptą kelią, tada mus veda į darbą tiesiai per tundrą, turėdami tik vieną orientyrą - toluomoje spingsinčius fabriko žiburius. Pirmosios kolonos brenda per sniegą, paskęsdamos jame net iki juosmens, o po tokio „pasibraidymo“ reikia dar visą dieną dirbti.

Kartą kolonai grįžtant iš darbo kaliniai pamatė ant balto sniego kažką juoduojantį šalia kelio. Alkani žmonės iškart suprato, kad tai keli turnepsai, netyčia iškritę iš rogių, kai juos vežė į lagerio virtuvę. Kaliniai puolė prie tų turnepsų. Nuaidėjo kelios automatų serijos, ir keturi kaliniai liko gulėti ant sniego. Atsakyti už tai nereikės, nes kalinio gyvybė - bevertė.

Prieš Naujuosius metus mūsų brigadą perkėlė į naktinę paiminą. Galima sakyti, jokio skirtumo. Visos 24 valandos - naktis.

X X
A M Ž I A U S
V E R G A I .
1 9 4 6
M E T A I

*Kas mums kelių nušvies?
Kas apgins nuo žvėries?
Kas likimą prakalbins geruoju?
O dangau, aš išties
Nematau išeities
Ir parkritęs ant kelių dejuoju:
Ar girdi mano balsą klaikioj vienuoj?
Ar girdi, kaip Tavęs aš šaukiuosi?
Ar tiki, kad Tėvynėje mūsų laisvoj
Tu dar kalinio širdį paguosi?*

Pačiame vidurnakty įlendu į statomo cecho kampą tarp visokio laužo ir kiurksau. Staiga pradeda gauti fabriko sirenos. Gaudžia ne tik mūsų fabriko, bet visoje Vorkutoje, aplinkinėse anglių šachtose. Naujieji 1946-ieji metai - ir greičiausiai paskutiniai. Kiek tokių kaip aš per pastaruosius du mėnesius iškeliavo į tundrą nuogi pro vartus? Nuogi ir subadyti nusmailintais šautuvų šampolais. Sargybiniai apie

mus labai geros nuomonės; jie, matyt, tiki, kad kalinys, spiginant 50 laipsnių šalčiui, nuogas pamestas tundroje gali atsikelti ir parsibaladoti namo į Lietuvą. Kad šito neįvyktų, tiesiog būtina tikrumo dėlei, išvežant lavoną pro vartus, porą trejetą kartų perversi jį šampolu.

Naujieji 1946-ieji metai! Per pastaruosius šešis mėnesius ir dešimt dienų pamačiau tiek, kiek vargu ar matė visi mano protėviai per visus Lietuvos klestėjimo ir vergavimo amžius nuo Mindaugo laikų! Kiek sugebėsiu išverti šiais metais?

Verkiu pasikūkčiodamas pirmą kartą nuo to momento, kai enkavedistas mane pažadino ir paklausė mano pavardės. Tik šio mėnesio pabaigoje man turėtų sukakti aštuoniolika metų, o gyvenimas jau nugyventas. Ir mergaitę tik kelis kartus pabučiavau... Dabar dar vienas bučinys bus, jau paskutinis. Su ta, kuri dalgi nešiojasi.

Jėgos senka, bet vis dar kabinuosi. Baisu einant į darbą ar iš darbo nusilpusiam nukristi. Konvojus nesiterlioja - nušauna vietoje ir gulėk sau. Ką daryti?

Vieną dieną, grįžęs vakare iš darbo, einu į lagerio ambulatoriją: gal dienai kitai atleis nuo darbo? Tačiau vilties mažai: tam reikia arba turėti aukštą temperatūrą, arba atsinešti galvą po pažasčia.

Sulaukęs eilės įeinu pas gydytoją. Tas klausia:

- Ką skauda?
- Nieko.
- Temperatūros turi?
- Ne.
- Tai ko atėjai?
- Kojų nepavelku.

- Čia dauguma kojų nepavelka.

Aš tyliu, jis irgi tyli. Apžiūrinėja mano kortelę.

- Tavo pavardė kažkokia keista... Iečis.

- Ne Iečis, o Jėčys. Aš lietuvis.

Gydytojas atsisuka į mane ir grynčiausia lietuvių kalba klausia:

- Iš kur tu?

- Iš Alytaus.

Jis ilgai į mane žiūri, paskui lyg manęs, lyg savęs klausia:

- Ką gi man dabar su tavim daryti?

- Ką nors...

Jis dar pagalvoja ir sako:

- Gerai. Aš tau rašau atleidimą nuo darbo trims dienoms, o per tą laiką ką nors sugalvosim. Brigadininkui sakyk, kad viduriuoja kraujais. Aišku?

- Aišku.

- Gali eiti.

Aš einu. Tarpdury sustoju.

- Daktare, kokia jūsų pavardė?

- Daunoras.

- Iš kur jūs?

- Nuo Raseinių. Kam tau?

- Ką gali žmogus žinoti... Ačiū jums, daktare!

Einu į baraką pasišokinėdamas, net jėgų atsirado! Lagerininkai sako, kad diena, praleista ne darbe, o zonoje, prideda metus gyvenimo! Negi aš dar trejus metus gyvensiu?

Trys dienos pralekia akimirksniu, aš vėl pas gydytoją. Jis sugalvoja mane paguldyti į ligoninę, vadinamą stacionaru. Išrašo siuntimą, primoko, kaip turiu ligoninėje elgtis, kuo skųstis.

Ligoninėje mane priima jauna gydytoja, iš visko matyti, kad ne kalinė. Liepia nusirengti, apžiūrinėja.

- Tu dar pusėtinai atrodai! - konstatuoja.

Man toks „komplimentas“ visai ne prie širdies. Aš stoviu atsirėmęs į spintelę ir nieko nesuprantančiomis akimis žiūriu į gydytoją.

- Kiek tau metų?

- Aštuoniolika, - atsakau patylėjęs. — Galima atsisėsti?

- Sėsk.

Ji pastuksi man per išsišovusius šonkaulius, pakaukši per nugarkaulį, sąnarius, liepia rengtis.

- Gerai. Paguldysim.

Pašaukia sanitarę, kuri atima iš manęs mano drabužius, aprenkia tik apatiniais baltiniais ir nuveda į „palatą“.

Ligoninė - toks pat barakas kaip ir kiti, tik truputį pertvarkytas. Pastatą į dvi dalis dalija ne aklina siena, o keli maži sanitarių, valytojos kambariukai ir gydytojos kabinetas. Abu ligoninės galai tokie pat kaip ir barake, tik čia daug švariau, visi vaikščioja vienais apatiniais. Prie abiejų šoninių sienų - dviaukščiai gultai.

Kadangi esu fiziškai išsekęs ir nepajėgiu karstytis į antrą gultų aukštą, mane paguldo apačioje. Viršuje guli beveik vien sergantys geltlige, jų labai daug, visi ten netelpa, kai kurie guli ir apačioje. Mano kaimynas irgi „geltonukas“. Jis dar nevisiškas geltonodis, pageltę tik akių obuoliai.

Lauke labai šalta, o „palatą“ prikūrenti sunku, nes ji užima pusę barako. Čia, kaip ir visame pasaulyje, galioja taisyklė: šiaučius - basas, kriaučius - nuplyšęs... Aplinkui vien anglių šachtos, o mes kūrename juodomis dulkėmis. Nors jau išmokome ir tokiu kuru kūrenti, bet „palatoje“ šaltoka.

Visi turime tokią pačią patalynę kaip ir barake ir dar paklodę. Po ta mano jau aprašyta antklode vienais apatiniais ne ką tesušili, todėl sugalvojame racionalizaciją: gulam susispaudę trise ant vieno šono, apsikabiname ir dabar jau galime užsikloti trimis antklodėmis! Bent kalenti dantimis per naktį nereikia. Bėda tik ta, kad mes perkarę, o ant klubų - nuogulos.

Vieną rytą pabundu apsikabinęs savo kaimyną „geltonuką“, bet jis kažkoks keistas - lyg drėgnas, lyg vėsokas. Pasikėlęs ant vienos alkūnės žiūriu jam į veidą, o jis geltonas geltonas. Tik dabar pamatau, kad kaimynas jau nekvėpuoja. Taip, jis gerokai atvėsęs; vadinasi, aš beveik visą naktį miegojau apsikabinęs numirėlių...

Nuolat prisimenu gydytojo Daunoro patarimą susigyventi su ligoninės valdžia, t. y. gydytoja ir seselėmis, bet vis nerandu progos.

Dabar jau vidurdienį prašvinta, ir saulė tvieskia pro langą, prie kurio aš guliu, dvi tris valandas kasdien. Viena iš seselių labai mėgsta laisvalaikį siuvinėti, o patogiausia vieta šiam darbui - prie mano lango. Tik jau tie jos siuvinėjami piešiniai - neduok, Dievulėli! Sykį ją užkalbinu:

- Kas čia bus?
- Pagalvėlė.
- Geresnio piešinio neradote?
- Kuo šis blogas? - klausia ji nustebusi.

Aš gūžteliu pečiais ir sakau:

- Jei dar ką nors siuvinėsite, kol būsiu čia, atneškite man skiautę medžiagos ir pieštuką. Aš jums gražiau nupiešiu.

Kaip ir maniau, ji nelaukia kito karto, o jau rytojaus dieną ateina su gabalu medžiagos ir dėžute spalvotų pieštukų. Sten-

giuosi kiek. įmanydamas, ir dar prieš pietus piešinys gatavas. Ji padėkojo, padavė man riekelę duonos, o piešinį nusinešė į gydytojos kabinetą. Girdžiu, kad ten kilo šurmuly.

Kitą rytą ateina ta pati seselė ir vedasi mane pas gydytoją. Ten, be gydytojos, sėdi dar dvi ligoninės tarnautojos. Gydytoja turi skiautę medžiagos, o tos dvi kitos - po lapą popieriaus. Visos šypsosi nuo ausies iki ausies. Medžiagą aš paimu, o popieriaus - ne. Teisinuosi, kad tokie piešiniai man geriausiai sekasi tik ant medžiagos. Nežinau kodėl, bet esu įsitikinęs, kad jei nupiešiu kelis piešinukus ant popieriaus, jos su kalke galės tuos mano „šedevrus“ daugintis, ir aš liksiu nereikalingas, o nuo medžiagos, mano manymu, tos vištos persipiešti nesugebės. Už tą darbą mane kartais pasikviečia į seselių kambarį ir pavaišina koše ar duonos gabaliuku.

Kai visas „apipaišau“, man duoda atnaujinti visus užrašus ant durų, spintelių ir kitur. Ši „kaligrafija“ man sekasi, todėl užsakymų gaunu net už ligoninės ribų. Jau pradedu taisyti, galva seniai nesvaigsta.

Lagerio pirtis yra kitoje zonos pusėje, maudomės joje kas savaitę. Viršutiniai drabužiai iš mūsų atimti, todėl į pirtį ir iš jos bėgiojame apsisiautę antklodėmis.

Dažniausiai vanduo pirtyje būna tik apyšiltis, bet šiandien jis karštas kaip niekada. Maudomės su dideliu malonumu: mums - ligoniams - vandens pirtyje nenormuoja. Iš tokios pirties būtų labai gera lįsti tiesiai į lovą, bet pirma dar reikia parbėgti į ligoninę. Grįžti iš pirties nemalonu: iki ligoninės apie puskilometris, o lauke - beveik 40 laipsnių žemiau nulinio! Mes apsiavę tik šlepetėmis, kurios greitai bėgant krinta nuo kojų. Kol parbėgame, dingsta visas pirties karštis.

Netrukus ir pietūs. Valgant man pasidaro bloga. Nekreipiu į tai dėmesio, nes maistą suvalgyti būtinai reikia. Netikėtai... „išvažiuoju į Rygą“. Pamatuoja temperatūrą - 40 laipsnių su dalimis. Pradedą taip skaudėti galvą, kad retsykais netenku sąmonės. Gydytoja sako, kad tai smegenų uždegimas.

Mane paguldo prie visą laiką besikūrenančios krosnies (virtuvinės plytos) ir sienos, už kurios yra gydytojos kabinetas. Sieną plona, tik iš vienos eilės lentų, todėl puikiai girdžiu, kas kalbama kabinete.

Jau nežinau, kiek laiko sergu; matyt, dažnai būnu be sąmonės, o visą likusį laiką nežmoniškai plyšta galva. Seselės savo „dailininko“ neužmiršta ir visai stipriai stengiasi padėti.

Kartą girdžiu, kaip už sienos savo kabinete gydytoja kažkam dėsto:

- Mūsų ligoniai tokie, kaip ir visur tokiomis sąlygomis. Tiesa, yra vienas - dvi savaitės temperatūra nekrinta žemiau 41 laipsnio, nieko nevalgo, beveik visą laiką be sąmonės, o dar gyvas!

- Parodykite jį man, - sako vyriškas balsas, lyg su žydišku akcentu.

Nejaugi tai apie mane? Gydytojai keista, kad aš gyvas!

Iš tiesų! Ateina, stovi, apžiūrinėja. Toks mažiukas, senyvas, storas žydas. Kažką gydytojai pasako apie švirkštus, adatas ir išeina. Vėl netenku sąmonės.

Jaučiu, kaip dvi seselės, sulindusios man po pažastimis, kažkur mane tempia. Atsirandų gydytojos kabinete. Sodina ant taburetės, liepia atsiremti alkūnėmis į kelius, prilaiko. Storasis žydelis, plaštakas iki riešų išstėpęs jodu (matyt, spiritas kitur sunaudotas), laiko didelį švirkštą su dar didesne adata.

Čiupinėja man nugarkaulį ties juosmeniu, turbūt ieško vietos, kur durti. Kažkuo patepa ir duria tiesiai į nugarkaulį. Adatą palieka nugaroje, o švirkštą padeda ant staliuko. Jaučiu, lyg šlaptų mano apatinės kelnės žemiau adatos, ir pagalvoju, kad per nugaroje paliktą adatą bėga kraujas. Staiga pajuntu, kad slūgsta galvos skausmas. Kai parveda mane į palatą ir paguldo, jaučiuosi lyg rojuje - neskauda galvos! Priėjusį kitą ligonį paprašau pažiūrėti, ar labai sukruvintos mano kelnės užpakalyje ties juosmeniu. Sako, kad tik drėgnos, bet ne sukruvintos. Įdomu, kokį skystimą iš manęs išleido?

Vėl pradedu taisyti. Gydytoja buvo man į palatą atnešusi parodyti mėgintuvėlį, kuriame per porą pirštų buvo bespalvio skysčio, o ant dugno - tokios pat bespalvės nuosėdos. Skystis esąs nuleistas iš mano nugarkaulio, o visa liga - tose nuosėdose. Tas pilvotas žydėlis - šiuo metu lagerius inspektuojantis profesorius iš Maskvos. Jeigu ne jis, dabar nuogas voliočiausi tundroje.

Ligoninėje pasklido gandas, kad zonoje rengiamas kažkoks etapas, kur veš - nežinia. Pagal sąrašus surinkti tremtiniai apgyvendinami ištuštintame barake prie pat vartų. Ateina su sąrašais ir į ligoninę. Aš irgi įtrauktas į sąrašą. Gydytoja mėgina mane išgelbėti, sako, kad dėl silpnos sveikatos aš negaliu būti imamas į etapą, bet „surinkėjai“ jos kalbų neklauso ir liepia skubiai grąžinti man viršutinius drabužius, o man apdengusiam - prisistatyti į nurodytą baraką. Seselės apgailestauja, kad lieka be „dailininko“, sukrauna į mano maišelį visas surastas duonos žiauberes ir išleidžia.

Einu į nurodytą baraką. Ten jau prisirinko nemažai tokių kaip aš. Šnekamės. Išsiaiškiname įdomų dalyką: tarp mūsų

nėra nė vieno „zeko“ (kalinio), visi kaip vienas - „spec. kontingentas“, t. y. teismo neteisti, bet „izoliuoti“ neribotam laikui. Ką gi su mumis darys? Gal teis? Gal paleis? Taigi, lauk nelaukęs!

Paleisti nepaleidžia, bet iš zonos išiname. Mus suskirsto įvairaus dydžio brigadomis. Aš patenku į dešimties žmonių brigadą, kuriai vadovauti paskirtas apie 40 metų rusas, pavarde Varlamovas. Brigadoje yra dar vienas lietuvis - kauniečio Stasys Sliževičius, jis už mane septyneriais metais vyresnis.

Mus nuveža į tundrą. Aplinkui dunkso anglies šachtų terikonai - didžiuliai kalnai, supilti iš akmens skaldos, iškasamos kartu su anglimi. Prie vieno iš jų prisiglaudęs nedidelis namukas, kuriame mus ir apgyvendina.

Namelyje tik vienas apie 30 kvadratinį metrų ploto kambarys. Kambario viduryje stovi virtuvinė plyta ir kaminas, prie galinės sienos - gultai dešimčiai žmonių, prie šoninės sienos - stalas ir metalinė lova. Yra dar pora sukrypusių taburečių.

Greta namuko stovi dar vienas mažytis būstas, jame turi gyventi mūsų sargyba - du kareiviai. Jie nesekioja kiekvieną mūsų žingsnį, tik retkarčiais suskaičiuoja, pasiteirauja brigadininko, ką artimiausiu metu numatoma daryti, ir toliau lindi būdelėje. Darbe jie nieko nenurodinėja, tik vaikščioja iš paskos.

Dabar mes esame kelių remonto brigada. Turime galingą triašį „Studebekerį“, krauname į jį akmens skaldą ir pilame ant kelių. Šiam reikalui ji tinka ne blogiau už žvyrą.

Maitinamės sausu daviniu. Jis truputį geresnis už lagerio maistą, gauname niekada nematyto produkto - džiovintų

bulvių. Verdamės patys. Sargybiniai savo būdelėje turi metalinę krosnelę ir taip pat patys virėjauja. Dėl kuro dabar skūstis negalime: pravažiuodami su sunkvežimiu pro šachtas prisirenkame tokios anglies, kokia mums patinka.

Pradedame gauti laiškus. Mat dažnai būname Vorkutos mieste ir važiuojant pro pašto dėžutę sargybiniai „nemato“, kaip kuris nors iš mūsų prie jos pribėga ir sumeta laiškus. Netrukus ateina ir atsakymai.

Aš rašyti bijau, kad nepridaryčiau bėdos savo adresatams. Kadangi nerašau, tai ir negaunu.

Gera, kad neieškau ryšio su Tėvyne, nes anksčiau ar vėliau tas ryšys nutrūks... Mes tarpusavyje pasikalbame, pasidrašiname, atseit reikia laikytis, nenusiminti... Na, kuo jau kuo, o nusiminėliu manęs niekas laikyti negali, bet... Mes čia atvežti neribotam laikui, o tik per vienerius metus didesnės kartu su manimi atvažiavusiųjų pusės jau nebėra ir nebebus... Ir jų kaulų niekas nesuras. Bevardžių kaulų čia kada nors bus randama nesuskaičiuojamai daug, kur kas daugiau negu įvardytų.

Visi Vorkutos apylinkėje esantys lageriukai vadinasi Vorkutlagu. Sis susideda iš kelių dešimčių lageriukų, vadinamų lagerio punktais. Po savą lagerio punktą turi beveik visos šachtos, visi stambesni statybos objektai.

Kiekvienas lagerio punktas krauna tundroje savo lavonus atskirai. Krauna tuos savo neištverminguosius per visą žiemą, kuri čia trunka beveik vienuolika mėnesių. Laiko juos sukrautus į rietuves žemės paviršiuje, kol ateina trumputė vasara. Tada iškirkuojama didžiulė duobė truputį suminkštėjusiam įšale ir visi tvarkingai sukraunami jau duobėje. Kuo

tvarkingiau sukrausi, tuo mažesnę duobę reikės kirkuoti. Kas žino, gal apatiniai gulės nepūdami tose įšalo duobėse per amžius...

Vorkutlago valdžia sugalvojo... pastatyti stadioną. Privaryta kalinių, „Studebekerių“, ir verda darbas. Mes dienų dienas krauname gruntą į automašinas, ir taip visą vasarėlę. Stadionas statomas Vorkutos upės pakrantėje.

Prasidėjus šalčiams vėl grįžtame tvarkyti kelių. Mes su Stasiu visą laiką vienoje brigadoje, nors jau pusė brigados pasikeitė, taip pat ir brigadininkas.

Rugsėjo pabaigoje mus grąžina į Vorkutą ir įkiša į nedidelį lageriuką. Susipažinę pamatome, kad didžioji mūsų dauguma - iš Baltijos šalių. Ir visi - „spec. kontingentas“! Sėdime be darbo savaitę, sėdime kitą. Vėl etapas.

Pagaliau sodina visus į jau pažįstamus dviašius gyvulinius vagonus, vėl po penkiasdešimt į vieną. Šį kartą bent kiek linksmiau: abiejuose vagono galuose įrengti dviaukščiai gultai, todėl vagono kvadratūra beveik dvigubai didesnė. Ant gultų primesta kažkokių virkščių - miegame daug minkščiau.

Vieną naktį ešelonas pajuda. Į šiaurę mūsų vežti negali, nes į ten nėra geležinkelio. Yra tik kažkoks pusiau mistinis kraštas Chalmer Ju. Tad važiuoti mes galime tik į pietus, o tai jau neblogai. Taip ir dundam.

Pravažiuojame Abezės stotelę. Mūsų duomenimis, ši stotis yra Vorkutlago riba. Vadinasi, mes būsime jau kokio nors kito „lago“ piliečiai. Žemėlapio neturime, bet pagal girdėtus kai kurių stotelių pavadinimus sprendžiame, kad iriamės į vakarus. Visai linksma pasidaro.

do, tai viena iš Maskvos prekinių stočių. Kurgi dabar pasuks mūsų traukinys?

Kartu su manimi tame pačiame vagonė važiuoja ir Stepas su Stasiu. Mes jau kelios dienos nieko burnoje neturėjome, nors ir labai taupėme savo sausą davinį. O mūsų minkštosios virkščios iškrėtė mums negražų pokštą: mes visi aptekome utelėmis. Matyt, prieš mus šiose virkščiose važiavo itin gausiai utelėti likimo draugai. Še, kad nori: mes ne tik nieko nevalgome, bet dar ir mus pačius graužia!

Iš Maskvos pajudame naktį, o ryte jau stovime kažkokioje stotyje. Traukinį apskrieja žinia - čia Bologojė. Vadinas, vėl pasukome į šiaurę. Į Karelijos miškus? Mus nelabai saugo, o Lietuva ne per toliausia - gal apie 1000 kilometrų. Bėgam? Stepas nerizikuoja.

Mes su Stasiu einame ieškoti vandens. Už pastatėlio su vandens kranu - barakas. Sulendame į jį. Pasirodo, pataikėme į pirtį. Skubiai nusirengiame, drabužius atiduodame į „prožarką“ (kažkas panašus į didelę krosnį, kurioje dėl aukštos temperatūros drabužiuose susvyla ne tik utelės, bet ir glindos), o patys - į pirtį maudytis. Kaip puiku!

Kai išlendame iš pirties, ešelono, mūsų didžiausiam džiaugsmui, stotyje jau nėra! Atsargiai pasiklausinę sužinome, kad netrukus išeina prekinis traukinys į Pskovą. Traukiniui pajudėjus užšokame ant vagono tiltelio. Prekiniu traukiniu važiuoti ramiau - niekas neprikibs, kad neturime bilietų. Kita vertus, dabar lapkričio pradžia, todėl kelionė ant vagono tiltelio su vėjeliu tikrai nemaloni. Važiuojame kiaurą naktį. Liūdna ne tik dėl to, kad jau visai sušalome, bet ir todėl, kad tie sukčiai Bologojės stoties pirtyje atėmė iš mūsų paskutines

kapeikas, o grauzikų drabužiuose paliko apščiai. Įvairiose stotelėse sutinkame ir bendrakeleivių, bet niekas į mus dėmesio nekreipia, nes mūsų „uniforma“ beveik nesiskiria nuo šiuometinės „visaliaudinės“. Paryčiais, sušalę į kaulą, nušokame nuo tiltelio Pskovo stotyje.

Pskovas - srities miestas, todėl mes jį įsivaizdavome didelį, kaip Vilnių ar Kauną, o čia išvis jokio miesto nėra. Dykuma su cerkve ant kalnelio, pakalnėje - turgus. Visas miestas sugriautas.

Pradedu darytis silpna. Kiek laiko mes nieko burnoje neturėję? O ką valgėme anksčiau? Mano vatinukas apynaujis, kyla mintis jį čia pat turgelyje parduoti. Sulygstu tą vatinuką už dvi apskritas sprindžio skersmens plokščias bandeles („lepioškas“). Atiduodu vatinuką su visomis utytėmis ir glindutėmis, telieka jos, mielosios, savo tėvynėje!

Bandelės - tikras skanumynas! Didesnė pusė jose akselio ir pelų, likusi dalis neaiški. Suvalgius bandelę prašviesėja akyse, ir dabar abu galvojame, ką darysime toliau. Pinigų bilietams mes neturime.

Vakare stotyje atsiranda traukinukas („tepluška“), kuris eina į Vilnių. Na, ir sekasi! Temstant jis pajuda, mes su Stasiu sušokame į jau einantį. Jokių konduktorių nesimato. Vagone važiuoja apie dvidešimt kaimo bobučių, yra ir kelios jaunesnės. Matyti, kad jos - viena draugija. Apsirengusios ne geriau už mus, todėl savo išvaizda mes iš jų neišsiskiriame. Vagone beveik nėra šviesos - ant viršutinės lentynos dega viena parafininė spingsulė.

Vidurnakty viena iš moterėlių buvo išėjusi į gretimą vagoną ir grįžusi sako:

- Bobos! Paruoškite bilietus - konduktorius ateina! Greitai bus čia.

Mes abu šiek tiek sutrinkame, o judrioji moterėlė kaipmat tai pastebi:

- Ką, vyrukai? Gal bilietų neturite?

Leidžiame jai suprasti, kad ji neklysta. O moterėlė tikrai sumani:

- Vyrukai, nesijaudinkit! Tuoju viską sutvarkysime. Gulkite ant suolų ir vaizduokite įmigusius prisilakėlius. Sugėbėsite? - ir atsisukusi į bendrakeleives nekantriai pareikalauja: - Duokite šen visus savo bilietus!

Kai į vagoną ateina konduktorius, mes su Stasiu ir dar pora moteriškių stipriai „miegame“, kelios moterėlės susimetė į krūvą ir užkandžiauja, dar kitos vaikštinėja po vagoną, šnekučiuojasi.

- Keleiviai, paruoškite bilietus! - pareikalauja konduktorius.

- O kam juos ruošti? Juos visus turiu aš! - linksmai šūkteli moteriškė. - Štai, imk. Mes čia viena kompanija!

Konduktorius, paėmęs krūvą bilietų, klausia:

- Kiek jų čia yra?

- Visiems po vieną, išskyrus tave, - juokiasi moteriškė.

Konduktorius pašnpuoja, įplėšia visus bilietus ir išeina į kitą vagoną.

- Dabar galite „išsipagirioti“, - juokiasi mūsų išgelbėtoja.

- Daugiau jokių patikrinimų nebus!

- O jeigu jis būtų suskaičiavęs? - klausiu aš.

- Na, ir tegul! Kol aš su juo plepėjau, dvi moterys jau buvo išėjusios į tą vagoną, iš kurio jis atėjo!

Pasirodo, gyvenimo sąlygos čia net kaimo moterėles ap-
sukrumo išmokė. Dabar jau galima ramiai numigti, nes Vil-
niuje būsime ryte. Nieko nepagalvojęs atsigulu ant suolo tie-
siai po parafinine spingsule. Vagonas, riedėdamas per bėgių
sandūras, visą laiką vibruoja, ta spingsulė su ištirpusiu parafi-
nu prisilinko prie lentynos krašto ir nukrito tiesiai ant manęs.
Parafinas išsiliejo ant mano „bušlato“ ir sustingo. Kol to pa-
rafino nebuvo judinęs, atrodžiau pakenčiamai, bet kai
pamėginau jį nukrapštyti, ant rankovės ir krūtinės atsirado
bjauri dėmė, lyg kas būtų mane stambiu teptuku baltais dažais
išteplojęs. Dabar jau tikrai atrodau kaip paskutinis prisilakėlis,
nors dar ir jaunas.

Prašvitus mūsų traukinukas įrieda į Vilniaus geležinkelio
stotį. Prieš iššokdami iš vagono padėkojame savo gelbėtojoms,
o linksmoji organizatorė juokiasi:

- Dėl bobų mes nieko nebūtume darę, bet jūs vyrai, dėl
jūsų verta!

Iššokę iš traukinuko pamatome stoties perone jau pasi-
ruošusį pajudėti traukinį, einantį į Kauną. Per skubumą
įlipame į antros klasės vagoną, o čia publika visai ne tokia
kaip mes. Mėginame pereiti į kitą vagoną, bet jungiančios
vagonus durys neatsidaro. Reikia mėginti tai padaryti kitame
vagono gale, tačiau dėl to turime pereiti visą vagoną. Įėję į
vagoną, koridoriuje randame stovintį pagyvenusį vyrą.
Truputį pasimetame, bet kai norime pro jį praeiti, jis ramiai
geranoriškų balsu paklausia:

- Iš kur jūs?

- Iš toli, - burbteli Stasys.

- Aišku. Bilietus turite? Ne. Lįskite į mano kupė ir sėdėkite,

- ryžtingai įstumia mus į pirmąją kupė nuo durų. Kupė sėdi dar vienas vyras. Jie mus tylomis apžiūrinėja. Mes jaučiamės labai nejaukiai. Kaip tyčia, pradeda niežėti visus šonus, negi imsi kasytis? Tai tikra kančia. Taip graužia, kad net silpna darosi. Gulbinas meilesnis už tas utėles!

Kaip skiriasi vaizdas pro vagono langą nuo vaizdų, kuriuos teko matyti visus tuos metus! Čia miškeliai, sodai, sodybos, ten - kolūkiai, spygliuotų vielų tvoros, lagerių sargybų bokšteliai...

Privažiuojame Kauną, pralendame pro tunelį, o bilietų niekas ir netikrino!

Teta Liolė gyvena Palangos gatvėje, o Stasio šeima - Smalininkų. Abi gatvės senamiestyje, todėl net Kaune mums pakeliui.

Pagaliau stoviu Palangos gatvės 16-ame name prie 16-to buto durų ir beldžiuosi. Gali nieko nebūti namie, nes dar darbo laikas. Savo džiaugsmui, išgirstu balsą, nors ir nepažįstamą:

- Kas ten?
- Aš pas Semaškienę.

Durys atsidaro. Vidutinio amžiaus moteriškė nužvelgia mane ir klausia:

- Iš kur jūs?
- Iš ten, - mosteliu galva neaiškia kryptimi.

Ji pasitraukia iš tarpdurio:

- Užeikite. Semaškienės nėra namie. Prašom į mano kambarį.

Matyt, ši moteriškė išmano tetos reikalus, jei tokios išvaizdos svečių kviečiasi į kambarį. Įeinu. Rodo man sėstis

ant sofos, bet aš pasiimu prie durų stovinčią taburetę, pasi-
statau ją viduryje kambario ir liūdnamai šypsodamasis atsėdu.
Moteriškė nuovoki ir daugiau sofos nesiūlo.

Butas trijų kambarių su patogumais. Viename kambaryje
gyvena teta su Alvyduku, kitame - studentė su savo teta ir
trečiame - ši moteriškė su vaikais. Tetos Liolės kambarys
užrakintas, o kitų dviejų kambarių gyventojai susirinkę spokso
į tokį netikėtą ir keistą svečią. Kalba nesimezga. Pagaliau grįžta
teta. Šio kambario šeimininkė griebia tetą koridoriuje už ran-
kos ir vedasi į savo kambarį. Pradariusi duris rodo į mane:

- Žiūrėk, kas pas tave atvažiavo!

Aš linkteliu:

- Labas, teta Liole!

Teta pasižiūri į mane, gūžteli pečiais ir išeina iš kambario.
Visi stovi nustebę ir žado netekę: aš - kad teta manęs nepažino,
visi kiti - nesuprasdami, koks čia tipas į jų kambarį įsibrovė...
Šeimininkė išbėga ir atveda tetą dar kartą. Dabar ji žiūri į ma-
ne įdėmiai, pagaliau prieina ir apsikabina. Aš paprašau kol kas
prie manęs nesiliesti, o duoti man kitus drabužius. Visos trys
moteriškės puola prie darbo: kaičia vandenį, ieško baltinių,
verda valgyti. Netrukus jau sėdžiu švarutėlis už stalo ir kemšu
viską, ką tik man duoda. Pavalgius apima toks miegas, kad aš
virstu nuo kėdės. Pabundu tik kitos dienos pavakary.

Po truputį atkuntu. Ką daryti toliau? Be dokumentų
neįsidarbinsi. Sėdžiu ant sprando tetai, kuriai ir taip sunku -
dirba registratore senamiesčio poliklinikos registratūroje Vil-
niaus gatvėje. Retkarčiais ji duoda man pinigų, aš nusiperku
bilietus į Muzikinį teatrą, ploju Rimkevičiui, Mikalauskui,
Stanevičiui.

Kartais susitinku Kaune studijuojančius bendraklasius A. Stučką, S. Bagdanavičių, Gražiną Pociūtę. Visi ragina pamėginti Alytuje išlaikyti du likusius egzaminus ir gauti brandos atestatą, tačiau jie nežino tam tikrų aplinkybių.

Po kurio laiko iš Alytaus atvažiuoja Br. Budžius ir atveža man šiek tiek pinigų. Tėvas jau žino, kad aš Lietuvoje, ir pavedė jam parduoti kai kuriuos mūsų šeimos daiktus, o pinigus atiduoti man. Susitariame, kad jis mane susiras Kaune, o jei aš pasirodysiu Alytuje, tai pas jį į terpentino ir kanifolijos fabriką neisiu, nes ten dirba nemažai mane pažįstančių žmonių.

A U K A
L A I S V E I .
1 9 4 7
M E T A I

*Nors Tėvynė širdy,
Bet ji liko toli...
Niekas mūsų svetur nelydėjo.
Tik liūdni pakely
Trys berželiai balti,
Senas qžuolas, blaškomas vėjo...
Verkė tėviškės mūsų padangė tada.
Verkė kryžkelių kryžiai prie kelio.
Verkė jie, kad Tėvynėje laimės nėra
Išblaškytiems po svetimų šalį...*

Dabar, kai turiu šiek tiek pinigų, tiesiog neiškenčiu nepabandęs laimės. Po kurio laiko nuvažiuoju į Alytų ir apsi-stoju pas seną savo draugę Genutę Aldonytę. Jos pačios nėra, ji Kauno universitete studijuoja mediciną, bet jos mama te-begyvena Birutės gatvės gale, pušyne, ir mielai mane priima.

Nutaikęs progą užeinu į gimnaziją pas direktorių. Čia visi
94 mane dar prisimena, mokytojai labai geranoriškai nusiteikę,

bet išsiaiškiname, kad šį pavasarį brandos atestatą aš galiu gauti tik eksterno teise, o tam reikalingas švietimo ministro leidimas. Tada visi išlaikyti egzaminai užskaitomi, ir man belieka išlaikyti fiziką ir chemiją.

Eidamas turgaus aikšte susitinku... B. Bazevičių! Buvęs komjaunuolis dabar svarbus žmogus: jis dirba Alytaus laikraščio redakcijoje, aiškina Lietuvos dzūkams, koks rojus jų laukia Sovietų Sąjungos glėbyje! Galėčiau pasidalyti išpūdžiais iš to „rojaus“, bet jis neprašo. Pasikalbame apie šį bei tą, siūlosi padėti, jei kartais būčiau reikalingas pagalbos. Gal prisiminė, kaip aš jam 1941 metais net neprašomas padėjau išlikti gimnazijoje...

O rytojaus dieną gatvėje prie manęs prieina du civiliai ir nusiveda į įstaigą turgaus aikštėje tarp Dariaus ir Girėno gatvės ir Pulko gatvės. Gerai nė nežinau, kokia čia kontora. Baldų labai mažai, o ir tie seni, iškrypę. Tarnautojai moka lietuvių kalbą, bet tarpusavyje kalbasi rusiškai.

Mano „draugai“ viską apie mane žino, tik nežino, kaip aš čia, Alytuje, atsiradau. Bet jiems tai nesvarbu. Juos domina tik tai, ką aš žinau apie savo tėvą. Aišku, aš nieko apie jį nežinau ir net negaliu ką nors žinoti. Jie tuo tiki. Šiuo atveju jie net gali man pagelbėti ir painformuoti mane apie tėvą.

Taigi, jų duomenimis, tėvas dabar esąs miške, kažkur Alytaus apskrityje, ir vadovauja beveik visos Pietų Lietuvos partizanams, išskyrus Suvalkiją.

Jie šnekasi su manimi gana draugiškai, atsineša degtinės, patys geria ir mane vaišina naujoviškai: iš stiklinės, užkąsdami dešrigaliu, svogūnu ir duonos kriaukšliu. Per tas vaišes man atsiveria galimybė visas kalbas atidėti rytdienai. Po poros

pusstiklinių aš pradedu linguoti kėdėje, o po trečiosios užsikniaubiu ant stalo. Šito jie nesitikėjo.

- Kokio velnio jam tiek pylei? - iškart rusiškai užsipuolė tardytojas savo pagalbininką. - Ar nematei, kad po pirmos jis jau apdujo?

- O kas jį galėjo žinoti? Atrodo stiprus vyras. Nedidelė bėda, nusenū ir išsiblaivys!

Paėmę mane už pažastų nutempia į gretimą kambarį ir paguldo ant kambario kampe numestos sunkvežimio sėdynės. Turbūt patys prisilakę ant jos miega. Dar pasitaria, kas mane saugos, ir išeina. Lieku kambaryje vienas.

Porą kartų kažkas pradarė duris, matyt, tikrino, ką veikiu. Guliu nusisukęs į sieną, vaidinu miegantį, kol galiausiai užmiegu iš tiesų.

Rytą mane pakelia, siūlo košės, bet aš atsisakau. Nuveda į kambarėlį, kuriame stovi ant taburetės kibiras vandens, ant grindų kitas - paplavoms. Vienas iš vakarykščių „draugų“ užpila vandens ant rankų - padeda nusiprausti. Neregėtas paslaugumas! Vakarykštis tardytojas pareiškia:

- Tave nori matyti vidaus reikalų ministras! Važiuosi į Vilnių.

Gatvėje (tiksliau - turgaus aikštėje) stovi lengvasis automobilis „Emkė“. Sodina mane, sėdasi dar trys „pakeleiviai“ ir išburzgiame į Vilnių. Už miesto pamatau, kad važiuojame ne vieni: apie porą šimtų metrų priešais mus važiuoja sunkvežimis su enkavedistais. Lydimi tokio eskorto atvažiuojame prie Vidaus reikalų ministerijos Katedros aikštėje. Ministerijoje nuveda mane į apytuštį kambarį, jame tik stalas prie lango ir po drabužių spintą prie šoninių sienų. Sėdžiu vienas ir dairausi

pro langą į aikštę. Gretimame kabinete verda „darbas“: skamba raportai, komandos, nurodymai.

Po pietų prisistato pas mane pora pažįstamų leitenantų. Jie mokėsi Alytaus gimnazijoje, vyresnėse klasėse. Tai buvo sio Alytaus gimnazijos inspektoriaus V. Kostelnickio sūnūs. Jų tėvas per pirmąjį bolševikmetį tik truputį šoktelėjo į viršų: iš paprasto mokytojo į inspektorius. Įdomu, ką jis veikia dabar, jeigu sūnūs - enkavedistai su antpečiais.

Kostelnickučiai kalba su manimi įvairiomis temomis, prisimena gimnaziją. Išeidami susiprotėja paklausti, gal aš alkanas.

- Šiandien dar nieko burnoje neturėjau...

Vienas iš jų pasisiūlo:

- Jei turi pinigų, galiu nueiti į ministerijos valgyklą ir ką nors atnešti.

- Svečius šeimnininkai paprastai veltui maitina, bet argi su jumis pasiginčysi, - sakau ir duodu jam kelis rublius.

Vienas išeina į valgyklą, o kitas prisėda palaukti brolio. Pasirausęs kišenėse išsitraukia mėgėjišką fotonuotrauką, rodo ją man. Nuotraukoje trys partizanai, tarp jų - graži mergina.

- Šitą k... aš pažįstu, - sako tokiu balsu, lyg norėtų pasigirti, - su ja dar pasikalbėsiu, žiūrėsime, kas iš to išeis. Ji nė nesusapnuoja, kad aš šitą nuotrauką turiu, - ir patenkintas prasišiepia.

Grįžta iš valgyklos antrasis brolis ir atneša riekę duonos ir porą kotletų. MVD kol kas badu nemirs, jeigu jų valgykloje toks maistas. Broleliai išeina, o aš, likęs vienas, skaniai valgau ir galvoju apie ką tik matytą nuotrauką. Nei partizanai, nei mergina man nepažįstami. Ką šitas niekšelis padarys tai merginai?

Toliau sėdžiu vienas. Jei ne vis tas pats veidas, retsykais pasirodantis tarpduryje, sakyčiau, kad jie mane visai užmiršo. Ateina naktis. Išsimiegu užsikniaubęs ant stalo. Rytdi mane veda pas šios įstaigos šeimininką generolą Juozą Bartašiūną. Jei-gu neklystu, jis įsikūręs trečio aukšto kampiniame kabinete.

Už rašomojo stalo sėdi generolas keturkampe galva. Veidas, kaip rusai sako, prašosi plytos. Net labai prašosi. Rašomasis stalas itin didelis, bet telefonai sustatyti ant atskiro staliuko, jų ten per dešimt. Už jo nugaros nuolat stoviniuoja trys keturi karininkai. Kairėje kabineto pusėje - didžiulė odinė sofa.

Man pasiūlo taburetę vidury kambario. Nejaugi vėl daužys? Generolas į mane kreipiasi rusiškai ir liepia pasakoti tėvo biografiją. Greta stovintis karininkas sako, kad galiu pasakoti lietuviškai. Aš pasakoju, o tas karininkas verčia į rusų kalbą. Čia tai naujiena! Generolas Bartašiūnas nemoka lietuvių kalbos! Sako, kad jis Lietuvoje gimęs ir augęs, o be vertėjo manęs nesupranta. Kai prireikia išversti į rusų kalbą žodį „raštvedys“, užsikerta ir vertėjas. Generolas nori žinoti tiksliai, todėl prasideda skambinimas telefonais, kol vargais negalais išsiaiškina: raštvedys rusiškai „deloproizvoditelj“.

Kai aš savo pasakojimą baigiu, generolas skaito man ilgą paskaitą apie tą „netikusį darbą“, kurį atlieka mano tėvas. Kaip pavyzdį ir įrodymą man ištiesia raštą, pasirašytą tėvo, aišku, slapyvardžiu. Tas raštas skamba maždaug taip:

„Raudonieji okupantai kerta Lietuvos miškus, vietinėse lentpjūvėse medieną perdirba į pabėgius ir išveža į SSRS.

Visas lentpjūves, kurios bus naudojamos šiems tikslams, susprogdinti arba sudeginti. Apygardos vadas. Parašas“.

O kas čia blogo? - galvoju. Argi rusai, kariaudami su vokiečiais, nesprogdino savo teritorijoje tiltų, geležinkelių ir t. t.?

Bartašiūnas man aiškina (per vertėją), jog tėvas dar nėra taip nusikaltęs, kad jam nebūtų galima dovanoti, todėl tegul tik jis išeina iš miško ir galės sau laimingai gyventi su šeima. Man tas pokalbis per vertėją labai parankus: kol vertėjas verčia, ką pasakė Bartašiūnas, aš turiu laiko pagalvoti, ką atsakyti, kad neleptelėčiau ko nors nereikalingo. Jis dėsto, kad puikiai supranta, jog aš negaliu paprasčiausiai nueiti ir pasikalbėti su tėvu, jog ryšiui užmegzti reikia laiko. Patikina, kad tuoj pat man bus išduoti dokumentai, kad tikrai nebūsiu sekamas ir t. t. O kodėl man nepasimačius su tėvu? Ką gali žinoti, kaip toliau viskas klostysis.

- Gerai. Pokalbį su jumis atpasakosiu tėvui. Kada tai bus, nežinau.

Mane išsiveda pulkininkas. Jis pakartoja, ką aš turįs perduoti tėvui, viską surašo, duoda pasirašyti. Pasirašau. Pasako, jog pasimatęs su tėvu privalau prisistatyti čia, į ministeriją.

Kurį laiką sėdžiu kambaryje, kol ateina vienas iš Kostelnickučių ir išveda mane iš ministerijos. Vienas, be jokių palydovų einu Pilies gatve. Sunku patikėti!

Visai netoli tenuėjęs Pilies gatvėje beveik kaktomuša susitinku... I. Miliauskaitę! Vadinasi, jos taip ir nesusekė. Ji sėkmingai baigė Mokytojų seminariją ir dabar studijuoja Vilniuje, privačiai nuomojasi kambaryuką. Klausinėju apie buvusius bendraklasius. Pasirodo, Tauro bendrabutyje gyvena ir studijuoja ekonomiką V. Baranauskas, teisę studijuoja Č. Derameris.

Tauro bendrabutyje susirandu Vincą. Jis net išsižioja mane pamatęs. Ilgai pasakojamės savo nuotykius po to, kai tą nelemtą naktį mane išsivarė saugumiečiai. Pakviečia mane pas jį pavišėti. Sutinku. Dieną, kai Vincas paskaitose, aš vaikščioju, apžiūrinėju Vilnių. Turėdamas pakankamai laiko, nutariu pabandyti aplankyti švietimo ministrą: gal pasirašys? Rašau pareiškimą ir einu pas patį ministrą. Pareiškime prašau, kad leistų baigti laikyti egzaminus eksternu.

Priimamajame pasėdėjęs eilėje, apie pietus praveriu ministro kabineto duris. Įteikiu pareiškimą. Jis perskaito, pasižiūri į mane ir klausia:

- O kodėl 1945 metais nebaigė laikyti egzaminų?

- Per egzaminus mirė tėvas, - „teatleidžia man Viešpats“, pagalvojau, — išvažiavau į laidotuves. Po laidotuvių egzaminai jau buvo pasibaigę.

- Kodėl nelaikei pernai?

- Buvo labai sunkios gyvenimo sąlygos, apie mokslą nė galvoti negalėjau, - tikrai gryną tiesą išklėjau, - dabar palengvėjo, norėčiau baigti.

- Gerai. Baik.

Pasirašo! Taip apsidžiaugiau, kad vos nepamiršau padėkoti. Pasisekė.

Porą dienų pasisvečiavęs pas Vincą, susirengiu važiuoti į Alytų.

Autobusai į Alytų dar nevažinėja. Geležinkelio taip pat nėra. Traukdamiesi vokiečiai kažkokiu plūgu išarė visą geležinkelio pylimą nuo pat Alytaus iki Šeštokų. Taip ir stovi dabar: pabėgiai sulaužyti, bėgiai suraityti. Belieka viena priemonė: pakeleivingos automašinos.

Išeinu į Vilniaus pakraštį ir susirandu grupę keleivių, laukiančių mašinos į Alytų ar bent Alytaus link. Keleivių daug, vienos moterys. Visos su ryšuliais, matyt, prekiautojos. Sėdime, kantriai laukiame. Apie vidurdienį pasirodo sunkvežimis, važiuojantis į Alytų. Sulipame. Važiuojame patogiai.

Pravažiuojame Valkininkus. Abipus plento - aukšti krūmai: net stovėdamas sunkvežimyje apylinkės neapžvelgsi. Krūmai suaugę tankiai, daug lazdynų, mažų eglaičių, berželių, pušaičių. Kelias daro staigų posūkį. Apie 100-150 metrų už posūkio vidury kelio stovi vyras lietuviška šaulio uniforma, ant kaklo kabo automatas. Stovi ramiai pakėlęs ranką - mus stabdo. Kai prie jo priartėjame, parodo ranka į kairįjį kelkraštį. Sustojame.

- Sveiki! Kur važiuojate?

- Į Alytų!

- Lipkite iš mašinos.

Moterys nori lipti su ryšuliais, bet jis liepia palikti mašinoje. Kai mes visi jau stovime ant kelio, jis išoka į sunkvežimį, rankas laikydamas ant automato, kojomis pavarto ryšulius, iššoka.

- Lipkite ir važiuokite!

Lipame. Aš padedu moterims, pastumdamas jas iš apačios. Staiga komanda:

- Visiems gult!

Sukrintame ant žemės. Iš už posūkio išnyra „Studebeckeris“, pilnas enkavedistų. Šaulys išeina į priekį ir pakėlęs ranką stabdo enkavedistus! Mašina mažina greitį, bet likus keletui metrų staigiai pasuka tiesiai į jį. Šaulys atšoka į šoną, ir mašina su enkavedistais pralekia pro mus. Staiga iš abiejų kelio pusių krūmuose sukalena kulkosvaidžiai.

Po kelių minučių vėl ramu. „Studebekeris“ įsirėžęs į griovį, aplink jį ir jame įvairiausiomis pozomis guli negyvi enka-vedistai. Šaulys sveikut sveikutėlis vaikščioja ir apžiūrinėja juos. Paskui prieina prie mūsų:

- Lipkite ir važiuokite!

Dabar jau sunkiau: moteriškės ant kojų nepastovi, o čia dar lipti į viršų reikia! Stengiamės, kiek galime, bet staiga vėl komanda:

- Gult!

Aš krintu į griovį už mašinos rato ir matau atvažiuojančią lengvąją mašiną. Šaulys vėl išeina į priekį, vėl stabdo. Įsivaizduoju, koks vaizdas pro lengvosios mašinos langą: kairėje kelio pusėje stovi sunkvežimis, aplink jį guli moterys, o dešinėje kiek toliau įvirtęs į griovį antras sunkvežimis, aplink kurį įvairiausiomis pozomis tyso kareiviai.

Lengvoji mašina laikosi tos pačios taktikos kaip ir „Studebekeris“ - pristabdo, paskui pasuka tiesiai į šaulį. Šis, kartą pamokytas, prieš atšokdamas dar spėja paleisti automato seriją į priekinį lengvosios mašinos langą. Trumpai sukalena kulkosvaidis. Lengvoji virsta į griovį ir užsidega. Mašinoje važiavo dviese - vienas priekyje už vairo, antras ant užpakalinės sėdynės, matyt, aukštesnio laipsnio. Abu negyvi. Šaulys vyresnįjį ištraukia iš degančios mašinos, prasega mundurą ir išima jo dokumentus. Vėl prieina prie mūsų ir jau trečią kartą duoda tą pačią komandą:

- Lipkite ir važiuokite!

Matydamas, kad moterims lipti sunkiai sekasi, padeda pats, pašaukia ir vairuotoją. Pagaliau mes viršuje, vairuotojas nori nutraukti nuo kelio padrikai gulinčius kareivius, bet šaulys neleidžia:

- Skubiai važiuokite, kol dar visi gyvi!

Mašina per lavonus pajuda į priekį. Aš jau atsigavau nuo tokių netikėtų įvykių ir smalsiai dairausi - iš kur čia kulko-svaidžiai? Ant kelio daugiau nieko nėra, išskyrus šaulį. Mums nuvažiuojant jis prispaudžia rodomąjį pirštą prie lūpų ir pagrūmoja kumščiu: atseit, tylėkit! Visi važiuoja tylėdami. Toks nuotykis gali bet ką išmušti iš vėžių, juo labiau moteriškes. Tik pravažėjęs pro Daugus pasigirdo pirmieji atodūsiai, paskui ir šnabždesiai. Visus pribloškė nepažįstamo partizano drąsa.

Pulko gatvėje prie geležinkelio pervažos vairuotojas išleidžia porą moteriškių. Išsoku ir aš. Einu per miestą. Ką daryti toliau?

Skubėti susitikti su tėvu nereikia. Ar mane seka, ar ne - netrukus įsitikinsiu. Bet ilgai atidėlioti susitikimą irgi negalima.

Galėčiau tempti laiką būdamas čia, Alytuje, tačiau tai neįmanoma. Pas Genutės mamą gyvena nuomininkas, kažkoks karininkas rusas. Kur jis dirba - neaišku. Grįžęs namo nesėdi savo kambaryje, o vis lenda į svečius pas šeimininkę. Aš jam pristatytas kaip giminaitis iš Kauno, todėl nesukeldamas įtarimo galiu pasirodyti dienai ar dviem. Taip ir padarau.

Vieną dieną susisiekiu su Br. Budžiumi ir paprašau perduoti tėvui, kad man reikia su juo pasimatyti. Pats išvažiuoju į Kauną.

Laukti tenka kelias savaites. Gaunu žinią, kad nuvažiuočiau į Navickus pasisvečiuoti. Į Alytų nevažiuoju, už Balbieriškio išlipu iš mašinos netoli Raudonikių. Toliau kulniuoju pėsčias - pro Raudonikius Rumbonių vieškeliu į Navickus. Vietos man gerai pažįstamos, todėl einu laukais, tarpežiais. Manęs tikrai niekas neseka.

Šeimininkams apie mano atvažiavimą niekas iš anksto nepranešė. Nežinodamas tvarkos buvau bepradėdąs manyti,

kad ryšys neužmegztas ir viską reikės pradėti iš pradžių, bet antros dienos rytą sulaukėme viešnios. Dabar aš jau ramus, nes žinau, kad pasimatymas įvyks. Netrukus mes išeiname. Mergina mano bendraamžė, eidami juokaujame. Jaučiu, kad ji nieko daugiau nežino, tik turi parodyti man kelią iš vieno ūkininko pas kitą. Veda mane netoli, gal du tris kilometrus. Atvedusi pristato šeimininkui, o pati dingsta. Šis šeimininkas jau žinojo, kad pribusiąs svečias, bet nei kas jis, nei kur eina, taip pat, atrodo, nežino. Įleidžia mane seklyčion, ten stovi lentynėlė su knygomis, pasiūlo ką nors pasiskaityti, kad nebūtų nuobodu, o pats išeina. Vėliau atneša pietus, dar vėliau - pavakarius.

Temstant ateina kita mergina, tokio pat amžiaus ir net truputį panaši į pirmąją. Ji vedasi mane visai netoli - vos kilometrą. Užeiname pas ūkininką, ji pati pavaišina vakariene, parodo gretimame kambarėlyje paklotą lovą ir pataria ilgai neužsisėdėti, nes rytoj ateisianti labai anksti ir mane išvesianti.

Vos švintant mes iškeliaujame. Šį kartą tenka eiti toliau, beveik iki pat Punios šilo. Užsukame į sodybą. Mergina pristato mane kieme sutiktam šeimininkui ir sako, kad aš esąs tas pats vyrukas, kurio jis laukia. Ji grįžta atgal, o mane šeimininkas nuveda į seklyčią ir palieka vieną. Šeimininkė pavaišina pusryčiais, vėliau - pietumis. Taip lūkuriuoju iki vakaro.

Vakarienę valgau kartu su visa šeimyna virtuvėje. Baigiant vakarieniauti pasigirsta beldimas į duris. Šeimininkas išeina į priemenę ir įsileidžia svečius. Į virtuvę grįžta su dviem ginkluotais vyrais. Jie gyvai sveikinasi, o mane šeimininkas išsiveda į seklyčią. Seklyčioje lempa neuždegta, bet ir patam-syje matau prie stalo stovintį vyrą. Tėvas!

Apsikabiname ir stovime. Ilgai stovime. Daugiau kaip dvejus metus nesimatėme. Abu per tą laiką patyrėme šilto ir šalto. Tėvas iš pradžių slapstėsi pas mamos gimines Žilinskus, pasakui atkūrė pagrindžio ryšius ir išėjo į mišką. Dabar jis vadovauja Dainavos apygardos partizanams.

Jaudulys pamažu praeina, sveikinamės. Nors ir tamsu, bet akys po kurio laiko pripranta, ir tėvas juokiasi, kad per porą metų aš išaugau į stambų „baiboką“. Tik tada pamatau, kad mes beveik vienodo ūgio, gal aš keliais centimetrais žemesnis (mano ūgis - 180 cm).

Glaustai papasakoju pastarųjų metų „odisėjas“ ir labai smulkiai savo „vizitą“ į Vilnių. Nuo pat vaikystės tėvas su manimi kalbėdavosi linksmu tonu, su humoro gaidele balse, išskyrus tuos atvejus, kai iškrėsdavau kokią išdaigą ir gaudavau į kailį. Šį kartą jo balsas nei linksmas, nei piktas. Jis neįprastai rimtas. Kambario šviesos niekas neuždega, todėl tėvo veido beveik nematau. Sėdžiu ir klausausi.

- Nenorėjau šiandien apie tokius dalykus su tavimi kalbėti, bet reikia. Man kelio iš čia nėra. Esu davęs karininko priesaiką, kad Tėvynės Laisvę ir Nepriklausomybę ginsiu iki paskutinio kraujo lašo, iki paskutinio atodūσιο. Tai ne vien gražūs žodžiai; priesaika Tėvynei - šventa. Mūsų gretose nėra mobilizuotų, čia visi savanoriai, kaimo vyrai ir, jei nebus tarp jų profesionalių karininkų, jie ilgai neišsilaikys. Mums belieka arba laimėti, arba žūti.

- Nejaugi yra galimybė laimėti?

- Jokios. Anksčiau šiočia tokia buvo. Dabar, praslinkus dvejiems metams po karo, aišku, kad mes vieni rusų nugalėsime.

- Kiekviena kova turi būti prasminga. Ar yra prasmės kovoti neturint mažiausios galimybės laimėti?

-Yra. Kovos dėl Laisvės - tai ne vien pergalės. Būna skaudžių pralaimėjimų, ir kuo jų daugiau, tuo Laisvė brangesnė. Šį kartą brangią kainą mokame mes. Pergalės tautos negrūdina, grūdina pralaimėjimai. Be to, nebūna pralaimėjimo, kuris neduotų jokios naudos. Jei mūsų kova bus bent kiek naudinga Lietuvai, mes savo pareigą būsime atlikę, ir tai jau bus mažytė pergalė. Lietuva dėl savo laisvės kovoja ir kovos dar ne vienerius metus. Tos kovos atgarsis skamba pasaulyje ir liks istorijoje. Mes turime neblogą radijo imtuvą ir girdime beveik visą pasaulį. Žinome, kad viso pasaulio žmonės bent morališkai mus palaiko. Argi tai ne nauda Lietuvai? Moralinė nauda tautai šimtąkart brangesnė už materialinę, nors ši irgi būtina. Prisimeni Juščenką? Tada, kai Lietuvoje buvo ramu, rusų karininkai bemat atsivežė ir savo žmonas su vaikais. Ar dabar taip daro? Aš bent to negirdėjau. Anksčiau ar vėliau mes žūsime, bet pavojaus jausmas žmonėse stiprus, ir rusai savo noru į Lietuvą dar ilgai nevažiuos. Argi tai ne nauda? 1941 metais prieš pat karą rusai vežė žmones į Sibirą. O dabar? Dabar neveža. Visi lietuviai geri pasidarė? Ar valdžia Rusijoje pasikeitė? Juk rusai Lietuvoje sėdi jau beveik tris kartus ilgiau negu prieš karą!

- Suima ir dabar. Veža... - paprieštarauju.

- Šitaip ir tu buvai išvažiavęs. Bet tai pavienių asmenų areštai, o ne masiniai trėmimai.

- Kodėl taip ilgai gyvuoja stribai? Juk jų ne tiek jau daug. Tai prasigėrusių niekšų grupelės. Neseniai Alytuje savo akimis mačiau įdomų reginį. Tiesiog iš smalsumo buvau nuėjęs pasižiūrėti, kaip atrodo „stribynas“. Į jų kiemą tuo metu atvežė

nušautą partizaną. To partizano, atrodo, buvo neblogi auliniai batai. Prišoko du stribai, vienas nutraukė vieną batą, kitas - kitą. Kad tu, tėveli, būtum matęs, kas ten darėsi! Iš pradžių kumščiais, paskui kuo papuolė jie daužėsi, kol stovėjo ant kojų! Dėl lavono batų! Draugai - bendražygiai.

- Jie veikia išvien su kariškiais. Anksčiau mes jais mažai domėjomės, jie tada mums nekėlė grėsmės, bet pradėjo skūstis gyventojai. Ir dabar stribai pridaro daugiau bėdos kaimiečiams negu mums. Vėliau prasidėjo labai negražūs dalykai. Daug kur girdėti, kad partizanai kaimuose išžudė ištisas šeimas. Pradėjome aiškintis. Dažniausiai tai būdavo partizanais persirengę stribai, kartais ir vienas kitas partizanas, gyvas pakliuvęs į enkavedistų rankas. Užkabina jam ant kaklo automatą be šovinių ir vedasi su savimi. Po žudynių palieka bent vieną gyvą liudininką, mačiusį, kad tarp žudikų buvo ir pažįstamas partizanas. Gaudai sklinda greitai, o kaip įrodysi žmonėms, kad čia stribų išmonė? Tokiais atvejais žudo ne buožes, o biedniokus, naujakurius. Jiems nieko nėra švento. Kaip su jais kovoti? Pagauti nusikaltimo vietoje galima tik dėl laimingo atsitiktinumo, o pulti juos miestuose ir miesteliuose... to enkavedistai tik ir laukia. Tokie puolimai mums atneštų didelių nuostolių, o stribų jiems negaila. Jei ne enkavedistai, stribus mes pribaigtume labai greitai. Sunkiau su enkavedistų užverbuotais šnipais. Mes miške kalėjimų neturime, kur galėtume juos susodinti. Tenka juos naikinti, nors tarp jų pasitaiko ir moterų, ir net vaikėzų. Aišku, pirmiausia juos perspėjame, kvailesnius net porą kartų, gauna ir į kailį, bet jei visa tai nepadeda, lieka viena išeitis. Dažnai savo nuosprendžio teisingumą galime patikslinti, nes ir mes kai ką žinome, kas pas enkavedistus darosi.

- Šitai aš jau spėjau pajusti.

- Na, matai. Negi tu manai, kad aš, išėjęs iš miško, galėčiau laisvai gyventi? Eiliniam partizanui legalizuotis galima leisti, bet vadams - jokių būdu. Ne tam išėjau į mišką, kad pasitaičius progai iš jo bėgčiau.

- Tada ir aš lieku pas tave. Jiems aš jau negalėsiu rodytis, nes neturiu ką pasakyti.

- Ne, pas mane tau likti nėra reikalo. Tavo bylą žinau ir nieko baisaus joje nematau. Aš priimu tik tuos, kurie kitos išeities neturi, o tu, nors ir didelis, - pirmą kartą pajuokauja, - bet esi per jaunas: Lietuvoje į kariuomenę imami naujokai nuo 21 metų. Jūs dar pagyvenkite, jūsų dar Lietuvai reikės... Ir apskritai: jeigu yra nors mažiausia galimybė šiuos laikus pragyventi legaliai, reikia tuo naudotis. Kuo daugiau išsaugosime vyrų, ypač jaunimo, tuo bus geriau Lietuvai. Užteks gyvybių tų dešimčių tūkstančių rinktinių vyrų, kurie jau žuvo ir dar žus, neturėdami kitos išeities.

- Bet ir aš nematau išeities. Jei nepasilieku čia, turiu važiuoti į Vilnių. Ką man jiems sakyti? Kad tu, tėveli, siunti juos po velnių, o aš atsiprašau, bet važiuoju namo? Tai pasakęs žemai nusilenkiu ir išeinu pro duris? Jei ne taip, tada reikia pradėti slapstyti. Bet pas ką? Kas gresia tiems, kurie suteiks man prieglobstį?

Tėvas susimąsto. Kurį laiką sėdime tylėdami, paskui sako:

- Tu jiems pasakyk, kad aš sutinku išeiti iš miško, bet su sąlyga: jiems nesirodau. Tegul per tave įduoda man neužpildytą pasą, aš užsipildysiu pats kokia norėsiu pavarde. Tada jie neįstengs susekti, ar aš išėjau, ar ne. Aš galėsiu pasikeisti slapvyvardį, o pasu prireikus galėsi pasinaudoti tu. Netikiu,

kad jie tau tą pasą duotų: jiems reikia turėti mane savo na-
guose. Jei vis dėlto tau pasą duotų, perduok man tik vieną
žodį: „Gavau“. Tada aš po kurio laiko pasikeisiu slapyvardį.
Jei paskui tu pasijusi sekamas, bus aišku, kad jie tuo triuku
patikėjo ir per tave nori susekti mano buvimo vietą.

- O jei paso neduos?

- Tada jiems nieko kito nelieka, kaip toliau įkalbinėti, o tai
gali ilgai trukti. Man žuvus jie turėtų palikti tave ramybėje,
nes, jų akimis žiūrint, būsi padaręs visa, kas nuo tavęs priklausė.

Nelabai noriu su tokiais tėvo teiginiais sutikti, bet negaliu
jam parodyti, kad galvoju kitaip. Įtikinėdamas mane, jog vis-
kas turi baigtis gerai, jis ramina daugiau save negu mane.
Tėvas jaudinasi, kad niekuo negali nei man, nei mamai padėti.
Taip, kaip ir mes jam.

(Beje, man būnant Vorkutoje saugumas buvo sugavęs ir
mamą. Privertė pasirašyti kažkokį pasižadėjimą, išleido ir, ma-
tyt, su jos pagalba tikėjosi pasiekti tėvą. Tačiau mama sugebėjo
dingti jiems iš akių kaip į vandenį. Ji ir dabar gyvena Šiaurės
Lietuvoje pas tėvo gimines. Apie mamą tėvui viskas žinoma, nors
su mama po to, kai ji „pasisvečiavo“ saugume, jis nėra matęsis.)

Mes šnekučiuojamės neskubėdami, tam turime visą naktį.
Tėvas pasakoja apie partizanų gyvenimą, linksmus ir nelinks-
mus jų nuotykius. Nejučia išaušta rytas. Pasibeldęs įeina vienas
iš partizanų ir sako, kad jau metas jiems grįžti, jei nori likti
nepastebėti. Dar aptariame vietą, kurią privalėsiu nurodyti Vil-
niuje, kai manęs paklaus, kur matėmės, kai kurias smulkmenas.

Atsisveikinimo akimirka tikrai sunki, nes nė vienas nega-
lime pasakyti, kada vėl pasimatysime ir ar išvis pasimatysi-
me. Kambaryje jau prieblanda, mes gerai matome vienas ki-

to veidą. Man užgniaužia gerkle ir akis užplūsta ašaros. Tėvas mane apsikabina ir tyliai sako į ausį:

- Būk vyras!

Palaiko stipriai suspaudęs ir eina prie durų. Tarpduryje atsuka, linksmi pamoja ranka ir dingsta. Girdžiu, kaip šeimininkas išleidžia juos į kiemą, nutildo pradedantį loti šunį ir... viskas.

Padėkoju šeimininkui už prieglobstį ir patraukiu Alytaus link, iki kurio apie 10-12 kilometrų. Grįžtu be nuotykių, nors labiausiai bijau atsitiktinai susitikti enkavedistus arba stribus. Į Alytų neinu. Pasiekęs Alytaus-Prienų plentą, sustabdu sunkvežimį ir išvažiuoju į Kauną.

Vėl gyvenu Kaune pas tetą. Kol kas manęs niekas neseka, bent aš pats to nepastebiu. Tačiau ilgai neištvėriu - nutariu, jog reikia pasirodyti Vilniuje. Kyla nesveikas smalsumas: kas bus toliau?

Balandžio pradžioje nuvažiuoju į Vilnių ir apsistoju pas Vincą. Kitą dieną einu į Katedros aikštę, į tą didžiulį namą. Vos įėjusį pro duris mane nusitveria tas pats pulkininkas. Jo pavardė Kaverznevas (tokia pavardė labai tinka NKVD pulkininkui). Jis be jokių įžangų čia pat, koridoriuje, klausia, ar mačiausi su tėvu. Gavęs teigiamą atsakymą, tuoj pat tempia į trečią aukštą pas Bartašiūną.

Mane vėl pasodina ant taburetės. Bartašiūnas - ne pulkininkas, jis neskuba, nepuola manęs kamantinėti, o kuo ramiausiai varto savo popierius. Gal penki „kelneriai“ stovi ištiesę kaklus įvairiose kabineto vietose. Aš gėriuosį NKVD generolu. Mažiausiai du trečdalius jo galvos sudaro apatinis žandikaulis ir burna. Kalba gerkliniu balsu. Sėdi įtraukęs galvą į pečius. Skaitydamas popierius krutina lūpas.

Smulkmenos jo nedomina. Svarbiausia - ar tėvas sutinka išeiti iš miško. Kai išdėstau jam tėvo pasiūlymus dėl paso, jis net atsikelia iš savo „sosto“ ir prieina prie manęs. Gestikuliuodamas įrodinėja man, koks netikęs „paso variantas“. Aš, aišku, žiopsau ne į jį, o į vertėją, tuo pabrėždamas, kad menkai moku rusų kalbą. Kol vertėjas verčia, turiu daugiau laiko viską apgalvoti. O Bartašiūnas su įkvėpimu dėsto, kad pasas - ne išeitis.

Kai jis baigia visus savo argumentus, aš liūdnai pareiškiu, kad esu tos pačios nuomonės kaip ir generolas, bet, deja, tėvas mano kitaip.

Jau spėjęs pažinti šiai įstaigai įprastas kalbos manieras, negaliu atsistebėti pokalbio tonu. Niekada neįsivaizdavau tokių mandagių enkavedistų!

Pagaliau kamantinėjimas baigėsi, ir pulkininkas vedasi mane į savo kabinetą. Ten viskas prasideda iš pradžių:

- Kad ateityje nebūtų jokių nesusipratimų, reikia viską užprotokoluoti, - sako pulkininkas, imdamas lapą popieriaus ir pasirengdamas rašyti. - Pasakok viską iš eilės smulkiai, kaip susitikai su tėvu, kaip užmezgei su juo ryšį.

- Aš jokio ryšio nemezgiau, jis mane pats surado.

- Kur?

- Alytuje, turgaus aikštėje. Priėjo prie manęs žmogus ir paklausė mano pavardės. Kai pasisakiau, jis nurodė man, kur ir kada turiu atvykti.

- Kaip jis atrodė?

Galvoju, neduok, Dieve, nupasakoti kokį nors pažįstamą ar net ir visai nepažįstamą alytiškį.

- Toks juodas. Nosis su kuprele. Panašus į čigoną, bet ne čigonas - kalba be akcento. Linksmas.

- Kaip jis buvo apsirengęs?

- Šviesiai rudais kaimiškais avikailių kailinukais. Auliniai batai, kelnės sukištos į kojines. Kaimiška kailinė ausinė kepurė su „kazirka“.

- Pasakok toliau.

- Nurodė vietą ir laiką, kur aš turiu laukti. Toliau viskas - jų reikalas.

- Kas buvo toliau?

Pulkininkas viską užrašinėja, net akių į mane nepakeldamas. Rašo stropiai, lyg viskuo tikėtų. Gal iš tiesų tiki?

- Vieną dieną vėl priėjo prie manęs tas „čigonas" ir parodė žmogų, paskui kurį aš turįs sekti, per arti neprisivydamas. Aš ir nuėjau paskui jį.

- Kur?

- Jis nuvedė mane į džiovininkų sanatorijos miškelį prie Nemuno. Ten radau tėvą.

- Jis buvo vienas?

- Prie manęs - vienas. Toliau matėsi dar keletas vyrų, kurie, matyt, saugojo mus nuo netikėtumų.

- Ar ta vieta toli nuo Alytaus?

- Man atrodo, kad džiovininkų sanatorija yra Alytaus miesto teritorijoje.

- Ir jis nepabijojo beveik pačiame mieste susitikti su tavim? - stebisi pulkininkas.

-Aš irgi to paties paklausiau. Jis atsakė, kad tas, kuris bijo vilko, į mišką neina.

- Pasakok, ką jūs kalbėjotės?

Vėl jam kartoju, kad tėvas sutiktų išeiti iš miško, tik neti-
ki pažadais suteikti jam laisvą gyvenimą, todėl norėtų gauti

neužpildytą pasą ir t. t. Pulkininkas man dėsto Bartašiūno argumentus, o aš vėl linksiu galva su visa kuo sutikdamas.

- Ar ilgai kalbėjotės?
- Apie valandą.
- Ką jis dar pasakojo? — nenurimsta pulkininkas.
- Daugiau nieko. Nebuvo kada. Labai nekantravo jo draugai.
- Kai atsisveikinate, į kurią pusę jie nuėjo?
- Nuėjau aš, o jie liko, - stengiuosi užgniaužti pulkininko smalsumą.

- Kada vėl susitarėte susitikti?

- Tėvas liepė man tuo nesirūpinti. Kai galės su manimi pasimatyti, praneš jis pats. Beje, jei tik jis pajus, kad esu sekamas, daugiau jo nematysiu; sakė, kad negalėtų rizikuoti savo draugais, nes vienas leistas į tolimas keliones neturi teisės.

Kai protokolą baigtas, mane vėl uždaro į tuščią gretimą kabinetą, kuriame sėdžiu vienas apie porą valandų. Jau nesusigaudau, kaip būtų geriau - ar gauti iš jų tą tuščią pasą, ar ne. Laikas slenka labai lėtai. Pagaliau pulkininkas vėl mane išsikviečia ir paduoda laišką tėvui. Laiškas parašytas ant ministerijos blanko rašomąja mašinėle ir skamba taip:

„Lietuvos TSR Vidaus Reikalų Ministerija, 3 balandžio 1947 m. Vilnius. Piliečiui Ječui Dominikui. Tamstos sūnus man perdavė sąlygas, kuriomis Jūs sutinkate legalizuotis. Aš skaitau, kad šios sąlygos negiliai apsvarstytos, o Tamstos motyvai nerimti. Tamstos baimė dėl savo likimo, pačiam atvykus į MVD, neturi jokio pagrindo. Nes tokių faktų, kad mūsų organai po legalizacijos būtų ką nors areštavę - nėra. Areštuoti buvo tik atskiri žmonės, kurie po legalizacijos vis dar tęsė savo kenksmingą veiklą.

Jūs sutinkate atvykti tik su ta sąlyga, jeigu jums bus duotas tuščias blankas pasui, kurį Jūs pats savo nuožiūra norite užpildyti netikra pavarde, kad paskiaus galėtumėte viešai gyventi.

Tai nerimtas pasiūlymas ir štai kodėl:

Taip padarius, Jūs faktiškai pasiliekat gyventi nelegalioj padėtyj, ir kai tik bus susekta, kad Jūs naudojotės fiktyviu dokumentu, Jus gali sulaikyti ir areštuoti.

Be to, Jums turbūt žinoma, kad pasas galioja tik su jo savininko tikra foto, kuri pritvirtinama prie dokumento specialia išpausta antspauda, ką Jūs, be abejo, padaryti neturėsite techniškų galimybių.

Jeigu Jūs iš tikrųjų tvirtai nusprendėte legalizuotis, grįžti į taikų gyvenimą ir pas savo šeimą, tai tą Jūs galite pasiekti tik pačiam slaptai atvykus į mūsų organus, kur Jums bus įteiktas ne fiktyvus pasas, bet dokumentai, kurie garantuos Jums teisę laisvam gyvenimui, ką aš Jums garantuoju.

Kad kova prieš Tarybų valdžią neturi jokios perspektyvos, Jums aišku. Ši kova neturi jokios prasmės ir, išskyrus bereikalingų aukų, ji nieko negali duoti. Jeigu Jūs ir ateityje eisite šiuo klaidingu keliu, tai kiekvieną dieną Jūsų kaltė, nešanti lietuvių tautai žalą, augs ir didės.

Šį klausimą rimtai apgalvokite, kad galėtumėte kartu su visais dorais Lietuvos piliečiais įsijungti į aktyvią vokiečių okupanto sunaikintos savo šalies statybą.

Tikiu, kad turėdamas šią garantiją galėsite teisingai įvertinti susidariusią padėtį, kurią aš Jums siūlau.

Lietuvos TSR Vidaus Reikalų Ministras Generolas Majoras (parašas) Bartašiūnas".

tokią savitarpio pagalbos sutartį-laišką partizanų apygardos vadui! Kreipiasi tik „Tamsta, Jūs“, visi kreipiniai prasideda didžiosiomis raidėmis. Bet jei tėvas būtų ne miške, o čia, kreipiniai būtų rusiški ir į lietuvių kalbą neišverčiami. Žada visokias garantijas, o laiškas net registracijos numerio neturi! Lyg tai būtų ne ministro laiškas apygardos vadui, o Juozo - Domininkui! Minėdamas okupantą nepamiršta pabrėžti, kad turi omenyje „vokiečių okupantą“, kurio negalima painioti su rusų okupantu. Tėvas, priešindamasis okupantui, „daro lietuvių tautai žalą“, o okupantas, užpylęs krauju visą Lietuvą, „neša lietuvių tautai laimę“. Siūlo jungtis „su visais dorais piliečiais"! O kas tie „dori piliečiai"? Stribai? Partiniai parsidavėliai? Kostelnickučiai? Gulbinai?

Vadinasi, paso aš negausiu. Pulkininkas, prieš išleisdamas pro duris, mėgina man įteigti:

- Reikia stengtis kuo greičiau susitikti su tėvu. Kai tik perduosi laišką, tuojau pat važiuok į Vilnių.

- Aš jums jau sakiau: susitikimo laikas nuo manęs nepriklauso ir atidėti ar pagreitinti taip pat negaliu. Jis aiškiai pasakė: pasimatysime tik pasitaikius progai. Belieka laukti, kol ji pasitaikys.

Išeinu pro duris į aikštę. Kitą kartą vargu ar išleis. Man pačiam čia ateiti progos nebus. O kur dėti šį „kūrinį"? Tėvui jis nereikalingas. Skubėti neturiu kur, todėl ilgai vaikštinėju Vilniaus gatvėmis, svarstydamas savo kvailą padėtį. Gal po kurio laiko vėl atvažiuoti ir papasakoti apie nebūtą susitikimą su tėvu? Ką reikėtų tokiu atveju pasakoti? Bet ar turiu teisę tai daryti nesuderinęs su tėvu? Įdomu, ar ilgam užteks Kaverznevui kantrybės laukti tokio savo darbo rezultatų? Mėnesiui? Dviem? Metams - vargu.

Verčiau nebūčiau bėgęs iš to ešelonu. Įdomu, kur dabar Stepas? Jis tada nebėgo. Karelijos miškuose?

Grįžtu į Kauną pas tetą. Ką daryti su tuo laišku? Užkišu jį pas tetą tarp senų popierių, tegul guli, gal, kaip dzūkai sako, „susigadys“. Reikėtų nuvažiuoti į Alytų. Būtų neblogai, jei koks „geradėjas“ ten mane pamatytų. Reikia užsukti į gimnaziją, nes ministro leidimą turiu, ir susitarti dėl egzaminų su direktoriumi.

Atvažiavęs į Alytų ilgai neužtrunku. Gimnazijoje man pasako, kad egzaminus turėsiu laikyti kartu su dabartiniais abiturientais maždaug po pusantro mėnesio. Grįžtu į Kauną. Ruoštis egzaminams nereikia, nes, nors ir keista, viską gerai atsimenu. Tik egzaminų laukimas man labai nemalonus. Vidinė įtampa, nežinojimas net artimos savo ateities labai slegia. Atrodo, mano veržimasis būtinai gauti atestatą, studijuoti Kauno universitete kyla iš jaunatviškos inercijos ir neturi jokios perspektyvos. Tačiau negi sėdėsi rankas sudėjęs?

Ateina egzaminų laikas, ir aš vėl Alytuje. Egzaminus išlaikau nesunkiai ir gaunu brandos atestatą.

Grįžtu į Kauną, ruošiuosi egzaminams į Kauno universitetą. Ketinu studijuoti architektūrą. Dokumentus priima, stojamuosius egzaminus laikyti leidžia. Pradžia nebloga. Čia, Kaune, mano pavardė nieko nešokiruoja. Pagaliau net labiausiai „suinteresuotos“ įstaigos gerai nežino, kaip mano pavardė lietuviškai rašoma, nes ten protokolai kuriami tik rusų kalba ir, kaip įsitikinau, mano pavardę rašo „Ечис“. O šitaip parašytą gali skaityti įvairiai: Iečis, Ječys, Ječis, Jočis, Jočys, o teisingai, t. y. Jėčys, neperskaitysi jokių būdu. Net Bartašiūnas adresavo „Ječiui“. Še, kad nori!

Stojamieji egzaminai prasideda gerai, jei taip ir toliau sekis, įstosiu. Atvažiavo mama. Nuo to laiko, kai dingo iš Alytaus, ji niekur viešai nesirodo, be svarbaus reikalo net į gatvę neišeina. Neturi jokio popierėlio, kurį būtų galima pavadinti dokumentu.

Kartą grįžęs iš miesto randu mamą apsiverkusią. Sėdi viena kambaryje ir braukia ašaras. Klausiu:

- Mama, kas atsitiko?

- Pati nežinau. Apie vidurdienį taip liūdna, taip baisu pasidarė, kad ėmiau verkti. Jau kelios valandos praėjo, o man nė kiek ne geriau. Pati nepajutau, kaip pradėjau mels-tis. Meldžiuosi ir verkiu, - skundžiasi mama net pasikūkčio-dama.

- Mama, tai tikriausiai nuo vienatvės, - raminu pats ne-suprasdamas, kas čia mamai atsitiko. - Paimk ką nors pa-skaityti, praeis...

Bet mama verkia, kol iš darbo grįžta teta Liolė. Ji ima pasakoti visokius šios dienos nutikimus darbe, ir mama pamažu nusiramina.

Po poros dienų man einant Laisvės alėja ties Operos teatru pribėga prie manęs alytiškė mergina Zaleskaitė ir pasako, kad mano tėvas žuvo, o jo lavonas guli numestas Alytaus sau-gumo kieme. Aš dar nesuvokiu, kas iš tiesų atsitiko, mėginu ją išklausti smulkiau, bet ji daugiau nieko nežino. Užsuku į teatro sodelį, ilgai sėdžiu ant suoliuko. Atsitiko baisiausia, kas galėjo atsitikti. Nepatikėčiau, jei... ne tas nelemtas sutapimas: mamos ašaros ir malda. Kaip supratau iš Zaleskaitės, viskas įvyko būtent tuo metu, kai mamą buvo užplūdusi nelaimės nuojauta.

Bijau eiti namo. Ką pasakysiu mamai, tetai? Šiais metais buvo sušaudytas dėdė Jonas (tetos Liolės vyras). Jis, majoras Liepa, vadovavo Žemaitijos partizanams ir dėl išdavystės pateko enkavedistams į rankas gyvas. Dabar žuvo tėvas. Ką daryti? Nutariu kol kas nesakyti nieko. Viliuosi, kad tai tik gandas... Tačiau rytojaus dieną dar du žmonės man tą patį pasako. Reikia ryžtis. Papasakoju iš Alytaus gautas šykščias žinias abiem - mamai ir tetai. Mama kraupią žinią sutinka daug ramiau negu tikėjausi.

- Aš pajutau tą nelaimę tada, kai ji atsitiko. Dabar tu tik patvirtinai mano nuojautą. Mes jo daugiau nematysime...

Įkalbinėju mamą, kad išvažiuotų iš Kauno, bet ji užsispiria sulaukti mano mandatinės komisijos, nori būtinai sužinoti, ar priims mane į Universitetą. Aš egzaminus jau išlaikęs, balų įstoti užtenka.

Mandatinė komisija turi būti centriniuose Universiteto rūmuose, priešais Karo muziejaus sodelį. Visas šis spektaklis vyksta kampiniame pastato kambaryje, beveik salėje. Viduryje salės stovi taburetė, ant jos sodinamas busimasis mokslo vyras (ar moteris) ir atsakinėja į komisijos narių klausimus. Man toji taburetė primena Gulbino kabinetą. Išilgai trijų sienų sustatyti stalai, už jų susėdusi komisija - apie 30-40 žmonių. Visi jie apsirengę civiliais drabužiais, bet velniai žino, iš kokių pakampių jie čia susirinkę.

Vėl užkliūva tėvas: tarp mano pateiktų dokumentų nėra nė vieno, kuriame būtų nurodyta tėvo darbovietė, jeigu jis gyvas, ir jokio liudijimo, jei miręs. Tėvo versiją dėstau tokią pačią kaip ir švietimo ministrui, kai reikėjo gauti parašą dėl egzaminų. Čia taip lengvai manimi nepatiki, bet galutinis atsakymas visai pakenčiamas: pristatau tėvo mirties liudijimą

ir galiu laikyti save studentu. Šitai manęs per daug negąsdina: man draugai siūlė svarbesnių dokumentų parūpinti, o mirties liudijimas - juokų darbas.

Grįžęs į namus randu Stasį. Jis irgi pamažu įsikuria. Teta pakviečia jį ateiti vakare paragauti kugelio, kurį ji ketina iškepti mano įstojimo į Universitetą proga.

Vakare tetos kambaryje prie stalo sėdime penkiese: teta, mama, Stasys, aš ir tetos sūnus Alvydukas, jam dar tik aštuoneri. Nuotaika labai liūdna. Jau vėlus laikas, Stasys rengiasi eiti namo, nes vėlai vaikščioti pavojinga: Kaune siaučia „Juodoji katė“ - nusikaltėlių plėšikų gauja. Atsisveikinant su Stasiu pasigirsta garsus beldimas į duris. Aš prieinu prie durų.

- Kas ten?
- Neklausinėkite, skubiai atidarykite!

Saugumas ar „Juodoji katė“? Nepamačius sunku atspėti. Jie įkyriai beldžiasi.

- Durų neatidarysime. Tokiu paros metu niekas Kaune nepažįstamų žmonių neįsileidžia!

- Čia milicija!
- Juo labiau. Milicija gali ateiti dieną!
- Jei tuoj pat neatidarote, mes išlaušim duris!
- Tik pabandykite! Mano rankose kirvis. Pirmas įlindęs gaus pentimi į kaktą!

Girdžiu laiptinėje rusiškai keikiantis. Įbėgu į kambarį ir atidarau langą į gatvę. Apačioje po langais stovi civilis „pilietis“ ir mojuoja pistoletu:

- Uždaryk langą!

Nespėju išpildyti jo pageidavimo, kai koridoriuje pasigirsta lūžtančių durų poškėjimas, ir į butą įvirsta keturi operatyvi-

ninkai. Pirmasis iš jų net su dviem pistoletais rankose. Mus išrikiuoja prie sienos, o patys daro kratą. Visa „antisovietinė medžiaga“ ir „nusikaltimų įrodymai“ kraunami į dėžę su atidaromu dangčiu. Tos „medžiagos“ ir „įrodymų“ ne per daugiausia: truputis pagal korteles gauto cukraus, kaime už dėdės Jono drabužius tetos išsimainytų lašinių bryzelis ir pora dešrigalių. Daugiau nieko įtartino ir konfiskuotino nerado. Jei ir buvo koks žiedelis ar apyrankė, tai jie į dėžę nepateko. Krata trunka ilgai: ko keturi vyrai šitiek laiko ieško viename kambaryje, turbūt ir jiems patiems nelabai aišku.

Lauke prie durų mūsų laukia amerikoniškas „viliukas“. Teta, mama, Stasys ir aš važiuojame į Laisvės alėjos galą už Soboro. Tik Alvydukas paliktas kaimynių globai. Mus atveža prie centrinių durų ir suveda į vidų, bet į rūšį nekiša. Liepia gultis ant grindų pirmo aukšto koridoriuje ir „ilsėtis“ iki ryto.

Operatyvininkai dingsta, o mus saugoti lieka kažkoks stribas. Mes įsitaisome koridoriaus gale. Visi gulime ant šono, atsisukę veidu į koridoriumi vaikščiojantį stribą, tik vienas Stasys atsukęs stribui nugarą. Šis prieina prie Stasio ir bato galu baksnoja jam į nugarą:

- Gulkis veidu į mane!

Stasys atsisėda ir sako:

- Pabučiuok man į uodegą. Jei dar kartą mane pajudinsi, gausi į snukį. Aišku?

Stribas eina šalin grasindamas:

- Na, bandite, palauk, mes su tavimi dar pasišnekėsime!

Stasys piktai murma sau po nosimi:

- Nakties metu jis čia triukšmo nekels. Eilinis stribas, pa-

Prasivartome ant grindų iki ryto. Nors žmonės kalba, kad šiuose rūmuose dirbama visą parą, bet šiąnakt čia ramu. Ry tą prasideda judėjimas koridoriuose, ir mus uždaro tame pačiame koridoriuje esančiame tuščiame kambaryje. Netrukus po vieną dar nematytas leitenantas kviečiasi į gretimą kabinetą ir apklausia, tačiau apklausos protokolo nerašo.

Pasirodo, visa apklausa tik tam, kad išsiaiškintų, ką čia jie suėmė! Išsiaiškinę, kad Stasys mūsų draugijoje yra visai pašalinis asmuo, nuo mūsų jį atskiria. Liekame trise.

Dar po valandos mus veda vėl į gatvę, o čia jau laukia sunkvežimis su keliais ginkluotais enkavedistais. Tarp jų ir mus naktį saugojęs sribas. Šis bemat pasigenda Stasio:

- Kur tas banditas dingo?

— Išėjo namo pas žmoną, — sakau išsišiepęs.

Sribas nusivylęs. Dabar jau aišku, kad mus veš į Alytų, o sribas, matyt, alytiškis ir išvažiavus mums iš Kauno ketino atsikeršyti Stasiui...

Sunkvežimis tikrai darda Alytaus link. Tik šį kartą jau vėl į Dariaus ir Girėno gatvę ir vėl pas Gulbiną. Jis per tuos dvejus mūsų nesimatymo metus persikėlė į antrą pastato aukštą, suapvalėjo, įsitaisė neblogą civilinį kostiumą. Dabar jis jau „su stažu“ ir stengiasi kalbėti oriai. Įdomu, kiek viduramžių budelis turėdavo nukirsti galvų, kad taptų prityrusiu, solidžiu budeliu?

Visi šio pastato įnamiai labai pakiliai nusiteikę. Nors nuo tėvo žuvimo praėjo jau dvi savaitės, bet čia dar šventiška nuotaika: sribai gerokai prisisiurbę, tardytojai išsišiepę.

Iki vakaro vienas prasėdžiu koridoriuose. Mamą ir tetą nuvedė kažkur kitur. Vakare šaukia mane Gulbinas. Iš pradžių atrodo, kad mane čia atvedė ne tardyti, o pasiklausyti, kokie

narsūs jie visi buvo Punios šile. Vieni išeina, kiti ateina, tik Gulbinas niekur nevaikščioja. Ir visi giriasi. Man susidaro toks įspūdis, lyg jie tėvą būtų radę šile sėdintį ant kelmo ir darę su juo ką norėjo, jam visai nesipriešinant. Aš beveik įsitikinęs, kad nė vienas iš jų Punios šilan ir kojos nebuvo įkėlęs. Kai kurie iš jų gyrėsi, ką jie darė tėvui, kai jis buvo jau negyvas. Šitais niekšais galima ir patikėti: saugumo kieme jie tikrai galėjo savo „narsumą“ rodyti.

Po šios „uvertiūros“ Gulbinas pradeda tardymą.

- Ryšį su tėvu turėjai?

- Turėjau.

- Pasakok!

- Viską papasakojau Vilniuje. O ryšys buvo užmegztas ne mano ar tėvo noru. Tai ministro Bartašiūno iniciatyva, jo įsakymas.

Gulbinas gudriai šypsosi:

- Bet tu ne viską mums papasakojai!

- Aš ir nebuvau įsipareigojęs jums viską pasakoti. Pasakojau tai, ko manęs klausė. O ką, jūsų manymu, turėjau pasakoti?

- Apie Budžiaus veiklą. Pažįsti jį?

Gintis šios pažinties būtų beprasmiška. Jie gali rasti daugybę liudininkų, kad mes pažįstami.

- Pažįstu, bet apie jokią jo veiklą neturiu nė menkiausio supratimo. Jis buvo mano tėvo pažįstamas, o ne mano.

- Nejaugį? O pinigus nuo tėvo tau perdavinėjo?

Na, ir Budžius! Velniams jis prasižiojo tokį dalyką?! Bet prisipažinti jokių būdu negaliu - tada jau neišsisukčiau.

- Jokių pinigų Budžius man niekada neperdavė. Aš jo jau treji metai nesu akyse matęs!

- Be reikalo spyriojiesi. Mes turime raštiškų įrodymų, - Gulbinas vis dar šypsosi.

- Mano pakvitavimą už gautus pinigus?

Dabar šypsausi ir aš. Raštiški įrodymai? Tokių dokumentų nebuvo ir nėra. Budžiaus parodymai? Aš galiu su jais nesutikti, juo labiau kai kalbama apie pinigus. Budžius galėjo juos ir... pasisavinti! Tegul neplepa, ko nereikia!

- Dar kartą sakau: nei Budžiaus, nei pinigų aš nemačiau.

Man Gulbinas išdėsto, kad pinigų gavimą įrodinėti jiems nebūtina: užtenka turimų dokumentų ir Budžiaus prisipažinimo. Tuo mūsų kalba ir baigiasi.

Dabar jau įmeta mane į kamerą. Joje randu seną pažįstamą Algirdą Talandį. Jis gimnazijoje mokėsi dviem klasėmis už mane žemiau, ir šį pavasarį mes kartu laikėme egzaminus. Jo tėvas, jau senokai miręs, dirbo vairuotoju pas Budžių fabriką. Po tėvo mirties tą etatą perėmė Algis, nors dar mokėsi gimnazijoje. Jis bene vienintelis šeimoje galėjo dirbti, nes broliai ir seserys dar maži, o motina - ligonė.

Kalbantis su Algiu man daug kas paaiškėja, kodėl taip Gulbinas elgėsi per paskutinį tardymą.

Dar vokiečių okupacijos metais tėvas buvo nupirkęs karvę ir laikė ją pas žmones prie pat miesto. Budžius žinojo, kur ta karvė buvo palikta. Norėdamas mane paremti, tėvas parašė Budžiui laišką, kad tą karvę parduotų, o pinigus atiduotų man. Šis perskaitęs paėmė degtukus, uždegė laišką ir įmetė į vasaros metu nekūrenamą kambario krosnį. Kai pas Budžių buvo daroma krata, tą laišką su vienu nudegusiu kampu saugumiečiai rado krosnyje. Štai ir viskas! Tai ir yra Gulbino minėti „raštiški įrodymai“.

Bet juk tas laiškas visai neįrodo, kad aš pinigus esu gavęs! Man net linksniau pasidaro. Jei nesinorėtų verkti, būtų galima juoktis: sėdžiu už tai, kad esu įtariamas pravalgęs pinigus, gautus pardavus mano tėvų karvę! Tuo labai susirūpinęs Valstybės saugumas ir, kaip rodo bylos eiga, aš tapsiu tėvynės išdaviku. Komedija!

Kameroje prie manęs prisistato pagyvenęs, apie 40 metų vyras. Išgirdęs mano pavardę jis iškart padaro man vietą šalia savęs. Jo pavardė Boleslovas Narkevičius, jis gyvena prie pat Punios šilo, sakosi pažinojęs mano tėvą. Apie tėvo žuvimą jis beveik nieko papasakoti negali, tik žino, kad ten buvo labai daug NKVD kariuomenės. Sėdi todėl, kad turėjo ryšį su partizaniais. Tačiau jis ramus: šito saugumiečiai nesugebės įrodyti, ir jis bus paleistas. Nenoriu sugriauti jo iliuzijų — kam žmogui gadinti nuotaiką tokiomis aplinkybėmis.

Laikas eina, manęs į tardymus daugiau nešaukia. Gulbinas, matyt, nutarė, jog to, ką jis išsiaiškino, visai užtenka, kad aš būčiau supūdytas lageriuose.

Vieną dieną kameroje atsiranda du nauji kaliniai. Tai iš saugumo rūšio tardymui pasibaigus į bendrą kamerą perkelti tėvo bunkeryje gyvi paimti du partizanai: Vincas Juozaitis-Vyturys, berods, Kauno universiteto Medicinos fakulteto studentas, kilęs iš Birštono, ir Antanas Mackevičius-Linas, buvęs Rumbonių bažnyčios zakristijonas.

Abu smarkiai „apdoroti“, ypač Linas. Tardomas jis buvo pradėjęs kalbėti, o kuris jau pradeda, gauna į kailį dar daugiau: turbūt tardytojai tikisi šitaip ištraukti viską, ką kalbantysis žino.

Mes su Vyturiu iškart susidraugaujame. Jis papasakoja, kad kitoje kameroje yra dar du likę gyvi partizanai: Juozas

Puškorius-Girinis, mokantis užsienio kalbų, tarnavęs Lietuvos pasiuntinybėje Prancūzijoje, ir Juozas Petraška-Patrimpas iš Balbieriškio, Vaidoto grupės vadas. Jis į Dainavos apygardos štabą atvyko mūsų išvakarėse.

Dar keturi partizanai žuvo bunkeryje: tėvas -Ažuolis, Dainavos apygardos vadas, M. Petrauskas-Aras, ulonų pulko puskarininkis, Vaclovas Kavaliauskas-Juodvarnis, štabo tiekėjas, ir Krūmas, buvęs Alovės policijos viršininkas, atvykęs į štabą mūsų išvakarėse kartu su Patrimpu.

Patrimpas su Krūmu turėjo išeiti į savo dalinius dar vakare, bet nutarė padėti štabui baigti spausdinti laikraštį „Aukuras“, kad rytą galėtų dalį tiražo pasiimti su savimi. Dirbo visą naktį, todėl paryčiais nutarė truputį numigti.

Bunkeris buvo įrengtas visai netoli Nemuno, šaltinėlio, tekančio į Nemuną, ištakoje. Už poros šimtų metrų nuo bunkerio šaltinėlių kerta siauras keliukas su tilteliu per jį. Nuo tiltelio buvo žengiama tiesiai į šaltinėlių ir jo dugnu einama iki pat bunkerio. Bunkeris iškastas taip, kad šaltinėlio ištaka atsidūrė bunkerio viduje, ir partizanai galėjo apsirūpinti vandeniui neišeidami į lauką.

Nuo bunkerio durelių, kurios buvo labai gerai užmaskuotos, į vidų vedė koridorius. Viduje buvo dvi patalpos: vienos didesnės, kitos mažesnės. Iš mažesniųjų du liukai vedė į žemės paviršių. Liukai taip pat buvo gerai užmaskuoti ir beveik nenaudojami. Bunkeris turėjo ir vėdinimo angas, iš kurių viena buvo išvesta išpuvusio medžio kamienu, kelis metrus nuo žemės paviršiaus.

Truputį numigus Patrimpas išgirdo krebždėjimą virš bunkerio. Iš pradžių visi pamanė, kad ten krebžda besiganančios

pamiškės gyventojų karvės. Taip jau ne kartą buvo atsitikę. Tačiau įsiklausę vyrai išgirdo tylias komandas rusų kalba. Tada viskas ir prasidėjo.

Mūšis truko ilgai - apie 4-5 valandas. Partizanai manė, kad pavyks išsilaikyti iki nakties, o tada bus galima mėginti prasiveržti iš apsupimo, bet byrantis nuo lubų smėlis išvedė iš rikiuotės visus šaunamuosius ginklus. Supratę esą aptikti partizanai bunkeryje pradėjo deginti visus dokumentus, tačiau dėl deguonies trūkumo jie degė labai blogai.

Krūmas nusišovė jau mūšio pradžioje, kiti laikėsi ilgai. Tėvas, didžiojoje patalpoje užsiglaudęs už kampo ir atsisaulydamas pistoletu, neleido enkavedistams įsiveržti į koridorių.

Staiga Vyturys pamatė iš mažosios patalpos į didžiąją įriedančią granatą. Greta jo stovėjo statinė su vandeniu. Jis griebė statinės dangtį ir atsitverė juo nuo granatos. Sprogusi granata Vyturio nesusžeidė, bet tėvui, kuris tuo metu buvo prie sienos, pradėjo linkti kojos. Jis susmuko ir liko sėdėti ant grindų, nugara atsirėmęs į sieną. Po kurio laiko pradėjo kriokti, matyt, granatos skeveldra sunkiai sužeidė plaučius. Jis kriokė gana ilgai, paskui staiga kilstelėjo pistoletą prie smilkinio...

Partizanai vis priešinosi, tada enkavedistai ėmė šaudyti į bunkerio vidų signalinėmis raketomis. Joms degant sklinda labai aitrūs dūmai, ir visiems pradėjo trūkti oro. Kaip enkavedistai įsiveržė į bunkerį, Vyturys neprisimena — buvo netekęs sąmonės. Kai atsipeikėjo, jis jau gulėjo surištas lauke po medžiais.

Keturi buvo žuvę, keturi liko gyvi. Vyturys neišsivaizduoja, kaip enkavedistams pasisėkė aptikti bunkerį. Atsitiktinumu

to laikyti jokiū būdu negalima! Bunkerio šturmui ne bet kaip pasirengta; Vyturio teigimu, tokios didelės priešo pajėgos Purnios šile sutelktos pirmą kartą. Be išdavystės čia neapsieita, o įtarti net nėra ką. Bunkerio buvimo vietą žinojo nedaugelis, šunimis atsekti enkavedistai taip pat negalėjo. Tačiau Vyturys įsitikinęs, kad išdavystė anksčiau ar vėliau išaiškės.

Tardymai, atrodo, eina į pabaigą. Kameroje kyla bruzdėjimas: vyrai nori surengti kažką panašaus į linčo teismą Linui. Paaiškėja, kad jo kalbos su tardytojais turėjo labai liūdnu padarinių - buvo išduoti dar du bunkeriai ir žuvo keli partizanai. Sunku pasakyti, kuo tas teismas būtų baigęsis, jei ne Vyturio įsikišimas. Jis vienintelis užsistoja Liną:

- Jeigu jums būtų laužę kaulus taip, kaip Linui laužė, jūs būtumėte ir savo tėvą su motina pardavę!

- O tau nelaužė?

- Aš ištvėriau, bet ne visi gali tiek iškęsti...

Laimi Vyturio autoritetas, ir vyrai nusiramina, bet ateityje visko gali būti. Linas jau paženklintas išdaviko ženkle, ir aš nenorėčiau atsidurti jo kailyje. Atrodo, jis tai supranta, nes visą laiką sėdi nunarinęs akis, o jeigu ir pakelia jas, tai baugščiai žvalgosi aplink.

Po kelių dienų vėl pamatome kieme du sunkvežimius. Vėl, kaip ir prieš porą metų, sodina mus ant sunkvežimio grindų, vieną kitam tarp kojų. Už mano nugaros sėdi Vyturys, ir aš bijau pasijudinti, nes girdžiu, kaip jis dejuoja iš skausmo: taip susispaudus jam labai skauda per tardymus apmaltus šonkaulius.

Diena šiandien darganota. Dangus apsiniaukęs, truputį krapnoja, pučia smarkus vėjas. Pusiaukelėje tarp Alytaus ir

Vilniaus mašinos sustoja: sargyba sugalvojo „atlikti reikalus“ ir mums leidžia. Aš iš mašinos nelipu, nenoriu maigyti Vyturio. Šalia kelio auga didžiulis ąžuolas, kiek toliau - trys jauni berželiai. Dar toliau į plentą atsiremia vieškeliukas, sankryžoje stovi smarkiai, lyg nuo metų naštos, palinkęs kryžius. Sėdžiu ir dairausi į laukus, medžius prie kelio, tolimoje dunksančias sodybas, tarsi ašarojantį dangų. Ar teks dar tokį vaizdą pamatyti? Kurgi dabar mes „nukeliausim, nakvynėlę gausim“?

Atvažiuojame į Vilnių. Iš pradžių atrodė, kad mus vėl į Lukiškes įgrūs, bet ne. Įsukame į buvusią Vasario 16-osios gatvę. Saugumas! Vadinasi, dar ne viskas, dar su mumis kalbės.

Po vieną, po du mus išmėto į įvairias kameras. Aš į tą pačią kamerą papuolu su senuku Gudaičiu iš kažkurio kaimo tarp Alytaus I ir Punios miestelio. Kuo jis nepatiko dabartiniais viešpačiams - nežinia. Nebent tik tuo, kad duodavo užklydusiems partizanams pavalgyti. Senukas taip prigąsdintas, kad sunku jį ir prašnekinti. Kameroje radome keturis vyrus - tris jaunos ir vieną pagyvenusį kunigą.

Nors čia irgi saugumo kameros, tvarka visai kitokia negu Alytuje. Suimtieji tardomi beveik tik naktimis, dienomis miegoti griežtai draudžiama. Užsnūdusiems gresia karceris. Tai savotiška kankinimo priemonė.

Sargybiniai niekada nešaukia kalinio pavarde, tik pasako pirmąją pavardės raidę, matyt, bijo, kad gretimų kamerų kaliniai neišgirstų, kas sėdi jų kaimynystėje. Paprastai būna taip: sargybinis praveria durų langelį, pro kurį į kamerą paduodamas maistas, ir klausia:

— Kto na bukvu „A“?

Kalinys pasisako:

- Adomaitis.

- Vychodi na dopros! - atidaro duris ir išveda pas tardytoją.

Per dieną sėdime ramiai. Vakarop prasideda, kaip mes sakome, šaukimai „ant bukvos“. Tie, kurių nešaukia, jaučia tikrą palaimą - gali ramiai miegoti.

Kameroje labai karšta, nes patalpa maža (7-8 m²), o mes šešiese, langas uždarytas ir niekada neatidaromas, nes žiūri į Gedimino gatvę. Mums matyti tik praeinančių gatvę žmonių kojų šešėliai ant baltai uždažytų lango stiklų. Dėl karščio kameroje sėdime vien su apatinėmis kelnėmis, be marškinių, o prakaito vis tiek nespėjame šluostytis.

Kampe prie durų stovi 3-4 kibirų talpos indas, vadinamoji „paraša“. Nors tas „tualetas“ uždengtas dangčiu, bet tokiam karštyje smarkiai garuoja ir skleidžia smarvę. Mes prie jos jau pripratę ir net nebejaučiame, bet kai grįžtame iš tardymo, pabuvę beveik švariame ore, smarvė pasitinka mus visu savo „aromatu“. Prie viso to prisideda ir tai, kad kameroje mes visi šeši rūkome. Jei užrūkytume visi kartu, būtų galima užtrokšti, todėl rūkome po vieną, vienas nuo kito prisidegdami ir šitaip taupydami degtukus. Tabako vyrai turi pakankamai, bet su degtukais striuka. Išmokome degtuką perskelti išilgai į keturias dalis, tokiu būdu iš vieno degtuko padarome keturis. Kai degtukai pasibaigia, iš vatos susukame dagtį, padedame ant grindų ir stipriai spausdami pavoliojame ją lentele ar net bato padu: tada ji pradeda rūkti. Pridegti papirosui tokios „ugnies“ visai užtenka.

Kamerą apšviečia lemputė, kabanti gilioje nišoje virš durų. Kad kaliniai negalėtų lemputės pasiekti, niša uždengta grotelėmis.

Blogiausia sėdėti ir nieko neveikti. Tada pradeda į galvą
lįsti įvairios nelabai linksmos mintys. Kunigas pasiūlo sukur-
ti mūsų kameros dainelę „liaudies motyvais“. Pasirenkame
„Karklynų žvirblelio“ melodiją ir imamės darbo. Kuriame
žodžius, tik gaila, kad neturime nei kuo, nei ant ko užsirašyti.
Pirmas posmelis lieka tas pats:

*Oi, džium džium džium džium,
Karklynų žvirbleli,
Kodėl susukai
Ne vietoj lizdelį?*

Antras posmelis jau truputį pakeistas:

*Todėl susukau,
Kad kvailas buvau
Ir nežinojau,
Kaip lizdelį sukti...*

Toliau mūsų kūryba, posmeliai vienas su kitu nesisieja,
bet apdainuojame savo kasdienybę:

*Pas jus šviečia saulė,
O pas mus lemputė,
Bet ir ji, vargšėlė,
Už grotelių tupi...*

Arba:

*Iššauktas „ant bukvos“
Visas susitrauki,
Nes ant trečio aukšto
Velnias dūšios laukia...*

Tokių posmelių susidaro kelios dešimtys, o kad nėra kaip užsirašyti, tai vienus pamirštame, kuriame naujus. Šitokia kūryba mus atitraukia nuo slegiančių minčių ir nuojautų.

Tarp mūsų yra vienas žemaitis nuo Kretingos ir vienas dzūkas nuo Valkininkų. Abu greitakalbiai ir pradėję ilgesnį pokalbį vienas kitą mažai supranta. O dar sakoma, kad Lietuva — maža šalis!

Mano tardytojas - labai išprusęs „specialistas“. Prieš klausdamas jis jau žino mano atsakymą arba bent žino, koks jis turėtų būti. Bet kai atsakymas neatitinka jo nuomonės, jis labai stebisi mano nesąžiningumu, atvirumo stoka ir vis siūlo gerai pagalvoti. Pagaliau jis nutaria, kad kameroje aš neturiu laiko galvoti, ir sumano man to laiko suteikti.

Kartą varydamas mane iš tardymo atgal į kamerą sargybinis pasuka kitu požemio koridoriumi. Sustojame prie vienos kameros durų. Sargybinis liepia man nuogai išsirengti. Išsyk pagalvoju, kad jis nori mane nuodugniai iškratyti, ir nustembu pamatęs, jog jis „konfiskuoja“ mano drabužius, grąžina tik batus be kojinių, viršutines kelnes ir apatinius marškinius. Kai apsirengiu, jis atidaro kameros duris. Tik dabar pamatau, kokia čia kamera. Grindys kameroje net per metrą žemiau slenkščio - kaip duobė. Aplink vien betonas. Kameros viduryje įmūryta vagono buferio lėkštė atstoja taburetę. Langelis į lauką nepasiekiamai aukštai. Nors jau lapkričio pradžia, bet jis atviras ir išeina ne į gatvę, o į kiemą.

Taigi - betonas, metalinė kėdė ir 7-10 laipsnių šilumos, dar batai, kelnės ir marškiniai. Kitaip sakant, aš esu karceryje, dėkui mano tardytojui. Bet „ramiai pagalvoti“ čia turbūt nebus laiko. Atsisėdęs ant buferio jaučiu, kaip metalo šaltis

smelkiasi per strėnas į smegenis. Sėdėti čia nepasėdėsi. Šoku fokstrota. Pagreitintu tempu. Taip iki ryto (patekau čia vidurnaktį). Rytą aš jau nusiplūkęs, bet ne sušilęs.

Atsidaro durys, ir sargybinis paduoda man pusryčius - į puoduką drungno vandens. Kad bent truputį būtų šiltesnis! Vis tiek išgeriu su malonumu, nors burnoje šiek tiek šilčiau pasidaro.

Šoku toliau. Karceryje sėdinčiam pietūs nepriklauso gauti, vakarienė - taip pat. Per naktį jau tik vaikščioju. Sėdėti ant tos metalinės taburetės neįmanoma, o ant grindų - juo labiau, nes per atvirą langą šaltas oras leidžiasi pasieniu ir driekiasi grindimis. Apčiupinėju visas grindis ir sienas - gal kur po betonu praeina šildymo vamzdžiai? Ne, tokios „klaidos“ karcerio statytojai nepadarė. Betonas šaltas kaip ledas visame karceryje.

Rytą vėl puodukas drungno vandens. Taip „sočiai“ papusryčius pradeda imti snaudulys. Atsiranda baimė: dar nuo Vorkutos laikų žinau, kad šaltyje užsnūdęs gali ir nepabusti. Vėl be pietų ir be vakarienės.

Naktį bijau užmigti ir pradedu dainuoti. Toks kalinio elgesys karcerio taisyklėse nenumatytas, todėl tuoj pat atsidaro durys:

- Nutilk!

- O jei ne? Argi čia yra dar šaltesnė skylė?

- Ką, bananų neragavęs?

- Visai nebloga mintis! Tempk mane į koridorių ir duok bananų. Gal nors truputį šilčiau pasidarys!

Sargybinis riebiai nusikeikia ir užtrenkia duris. Aš dainuoju toliau. Durys vėl atsidaro:

- Nori man pridaryti nemalonumų su savo naktiniu koncertu?

- Duok puodelį karšto vandens, nutilsiu.

Durys užsidaro, aš nebedainuoju. O gal? Klausau ausį pridėjęs prie durų, koridoriuje žingsnių nesigirdi. Negi nuėjo karšto vandens ieškoti? Ir tikrai: po kurio laiko jis ištisia man puodelį šiltoko vandens, bent jau daug šiltesnio negu per pusryčius:

- Nepasigirk tardytojui!

- Jei mėgčiau tardytojui girtis, čia tikrai nesėdėčiau. Gali būti ramus.

Rytą - vėl puodukas vandens ir pagaliau nedidelė riekutė duonos. Nors duona ir prasta, bet kvepia nepaprastai skaniai. Tik dabar pastebiu, kad ir šviežia duona man pasidarė nebeįkandama: nuo šalčio iškilo visi dantys, ir aš negaliu jų sukąsti! Ką gi, negalėdamas duonos valgyti, aš ją čiulpiu. Taip net geriau: man ilgesniam laikui jos užtenka, ilgiau galiu pasimėgauti duonos skoniu. Pietų ir vakarienės vėl nėra, kaip ir praėjusiomis dienomis.

Vidurnaktį atsidaro durys:

- Lipk lauk!

Atgaunu visus drabužius ir vėl patenku į „savo“ kambarą. Kaip čia šilta, kaip čia gera, kaip čia malonu! Kas sakė, kad čia dvokia? Visi klausia, kur buvau dingęs - daiktai (maišelis su keliais skudurėliais) likę, o mano ir kvapas išgaravo! Ateina rytas, o aš tokiam karštyje niekaip nesusyly. Gudaitis mane vaišina duona, užtepta žąsies taukais. Čiulpiu. Koks skanumėlis! Jau kitą vakarą atsidaro kameros durų langelis, ir sargybinis klausia:

- Kto na bukvu „Jie“?

- Jėčys.

- Vychodi na dopros!

Gera, kad nors leido sušilti! Veda. Kabinete, be tardytojo, dar sėdi ir Br. Budžius. Dabar jau sėdime abu priešais tardytoją ant taburečių apie porą metrų vienas nuo kito. Taip sakant, akistata. Tardytojas perspėja, kad nesikalbėtume, atsakinėtume tik į jo klausimus. Pats nieko neklausia, tik rašo, vis užmesdamas akį į mus. Budžius atsargiai pasiklausia tardytoją:

- Ar galima užsirūkyti?

- Rūkyk!

Budžius išsitraukia maišelį su tabaku ir pypkę. Prisikemša, užsirūko. Patraukęs porą kartų vėl klausia:

- O draugą pavaišinti galima?

- Galima.

Budžius ištisia man maišelį, aš jį paimu, bet tardytojas staigiai šoka iš už stalo ir pribėgęs griebia maišelį man iš rankų. Iškrato jo turinį ant stalo, tačiau, be tabako, jame daugiau nieko nėra.

- Susipilk tabaką ir užsirūkyk, - sako į mane žiūrėdamas.

Aš supilu tabaką ir dar gaunu iš jo skiautelę popieriaus „bankrutkei“, nes Budžius rūko tik pypkę ir popieriaus neturi.

Tardytojas kurį laiką rašo, paskui padeda plunksnakotį ir liepia Budžiui:

- Pasakok!

- Apie ką?

- Apie pinigus.

Budžius nepatogiai pasimuisto ant taburetės ir pradeda:

- Dar slapstydamasis nuo vokiečių jo tėvas paprašė mane jų karvę kam nors atiduoti laikinai naudotis. Vėliau paprašė ją parduoti, o pinigus atiduoti sūnui; tai aš ir padariau.

- Jokių pinigų aš nemačiau, - skubiai užginčiju.

- Nutilk! Kalbėsi, kai liepsiu! - pašoka iš užstalės tardytojas.

Budžius vėl pasimuisto ir sako:

- Aš tikrai jam pinigų nedaviau.

- Kaip tai? - nustebęs klausia tardytojas.

- Man tada labai reikėjo pinigų, ir aš juos išleidau. Ketinau skolą greitai grąžinti, bet jis iš Alytaus dingo, ir aš nežinojau, kur jo ieškoti. Anksčiau ar vėliau tuos pinigus vis tiek būčiau atidavęs.

Tardytojas kramto lūpas, o aš sėdžiu pasipūtęs. Pagaliau Budžius susiprotėjo! Matau, kad jam linksmiau pasidarė, turbūt tas buvęs mūsų parodymų neatitikimas jį gerokai graužė. Aš tikrai nesuprantu, kodėl tardytojas būtinai nori įrodyti, kad tuos pinigus gavau? Kam jam to reikia? Juk tai mūsų šeimos pinigai ir jie man teisėtai priklausė. Jeigu jis nesistengtų man tuos pinigus pripiršti, tikriausiai net nesiginčiau juos gavęs.

Budžius dar lieka, o mane tardytojas grąžina į kamerą. Aš jam jau neįdomus.

Vieną naktį man liepia susirinkti daiktus ir išvaro į kiemą. Ten laukia speciali mašina kaliniams vežioti - „varnas". Sodina mane ir dar apie dešimtį vyrų iš kitų kamerų į tą „limuziną", ir netrukus mes pasiekiame Lukiškes.

Mane apgyvendina antro korpuso antro aukšto kameroje. Mūsų čia tik šeši, todėl ne taip jau ankšta. Užtat čia kitas vargas - blakės. Gerai, kad kameroje niekada negesina šviesos,

o blakės šviesos prisibijo. Jei gesintų naktį šviesą, mus užgraužtų negyvai - tiek jų čia daug.

Mūsų koridoriuje budi visai nešiuolaikinis prižiūrėtojas. Per jį mums į kambarį gana dažnai ir laikraščiai patenka, ir vienas kitas laiškutis į laisvę iškeliauja. Mūsų prašomas jis atneša porą litrų žibalo, kurio baisiai nemėgsta blakės. Atnešė jis mums parodyti ir ką tik išleistus naujus pinigus, kurie nuo šiolei pakeis červoncus.

Aš mokausi Morzės abėcėlę. Čia ji labai reikalinga, ją mokant galima susisiekti su bet kuria kamera šiame korpusė. Pridėjęs ausį prie sienos ar radiatorių girdi stuksenimus bet kuriuo paros metu. Galima išgirsti ne tik pasikalbėjimus įvairiais reikalais, bet ir gauti informaciją, kas darosi pasaulyje.

Koks buvo mano nustebimas ir džiaugsmas, kai pirmą kartą savarankiškai išėjęs į „eterį“ pasigavau manęs ieškančią mamą! Sužinojau, kad tetą paleido dar Alytuje, taigi toliau per kalėjimus keliaujame tik mudu. Dabar mes kalbamės beveik kiekvieną dieną.

Naktimis ar bent sutemus veikia „siūlinis paštas“. Iš trečio aukšto siūlu nuleidžiami laiškučiai. Atrišame mums skirtą „paštą“ ir pririšame atsakymus. Tačiau šiuo ryšiu galima susisiekti tik su dviem kameromis: kaimynėmis viršuje ir apačioje. Virš mūsų - moterų kamera. Ten entuziastiškiausia ryšininkė, pasirašinėjanti Gritos slapyvardžiu. Po mumis - vyrai.

Vienutėje mūsų ilgai nelaiko ir perkelia į bendrą kambarį. Joje visais pasieniais sukalti dviejų aukštų gultai, todėl čia žmonių labai daug, nors gulime visai nesusispaudę. Yra ir alytiškių: Br. Budžius, A. Talandis, B. Narkevičius.

Vakare prieš miegą - malda. Visos didžiosios kameros gieda „Marija, Marija“. Giesmė skamba visame kalėjime, tikriausiai girdisi ir už kalėjimo tvoros. Giedame negarsiai, bet kai gieda keli tūkstančiai žmonių, turi girdėtis toli. Anksčiau, sako, kalėjimo administracija siuto, griebėsi sankcijų, bet taip nieko ir nepadare — vakarinė malda savaime įsiteisino. Dabar tik retkarčiais, kai prižiūrėtojams atrodo, kad kaliniai per daug įsijautė į maldą ir per garsiai gieda, pasigirsta gana mandagus beldimasis į duris ir pusiau mandagus reikalavimas:

- Ei, vy tam, potiše!

Mums, jau spėjusiems priprasti prie daug sodresnės rusų kalbos, toks kreipimasis skamba kone pagarbiai.

Budžius prieš mane labai nejaukiai jaučiasi, tarsi būtų mane išdavęs. Aš tik juokiuosi: negi jis mano, kad žuvus tėvui galėjau išlikti laisvėje? Juk ėriukas kaltas vien dėl to, kad vilkas nori ėsti, o ne dėl to, kad jis, vargšelis, sudrumstė vandenį. Sura-dus bunkerį viskas galėjo baigtis daug liūdniau: juk žlugo ne paprastas eilinis bunkeris, o visos apygardos štabas! O Aly-taus saugumiečiai nelabai kuo turi pasigirti savo valdžiai Vil-niuje. Gaila, kad Linas neištvėrė, aukų būtų buvę dar mažiau.

Liko tik vienas neaiškus klausimas: kaip enkavedistai surado bunkerį? Aišku tik viena - atsitiktinai jo užtikti jokių būdu negalėjo!

Kas kaltas dėl keturių aukų Punios šile?

P E R
K A L Ē J I M U S
ī T A I G Ā .
1 9 4 8
M E T A I

*O, motule sena,
Mergužēle miela,
Jūsų meilēs mums nors kibirkštēlē.
Tada vēl mes jauni,
Mums mirtis nebaisi,
Tada kenčiame galvas iškēlē.
Ir nebaisūs nei šalčiai, nei badas taigoj,
Nebaisus nei žiauriausias likimas,
Kol nors viena širdelė gimtoj Lietuvoj
Su mumis mūs vienatvė dalijas!*

Kiekvieną dieną visą kamerą varo į pasivaikščiojimą. Vaikščiojame nedideliuose, aukšta tvora (apie 3-4 metrų aukščio) aptvertuose kiemeliuose. Jie trikampiai, vėduokle išsiskleidę kalėjimo korpusų galuose. Ant kiemelių mūrinių tvorų daug visokių užrašų. Žmonės ieško savo bendrabylių, šiaip pažįstamų. Prižiūrėtojai stengiasi neleisti skaityti tų užrašų, o už rašinėjimą karceris garantuotas, bet viską sužiūrėti

jie niekaip nespėja. Galima sakyti, kad ir ši kalėjimo „pašto“ atmaina dirba beveik be priekaištų.

Vieno pasivaikščiojimo metu ant sienos randame užrašą: „Mus išdavė Narkevičius. Vyturys“. Pats B. Narkevičius tuo metu vaikščiojo kitame kiemelyje ir šio užrašo nematė. Visi tiesiog pritrenkti. Kaip, kur ir kada Vyturys tai sužinojo? Gal Vilniaus saugume per tardymus? Žinia turėtų būti svariai pagrįsta, nes Vyturys puikiai žino, kas dabar Narkevičiui gresia, kai apie išdavystę paskelbta viešai. Išdavikui likti gyvam vilties mažai.

Tą pačią dieną kameroje prasideda Narkevičiaus tardymas. Jis tokio įvykių posūkio nesitikėjo ir dabar yra visiškai sutrikęs. Narkevičius net nežino, kas visai kamerai pranešė apie jo išdavystę, todėl daug nesispyriodamas pradeda pasakoti.

Jo sodyba stovi pamiškėje prie Punios šilo. Vienos enkavedistų operacijos metu jis buvo užverbuotas. Pas jį partizanai laikė maisto atsargas, nes bunkeryje labai greitai sugedavo. Kartą, berods, Juodvarnis, pasiėmęs maisto daugiau nei visada, paprašė Narkevičių, kad šis padėtų panėšėti. Kai Juodvarnis pasakė, kad toliau nešti nebereikia, jis nusineš pats, Narkevičius atsisveikino, bet negrįžo namo, o pasekė Juodvarnį ir pamatė, kad šis nužengė nuo tiltelio į šaltinį ir jo dugnu nuėjo tolyn. Kadangi šaltinėlio ištaka nuo tiltelio visai netoli - tik apie porą šimtų metrų, surasti bunkerį buvo labai lengva. Jei nuo tiltelio žengiama tiesiai į vandenį, tai visai aišku, kad iš vandens taip pat tiesiai žengiama į bunkerį. Taip pat aišku, kad bunkeris turi būti kuo toliau nuo keliuko ir tiltelio, vadinasi, prie šaltinėlio ištakos. Štai ir viskas.

Diena baigiasi, prižiūrėtojai paskelbė „otboj“, t. y. laiką miegoti, ir tardymą tenka nutraukti, o dar nespėjome sužinoti, kas nuvedė enkavedistus prie to šaltinėlio, kaip buvo surastas bunkeris.

Kai vyrai rytojaus dieną vėl liepia Narkevičiui lįsti iš po gultų ir pasakoti savo „žygdarbius" toliau, jis išlenda visas kruvinas, stiklu persipjovęs gerklę. Pasišlaistęs po kamerą parkrinta ant grindų, pradeda gargaliuoti, jo kojos trūkčioja. Visi mano, kad tai paskutinės konvulsijos, ir ima belsti į duris. Prižiūrėtojas praveria durų langelį:

- Ko beldžiatės?

- Čia vienas pasipjovė!

Prižiūrėtojas riebiai nusikeikia ir užtrenkia langelį. Po dešimties minučių į kamerą įeina du prižiūrėtojai, paima Narkevičių už kojų ir ištempia į koridorių. Durys užsidaro ir... lyg nieko nebūtų atsitikę.

Man tik keista, kodėl saugumas jį suėmė ir pasodino kartu su mumis, nors turėjo... apdovanoti. Negi tik dėl to, kad nebuvo anksčiau pasisakęs, jog savo sodyboje laikė partizanų maiso atsargas? Vadinasi, saugumui nesvarbu, ar jis draugas, ar priešas. Negana to, jį galima išduoti kaliniams, kad jie patys su savo išdaviku susidorotų! Įdomu, ar ir gestapas taip darė?

Po Naujųjų 1948 metų iš mūsų kameros labai daug kalinių šaukiama į korpuso kanceliariją. Visi jie grįžta su „dovanoomis": kažkas nežinia kur juos teisčia, o kanceliarijoje jiems perskaitomas nuosprendis. Negali sakyti, kad teisėjai turėtų fantazijos: jeigu jau tą dieną pradeda dalyti po dešimt metų patisos darbų lagerio, tai duoda po tiek visiems iš eilės, tik labai retai pajvairindami penkeriais ar aštuoneriais metais.

Na, o jei pradeda seikėti po dvidešimt penkerius, tai retas gauna penkiolika ar dvidešimt.

Sausio mėnesio antroje pusėje šaukia ir mane. Kanceliarijoje sėdi pasipūtęs karininkas, apsikrovęs šūsnių popierių. Nesodina, vadinasi, tardymo nebus. Paima popieriaus lapą ir skaito:

- ... bylą peržiūrėjo Ypatingasis pasitarimas (Osoboje soveščanije) ir nutarė skirti bausmę pagal Baudžiamąjo kodekso 17-58 la, 11 straipsnį dešimt metų pataisos darbų lagerio. Pasirašyk, kad tau nuosprendis praneštas!

Viena ranka atkiša man popierių, kita paduoda plunksnakotį, rodo, kur aš privalau pasirašyti. Matydamas, kad plunksnakočio neimu, pradeda aiškinti:

- Tavęs šis parašas niekuo neįpareigoja, tik paliudija, kad tu nuosprendį žinai. Jei nesirašysi, aš pakviesiu liudininkus, dar kartą jų akivaizdoje perskaitysiu nuosprendį, ir jie pasirašys, kad jiems dalyvaujant šis nuosprendis tau praneštas.

Ką padarysi, ma tave perkūnas, pasirašau. Pagaliau grįžtu į kambarį ir aš su „dovana“. Draugai šypsosi:

- Kiek?
- Norma. Dešimt.
- Šia proga turi vaišinti!
- Būtinai. Jei susitikime po dešimties metų, atšvėsime kaip reikiant.

Taigi gavau dešimt metų. Už ką? To man nepasakė. Sprendžiant iš straipsnio galima būtų mano kaltę suformuluoti taip: žinojau apie civilių tėvynės išdavikų (!) organizaciją ir niekam nieko nesakiau! Turint tokių straipsnių atsargą Baudžiamajame kodekse galima pasodinti bet ką ir bet kada

- dėl šviesaus rytojaus tarybiniam žmogui. Antrą kartą važiuosiu į „plačiąją tėvynę“ nė karto gyvenime teisme nebuvęs ir teisėjo nematęs.

Kameroje gyvenimas slenka įprastine vaga. Sėdime, kalbamės. Rengiame šachmatų ir šaškių turnyrus. Jei ne pustūštis pilvas, būtų galima kentėti. Kameros bendrabyliai, žinodami, kad aš iš niekur siuntinių negaunu, truputį mane paremia.

Prasidėjo kilnojimas iš vienos kameros į kitą. Kai pagaliau tas procesas apimsta, mes apsižiūrime, jog kameroje esame visi teisti, neteistuosius nuo mūsų atskyrė.

Didelei mūsų nuostabai, vieną dieną į kamerą prižiūrėtojas atneša glėbį knygų: kas norite, skaitykite! Sako, kad kalėjimas jau seniai turi gana turtingą biblioteką, bet ji yra paveldėta, todėl kalėjimo valdžia negalėjo žinoti, ką galima duoti mums skaityti, o ko — ne. Dabar kalėjimas gavo valdininką, kuris puikiai išmano kalinių dvasinius poreikius ir išmetė iš bibliotekos visą „kapitalistinį šlamštą“.

Išsireнку knygą apie Rusijos-Japonijos karą, Cusimos jūrų mūšį, kur rusai patyrė žiaurų pralaimėjimą ir neteko beveik viso savo laivyno. Knygos pabaigoje nerandu logikos: piktinamasi, kad buvo leista laimėti karą Japonijai, ir kartu džiaugiamasi, kad caras karą pralaimėjo!

Kad mes čia ilgai vartysimės ant gultų studijuodami literatūrą, niekas vilčių neturi: visi esame nuteisti lagerių ir kalėjime sėdime iki pirmo etapo. Laimė, jau pavasarėja, ir kelionėje labai šalti nereikės.

Pagaliau ta diena ateina. Nuo pat ryto koridoriuose skamba kaustytų batų žingsniai, varstomos durys, šaukiamos pavardės.

Nemaža grupė kalinių iššaukiama ir iš mūsų kameros, tarp jų „laimingųjų“ - ir aš. Mus išveda į kiemą, kuriame formuojamas etapas. Vedami visi politiniai kaliniai, kriminalinių tarp mūsų nėra. Rikiuoja būriais po penkiasdešimt žmonių, surikiuotiems liepia tūptis. Greta mūsų, kur sutupdytos moterys, išgirstu šaukiant savo vardą. Mama! Ji irgi šiuo etapu važiuoja. Aš persirikiuoju, t. y. pasikeičiu vietomis su kitu kaliniu, kad būčiau arčiau moterų rikiuotės ir galėčiau susikalbėti su mama. Tačiau iš to nieko neišeina - per prižiūrėtojų, kitų besistengiančių susikalbėti kalinių ir sargybinių balsų gaudesį susikalbėti neįmanoma. Suprantu tik, kad ir ji gavo dešimt metų. Mama rodo į greta tupinčią merginą ir kažką sako. Aš rodau, kad nieko negirdžiu. Tada mama panaudoja dar vieną kalinių ryšio atmainą - pirštų abėcėlę. Dabar suprantu, ką ji man nori pasakyti: šalia jos esanti mergina - tai ta pati Grita, kuri sėdėjo vienutėje virš mūsų ir su kuria mes susirašinėjome „siūliniu paštu“. Kaip greitai moterys susipažįsta net tokiomis aplinkybėmis! Tačiau aš nespėju nė pasisveikinti, kai nuskamba komanda:

- Stot! Bėgte!

Pagaliau mes atsiduriame už Lukiškių tvoros ir per miestą varomi į kažkokią geležinkelio atšaką. Nesuprantu, kam reikia iš kalinių pervarymo daryti spektaklį? Neteko girdėti, kad būtų kas pabėgęs iš kolonos varant per miestą, dienos metu, kai koloną lydi ne ką mažiau sargybinių, negu yra kalinių. Mieste skamba komandos:

— Bėgte! Pasitempt! Stot! Tūpt!

Nuo savo šeiminkų neatsilieka ir šunys. Jie loja, plėšiasi nuo pavadžio, rodos, atitrūktų - iš mūsų nė skudurų neliktų.

Retkarčiais drioksteli ir vienas kitas šūvis. Gal tai vienas iš būdų įvaryti baimės visiems, kurie mato šį vaizdą?

Šį kartą važiuosime daug laisviau, nes į vagoną sodina tik po trisdešimt žmonių. Su manimi vagone alytiškių ar šiaip pažįstamų nėra. Daugiausia jauni ar bent dar nesenai vyrai. Iki vakaro vagonai stovi vietoje, o sutemus išdundame. Visiems neduoda ramybės vienas klausimas — kur mus veža? Ešelonui sulėtinus greitį, per spygliuotomis vielomis užraizgytus langelius stengiamės pamatyti stotelės pavadinimą, kuris padėtų mums susiorientuoti, kur link mes judame. Važiuojame gana lėtai, daug prastovime Dievo užmirštos stotelėse, ypač naktimis.

Vieną rytą sužinome, kad visas ešelonas išdundėjo, keletą vagonų atkabinęs ir palikęs šioje stotyje. Paaiškėja, kad mes dar visai netoli tenuvažiavome - stovime Oršos stotyje, tiksliau sakant, kažkokioje jos atšakoje. Girdime, kaip „iškraunami“ vagonai. Dabar dairytis pro langelius pavojinga: pamatęs kas nors iš tų stropiųjų sargybinių gali „netyčia“ iššauti.

Ateina ir mūsų eilė: lipame vienu metu iš dviejų vagonų. Surikiuotą 60-ties žmonių grupę atvaro į Oršos kalinių persiuntimo punktą. Tai dar caro laikais statytas didžiulis pastatas su erdviomis kameromis-salėmis, į kurias telpa po 200-250 žmonių. Siame pastate tik pagrindinės patalpos - kameros ir karceriai. Visos pagalbinės yra kieme — virtuvė, pirtis, kontora, įvairūs sandėliai ir sandėliukai, net kioskas, kuriame, jei turi pinigų, gali nusipirkti „bonbonkių“, o kartais ir machorkos (tabako kamblių akselio). Deja, Lukiškėse turėti pinigų buvo griežtai draudžiama, todėl mes jų ir neturime.

Yra čia net siuvėjų ir batsiuvių dirbtuvės, bet į jas atiduoti ką nors geresnio taisyti neverta — iš jų gausi truputį paremontuotą svetimą šlamštą ir nemėgink reikšti pretenzijų.

Mes - šešiasdešimties naujokų grupė - patenkame į kamerą, kurioje jau sugrūsta apie pusantro šimto žmonių. Mes visi susimetame į vieną kampą, kad neištirptume tarp senbuvų kalinių, į kuriuos tik pažvelgus matyti, jog tai - vieni kriminaliniai nusikaltėliai. Ką tokia kaimynystė žada, mes puikiai žinome. Iškart susitariame gintis išvien, antraip liksime nuogi ir basi - jų beveik triskart daugiau negu mūsų.

Jokių gultų čia nėra, todėl daiktus susidedame eilėmis ant grindų, kad liktų praėjimai prie „parašos“, prie durų, pagaliau vienam pas kitą. Kiekvienas sėdi ant savo maišiuko, kaip višta ant kiaušinių. Tais mūsų praėjimais-gatvelėmis pradeda šliaužioti „kaimynai“. Žiūrėk, eina sau užsisvajojęs vagišius. Sustoja. Baksnoja bato galu į žmogaus maišelį. Žvalgyba: jei maišelis minkštas - jame skudurai („trepjo“), jei kietas - valgis („žratva“).

Greta ant savo maišelio sėdi Kauno universiteto studentas, kiek spėjau sužinoti, boksininkas mėgėjas Ruzgys. Kai vagišius baksteli batu jo maišelį, jis stodamasis taip smogia tam „žvalgui“ į pasmakrę, kad vagišius net į orą pakyla. Aplinkiniai griebia jį rankomis ir per kamerą oru nuskraidina į vagių pusę. Tokios mūsų vienybės vagys nesitikėjo. Dabar jie pradeda „nervų karą“.

Mes visiškai beginkliai. Ką jau kalbėti apie kokį nors peilį, jei net metalinės sagos iš mūsų kelnų išpjauštos! Neįsivaizduoju, ką su saga, nors ir metaline, galima padaryti prižiūrėtojams, sargybai ar šiaip kokiam priešui!

Tuo tarpu vagys, palyginti su mumis, ginkluoti neblogai: daugelis jų turi peilius ar bent geležtes. Dabar jie mūsų akyse į betono grindis, plytų palanges kruopščiai galanda, pusto savo ginkluotę - įvarinėja mums baimę. Niekito nebelieka, tik ginkluotis patiems. Kaip? Išėitis tuoj pat randama. Kas turi džiovinto sūrio, išdalija draugams po kumščio dydžio gabalą. Dauguma mūsiškių turi maišelių, gautų iš namų su įvairiais produktais. Tą sūrio gabalą įriši į maišelio kampą ir paėmęs už maišelio viršaus šiuo „ginklu“ tvoji niekadėjui. Tie, kuriems sūrio neužteko, „kontrabanda“ atsineša iš pasivaikščiojimo kieme po gabalą plytgalio ar akmenį.

Pagaliau mes visi ginkluoti. Sūris ar plytgalis - kišenėje, o iš jos kyšo tik viršutinė maišelio dalis. Kad maišelis su svarsčiu atsidurtų rankoje, tereikia vienos akimirkos.

Tokia įtampa tvyro kelias dienas. Kadangi kameroje yra per du šimtus žmonių, o jie visi vaikščioja, kalba, ginčijasi, tai čia niekada nenutyla gaudesys. Kitąsyk net nesigirdi, kai sargyba atidaro duris ir išsiveda ar atveda naujus kalinius.

Taip atsitinka ir šį kartą. Į kamerą įleidžia tris ar keturis naujus lenkų tautybės kalinius. Jie mūvi naujomis „galifė“ kelnėmis ir apsiavę gerais chrominiais auliniais batais. Toks kameros papildymas — skaniausias saldainis vagims. Sargyba nespėjo nė durų kaip reikiant uždaryti, o vargšus lenkus jau nurenginėja - traukia batus, mauna kelnės. Viskas vyksta vagių pusėje, ir mums sunku susigaudyti, kas ten darosi. Manydami, kad vagys užpuolė mūsiškius, pakėlėme aliarmą. Tie iš netikėtumo nespėjo net peilių išsitraukti, ir mes per minutę su savo „ginklais“ suguldėme juos ant grindų. Kai kurie, gavę sūriu ar plytgalium per galvą, tyso nejudėdami. Tarp jų - visi vagių vadeivos, vadinami „blat-

naisiais“. Per kelias dienas vyrai nužiūrėjo, kas vadovauja šiam „nervų karui“, ir nepagailėjo jiems papildomos pylos.

Prižiūrėtojai net neklausinėja, kas čia įvyko. Matyt, tai ne pirmas kartas jų praktikoje. Visus gulinčiuosius liepia išnešti į koridorių ir ramiai užtrenkia duris.

Dabar kameroje visai kita padėtis. Nebesimato nei galandamų peilių, nei grasinančių žvilgsnių. Užtenka tik įtariai nužvelgti per arti priėjusį vagį, ir tas išsigandęs pradeda dievagotis jokių piktų kėslų neturįs. Mūsų pusėje jie daugiau neslankioja. O jau lenkai kokie patenkinti! Jie mat įsitikinę, kad visas šis mūšis įvyko tik dėl to, jog mes norėjome juos apginti nuo vagių!

Ramiai pragyvenome porą dienų. Per tą laiką atsirado naujas vagių vadeiva. Jis ateina pas mus derėtis. Sakosi savo „liaudį“ gerai pažįstąs: bet kuriuo momentu bet kuris iš jų gali iš mūsų bet ką pavogti, o toks nesusipratimas baigsis ne ką geriau negu prieš porą dienų. Jis siūlo išeitį: reikia padaryti taip, kad politinius kalinius nuo vagių atskirtų. Tą tikslą pasiekti galima suvaidinus naujas muštynes. Kalėjimo valdžia, matydama, kad kameroje muštynės nesiliauja, turės būtinai mus išskirti.

Ką gi, mintis visai nebloga. Kitą dieną po pusryčių pradėdame „mūšį“: rėkiame, trypiame kojomis, vienas iš mūsų iškių net persistengia - išgrūda lango stiklą.

Pagaliau prižiūrėtojai reaguoja. Vos jie įeina į vidų, vagys ima chorą skųstis, kad mes juos mušame, o mes skundžiamės, kad jie mus apvaginėja.

Kalėjimo valdžia čia pat, koridoriuje, pasitaria ir nutaria, kad mus vis dėlto reikia perkelti į kitą kamerą. Iš kanceliari-

jos atneša visos kameros kalinių bylas ir tuos, kurie nuteisti pagal 58 straipsnį, pradeda šaukti iš kameros į koridorių. Iššaukti į koridorių apsižiūrime, kad vienas mūsiškis liko kameroje. Tai 17-18 metų berniokas suvalkietis nuo Rytprūsių pasienio, visai nemokantis vokiečių kalbos, bet turintis grynai vokišką pavardę - Sindelmeizeris. Jo neiššaukia kartu su mumis todėl, kad jis nuteistas ne pagal 58 straipsnį, o pagal 92 ar 192 - už neteisėtą ginklo laikymą. Mes reikalaujame, kad jis taip pat būtų perkeltas, bet prižiūrėtojai nesutinka, priskiria jį prie kriminalinių. Puikiai suprantame, kad jam, vienam iš visos mūsų draugijos likusiam tarp vagių, bus riesta, todėl prasiveržiamo pro prižiūrėtojus atgal į kamerą ir pareiškiamo, kad išeisime tik tuo atveju, jeigu su mumis eis ir Sindelmeizeris. Administracija nusileidžia - vėl šaukia mus į koridorių, o patį pirmą - Šindelmeizerį.

Nuveda į kitą kamerą. Čia sėdi vien politiniai kaliniai ir beveik visi — lietuviai. Nesuprantu: jei šioje kameroje buvo vietos, tai kuriems galams reikėjo įmesti mus pas vagis? Kad apiplėštų? Pasirodo, persiuntimo punktuose gyvuoja sena tradicija: kriminaliniai nusikaltėliai apiplėšia politinius kalinius, prisiplėštą turtą (dažniausiai drabužius) atiduoda prižiūrėtojams, o šie jį realizuoja turguje. Vagys savo dalį gauna natūra: rūkalais, degtine, arbata.

Dabar mums nereikia bijoti vagysčių, nebūna jokių nesusipratimų, visi kaip viena šeima.

Kameroje yra ir Punios šile štabo bunkeryje gyvas paimtas partizanas, tėvo bendražygis J. Puškorius-Girinis. Gaila, kad jis labai nekalbus, nors girdėjau, kad toks pat nekalbus buvo ir tada, kai jį tardė saugumiečiai.

Kasdien mus varo į kiemą pasivaikščioti. Kiemas didelis, iš trijų pusių tvora, iš ketvirtos - kalėjimo korpusas. Kamrų langai žiūri į šį kiemą. Ant visų langų uždėti „antsnukiai" - iš lentelių sukaltos medinės dėžės, kad kalinys galėtų matyti tik dangaus lopinėlių ir nieko daugiau. Gerai, kad dėžės lentelės perdžiūvusios, todėl tarp jų pasidarė plyšiai, ir kiemą mes vis dėlto matome.

Prasidėjo susirašinėjimas tarp kamrų. Laiškai surišami į pakelį ir atsargiai, kad nepamatytų prižiūrėtojai, išmetami kieman.

Vieną dieną į pasivaikščiojimą einu pirmoje gretoje ir tik įžengęs į kiemą girdžiu:

- Algi, gaudyk!

Matau per moterų kameros langą dengiančio „antsnukio" viršų išlekiantį pakelį laiškų. Vos spėju jį pačiupti, kai mus lydintys prižiūrėtojai jau rėkia:

- Stoj! Stoj!

Aš skuodžiu, kiek tik kojos neša, į gale kiemo esančias „tupyklas" ir pro kitas duris iššokęs išdaliju laiškus atskubėjusiems draugams. Kai iš paskos bėgantis prižiūrėtojai nutveria mane už apykaklės, mano rankose jau nieko nėra. Aš akiplėšiškai tvirtinu, kad jose nieko ir nebuvo, o bėgau todėl, kad mane spyrė „reikalas". Aišku, tais mano pasiaiškinimais prižiūrėtojai netiki. Grįžus iš pasivaikščiojimo liepia susirinkti savo daiktus ir išeiti į koridorių. Tai reiškia, kad mane kažkur iškelia. Su manim iškeliami dar du kaliniai.

Kaip ir reikėjo tikėtis, pasodina mus į karcerį. Karceris čia, Oršoje, ypatingas - be langų. Tamsu, nors į akį durk. Valgyti neduoda, todėl duonos pluta sau į akį nepataikysi.

Apsieiname ir be šviesos. Iki šiolei man neteko matyti, kad kalinius laikytų tamsoje. Ir saugume, ir kalėjimuose, ir lageriuose šviesa dega per naktis, kad prižiūrėtojai galėtų matyti, ką veikia kaliniai.

Kiek laiko čia sėdime, susigaudyti neįmanoma: nei aušrų, nei saulėlydžių, nei pusryčių, nei vakarienių. Gerai, kad mes trise, bent pasišnekėti galime.

Pagaliau mus išleidžia iš tos tamsos. Koridoriuje nėra labai šviesu, tačiau mums nuo šviesos net akis gelia.

Blogiausia tai, kad mūsų negrąžina į ankstesniąją kamerą, o veda į kitą. Nereikia būti dideliam žinovui, kad iškart suprastum, kur dabar patekai. Priešais duris - du langai, priešoninių sienų - dviaukščiai gultai. Kamera maždaug 7x7 metrų dydžio. Kairėje pusėje ant viršutinių gultų turkiškai sukryžiuavęs kojas sėdi iki pusės nuogas, riebus 35—40 metų vyras. Tai kameros „galva, protas ir sąžinė“, vagis, saugomas įstatymo (aš taip suprantu pavadinimą „vor v zakone“). Jo visas kūnas tatuiruotas, švarus tik veidas.

Jaučiamės labai nejaukiai. Neduok, Dievulėli, jei čia yra bent vienas vagis iš tos kameros, kurioje įvyko mūšis. Tada mums galas: mes trys, jų - apie pusšimtį, ištraukys po gyslelę. Įdėmiai dairomės, bet matytų veidų nepastebime. Pamažu nusiraminame. Teiraujamės, kur mums atsiras vietos. Kameros valdovas trumpai atrėžia:

- Po gultais!

Tai mūsų nevilioja, todėl neskubame ten lipti. Sėdime prie durų, beveik nesikalbame, nenorime išsiduoti, kas esame. Jei kitos išeities nebus, lišime po gultais, bet tik tada, kai reikės eiti miegoti.

Staiga išgirstame kalbant lietuviškai. Pasirodo, kameroje yra dar trys lietuviai. Jie politiniai kaliniai, čia sėdi jau seniai ir įsitaisę dešinėje pusėje ant viršutinių gultų.

Vakarop prižiūrėtojai iš kameros išsiveda kelis kalinius, tarp jų tris, „gyvenusius“ greta senbuvų lietuvių antrame gultų aukšte. Kai šie išeina pro duris, mes užmetame savo maišelius ant gultų, sušokame patys ir jau sėdime išvykėlių vietoje. Suprantama, pasielgėme ne visai pagal vietos įstatymus, tačiau visi lietuviai norime būti krūvoje.

Vagys pakelia triukšmą, kad „naujokai“ užėmė geriausias vietas, ir reikalauja mus numesti žemyn. Mes dar mėginame aiškintis, kad nesame jokie naujokai, kalėjime jau seniai, spėjome ir su karceriu susipažinti, tačiau niekas į tai dėmesio nekreipia, ir kameros „galva“ įsako mus numesti. Šito mes nenorime. Gultai suvirinti iš metalinio kampainio, gultų lentos į to kampainio rėmus sudėtos ir nepritvirtintos. Griebiamo po lentą ir stovime ant viršutinių gultų, pasirenkę gintis. Pamatę mus taip karingai nusiteikusius, vagys bijo artintis prie gultų, o „galva“ nerimauja:

- Ką, bijotės kelių snarglių? Aš jums tuojau pats parodysiu, kaip tai daroma!

Netekęs kantrybės jis lipa stenėdamas nuo gultų ir keikia savo ne per narsiausius sėbrus. Prieina prie mūsų gultų ir mėgina užlipti į viršų, bet čia vienas iš mūsų, berods, Kęstutis Kibilda, vožia jam lenta per viršugalvį, ir kameros „galva“ išsitiesia ant grindų. Kameroje vėl triukšmas.

- Ubili! Ubili! - rėkia vagys.

Atleikia prižiūrėtojai; jiems sunku patikėti, kad mes šešiese užpuolėme visą pusšimtį ir juos mušdami vieną prikūlėme negyvai.

Vėl grįžtame į karcerį, tik šį kartą šešiese. Vėl tamsa, vėl laukimas, tačiau atsėdėję skirtą laiką grįžtame į ankstesniąją kamerą. Čia kalbama, kad greitai visus varys į darbą. Leido rašyti laiškus ir gauti siuntinius. Rašo visi, tik aš neturiu kam.

Vieną dieną mus išvaro dirbti. Pasirodo, netoli kalėjimo tvoros esama kažkas panašaus į priešistorinę plytinę. Viskas daroma rankomis. Vienintelis mechanizmas - žemėje įkasta maždaug kubinio metro talpos statinė, panaši į betono maišyklę; į jos vidų įstatyta ašis su lopetėlėmis. Ant ašies, kaip ant kamščiatraukio rankena, pritvirtinta ilga ir stora kartis, atsikišusi į šonus po 3 metrus. Ta horizontali kartis nuo žemės pakilusi apie metrą. Labai panašu į kaimišką maniežą, tik ten jį sukdavo arkliai, o čia sukame mes.

Molis pristatomas siauroju geležinkeliu. Mes patys jį iš platformų išsikrauname, paskui neštuvais nešame į tą molio maišyklę, sukame, maišome, minkome, dedame į formas, o jau gatavas plytas išdėliojame ant žemės, kad saulė jas išdžiovintų. Išdžiūvusias krauname į tuščias platformas. Ar plytas dar degina, ar taip ir mūrija, mes nežinome.

Bene lengviausias darbas - sukti maišyklę, tik bėda ta, kad ją reikia sukti nuo ryto iki vakaro su maža pietų pertraukėle. Tampydamasis su moliu gali retkarčiais ir atsipūsti, todėl visi geriau sutinka neštuvais nešioti molį, negu sukti tą karuselę.

Pradeda truputį geriau maitinti. Tie, kurių šeimos liko namuose, prašo atsiųsti pinigų. Vienas mūsiškis jau gavo siuntinyje dvi šimtines. Jos buvo įvyniotos į sviestinį popierių ir pakištos po sūdyto sviesto gabalu. Šimtinės neišsisviestavo, bet sūrymas iki jų prasiskverbė. Tos šimtinių pusės, kuriomis jos buvo sulipusios, liko kaip buvusios, o kitos pusės ga-

vo sūrymo ir dažai visiškai nusiplovė — liko tik baltas popierius! Pasirodo, naujuosius pinigus sūdytu vandeniu galima nuplauti! Vis dėlto pinigų gavėjas tuos vienpusius banknotus sugebėjo realizuoti kalėjimo kioske - pardavėja, paėmusi pinigus, jų nevertė. Nenuplautose banknotų pusėse liko jų numeriai, todėl bankas tikriausiai juos priims. Pardavėja dėl šios apgavystės neturėtų nukentėti.

Pamažų apsipratome, jau buvome pradėję džiaugtis, kad taip netoli tenuvažiavę nuo Lietuvos apsibuvome ir dirbame. Plytos dabar reikalingos, aplinkui viskas sugriauta. Gal toliau nebesiųs? Tačiau tai ne lageris, o tik persiuntimo punktas, ir ilgai čia mūsų nelaiko. Judėjimas vyko ir vyksta visą laiką: vieni išvežami, kiti atvežami, tik mes, plytinės darbininkai, buvome laikinai „užkonservuoti“.

Vieną dieną su etapu išsiunčia ir mane. Etapas nedidelis - vos apie dvidešimt žmonių. Mus veža ne prekiniu vagonu, o „stolypinu“. Šis vagonas skirtas tik kaliniams pervežti. Tai tarsi mažas kalėjimas, turintis kelias kameras ir patalpas prižiūrėtojams bei sargybai. Važiuoti šiame vagonė gana patogų. Bloga tik tai, kad visą laiką esi budinčių prižiūrėtojų stebimas. Mums aišku, kad šitaip bajoriškai mūsų toli neveš.

Atvažiavome į Maskvą. Dar nespėjo mūsų vagoną pastatyti į vietą, o „varnas“ jau stotyje laukia! Iš tiesų kalėjimų ir lagerių mechanizmas bolševikų šalyje dirba be priekaištų. Per grotuotą langelį „varno“ durelėse matome Maskvos gatves, tačiau negalime susigaudyti, kur mus veža. Mašina įsuka į kiemą. Aplinkui pažįstamas vaizdas: maži grotuoti langai, dauguma jų su „antsnukiais“. Mus išsodina viduryje kiemo. Visai šalia su šluota darbuojasi vietinis likimo draugas. Iš jo ir

sužinome, kokia čia įstaiga. Tai garsusis Maskvos Raudonosios Presnios kalėjimas.

Čia vagys visai įžūlūs: vos spėjome įžengti į kamerą, tiesiog iš rankų griebia maišelius, lyg tai būtų jų nuosavybė. Prižiūrėtojai nekreipia jokio dėmesio - užtrenkė duris ir nuėjo. Toks vagių elgesys mums nebe naujiena. Puolame visus nežiūrėdami, kuris bandė mus apiplėšti, kuris ne, nors kameroje jų dvigubai daugiau. Kai kurie mūsiškiai apsiavę kaimiškais medinėmis klumpėmis, o jos mūsų rankose tapo veiksmingu ginklu. Mūšis trumpas, visi „šeimininkai“ jau sulindę po gultais, įsispraudę kampuose, niekas į mūsų maišelius nesigviešia.

Vienas mūsiškių, jaunas šviesiaplaukis žemaitukas Lučinskas, vidury kameros rėžia vagims prakalbą, bet ji sunkiai suprantama tiek mums, tiek vagims, nes rusų kalbos mokėjimu vyrukas pasigirti negali. Jis kalba kažkokiu žemaitiškai rusišku žargonu ir dėl to per daug nesivaržo, o trūkstamus žodžius pakeičia rankų bei kumščių mostais. Tai, matyt, labai padeda teisingai suprasti jo kalbą, nes vagys netrukus apleidžia „reprezentaciniu“ laikomą viršutinį gultų aukštą, kurį mes iškart okupuojame. Vagių užpuolimas mums suteikė galimybę pasinaudoti nugalėtojo teise.

Mūsų kameros langas be „antsnukio“, todėl gerai mato me kalėjimo kiemą ir jame vaikščiojančius kalinius.

Vieną dieną išvystu tokį vaizdą, kokio niekur nemačiau ir vargu ar kur pamatysiu. Po kiemą kaliniai vežioja iš kelių lentgalių sukaltu vežimėliu savo kameros draugą — invalidą, neturintį nė vienos kojos ir nė vienos rankos! Tai buvęs frontininkas, netekęs visų galūnių fronte. Dabar jis tapo politi-

niu kaliniu, nes pasidarė pavojingas sovietų valdžiai Sovietų Sąjungoje, todėl ši priversta laikyti berankį ir bekoją už grotų. Ko tik nebijo ta vargšė sovietų valdžia!

Aš jį matau per pasivaikščiojimus kelias dienas iš eilės, paskui jis dingsta. Turbūt išvežė kur nors toliau nuo Rusijos širdies. Tai jaunas vyras ir gali dar daug metų neduoti ramybės ir saugumiečiams, ir enkavedistams. Sunkių darbu jo „nuvaryti“ neįmanoma, negalima nušauti bandantį pabėgti, nebent pasodinus į vienutę laukti, kol jį įveiks „bado streikas"... Liūdni jo reikalai.

Į mūsų kamerą įmeta naują „įstatyminį“ vagį. Jis tuoj pat iš senbuvų vagių gauna išsamią informaciją apie mus, tai yra nebaigtus mušti fašistus, nežadančius liaudies naudai skirtis su savo nuosavybe. Jis, aišku, tuo labai piktinasi ir dėsto savo auditorijai, ką padarys mums, kai mes visi kartu atsidursime lageryje. Ten jis būsiąs karalius ir dievas („carj i bog"). Aiškina lėtai ir su pasimėgavimu, kuriam iš mūsų jis išnarstys kaulus, kuriam ir kuo išbadys akis, kuriam ir ką nupjaus ir kur pas-kui prisiūs. Mūsiškiai ne visi supranta, šnekučiuojasi vieni su kitais nekreipdami dėmesio į jo svaičiojimus, bet suprantantieji pradeda nirsti.

Vieną dieną iš pat ryto prižiūrėtojai liepia visai kamerai rengtis išsikraustyti, nes čia bus daromas remontas. Mus perkelia į kitą, didesnę kamerą. Joje - matyt, po etapo - likę labai nedaug kalinių, o ir tie daugiausia lietuviai.

Mūsų „įstatyminis", vos įžengęs į kamerą, nusižiūri geriausią vietą antrame gultų aukšte prie lango ir tenykščiu senbuvui lietuviui liepia iš tos vietos nešdintis, o kai šis nesi-teikia net dėmesio atkreipti į tokį reikalavimą, griebia jį už

gerklės. Matyti, kad „įstatyminis“ su lietuviais dar nebuvo susitikęs. Jis manė, kad savųjų remiamas darys ką nori, deja, tie savieji jau buvo susipažinę su lietuviškomis klumpėmis ir savo vadeivai nepadeda. Visas jo didvyriškumas kaipmat išgaruoja ir netrukus jis jau cypia, kaip šunelis.

Beveik visi kaliniai turi po kokią nors maišiuką ar ryšulėlį, o mūsiškis vadeiva - net du didelius pilnus maišus, kurių vienu metu pats nė panešti negali. Tai turtas, prisiplėštas jau sėdint kalėjime. Vyrai iškrato visą maišų turinį vidury kameros ant grindų - gal kas nors iš dabar kameroje esančių žmonių ras ten savo daiktų? Ko tik ten nėra! Penkios poros naujutėlių aulinių chrominių batų, kelios poros batelių, trys geri kostiumai, trumpi kailinukai ir t. t. Niekas savų daiktų tuose maišuose neranda. Vyrai grąžina jam tą turtą, o jį patį pakiša po gultais, kad nustotų sirgęs didybės manija.

Toks mūsų poelgis nepaprastai įžeidžia „įstatyminį“ vagį, bet kur jis dėsīs? Mes jau pradedame jį pamiršti, kai staiga jis išsoka iš po gultų ir pradeda vaidinti nuomario priepuolį, matyt, tikėdamasis, kad „ligoniui“ bus leista įsitaisyti viršuje. Tačiau daugelis mūsiškių nuomarininkus jau yra matę ir iškart pastebi, kad tai tik vaidyba. Vagišius gauna klumpe per pakaušį, iškart pasveiksta nuo nuomario priepuolio ir cypdamas vėl lenda po gultais. Nuo šiol mes jį matome tik pasiimančią maisto davinį, besinaudojančią „paraša“, einantį į pasivaikščiojimus; visą likusį laiką jis tūno „vienatvėje“.

Kai kas iš vyrų sako, kad dabar, neduok, Dieve, susitikti mūsiškį „įstatyminį“ kur nors lageryje, nes ten mes jau būsime išsibarstę, o tokių kaip jis - šimtai. Aš vyrams aiškinu, kad nuo šiol mūsiškis vadeiva bijos lageryje mus susitikti labiau

negu mes jį. Juk dabar mums užtenka kitiems vagims papasakoti, kaip jis „laimingai“ gyveno pas mus po gultais, ir jo karjera baigta. Tokio orumo įžeidimo joks „įstatyminis“ vagis pakęsti neturi teisės, todėl niekada neprisipažins kada nors mus pažinojęs. Pagaliau visoje šalyje tiek lagerių, kad susitikti pažįstamą - jokios vilties.

Netrukus - vėl etapas. Šį kartą visai nedidelis - tik penkiolika žmonių. Vėl „varnu“ į geležinkelio stotį, vėl „stolypinu“ tolyn. Važiuojame tik parą. Išsodina mus Gorkio (buvęs Nižnij Novgorodas) geležinkelio stotyje ir veža „varnu“ į persiuntimo punktą.

Įmeta mus į gana didelę kamerą, bet žmonių joje nedaug, apie penkiasdešimt, ir visi vagys. Ko jau ko, o vagių tikrai turtinga „motinėle“ Rusija. Kur tik spjausi, visur ant vagies pataikysi!

Kameroje gultai metaliniai, „vagoniniai“, t. y. keturviečiai - du viršuje, du apačioje. „Vagoniniai“ gultai prie sienų ar grindų netvirtinami, juos galima perstumti kaip lovą.

Nors vagių vėl trigubai daugiau, bet jie mūsų nepuola. Gal turi susitikimų su lietuviais patirtį? Tačiau jau kitą rytą mūsiškis žemaitis Lučinskas apsižiūri, kad jo maišiukas, kurį naktį laikė po galva, prapjautas, o dalis jame buvusių daiktų - dingę. Lučinskas išeina į kameros vidurį ir savo nepakartojamu žargonu pareiškia:

- Malči! Prapal moj vešč. Kto bral, odai!

Toks pareiškimas vagis labai pralinksmina. Jie pradeda tarpusavyje rungtyniauti šmaikštumu, traukia žemaitį per dantį. Šis nelabai supranta įmantrų vagių humorą ir matydamas, kad geruoju jam niekas nieko negražins, imasi operatyvių veiksmų.

- Seičas ja šmon dielat! - prieina prie gulinčio ant kraštinių gultų vagies ir rodo jam pirštu į kameros vidurį: - Podnimaish, vichodi!

Lučinskas atrodo gana įspūdingai - plačių pečių, truputį pakumpęs, kokių 25 metų kaimo bernuželis. Žiūri iš padilbų. Vagišius nejaukiai raivosi, bet lėtai keliai nuo gultų. Perkratęs jį patį, jo guolį ir nieko neradęs, Lučinskas kreipiasi į antrą:

- Podnimaish, vichodi!

Šis irgi keliai. Taip Lučinskas iškrato keturis ar penkis vagišius, kol prieina prie „rimtesnės figūros“, kuriam leistis kratomam jo „garbė“ neleidžia. Kai žemaitis pakartoja savo kvietimą lįsti iš gultų, vagis tik piktu balsu suurzgia:

- Idi ty na...!

Tada Lučinskas griebia vagį už gerklės. Vagys iš visų pusių puola Lučinską, mes — vagis. Kurį laiką kapojamės negailėdami jėgų, visi beveik vienoj krūvoj. Lučinskas staiga iš tos krūvos išsiveržia ir šoka prie durų. Čia stovi medinė šiukšlių dėžė. Jis atplėšia vieną šoninę 70—80 cm ilgio dėžės lentelę, kurios gale kyšo trys 7—8 cm ilgio vinys, ir pradeda ją švaistytis į kairę ir į dešinę. Vagis, gavęs tomis vinimis iškart tris „injekcijas“, inkšdamas ieško kameroje penkto kampo. Po kelių minučių mūšis baigtas, o Lučinskas liepia vagims gultis į vietas ir pradeda kratą iš naujo:

- Podnimaish, vichodi!

Netrukus jis savo daiktus pas vieną vagį randa, bet jam nieko nedaro, tik ilgai aiškina, kad reikėjo netylėti, o atiduoti iš karto, ir dabar nebūtų kameroje tiek stenančių bei inkščiančių.

Gorkyje būname neilgai. Po kurio laiko suformuojamas didžiulis etapas. Mus vėl veža į geležinkelio stotį, tik šį kartą

sodina jau į gyvulinius vagonus. Negi dabar išdundėsime į kitą pasaulio galą?

Bet važiuojame tik apie šimtą kilometrų šiaurės kryptimi. Ešelonas sustoja Suchobezvodnojės stotelėje. Perskaitę stotelės pavadinimą pagalvojame, kad ir Rusija turi savo Sacharą, tačiau greitai pamatome, kad tas, kuris sumanė taip pavadinti šią vietovę, iškrėtė pokštą. Čia sausą vietą sunku aptikti, visur užpelkėjusi taiga. Tiesa, gero geriamo vandens irgi beveik neįmanoma rasti. Nevirintą vandenį šiame pelkyne gerti pavojinga, gali kokią ligą gauti, o virintą šlykštu prie nosies prinešti - jis taip dvokia, lyg būtų ne iš šulinio, bet iš kitos duobės kiemo kampe. Ypač dvokia karštas.

Aplink vien miškai - taiga. Mūsų, lietuvių, grupė patenka į „selchozą“, t. y. lagerį, kuris verčiasi žemės ūkiu.

Lageris pertvertas į dvi dalis: vienoje - vyrai, kitoje - moterys. Kol tęsiasi karantinas, mūsų į darbą nevaro, ir mes sėdime zonoje. Išsiaiškiname, kad šis lageris vadinasi Unžlaga (pagal netoliese tekančios nedidelės upės Unžos pavadinimą). Unžlagą sudaro apie trisdešimt lagerio punktų, kai kurie iš jų dar turi filialus. Kiekviename lagerio punkte ir jo filiale laikoma 1-3 tūkstančiai kalinių. Taigi visame Unžlage jų yra apie 50 tūkstančių.

Nuo Suchobezvodnojės stotelės šiaurės vakarų kryptimi eina jokiuose žemėlapiuose nepažymėta geležinkelio atšaka. Ji yra Unžlago nuosavybė. Šiuo geležinkeliu išgabenama visa kalinių pagaminta miško medžiaga.

Lageriai aptverti 2,5—3 metrų aukščio aklina lentų tvora ir iš vidaus pusės dar 3 metrų pločio supintų spygliuotų vielų pyne. Tai vadinamoji „draudžiama zona“, į kurią patekęs kalinys

šaunamas be atskiro įspėjimo. Ties visais tvoros posūkiais stovi sargybos bokšteliai, kuriuose karinę prievolę atlieka vidaus reikalų kariuomenės rekrūtai. Bokšteliai ginkluoti kulkosvaidžiais.

Kiekvienas lageris turi neoficialią valdžią, kurios vadžias savo rankose laiko autoritetingiausias to lagerio „įstatyminis“ vagis. Šiame lageryje karaliauja toks Orlovas. Kai jis sugalvoja mums, neseniai čia atvežtiems lietuviams, padaryti „turto reviziją“, vėl pasižymi Lučinskas. Jis taip stukteli Orlovą kirvapente į tarpumentę, kad ši iš karto paguldo į ligoninę, o po kelių dienų ir visai išveža kažkur toliau. Lučinskas vagims dar įteigia, kad ateityje už bet kurio lietuvio skriaudimą jis kirs nebe kirvapente, o ašmenimis.

Pasibaigus karantino laikui mane paskiria į ką tik sudarytą geležinkelio tilto statybos brigadą. Brigadininkas - Maskvos Lomonosovo universiteto istorijos profesorius Chiljko. Jis taip pat politinis kalinys.

Eiti į darbą gana toli - apie 6-7 kilometrus. Pakeliui į darbą ir atgal Chiljko pasakoja įvairias pikantiškas smulkmenas iš Rusijos istorijos, kurios vadovėliuose ar šiaip istorijos veikaluose niekada nespausdinamos. Tos jo istorijos tokios įdomios, kad mes net neįjuntame kelio ilgumo. Jomis susidomi ir mus lydintys sargybiniai. Jie ginkluoti gali prisiartinti prie mūsų tik tam tikru atstumu, todėl visus ginklus sukabiname vienas, o kiti eina su mumis greta profesoriaus ir išsižioję klausosi. Profesorius tų istorijų žino tiek, kad užtenka visam tilto statybos laikui.

Tiesą sakant, mes statome ne tiltą. Tiltas jau buvo pastatytas, bet ilgai nei pasidarė pavojinga jį toliau naudoti. Jis nutiestas per 2-3 metrų pločio upeliuką.

Mes renčiame į keturkampį vamzdį 3x3 metrų rąstinius rėmus, pro kuriuos ir pratekės upeliukas po geležinkelio linija. Tada neliks tilto, bus pylimas su anga upeliukui.

Įsigijau specialybę - išmokau tašyti rąstus. Aplinkui miškai jau iškirsti, todėl rąstus mums atveža geležinkelio platformomis ir išverčia prie mūsų statybos. Visi rąstai vienodo storio - 24 cm plongalyje. Į darbo vietą juos mums dar tenka atsinešti ant pečių apie 50 metrų.

Gerai, kad retai lyja, nes pasislėpti nuo lietaus neturime kur. Sargybiniams pastatėme pašiūres, bet sau ką nors susiręsti nėra laiko - turime kuo greičiau baigti tiltą. Šiaip skūstis negalime, jei taip bus ir toliau, gal pasiseks ir visus dešimt metų ištempti.

Mūsų lageryje vyrų ir moterų zonos viena nuo kitos atskirtos spygliuotų vielų tvora. Moterų zonoje yra ir lietuvaičių. Prie tvoros galima susieiti ir pasikalbėti. Jos dabar vaikščioja perbalusios: kasdamos fermoms ar sandėliams pamatus, aptiko visai negiliai užkastus ir dar nesupuvusius lavonus. Jautresnės alpsta, bet prižiūrėtojai, brigadininkės jas perpila vandeniu, atgaivina ir verčia kasti toliau. Viena šviesiaplaukė gimnazistė iš Rokiškio net į ligoninę paguldyta.

Tilto statyba eina į pabaigą. „Vamzdis“ jau surinktas ir pastatytas, juo teka upelio vanduo. Blieka ant jo pilti žemę, kol vietoj tilto liks paprastas geležinkelio pylimas. Žvyrą atveža keturiomis geležinkelio platformomis, nes tiek jų vienu metu telpa ant tilto. Dabar darbo stilius griežtai keičiasi, mat kol platformos stovi ant tilto, viso Unžlago pagrindinė arterija uždaryta ir negalima išvežti- pagamintos miško medžiagos. Vėl skamba nuo Vorkutos laikų negirdėti raginimo riksmas:

- Davaj, davaj!

Rėkia ne tik brigadininkai, bet ir sargybiniai. Tik dabar pamatome, kiek daug miško medžiagos pagamina Unžlagas, jeigu jai išvežti neužtenka nakties ir tų dienos tarpų, kai platformos kažkur kraunamos, o geležinkelio linija būna laisva.

Pagaliau darbas prie tilto baigiasi. Kurį laiką dar vaikščiojame apie 10-12 kilometrų į mišką ir ruošiamo savo „selchozui“ malkas žiemai, bet greitai surenkamas etapas, ir mes iškeliaujame.

Šis etapas skiriasi nuo ankstesniųjų: tai ne „visasajunginis“, o Unžlago vidaus etapas. Einame prie geležinkelio, lipame į šalutiniame kelyje stovintį dengtą gyvulinį vagonėlį su tilte-liu sargybai, „pasivažinėjame“ juo keliasdešimt kilometrų, ir mes jau kitame - miškakirčių lageryje.

A T S K I R T I
N U O
P A S A U L I O .
1 9 4 9 - 1 9 5 0
M E T A I

*Čia taiga atšiauri,
Ir gamta čia žiauri,
Daug lietuvių čia galvas sudėjo,
Nieks jų kapo neras,
Niekas jų nesupras,
Kas Tėvynės savos nemylėjo.
Kam jaunystę, senatvę, geriausius metus.
Kam gyvybę ši taiga prarijo,
Nesupus, nepražus, nesunaikinti bus,
Bet išliks Lietuvos atmintyje!*

Aš nepakliūnu į miškakirčių gretas. Mus, du lietuvius, pasiskiria į lentpjūvę. Antrasis - Jonas Šuopys, kilęs iš Šakių apskrities, Plokščių valsčiaus. Įdomi jo gyvenimo istorija. Šeimoje jie buvo penki ar šeši broliai ir seserys, tėvai turėjo vienuolika hektarų žemės. Jis, kaip vyriausias sūnus, tapo paveldėtoju, bet turėjo broliams ir seserims išmokėti jų dalį. Žemė buvo nebloga, ir vedęs jis su šeima galėjo gyventi gana

gerai, tačiau susitaupyti didesnę pinigų sumą nebuvo kaip. O iš kur imti pinigų brolių ir seserų dalims išmokėti?

Tada vyravo prietaras, kad prastas yra tas ūkininkas, kuris neturi savo duonos. Todėl visi kaip vienas sėjo rugius nepaisydami nei turimos žemės kiekio, nei labai žemos rugių kainos.

Jis sugalvojo tokios praktikos atsisakyti. Dešimt hektarų užleido pievomis ir pradėjo auginti avis. Avių auginimas - nesunkus darbas, o Jono šeimyna didelė, todėl vienuoliktąjį hektarą apsodino pupelėmis, prie kurių nemaža darbo, bet jas galima brangiai parduoti. Jis kruopščiai apskaičiavo, kiek toje dešimtyje hektarų galima užauginti avių, kiek iš jų bus mėsos, vilnos ir kailių, kiek viename hektare užaugs pupelių ir kiek pinigų jis gaus visa tai pardavęs.

Vienu žodžiu, Jonas per kelerius metus išmokėjo broliams ir seserims dalis, pasistatė mūrinius pastatus, užsidengė juos skarda. O tuo metu kur buvę, kur nebuvę prisistatė sovietų valdžios pareigūnai ir nutarė, kad šiam „kraugeruiui buožei" ne vieta Lietuvos kaime!

Ir štai Jonas kartu su manimi skaito virš lagerio vartų pakabintą šūkį: „Sąžiningas darbas - kelias į laisvę". Lyg jis visą savo gyvenimą būtų dirbęs nesąžiningai! Namie likusiems Jono šeimos nariams, matyt, irgi ne rojus, nes jo gaunami siuntinėliai gana menki - tik džiovėsiai, miltai. Džiūvėsius vagys nelabai vertina, visai kitas dalykas miltai - galima skanių blynų išsikepti. Miltų rodyti nevalia - juos vagys bemat „nacionalizuos". Jonui nieko kita nebelieka, kaip, nenorint atkreipti vagių dėmesio, miltus atskiesti vandeniu ir suvalgyti nei virus, nei kepus. Vagys mano, kad tai paprasta valgyklos

buzelė, ir nekreipia dėmesio. Jonas sako, kad spaudžiant badiui ir sausius miltus galima gana skaniai suvalgyti.

Gyvename pusbadžiu. Aš sugebu savo civilinius drabužius išsikeisti į bulves ir kurį laiką turiu šioki toki priedą prie normos. Nežinau, kiek čia kaltos bulvės, bet mane žiauriai užpuola rėmuo. Gerklė kažkur giliai dega, galvą palenkus ir prasižiojus seilės bėga žemėn čiurkšle. Per žiemą iš manęs lieka tik liūdnas šešėlis, kaip Vorkutoje.

Tačiau, atrodo, mane lydi laimė, kuri paskutiniu momentu pakiša man skęstančiam šiaudą. Taip ir dabar.

Vieną vakarą grįžęs iš darbo vos vilkdamas kojas užėinu į KVČ (kulturno vospitateljnaja častj) - paprašysiu „dalies“ vedėją, kad duotų lapelį popieriaus laiškui. Ta „dalis“ - nemažas kambarys su keliomis knygų spintomis, kuriose - ištisas „kultūros lobynas“: Lenino, Stalino ir kitų veikėjų raštai, brošiūros, kitoks šlamštas, kurio turbūt nebuvo paėmęs į rankas nė vienas kalinys per visą lagerio egzistavimo laiką. Vidury kambario stovi stalas, kelios taburetės.

Kambaryje randu „dalies“ viršininką kapitoną, jo pavaduotoją kalinį (nuteistą už vagystę) ir dar kelis „pridurkus“ („pridurkais“ - „kvailiais apsimetėliais“ lageryje vadinami tie, kurie sugeba išvengti darbo už zonos ribų ir dirba zonoje batsiuviais, siuvėjais lopytojais, sandėlininkais, virtuvės darbininkais ir pan.). Jie tylėdami spokso į gulintį ant stalo akordeoną. Pasirodo, kapitonas buvo nuvažiavęs į Gorkį ir ten nusipirko šį instrumentą, daugeliui čia esančių net nematytą. Rusijoje akordeonai pasirodė tik po karo ir tik trofėjiniai.

Vienas iš tų „kvailių apsimetėlių“ sako kapitonui, rodydamas į mane pirštu:

- Jis lietuvis, gal jis moka?

Kapitonas šaukiasi mane prie stalo ir klausia:

- Ar matei kada nors tokią „harmoškę“?

- Teko.

- Gal moki groti?

- Truputį.

- Pagrok ką nors.

Aš nusivelku „bušlą“, „telogreiką“, paimu į rankas akordeoną.

- Tik atsargiai! - baiminasi kapitonas.

Akordeonas apynaujis, neišsiderinęs. Groju, kas šauna į galvą.

- Sugrok čiastuškas, - užsimano kapitonas.

- Ko nemoku, tai nemoku, - sakau gūžčiodamas pečiais.

- Aš jas tik lageryje išgirdau!

- Kaip galima nemokėti čiastuškų?! - piktinasi vienas „pridurkas". — Visai laukinė liaudis!

Kapitonas tvirtai pareiškia:

- Turėsi išmokti ir mane pamokyti!

Aš abejoju tokiu jo optimizmu:

- Neturėsiu tam reikalui laiko... dirbu lėtpjūvėje.

- Ką nors sugalvosime, - pažada kapitonas.

Jo pavaduotojas „pridurkas" apdovanoja mane keliais lapais švaraus popieriaus, ir aš linksmas pėdinu į baraką.

Praeina kelios dienos. Vieną vakarą brigadininkas man sako:

- Rytoj į darbą neisi. Ryte, kai baigsis „razvodas" (t. y. kai visi išeis į darbą), nueisi į KVČ. „Nariadčikas" liepė.

„Nariadčikas" - bene didžiausias kalinių viršininkas lageryje. Pagrindinis jo užsiėmimas — prižiūrėti, kad nė vienas

kalinys neišsisuktų nuo darbo, jei nėra oficialiai nuo jo atleistas. Jis ryte prie vartų suskaičiuoja visus į darbą išeinančius kalinius, turi tikslų žinių, kiek kurioje brigadoje yra žmonių, kiek atleistų nuo darbo, ir neduok, Dieve, jei atsiranda žmogelis, sugalvojęs neoficialiai išsisukti nuo darbo.

„Nariadčiku“ parenkamas neeilinių dvasinių ir fizinių savybių recidyvistas, beveik visada sunkiasvoris. Jis gali bet kurį kalinį įkišti į izoliatorių (lagerio karcerį), gali ir apdaužyti. Šis „pareigūnas“ aprūpinamas viskuo pagal visus komunizmo kanonus, t. y. „pagal poreikius“. Tiesa, dirbti „pagal išgales“ jis priverčia kitus.

Taigi liepus „nariadčikui“ aš lieku zonoje pagal visus įstatymus, nes šiuo klausimu autoritetingesnės instancijos lageryje nėra.

Diena zonoje - metai gyvenimo! Kaliniai visokiais būdais stengiasi tuos papildomus gyvenimo metus susikombinuoti, o aš šiandien zonoje lieku be jokios rizikos. Vos tik baigiasi „razvodas“, einu į KVČ. Mane įsileidžia KVČ tvarkdarys („dnevalnyj“), duria pirštu į pilną katiliuką košės, stovintį ant stalo:

- Tai tau. Kirsch.

Šito aš nesitikėjau, bet antrą kartą sakyti man nereikia. Kelias minutes darbuojuosi šaukštu, su kuriuo kalinys niekada nesiskiria, paskui lauke plaunu sniegu katiliuką. Kapitonas ateina tik apie pietus ir padovanoja man visą kepaliuką duonos. Tokios laimingos dienos Unžlage dar neturėjau!

Dabar aš savo „kultūros ir auklėjimo“ viršininką turėsiu mokyti groti akordeonu. Tiesa, jis truputį yra draugavęs su bajanu, todėl jo kairioji ranka šį tą sugeba, belieka pamiklinti

dešinę. Nuo darbo jis manęs atleisti daugiau negalės, bet vakarais, kai tik bus pamokos, bus ir „paskatinimas“. Savaime suprantama, sutinku be jokių išlygų. Pamokos vyksta vieną du kartus per savaitę, tik, deja, neilgai. Kapitoną iškelia į kitą lagerį, ir mano sočios ir laimingos dienos baigiasi.

Bet aš jau šiek tiek atsigavęs, vėjas iš kojų nebeverčia. Dar tik 1949 metų pavasaris, o rugpjūčio mėnesį būsiu atsėdėjęs vos dvejus metus iš dešimties man skirtų. Ne per daugiausia, bet vis dėlto penktadalis.

Maistas labai prastas, bijau susigadinti vidurius. Jei taip atsitiks - mano perspektyvos liūdnos.

Kai daviau pamokas kapitonui, KVČ dažnai lankydavosi lagerio „lepyla“ (gydytojas kalinys), todėl jis mane pažįsta. Dauguma lagerio gydytojų — kaliniai, nes gydytojų iš laisvės, matyt, net NKVD nesugeba prisivilioti. Koks gydytojas sutiks savo noru lindėti šioje Dievo užmirštoje taigoje?

Retkarčiais nuėjęs į ambulatoriją sulaukiu dėmesio, o kai kada, kai lageryje būna mažiau sergančių, gaunu ir atleidimą nuo darbo.

Kartą vasaros pradžioje vakare po darbo ambulatorijos ssnitaras susiranda mane barake ir praneša, kad gydytojas liepė skubiai ateiti pas jį. Tokie kvietimai visada malonūs. Tik spėjęs paskui save uždaryti kabineto duris, išgirstu klausimą:

- Gal nori išvažiuoti į OP? - abejingai klausia gydytojas.
- Galiu tave ten išsiųsti.

OP (poilsio punktas) — atskiras lageris, kuriame kaliniai vieną du mėnesius būna beveik be darbo, jiems leidžiama truputį atsigauti fiziškai. Ten pakliūti svajoja kiekvienas kalinys, kaipgi tokio dalyko nenorėsi? Aš negaliu patikėti tokia laime:

— Jūs nejuokaujate?

— Na, kaip tau pasakius? Džiaugtis gal ir ankstoka, nes nežinia, kaip pasiseks tą reikalą suderinti su lagerio viršininkais, - be didelio optimizmo aiškina gydytojas.

— Oi, gydytojau! Jei tik bus galimybė, įkiškite ir mane į tų laimingųjų tarpą, - beveik maldauju aš.

— Pirma gerai pagalvok. OP išbusi vieną mėnesį, jei pasiseks - du. Kur tave išsiųs iš ten, niekas nežino, tik aišku, kad pas mus vargu ar grįši. Čia tu jau truputį apsibuvęs, turi pažįstamų, kurie tau gali padėti, - gydytojas, tai sakydamas, matyt, turi omenyje save. - Darbas lėnptpūvėje irgi ne pats sunkiausias. Gerai pagalvok!

— Suprantu, gydytojau, bet, mano akimis žiūrint, aš ir kituose lageriuose, jei Dievas duos, sugebėsiu kaip nors įsikurti, o atgauti jėgas kitos progos neturėsiu. Jei tik galite, siųskite mane į OP.

- Tada darome taip: aš tau duodu trims dienoms atleidimą nuo darbo, nes tu viduriuoji kraujais. Tuoju pat grįžęs į baraką gali tuo pasigirti brigadininkui.

Tris dienas sėdžiu barake ir nieko neveikiu, neinu net į virtuvę uždarbiauti, o trečios dienos vakare pats brigadininkas man pasako, kad neičiau į darbą ir rytojaus dieną, nes bus etapas, ir aš iškeliausiu.

Iškeliaujame keturiese, tarp jų - aš vienas lietuvis. Kelionė neilga, nes visas Unžlagas apima maždaug 150x60 kilometrų plotą. OP — buvęs miškakirčių lageris, dabar virtęs „selchozu“.

Maniau, kad čia dirbti neteks, ilsėsimės kaip sanatorijoje, tačiau klydau. Dar tos pačios dienos vakare iš naujokų sudaroma brigada ir apgyvendinama atskirame barake, o iš ryto

jau kelia mus į darbą, kaip ir visus kitus. Po pusryčių mūsų iš zonos nevaro ir kurį laiką trinamės aplink valgyklą nežinodami, ką reikės daryti. Pagaliau ateina kažkoks viršininkas, pasikviečia mūsų brigadininką, nusiveda jį į priešais valgyklą esančią aikštelę ir mosikuodamas rankomis ilgai kažką aiškina. Po pusvalandžio brigadininkas grįžta prie mūsų gerokai sutrikęs. Jis nieko mums nesako, tik keikiasi. Pasirodo, viršininkas jam liepė priešais valgyklą padaryti gėlių klombas, bet nedavė jokio brėžinio. Jis rytoj ateisias pažiūrėti, kaip vyksta darbai, ir įvertinsias brigadininko gabumus šiam darbui. Brigadininkas jaučia, kad dar nepradėjęs brigadininkauti turės atsisveikinti su šiomis pareigomis.

Ką daryti? Mūsų naujasis brigadininkas atrodo visai neblogas esąs, reikėtų jam padėti.

- Brigadininke, rask kur nors dešimt medinių kuoliukų,
- sakau aš jam, - ir kelis metrus virvės. Pasistengsime, kad viršininkas mūsų klombų neišpeiktų.

Netrukus mes jau konstruojame tą „rūtų darželį“; brigadininkas tituluoja mane dailininku-inžinieriumi ir per vakarienę atiduoda man savo porciją mano kūrybinei minčiai palaikyti.

Aišku, čia kitoks darbas nei miške. Kasinėjame pasisėdėdami, užsirūkydami. Jei turėtume daugiau tabako, galėtume simuliuoti per dienas. Orai gražūs, saulė šviečia kiaurą dieną.

Per pietus valgykloje mūsų laukia siurprizas: vidury valgyklos ant stalo stovi didelis (apie 20 litrų) butelis, pilnas žuvies taukų! Tai kas, kad tie taukai beveik prarūgę, drumzlini, pilkai rudos spalvos; jeigu jie būtų geri, mes jų tikrai nematytume. Kad ir kokie jie būtų, vis dėlto tai yra taukai! Žinau

iš vaikystės, kad žuvies taukų skonis toks, jog ir praryti juos sunku, bet skonis dabar neturi jokios reikšmės. Mes jau seniai į skonį nekreipiame dėmesio, svarbu, kad produktas būtų valgomas. Mums nereikia aiškinti, kad išbadėjusiam kaliniui daug taukų gerti negalima, nes gali viduriai greitai sustreikuoti, tačiau pusė puoduko nepakenks.

Ir čia manęs laukia didžiausias netikėtumas: tie prarūgę taukai tiesiog dieviško skonio! Aš savo gyvenime nesu tokio skanumyno ragavęs! Tai net ne nektaras, o neapsakoma palaima! Apsilaižydamas po truputį išragauju pusę puoduko to „nektaro“ ir tik didelėmis pastangomis susilaikau nepakartojęs, nes piltis ir gerti gali kiek kas nori, tik neštis su savim, aišku, neleidžia.

Susilaikyti nuo pagundos išgerti taukų daugiau pasiseka ne visiems, todėl nemaža dalis mūsų brigados narių barake nenakvoja — jie „budi“ tualete, jei tam reikalui skirtą būdą galima tokiu vardu pavadinti. Ryte į juos žiūrėti labai liūdna. Apie „nektarą“ jie jau nesvajoja, kai kurie ir pusryčių atsisako. Gerai, kad čia OP ir yra sąlygos pasveikti nuo tos „ligos“.

Viršininkėlių komisija mūsų klombas įvertina aukščiausiu balu, brigadininkas beveik gali būti tikras, kad šiame OP jam užtikrinta vieta iki vėlyvo rudens, taip pat ir man, nes vargu jis gali tikėtis tolesnės sėkmės be savo „dailininko-inžinieriaus“.

Aš jau gaunu užsakymų paišyti visokius šūkius bei „vaizdinę agitaciją“. Kai puošiame valgyklą, mus šefuoja valgykla, kai ligoninę - ligoninė, ir visur mes su brigadininku gauname papildomą dubenėlį košės, o kartais ir po gabalą duonos.

Tie, su kuriais mes į šį OP kartu atvažiavome, jau seniai išvyko miško pjauti, tik mudu su brigadininku lyg nepamainomi specialistai sėdime čia nepajudinami. Jau vėlyvas ruduo ir yra vilties likti čia per žiemą, tačiau niekas to garantuoti negali. Savo „etatinių“ kalinių OP neturi.

Kartą vienas iš viršininkų man pasako, kad po poros dienų bus „pailsėjusiųjų“ etapas į vieną geresnių lagerių, kuriame yra nemažai politinių kalinių. Aš tokios informacijos buvau jį prašęs, kai puošėme jo kontorą. Ką daryti? Važiuoti su šiuo etapu ar dar likti, mėginti ištempti žiemą čia? Šiame OP beveik vieni vagys, ir man jau gerokai įgriso gyventi tarp jų, todėl nutariu nepraleisti progos patekti pas politinius kalinius. Susirandu viršininką ir prašau jį, kad išsiųstų mane su tuo etapu.

Kai mane iššaukia į etapą, brigadininkas pradeda bėgioti nuo vieno viršininko pas kitą, kad mane iš etapo išbrauktų ir paliktų vietoje, nes likęs vienas jis nesitiki ilgai čia užsibūti. Jam beveik pasiseka: jis gauna kažkurio iš didesniųjų viršininkų leidimą mane iš etapo išbraukti, bet truputį pavėluoja: mes jau stovime už lagerio tvoros ir konvojaus (kalinius lydinčios sargybos) viršininkas nesutinka manęs atiduoti, nes reikės perrašinėti etapo dokumentus. Taip aš palieku OP.

Šie metai man nusisekė: per visą mielą vasarėlę ir netgi rudenėlį neteko dirbti iš peties. Bet lagerio laimė ilgai netrunka.

Kaip viršininkas sakė, lageris ištis neblogas, bet į darbą vaikščioti reikia labai toli. Tačiau kad ir koks ilgas būtų kelias į darbą ir atgal, kelionėje užtruktas laikas į darbo valan-

das neiškaičiuojamas. Dešimties kilometrų kelią kalinių kolona žiemą eina 3-4 valandas. Tiek pat užtrunka grįžti iš darbo į lagerį. Dar pusryčiai, vakarienė, drabužių atidavimas į džiovyklą, kitos bėdėlės - ir miegui laiko beveik neliaka. Jei per mėnesį pasitaiko nors viena „išėiginė“ diena, tą mėnesį reikia laikyti sėkmingu.

Po mėnesio darbo šiame lageryje aš jau turiu progos įsitikinti, kad žmogus sugeba prisitaikyti įvairiausioms aplinkybėms. Šitokioje ilgoje kelionėje pėsčiomis, ypač rytą eidamas į darbą, gali puikiausiai numigti. O tai jau trys valandos papildomo miego! Eini sau ir miegi. Net sapnuoji! Jei sargybiniai netikėtai koloną sustabdo, tada atsitrenki į tą, kuris eina priešais tave, ir pabundi. Kolonai vėl pajudėjus, miegi sau toliau. Keista, bet miegoti galima tik einant; jei užmigsi stovėdamas - pagriūsi.

Kiekviena lageryje yra brigada, kuri ruošia mišką kirtimui. Aplink 800x800 metrų miško sklypą (64 ha) iškertama 30 metrų pločio juosta ir pastatomi sargybos bokšteliai. Tas miško plotas vadinamas „ocephlenije“, o juosta aplink jį - „vizira“. Kaliniai atvaromi prie miško, ten kurį laiką turi laukti, kol sargyba užims savo vietas „viziros“ bokšteliuose, ir tada suleidžiami į „ocephleniją“. Išėiti iš miško į „vizirą“ kaliniams griežtai draudžiama, tai traktuojama kaip bandymas pabėgti, ir sargyba gali šauti be perspėjimo.

„Ocephleniją“ ruošianti brigada sudaryta iš baigiančių savo laiką sėdėti kalinių, kurie iš lagerio bėgti tikrai nerizikuos, ant-
raip daug kas mėgintų bėgti. Be „vizirų“, ta brigada paruošia vietą miško medžiagos sandėliui, nutiesia iš miško į sandėlį „ležniovką“ - iš 10-15 centimetrų storio karčių padarytus

bėgius, kuriais rieda arkliais traukiami vežimai su miško medžiaga. Vežimų ratai panašūs į lengvosios mašinos ratus be padangų. Vienas arklys tokiomis bėgiais gana lengvai traukia vežimą su 3-4 m³ medienos, o drūtas arklys - ir 6-7 m³.

Miškakirčių brigadoje maždaug 50 žmonių: 1-2 pjauna medžius nuo kelmo, 6-8 pjausto juos į gabalus, 4-5 vežikai, tiek pat tiesia bėgius („ležniovką“) brigados teritorijoje, likusieji kerta krūmus ir mažus medelius prieš pradėdami pjauti visus medžius paeiliui, kapoja šakas, degina jas, krauna miško medžiagą į vežimus. Yra ir savas įrankių galastojas.

Brigadų maitinimas priklauso nuo pagamintos ir pristatytos į sandėlį medienos kiekio. Norint gauti bent pusėtinai maisto, vienam brigados žmogui reikia pagaminti ne mažiau kaip 2 m³ medienos. Pagaminus 3 m³, gaunama didžiausia maisto norma su 1050 gramų duonos. Jei būtų geras miškas, daug stambių pušų, tiek medienos pagaminti įmanoma, bet miškas čia nekoks - daugiausia eglės ir pichtos (į eglę panašus spygliuotis plona žieve, pilna pūslių su skystais sakis), nemaža lapuočių - beržų, drebulių. Rečiau auga pušys, maumedžiai, alksniai, uosiai.

Spygliuočiai daugiausia ruošiami lentoms pjauti, statybiniams rąstams, šachtų tuneliams sutvirtinti; beržai - lentoms pjauti, fanerai, kirvakočiams, šautuvų ir automatų buožėms; drebulės - statinių šulams. Visa kiek papuvusi mediena pjauinama malkoms.

Miške dažnai aptinkame kažkada seniai tvarkingai į rietuves sukrautus beržinius ruošinius fanerai. Dabar ta mediena visiškai supuvusi ir ištrupėjusi, likę tik beržo žievės „vamzdžiai“, mat beržo žievė sunkiai pūva. Pasakojama, kad

karo metais tą medieną lėktuvų gamybai ruošė belaisviai vokiečiai. Nustojus lėktuvų apmušimui naudoti fanerą, mediena taip ir liko taigoje pūti.

Netrukus užtinkame ir pačių vokiečių pėdsakus. Sykį greimos brigados medžių leidėjai (pjaunantys medžius nuo kelmo) labai apsidžiaugė radę miške aikštelę su kalneliu. Iš visų pusių verčiant medžius ant kalnelio labai palengvinamas darbas tiems, kurie pjausto kamienus gabalais, nes neužspaudžia pjūklo. Pirmasis medis, krisdamas ant kalnelio, jį ištaškė, ir į visas puses pabiro kaulai. Pasirodo, tas kalnelis - tai kadaise didelė krūva lavonų, užkasta plonu sluoksniu žemės. Tarp kaulų pamatėme daug vokiškos atributikos - metalinių sagų, sagčių, uniformų likučių ir t. t.

Kaip vienu metu galėjo numirti tiek daug belaisvių? Būdas galėjo būti tik vienas... Matyt, kai jau nereikėjo faneros, tapo nereikalingi ir jos ruošėjai, o maitinti nedarbingus belaisvius neapsimokėjo...

Todėl tų belaisvių į Vokietiją po karo grįžo tiek mažai, nors vien prie Stalingrado rusai gyrėsi paėmę apie tris šimtus tūkstančių...

K R I T I N I S
T A Š K A S .
1 9 5 1 - 1 9 5 2
M E T A I

*Ir kai mūsų nebus,
Kada kaulai supus,
Kas prikiš, kad mažai sumokėjom
Už motulių raudas,
Už mergaičių kasas.
Už Tėvynę, kurių taip mylėjom?..
Ar girdi mano balsų klaikioj vienuoj,
Ar girdi, kaip tavęs aš šaukiuosi?
Ar jauti, kaip krūtinėje blaškos širdis,
Kurios jau niekada nepaguosi?*

Vos atsiradęs šiame lageryje pradėjau dirbti brigadininko Korotkio brigadoje. Kaip ir visoje sovietinėje visuomenėje, čia vien savo darbu neišgyvensi.

Protingesni brigadininkai visaip stengiasi gauti geresnio miško, randa galimybių prirašyti nepadarytą darbą, todėl jų brigados gauna geresnį maistą. Mūsų Korotkis darbo rezultatus mėgina pakelti tik savo riksmu. Aišku, toks vadovavimas

apčiuopiamų rezultatų neduoda, brigada maisto gauna mažai, visi pastebimai silpsta. Pavieniai brigados nariai, bandantys iš paskutinių jėgų dirbti sąžiningai, greitai virsta „dochodiagomis“ (klipatomis) ir iš brigados dingsta. Taip atsitinka ir mūsų brigados medžių kamienų pjaustytojui, jaunam berniokui nuo Ignalinos (jo pavardė, berods, Matkevičius). Visai netekęs jėgų jis atsiduria ligoninėje, ir mes jo daugiau nematome.

Tuo tarpu kitos brigados laikosi visai neblogai - ir dirba mažiau, ir gyvena sočiau.

Darosi visai liūdna. Jėgos baigia išsekti, į darbą vaikščiojame daugiau kaip dešimt kilometrų, maisto gauname mažai ir jokios ligos nekimba. Na, atsiųstų Dievulis truputį temperatūros! Daug nereikia, užtektų nors 37,4 laipsnio - tada būtum atleistas nuo darbo.

Kriminaliniai kaliniai moka įsivaryti sau dirbtines ligas. Įtrynus pažastį druska termometras gali rodyti net 40 laipsnių temperatūros. Ilgą laiką tai buvo paprasčiausia priemonė gauti atleidimą nuo darbo. Kai gydytojai šį išradimą atskleidė, pradėjo termometrus kišti į abi pažastis, o vienodai jas druska įtrinti beveik neįmanoma, kai neturi savo termometro pasitikrinti. Tad jei tik abi pažastys rodo skirtingą temperatūrą, „ligonis“, užuot gavęs atleidimą nuo darbo, priverstas praleisti naktį izoliatoriuje (lagerio karceryje).

Galima užsiauginti riebią votį, svarbiausia, kad ji būtų užaugusi atitinkamoje vietoje ir trukdytų dirbti. Vietinis gydytojas nerizikuoja esamomis sąlygomis ją prapjauti, todėl mažiausiai vienai savaitei „atostogos“ garantuotos. Votis įsigyjama labai paprastai. Tam reikalinga tik adata su žibaluotu siūlu. Toje vietoje, kur nori turėti votį, užtenka su adata pra-

tempti siūlą po oda, truputį užkabinant raumenis. Per porą dienų adatos dūrio žymės odoje išnyksta, ir pradeda augti ideali votis.

Kas su tokiomis mažomis ligomis nepageidauja terliotis, gali įsitaisyti džiovos ar gonorėjos įvaizdį, gali net nusipūdyti kurią nors galūnę. Pagaliau galima „netyčia“ neapdairiai mostelėti kirviu, tačiau tik taip, kad nebūtum įtartas tyčiniu susižalojimu, nes pastaruoju atveju iškyla grėsmė, jog bus pratęstas sėdėjimo lageryje laikas.

Tačiau visas šias priemones naudoja tik kriminaliniai nusikaltėliai. Man neteko matyti, kad norėdami gauti atleidimą nuo darbo save žalotų politiniai kaliniai.

Visa laimė, kad mūsų lageris baigia iškirsti ir išvežti visą aplink esantį mišką, kitaip sakant, miškakirčių lageris baigia savo dienas. Greitai pradės kalinius vežioti į gretimus lagerius, ten tikriausiai bus atgabentos moterys ir pradės verstis žemės ūkiu.

Korotkio brigadoje jau atkentėta beveik pusantrų metų, artėja 1951-ųjų pavasaris. Kaip pratempti iki to laiko, kai lageris bus panaikintas? Galima bandyti uždarbiauti naktimis valgykloje. Ten, per naktį skutęs bulves, gali sočiai prisikirsti bulvių košės, tačiau liksi be miego. Kas geriau: ar prisivalgyti ir likti be miego, ar išsimiegoti, bet būti alkanam?

O Korotkis siautėja. Brigada jokių planų nevykdo, maiso gauna mažai, žmonės vaikščioja leisgyviai. Jeigu jį pašalintų iš brigadininko pareigų, per mėnesį taptų tokiu pačiu klipata kaip ir mes, todėl jis iš visų jėgų stengiasi šiame poste išsilaikyti. Jis, kaip brigadininkas, gauna papildomą porciją, todėl tarp mūsų atrodo it nusipenėjęs meitėlis ir jėgų turi pakankamai,

kad bet kurį valdinį galėtų apkulti. Tačiau kai žmogus vos pavelka kojas, gali daryti su juo ką nori, o dirbti jis nepajėgs. Ką jau kalbėti apie darbą, jei mums dvidešimties kilometrų kasdienė kelionė į darbą ir atgal darosi nepakeliama!

Pagaliau prasideda mūsų lagerio parceliavimas. Aš patenku į vieną iš pirmųjų etapų. Turbūt niekada nebuvo taip linksmas atsisveikinti su savo draugais, kaip šį kartą. Korotkis dar lieka.

Naujajame lageryje mane paskiria dirbti į sandėlio brigadą. Čia per dienas račioju rąstus, kraunu į rietuves. Sandėlio viduriu eina geležinkelio linija, o abiejose jos pusėse kraunama miško medžiaga. Iš tų rietuvių rąstai kraunami į vagonus, bet tai bus vėliau, kai mes baigsime kirsti mišką šioje „ocepleni-joje“ ir pereisime į kitą. Iš dirbančios „oceplenijos“ rąstus vengiama vežti, nes pasitaiko, kad su pakrautais rąstais išvažiuoja ir kaliniai.

Jau kuris laikas mes gauname ir atlyginimą grynais pinigais. Korotkio brigadoje mūsų atlyginimas siekdavo 10-15 rublių. Už juos galima nusipirkti pusę kepaliuko duonos (nelegaliai) arba porą pakelių machorkos. Dažniausiai tų pinigų kaliniai nemato, juos pasisavina brigadininkai, žadėdami „pataisyti brigados reikalus“.

Į šį lagerį mes atvažiavome mėnesio pradžioje ir atlyginimo už praėjusį mėnesį aname lageryje nespėjome gauti, bet kažkas paskleidė gandą, kad reikia rašyti pareiškimą ir nunešti į lagerio kontorą. Pinigai būsią persiųsti iš ano lagerio į šitą ir tada mes juos gausime.

Puskepalio duonos prarasti jokių būdų negalima! Susirandu lapuką popieriaus, parašau pareiškimą ir nešu į kontorą.

Kontoroje sėdintis pagyvenęs „pridurkas“ perskaito, pavarto ir klausia:

- Kas tau jį rašė?
- Aš pats, - sakau nesuprasdamas, kodėl jis to klausia.
- Nemeluok. Kas rašė? - jau beveik piktai šaukia jis.
- Dievaži, aš pats!

Jis atidaro rašomojo stalo stalčių, ištraukia lapą švaraus popieriaus ir duoda jį man.

- Imk ir perrašyk pareiškimą iš naujo, - liepia aiškiai tikėdamasis, kad aš atsisakysiu.

Paimu tą popierių ir sėduosi už gretimo tuščio stalo. Kai paduodu perrašytą pareiškimą, jis nuoširdžiai stebisi:

- Ką esi baigęs?
- Tik gimnaziją.
- Gimnaziją? Iš kur tu?
- Iš Lietuvos.
- Iš kokios vietos?
- Iš Kauno, - sumeluoju tikėdamasis, kad Kaunas jam gali būti geriau žinomas už Alytų.
- Lenkiškai kalbėti moki?
- Truputį suprantu, kai kiti kalba, bet pats nemoku.

- O aš lenkas. Gimiau ir augau Vilniuje. Lietuviškai tik kelis žodžius moku, bet mes vis tiek esame žemiečiai. Pamėginsiu tau padėti. Sugebant taip kaligrafiškai rašyti, nuodėmė mojuoti kirviu. Pareiškimą palik, pinigus aš tau išrūpinsiu. Jei pasiseks, tai ir darbą turėsi tinkamesnį, bet kol kas truputį pakentėk.

- Aš jums labai dėkingas, — sakau pritrenktas tokios tarsi iš dangaus nukritusios laimės.

Dar kelias dienas raičioju rąstus sandėlyje. Vieną vakarą po darbo mane barake susiranda kažkoks jaunas vyrukas, atsiųstas miško sandėlių vedėjo gruzino Džanašijos. Tai vienas didžiausių lagerio kalinių - ponų. Jo žinioje yra visi lagerio miško sandėliai. Lageryje beveik be išimčių šiame poste ponauja arba laisvieji, arba kriminaliniai nusikaltėliai, o čia išimtis: Džanašija yra politinis kalinys ir nuteistas pagal 58-1 b straipsnį. Jis - karinis „tėvynės išdavikas“. Tokių pas mus gana daug.

Prasidėjus karui ką tik iškeptas leitenantas Džanašija atsidūrė fronte, skubiai besitraukiančios armijos gretose. Kai vadovybė susigriebė, kad bėgdami užmiršo divizijos štabą su visais dokumentais, Džanašija ir dar vienas seržantas gavo užduotį grįžti į paliktą štabą ir jį susprogdinti. Grįžę prie štabo rado ten šeimininkaujančius vokiečius. Jie vis tiek mėgino prasigauti į štabą, bet vokiečiai juos pastebėjo ir apšaudė. Džanašijos bendražygis su visais sprogmenimis išlėkė į dangų. Sprogimas įvyko, ir Džanašija grįžęs pas savuosius pranešė vadovybei, kad užduotis atlikta. Jeigu jis būtų pranešęs teisybę, jį būtų sušaudę už tai, kad neįvykdė įsakymo. Džanašija kariavo iki pabaigos, o karui pasibaigus Berlyne buvo rasti visi jo „susprogdinto“ štabo dokumentai. Nors per tą laiką jis spėjo tapti pulko vado pavaduotoju ir divizijos vado žentu, vis tiek gavo dešimt metų kaip tėvynės išdavikas.

Savaime suprantama, būdamas gruzinas ir generolo žentas, jis ir čia savo gyvenimu skūstis negali.

Kai aš kartu su atsiųstu vyruku nueinu pas Džanašiją, šis pradeda klausinėti:

- Straipsnis?
- Penkiasdešimt aštuntas.

- Plepys? - klausia, matyt, turėdamas omenyje 58-10 straipsnį, kuris oficialiai traktuojamas kaip antisovietinė propaganda, o iš tiesų pagal jį būdavo nuteisiama net už paprastą anekdotą, jei tik jame minimas oficialus asmuo ar įvykis. Tokius „anekdotininkus“ vadina plepiais.

- Ne. Man pritaikytas 58-1a, - užginčiju nenorėdamas būti „plepiu“, kitaip sakant - „nerimta firma“.

Džanašija parodo man skaičių prirašytą lapą, primenantį logaritmų lentelę. Paaiškina, kad tai yra „kubaturnikas“. Šioje lentelėje nurodyta įvairaus ilgio ir įvairaus storio rąstų kubatūra vienos šimtos kubinio metro tikslumu. Joje-25 storiai (nuo 0 iki 50 centimetrų kas 2 cm) ir 12 ilgių, taigi „kubaturnike“ yra 300 skaičių.

- Per kiek laiko šią lentelę gali išmokti atmintinai? - klausia Džanašija.

- Rytoj mokėsiu, - sakau nedvejodamas.

Džanašija juokiasi dėl tokio mano uolumo.

- Nesiskubink! Duodu tau tris dienas. Į darbą su savo brigada gali neiti. „Nariadčikas“ ir tavo brigadininkas apie tai žinos.

Po trijų dienų aš tą lentelę moku taip, lyg visą gyvenimą tik ją ir būčiau mokėsis. Kai nueinu pas Džanašiją, jis man surengia egzaminą ir lieka patenkintas.

Nuo šiol aš - miško medžiagos priėmėjas miško sandėlyje, o tai yra tokia specialybė, apie kurią lageryje tik svajoti galima. Dabar vakarais kalu sau į galvą įvairius miško medžiagos standartus, vadinamus GOST'ais.

Kitus kalinius nuo darbo gali atleisti dviejų specialybių kaliniai: oficialiai — gydytojai ir neoficialiai — priėmėjai miško

sandėlyje. Priėmėjas gali bet kurio kalinio brigadai užrašyti porą kubų nepristatytos medienos kaip gautą, ir tokio kalinio joks brigadininkas tą dieną nevers dirbti. Dėl šios priežasties gydytojai ir priėmėjai yra neliečiamos asmenybės net ir tarp vagių.

Lageryje esame trys priėmėjai, kiekvienas turime po du markiruotojus, kurie užrašo miško medžiagos paskirtį, rūšį ir plongalio diametrą. Mes visi kartu sudarome atskirą devynių žmonių brigadą. Vyresnysis priėmėjas yra kartu ir brigadininkas. Jo pareigas atlieka politinis kalinys Ivanas Šamšinas; jam 35 metai, sėdi pagal 58-1 b straipsnį. Prieš karą jis buvo Kursko srities komjaunimo komiteto sekretoriumi. Prasidėjus karui visi komiteto darbuotojai užkalė komiteto langus ir duris lentomis, pakabino užrašą „Visi išėjo į frontą“ ir prisistatė į karinį komisariatą savanoriais, net nespėję gauti šaukimų.

Juos paskyrė į aviadesantininkų dalinį ir kurį laiką mokė šokinėti iš lėktuvų su parašiutais, o netrukus visą dalinį vidury šviesios dienos ties Jelnia Baltarusijoje nuleido vokiečiams ant galvų. Aišku, nė vienam sveikam žemės pasiekti nepavyko, vokiečiai visus suvarstė kulkomis dar besileidžiančius.

Šamšinui pasisekė - jis nusileido gyvas, tik su peršautomis kojomis. Per didelius vargus belaisvių stovykloje apsigydė ir tuoj pat padavė pareiškimą stoti į Vlasovo armiją. Beveik visą karą praleido kariaudamas Jugoslavijoje su raudonaisiais partizanais, už tai po karo buvo nuteistas 25 metams. Išgirdęs minint jo kadaise taip mylėtą partiją ar komjaunimą, dabar net dantimis griežia. Jis negali susitaikyti su tuo, kad jo draugai šaltakraujiškai buvo pasiųsti į mirtį. Sako, būtų geriau liepę vieniems kitus iššaudyti, tada gal būtų nors žmoniškai

vieni kitus palaidoję. Visi beprasmiškai žuvo net nesužeidę nė vieno vokiečio.

Abu mano markiruotojai taip pat politiniai kaliniai. Vienas jų - pagyvenęs itin smulkaus sudėjimo ruselis. Jo darbas iš tiesų lengvas, tačiau žiūrėti į jį be gailesčio sunku - jis daugiau panašus į pradžios mokyklos mokinuką negu į vyrą. Aš net nežinau, už ką jis čia pateko, nes jį prakalbinti beveik neįmanoma.

Antrasis markiruotojas - kabardinas nuo Nalčiko. Jis sako, kad jo vardą nekabardinui ištarti labai sunku, todėl prašo vadinti jį tiesiog Saša, nes tai truputį panašu į jo tikrąjį vardą — Saša Chabachumovas. Jis mano amžiaus ir labai linksmas berniokas. Saša siūlosi išmokyti mane kabardinų kalbos, nes ji esanti bene lengviausia kalba pasaulyje — viskas vadinasi labai natūraliai: varna - kvar, varlė - handrkvakva. Paklaustas, kuo jis nusikalto sovietų valdžiai, atsako, kad tik tuo, jog gimė kabardinu. Pasak jo, kabardinams, kaip ir kitoms Šiaurės Kaukazo tautoms - čečėnams, ingušams, osetinams, balkarams - yra likę tik du keliai: arba atsikratyti šios valdžios, arba išnykti. Antruoju keliu eiti jiems draudžias alachas, todėl belieka pirmasis. Ir Šiaurės Kaukazas juo eis.

Saša labai apsukrus. Jis neleidžia man eiti valgyti į valgyklą, o pasiima katiliukus ir bėgioja parsinešti maisto į baraką. Į katiliukus jam prikrečia maisto dvigubai daugiau negu priklauso. Tiesa, duonos norma lageryje tvirtai nustatyta, o sriubos ir košės jis gauna daug.

Džanašija nusiveda mane į lagerio drabužių sandėlį - ir štai aš jau su naujutėle kalinio uniforma. Darausį panašus į lagerinius viršininkėlius, nors jų susibūrimuose ir nedalyvau-

ju. Lietuvių tarp jų nėra, o visas kitas „internacionalas“ man neįdomus.

Kartą ateina pas mane Džanašijos siųstas žmogus ir sako, kad mane norįs matyti Džanašija. Nupasakoja, kur šiuo metu jo ieškoti, nes jis manęs laukia ne savo barake. Susirandu. Ten sėdi nemaža draugija, groja gitara, dainuoja. Džanašija sako, kad rytojaus dieną jis darbe nebūsiąs, ir duoda man nurodymus. Staiga pamatau ant gultų tysantį Orlovą! Tą patį Orlovą, kurį prieš trejus metus „selchoze“ žemaitis Lučinskas kirvapente pavaišino! Smūgis, matyt, buvo neblogas: Orlovas jau invalidas, juda tik su ramentais ir labai sunkiai. Kalbėdamasis su Džanašija akies kraštelio ju stebiu. Iš Orlovo elgesio nesimato, kad jis būtų mane pažinęs. Kadangi jis dabar invalidas ir beveik niekur nevaikščioja, aš jo nebuvau matęs ir net nežinojau, kad jis „bazuojasi“ šiame lageryje. Tik dabar sužinau, kad jis čia - vyriausias lagerio „įstatyminis“ vagis, kitaip sakant, jo valdžia šiaip spygliuotų vielų yra neribota, nes visada atsiras vagišius, kuris įvykdys bet kokią jo įsakymą.

Rytojaus dieną darbe apmąstau susidariusią padėtį. Kriminalinės publikos lageryje daug - apie 80 procentų visų kalinių ir bet kuris iš jų, Orlovui pageidaujant, gali „netyčia“ įkišti man peilį tarp šonkaulių, o paties Orlovo rankos liks švarios. Dabar, kai jau gerai pažįstu lagerio tvarką, ši perspektyva man atrodo gana reali. Vagys dažnai vaišinas odekolonu, „čifryu“, net normalia degtine, visokiais kitokiais „tonizatoriais“, ir bet kuri idėja, kilusi tokio „įkvėpimo“ metu, gali būti tuoj pat įgyvendinta.

Kitos išeities nesugalvoju, todėl nutariu grįžęs iš darbo visą tą reikalą papasakoti Džanašijai; gal jis ką gero patars?

Vos įžengęs pro vartus į zoną, traukiu tiesiai pas Džanašiją. Randu jį vakarienįaujantį ir pasakoju, kas buvo atsitikę „sel-choze“. Dėstau ir savo nuomonę:

- Nors kirvapente stuktėlėjau ne aš, bet ten mes buvome vieninga lietuvių grupelė, ir dabar Orlovas, tapęs visišku invalidu, vargu ar atsispirs pagundai suvesti su manimi savo sąskaitas. Nebent jis manęs nepažino? O gal apsimetė nepažįstas?

Džanašija juokiasi:

- Tu dar nespėjai paskui save uždaryti durų, o jis jau pradėjo man pasakoti, kaip tapo invalidu!

- Ačiū, nuraminai. Tad ko dabar man laukti?

- Būk ramus. Iš pradžių jis užsiminė apie kerštą, bet aš jam aiškiai pasakiau, kad tu - mano žmogus, mano draugas, ir neduok, Dieve, jei tau kas nors atsitiktų!

- O jis, aišku, ėmė ir išsigando? Dabar, kai jis tau pats išdėstė savo invalidumo istoriją, jam nebelieka nieko kita, kaip atsiskaityti su manimi. Antraip jis praras autoritetą tarp vagių. Juk taip?

- Ne. Aš jam pasakiau, kad jis nepažįsta tavęs, o tu niekada nesi matęs jo; aš taip pat niekada nesu girdėjęs, kaip jis tapo invalidu, - Džanašija pradeda karščiuotis. - Aš jam pasakiau, kad esu ne šiaip sau gruzinas, o gruzinas iš Gorio. Mano senelis gimė toje pačioje gatvėje, kaip ir Stalino tėvas. Skirtumas tarp jų tik toks: Stalino tėvas buvo „švili“ (Džiu-gašvili), t. y. kalnų žydas („gornyj jevrej“), o mano senelis - „ija“ (Džanašija), t. y. kalnų gruzinas („gornyj gruzin“). Mano žodis šventesnis už Stalino!

išgirdęs jį sakant, kad jo „žodis šventesnis už Stalino“.

Džanašija suprato, ko aš juokiuosi, ir supykto:

- Eik... (į lietuvių kalbą išversti sunku)!

- Klausau! - pridedu ranką prie kepurės ir einu, aišku, ne ten, kur siuntė.

Einu į baraką. Jei tikrai Džanašija mane taip karštai užsistojo, mano reikalai ne visai prasti. Dar sykį neblogai pasisėkė...

O kai pradeda sektis, tai ir sekasi: aš gaunu siuntinį! Kai man pasakė, kad prie sandėlio („kaptiorkos“) durų iškabintame atėjusių siuntinių gavėjų sąraše yra ir mano pavardė, nepatikėjau, maniau - juokauja. Nueinu pasižiūrėti. Tikrai - mano pavardė yra ir ji įrašyta sąrašo viduryje, todėl koks nors humoristas prirašyti jos negalėjo. Stoju į eilę.

Paprastai, nuėjus atsiimti siuntinio, būtinai reikia žinoti, kas jį siunčia, antraip gali tau jo neduoti. Kad ir kiek spėliuoju, siuntėjo pavardės įspėti nepasiseka. Tada siuntinius išdavinėjantis viršila perskaito man niekada negirdėtą pavardę ir reikalauja pasakyti, kur siuntėjas gyvena. Suprantu, kad žmogus norėjo likti nežinomas, bet ką dabar daryti man?

- Viršila, klausyk: ši pavardė išgalvota. Kodėl siuntėjas nepanoro užrašyti savo pavardės, aš nežinau. Gal nenorėjo, kad jausčiausi jam skolingas; gal tai kokia jauna mergaitė ir gėdijasi...

Viršila susimąsto. Matyt, tokie atvejai jam retai pasitaiko, o gal išvis tokių nebūna. Tačiau viršila neblogas žmogus:

- Jūsų, fašistų, aplinkoje viskas kitaip negu visame pasaulyje. Pasiimk ir neškis.

Taigi aš siuntinį gavau. Nešiuosi į baraką. Dėžutė maždaug 20x25x30 centimetrų dydžio ir joje tik vienas tokių pačių ,

išmatavimų lašinių gabalas. Duodu paragauti ir savo kaimynams. Lašiniai rūkyti, o Rusijoje niekas jų nerūko. Rusams tai naujiena, jie ragaudami net laižosi ir visi išsijuosę giria:

- Gerai jūsų šalyje lašinius gamina. Visai kaip tikri!
- Jie ir yra tikri.

Ragautojai juokiasi. Jie mano, kad aš irgi juokauju. Vienas sako:

- Tokio storio ir tikri? Kiek tada turi sverti kiaulė? Kokią tu esi matęs didžiausią kiaulę?

- Aš ne kaimietis, - sakau, - bet 500 kilogramų svorio kiaulę mačiau.

Mano oponentams visai linksma pasidaro, jie jau kvatojasi iš mano kalbų:

- Na, matai! Tu ne kaimietis ir neatskiri kiaulės nuo karvės! Ta tavo penkių šimtų kilogramų kiaulė tikriausiai buvo su ragais? Aš kaimietis ir didesnės kaip 150 kilogramų kiaulės nesu matęs. Lašiniai būna penkių septynių centimetrų storio, o ne dvidešimties! Sako, kad galima nušerti iki 200 kilogramų, bet tai būna labai retai, ir aš niekada tokios nesu matęs!

Aš irgi juokiuosi. Saša į ginčą įsikišti negali, nes jo tauta musulmonai, kiaulienos nevalgo ir kiaulių neaugina, nors lašiniai jam labai patinka, ypač lietuviški - rūkyti.

Aš savo oponentus dar pakiršinu:

- Lietuvoje 150 kilogramų kiaulė laikoma paršiuku, ir niekas tokių mažų nepjauna.

Čia kažkuris prisimena, kad gretimame barake gyvena lietuvis kaimietis ir reikia eiti pas jį „teisybės ieškoti“. Man kalbėti neleidžia, klausia patys:

- Tu - kaimietis. Kokią didžiausią kiaulę esi savo gyvenime užauginęs?

Tas pasikaso pakaušį ir lėtai dėsto:

- Aš didelių neauginau. Užaugindavau iki 300 kilogramų ir pjaudavau. Mano kaimynas buvo kartą nupenėjęs 600 kilogramų sveriančią kiaulę.

Tyla. Niekas nesijuokia. Pagaliau vienas, numojęs ranka, sako:

- Jie susitarę. Kvailių ieško. Kiaulės gyvenime nėra matę. Ėda fabrikuose pagamintus lašinius ir dar juokiasi. Pristatys tokių fabriką ir pas mus, esame ir mes, - grįždami į baraką postringauja.

Sasai šis ginčas įdomus. Jis iš smalsumo nori žinoti teisybę ir klausia:

- Tu nejuokavai?

- Saša, lašinius fabrikai pradės gaminti tuo pat metu kaip ir vaikus. Gal keliomis dienomis anksčiau.

Vis dėlto toli į komunizmą nužingsniavo ši valstybė: juk praėjusio amžiaus Rusijos baudžiauninkų tokiais lašiniais tikrai nenustebintum! Tada jie kirto sau lašinius ir šviesiu rytojumi nesirūpino.

O nuo ko aš gavau šį tiek ginčų sukėlusį siuntinį, taip ir lieka neaišku.

Kartais kaliniai moka ir pasijuokti, geriau sakant, nepraleidžia progos iškrėsti kokį pokštą.

Mūsų barake yra jaunas, apie 25 metų rusas Kosolapovas. Jis prašinėja savo čia esančius draugus laisvėje likusių pažįstamų merginų adresų ir rašo joms laiškus. Tų draugų čia yra iš visų Rusijos kampelių, tačiau vyrų trūksta visoje Rusijoje ir jis gauna nemažai atsakymų. Sykį gavęs laišką

pasigyrė, kad štai gavo vienos mergužėlės atsakymą, kuriame ji neva rašo, jog rengiasi išsiųsti jam siuntinį.

Tokios progos pasijuokti jo draugai praleisti negali. Jie greitai suranda dėžę nuo siuntinio, prikrauna į ją visokių šiukšlių, plytelių, kad būtų sunkesnė, užkala, apsiuva, adresuoja Kosolapovui. Tą „siuntinį“ nuneša į „kaptiorką“ viršilai. Jiems pasiseka įkalbinti viršilą dalyvauti šiame žaidime.

Atvežus į lagerį eilinę siuntinių partiją, viršila į gavėjų sąrašą įrašo ir Kosolapovo pavardę. Aišku, šis neabejoja, kad siuntinys tikrai jam yra atėjęs, ir vakare bėga atsiimti. Tenka stovėti gana ilgą eilę, o kai pagaliau prieina prie viršilos, tas apsimeta, kad yra labai išvargęs, ir atiduoda Kosolapovui siuntinį, jo net neatidaręs. Dar perspėja:

- Žiūrėk, niekam neprasitark, kad aš jo netikrinau!

Kosolapovas pasišokinėdamas nešasi siuntinį į baraką: gal mergužėlė susiprato įdėti ir butelį karčiosios? Viršila netikrino, puiku!

Parsinešęs demonstratyviai deda vidury barako ant stalo. Visi kaipmat apspinta. Žinančiųjų siuntinio turinį tik du ar trys, o visi kiti įsitikinę, kad tuoj prasidės naujosios Kosolapovo simpatijos vaisės. Apsipitę prašinėja laimingąjį mergišų:

- Jei bus saldinių - man vienas!

- Jei pyragaičių - man puselę!

Kosolapovas pasipūtęs neskubėdamas nuardo apsiuvimą, atplėšia ir nuima dangtį. Pirmiausia siuntinyje pamatome ant viršaus gulinčią, matyt, prie laužo apsvilusią paprastą liepos karnų vyžą. Giliau — dar gražiau. Dalis apspitusiųjų net išsižioję iš nuostabos spokso nieko nesuprasdami, kiti, greičiau susiorientavę, pradeda girti siuntėją:

- Čia tai bent mergina!
- Na, ir šaunuolė!
- Ar matėte, kad kas nors būtų gavęs tiek gėrybių? Mylėk ją, Kolia, labiau už gyvenimą!

Pagaliau ir Kosolapovas susigaušo, kas čia atsitiko, koks čia siuntinys ir kas jį atsiuntė. Jis numoja ranka, pasiunčia visus ten, kur visada tokiais atvejais rusai kitus siunčia, ir eina miegoti - juk jau beveik vidurnaktis, o rytoj anksti į darbą.

Kad ir koks sunkus daugumos kalinių gyvenimas, bet talento nepaslėpsi.

Miego trūksta visiems. Yra tokių, kurie grįžę iš darbo pavakarieniauja, net nespėję nusivilkti krinta ant gultų ir iškart užmiega. Miega kaip užmušti.

Teko stebėti tokią „saviveiklą“: vienas toks nespėjęs nusi-rengti jau stipriai įmigęs, kiti rengiasi miegoti. „Saviveiklininkas“ tyliai paprašo visus gultis ir apsimesti miegančiais, bet tuo pat metu stebėti, ką jis dabar parodysiąs.

Šviesa barake (vagių piktumui) dega per visą naktį, ir mes matome, kaip jis lėtai ranka judina miegantįjį, kad tas pabustų. Kai miegantysis prasimerkia, „saviveiklininkas“, pridėjęs pirštą prie lūpų, rodo jam, kad tylėtų, o kita ranka moja kviesdamas jį keltis iš guolio. Šis keliai ir visiškoje tyloje eina paskui „saviveiklininką“ į kitą barako galą, kur „saviveiklininkas“ įteikia jam šluotą ir rankų judesiais rodo, kad reikia šluoti. Ir miegalius šluoja. Šluoja visai natūraliai, bet miegodamas. Tik tada, kai iš visų pusių sugriaudėja juokas, jis visiškai pabunda, meta šluotą ir piktas eina miegoti toliau.

Kartą vienas kalinys kažkur susirado tuščią degtinės butelį. Pripylė vandens, užkimšo ir užlakavo. Prisikalbino sąjungi-

ninku prižiūrėtoją ir sutemus leidosi į kelionę pas „pridurkus“. Užaina pas virėją ir pasiūlo pirkti butelį degtinės. Virėjas labai apsidžiaugia dėl tokios netikėtos laimės, skubiai moka pinigus ir kaliniui išėjus slepia butelį. Tuo metu prižiūrėtojas stovi už lango lauke ir gerai mato, kur virėjas tą butelį paslepia. Truputį palaukęs įeina į virėjo kambarėlį ir, lyg tikrindamas tvarką, „netyčia“ aptinka butelį „degtinės“. Virėjui už tokią prąžangą gresia darbas miške, todėl jis dievagojasi, kad butelis tikrai ne jo, kad jis nė nenutuokia, kas čia jį padėjo. Prižiūrėtojas duoda „pridurkui“ pylos ir butelį išsineša.

Lauke butelis vėl grįžta pas kalinį, ir sąjungininkai eina pas kitą „pridurką“. Taip jie tą patį butelį realizuoja gal dešimt kartų. Pagaliau nueina pas pirmaujančios miško brigados brigadininką. Šiame barake ne gultai, o lovos. Brigadininkas jau rengėsi miegoti ir nusipirkęs tą butelį pasikišo po pagalvę. Kai įėjo prižiūrėtojas, aplink brigadininką jau sėdėjo „svečiai“, ir prisigauti iki pagalvės pasidarė ne taip paprasta. Brigadininkui pasirodė labai įtartina, kodėl prižiūrėtojui parūpo jo lova. Nieko nelaukdamas jis griebė butelį iš po pagalvės, basas nurūko per lovas į kitą barako kampą, delno smūgiu į butelio dugną išmušė kamštį ir užsivertė butelį, pasiryžęs tuoj pat jį ištuštinti. Tik nurijęs kelis gurkšnius susigaudę, ką jis geria, o pamatęs besijuokiantį prižiūrėtoją suprato, kad visa tai — pokštas.

Kitą rytą kalinys išdalijo „nukentėjusiesiems“ jų pinigus, o visas lageris ilgai kvatojosi iš „pridurkų“, kurie nemiegojo per naktį manydami, kad jų geras gyvenimas zonoje baigėsi.

Tokie lagerio juokeliai. Jie padeda kaliniams nors trumpam užmiršti kasdienės bėdas, neviltį, vargą ir... amžinai nepatenkintą, gurgiantį pilvą.

Laikas slenka labai lėtai. Šią vasarą „jubiliejus“: atsėdėjau dar tik pusę skirtos bausmės, bet atrodo, kad niekada laisvas nebuvau. Man tik 24 metai, o jau septynerius metus su trumputėmis „atostogomis“ trankausi po lagerius, nors niekada nieko nepavogiau, nieko neužmušiau, pagaliau net niekam nieko blogo nepadariau. Visus tuos metus sukuosi tarp įvairiausio plauko kriminalinių padugnių. Kur aš tiksiu baigęs šią „akademiją“?

Visi kalba, kad ir pasisekus iškentėti savo dalį į namus grįžti vis tiek neleis, trems į Aziją, toliau nuo Lietuvos. Aš pasiryžęs pabėgti vėl.

P A D A N G Ė
Š V I E S Ė J A .
1 9 5 3 - 1 9 5 5
M E T A I

*Mums dar liko vilties:
Kiek iškęsti reikės,
Mes iškęsime viską lig galo.
Ir pabus dar tauta.
Ir nušvis Lietuva —
Ne visi dar lietuviai sušalo!
Pasibaigs ši tamsa, ir sulauksim aušros,
Juk kitaip atsitikti negali —
Atsisveikint negalim gimtos Lietuvos,
Nesugrįžę į savąją šalį!*

Praeina Naujieji 1953 metai. Grįžo iš Maskvos mūsų lagerio punkto viršininkas. Jei tai teisybė, Maskvoje jam operaciniu būdu gydytojai nuo pilvo ir kitų vietų šalina lašinius! Iš tiesų jis dabar daug liesesnis ir lieknesnis, negu buvo anksčiau. Aukščiausia socialistinio teisingumo viršūnė - viršininkas vargsta ir kankinasi dėl nutukimo, o jo valdiniai miršta badu!

Vieną vakarą grįžę iš darbo kaliniai būriuojasi pakampėmis ir švytinčiais veidais aptarinėja beveik neįtikėtiną gandą: mirė Stalinas! Porą dienų visi kalbasi ta tema pakuždomis, paskui tą žinią išgirstame per radijo garsiakalbius oficialiai.

Nepasakyčiau, kad ši žinia labai patiktų kriminaliniams nusikaltėliams, bet politiniai kaliniai triumfuoja! Žiūrint iš šalies nesimato, kad kas būtų pasikeitę, bet kai į lagerį ateina žinia, jog sušaudytas Berija, viskas išsiverčia į paviršių. Juk Berija - tai mūsų sargybos, mūsų viršininkijos, pagaliau ir visos lagerių sistemos vyriausiasis vadas, vidaus reikalų ministras!

Dingsta ankstesnė savo viršininkų baimė. Anksčiau už mažiausią pražangą įvairūs viršininkai viršininkėliai kalinius gąsdindavo visokiausiomis bausmėmis, plūsdavo paskutiniais žodžiais, o dabar gauna tokį atkirtį, kokio niekada negirdėjo ir nesitikėjo išgirsti. Mažiausio susidūrimo metu iš kalinių būrio dabar girdisi šūkismai:

- Berijos pakalikai!
- Budelių samdiniai!
- Kraujo siurbėlės!

Kriminaliniai nusikaltėliai laido gana riebiais žodžiais pagražintas replikas.

Kartą įvyksta incidentas. Šiuo metu dirbame apie 7-8 km nuo lagerio. Į darbą ir atgal kaliniai varomi grupėmis maždaug po šimtą žmonių. Į darbą paprastai visi eina lėtai, nesku- bėdami, o iš darbo - kas kita. Sargyba ir fizinio darbo nedir- bantys kaliniai skuba, o nusidirbusieji vos pavelka kojas. Grupė išsitempia į ilgą grandinę, sargybiniai rėkia, kad atsili- kusieji pasitemptų, bėgte vytųsi priešininkus. Tačiau grįžtant

iš darbo bėgioti niekas nelinkęs, todėl kaliniai pradeda žodžiais atsikirtinėti sargybai - iš pradžių tyliai, o paskui ir garsiai rinktiniais keiksmiais.

Turėdami rankose automatus, sargybiniai mėgina kalinių nepaklusnumą užgniaužti senais metodais. Pasigirsta komanda:

- Gult! - ir virš mūsų galvų jau švilpia automatų kulkos.

Šaudo visai neaukštai virš galvų, tad ir be komandos visi būtų sugulę. Automatų serijos traška visose pusėse, siekiama kuo didesnio efektyvumo. Mes krintame ant žemės nesirinkdami vietos. Gerai, kad šioje kelio atkarpoje nėra balų ir visi guli ant apysausės žemės.

Kai pasigirdo automatų salvės, visi nustojo keikti sargybą, guli ir tyli. Sargyba, matyt, nutaria, kad efektas pasiektas. Vėl komanda:

- Kelt!

Niekas nesikelia, visi guli kaip negyvi. Sargybiniai vėl šaudo į orą, rėkia, keikiasi, bet visi kaip vienas - nė krust. Vėl švilpia kulkos virš galvų. Gal kuris ir atsistotų, bet švilpiant kulkoms to padaryti niekas nedrįsta, nes vienas atsistojęs gali būti ir netyčia nušautas.

Pradeda temti. Sargyba sutrikusi, nežino, ką daryti. Aplinkui iškirstų miškų vietoje tankiai sužėlę krūmai, o toliau - amžiais nejudinta taiga. Stalinas jau numiręs, Berija sušaudytas; duoti komandą šaudyti į gulinčius kalinius niekas nerizikuoja, nes gali susilaukti Berijos likimo - tai primena kaliniai:

- Pamėginkite nors vieną nušauti, rytoj jus pačius pakars!

Sargybos vyresnysis skubiai siunčia porą raitų sargybinių į lagerį, ten iš kareivinių atveda neseniai bokšteliuose atbudėjusius sargybinius. Jie visi tankia grandine mus apsu-

pa ir vaikščioja aplink kiaurą naktį. Šalta mums, bet šalta ir sargybai. Mes gulime ant žemės susispaudę į krūveles, o sargyba kurti laužus bijo, nes sėdint prie laužo nakties metu nieko nesimato, kas darosi aplinkui.

Kažkodėl sargyba labai bijo pabėgimų. Mes jau žinome, kad aplinkiniai kolūkiečiai, vos pastebėję bėglius, visada praneša į artimiausią lagerį, nes už tai gauna didžiules premijas. Todėl pabėgėlius beveik visada pagauna, išskyrus tuos atvejus, kai bėgliai nuginkluoja sargybinius ir pabėga jau ginkluoti. Tada juos bijosi vyti net šunvedžiai, nes pasivijus išvengti kulkos beveik neįmanoma.

Tarp mūsų yra daug nuteistų dvidešimt penkeriems metams, iš jų, sargybos manymu, galima visko tikėtis, todėl mus ir saugo taip griežtai.

Išaušus rytui vėl skamba komandos keltis, juk reikia vesti mus į darbą. Žmonės lėtai keliai, rikiuojasi, bet... veidais į lagerį - atgal. Iš mūsų būrio girdisi riksmas, kad niekas į darbą nemiegojęs, reikia grįžti į zoną, pailsėti, o jau rytoj galima ir į darbą. Sargyba mėgina ginčytis, bet visi vėl sėdasi ant žemės. Sulėkę lagerio viršininkai dar porą valandų bando nukreipti koloną į mišką, bet jų pastangos rezultatų neduoda.

Pagaliau pėdinaime į lagerį miegoti. Mes ir patys nelabai susigaudome, kokia čia pergalė. Dar niekada neteko matyti, kad kilus principiniam ginčui laimėtų ne uniformuota viršininkija, o kaliniai. Grįžę visi krinta miegoti ir kiaurą naktį šalę lauke dabar miega kaip užmušti.

Lig šiol gamtinės sąlygos niekada neturėjo reikšmės mūsų darbui: gali šėlti pūga, gali pliaupti baisiausia liūtis, o į darbą eiti privalai. Dabar kaliniai nutaria šią taisyklę pakoreguoti.

Vieną rytą lyja. Visi staiga prisimena, kad esant blogam orui kiekvienas save gerbiantis šeimnininkas net ir šuns į lauką nevaro, todėl visi guli, niekas nesikelia. Atėjus laikui rinktis prie vartų eiti į darbą („razvodas“), ne tik prie vartų, bet ir valgykloje nėra nė vienos gyvos dvasios. Vėl sąmyšis. Į mūsų baraką atbėga pats „kūmas“ (kapitonas, saugumo atstovas lageryje), lydimas sutrikusio „nariadčiko“. „Kūmo“ tonas įprastas:

- Visiems keltis! Kas čia? Sabotažas?

Vienas kalinys lėtai keliasi nuo gultų ir rąžydamasis sako:

- Šiandien lyja. Į darbą neisim. Tokiu oru niekas savo šuns...

- Kas tu toks? - nutraukia jį „kūmas“. - Kaip pavardė?

Tas apsimeta visai abejingas ir lėtai atraportuoja savo „vizitinę kortelę“:

- Kalinys Ivanas Aleksandravičius Ivanovas, gimęs tūkstantis devyni šimtai dvidešimt antrais metais, straipsnis penkiasdešimt aštuntas - vienas b, bausmė - dvidešimt penkeri metai, - ir dar priduria: - Daugiau, viršininke, nebepridėsi!

- Izoliatoriuje supūdysiu! - net kriokia „kūmas“.

- Neverta. Jei nors vienas bus nubaustas, neisim į darbą ir rytoj...

Išeidami viršininkai taip trenkia durimis, kad vos langų stiklai neišlaksto. Tikrai: mirties bausmė panaikinta, todėl tie, kurie nuteisti dvidešimt penkeriems metams, kitų palai-komi mažai ko bijo.

Dabar jau galima prisiminti, kad ir sekmadieniais žmonės niekur nedirba. Visi sekmadieniai irgi virsta nedarbo dienomis. Tiesa, jei kada neiname į darbą dėl lietaus, tai tenka dirbti kitą sekmadienį.

Visą šią „netvarką“ organizuoja ir daro politiniai kaliniai, bet blogiausia (valdžios akimis žiūrint), kad tai pradeda patikti ir kriminaliniams nusikaltėliams, ir... sargybai! Juk kareiviams irgi nebereikia blogu oru klampoti paskui mus į mišką ir ten per dieną mus saugoti: daug geriau ilsėtis kareivinėse.

Pradeda sklisti gandai, kad politiniai nuo kriminalinių bus atskirti. Sužinome, kad šiame lageryje liksią vieni kriminaliniai nusikaltėliai, o mes būsime išmėtyti po įvairius lagerius. Politiniai kaliniai pradeda ruošti etapams ir galimam išsiskyrimui, nes nežinia, ką į kurį lagerį veš. Artimiau susidraugavę keičiasi namų adresais, kad per namiškius susižinotų, kur esą, jei po šio persikraustymo atsidurtų skirtinguose lageriuose. Prieš pat politinių kalinių „evakuaciją“ sužinome, kad dalis apskaitos ir techninio personalo lieka dirbti čia, tarp kriminalinių nusikaltėlių, nes reikės mokyti tuos, kurie mums išvykus užims mūsų vietas.

Lieka dalis kontoros, OTK (otdel techničeskovo kontrolia), du priėmėjai, tarp jų ir aš, iš viso apie penkiolika politinių kalinių dviejų trijų tūkstančių kriminalinių nusikaltėlių jūroje. Susikraustome visi į vieną barako kampą ir gyvename lyg ir atskirai. Gauname po kelis mokinius - kriminalinius nusikaltėlius, kurie, baigę mūsų „kursus“, liks dirbti mūsų vietoje, kai ir mes būsime iš čia išvežti. Džanašija mane patikino, kad po mėnesio aš būsiu pristatytas į tą patį lagerį, kuriame bus ir jis. Jam jau žinoma, kad jis ten dirbs sandėlio vedėju, todėl priėmėjai, juo labiau patyrę, jam bus reikalingi. Valdžia jam tai pažadėjo.

Dabar aš likau vienintelis lietuvis, nes tarp kriminalinių nusikaltėlių lietuvių nėra. Su mumis, pasilikusiais politiniais

kaliniais, kriminaliniai elgiasi neblogai, nors jų akyse mes visi fašistai. Netrukus pasitaiko proga įsitikinti, kad priėmėjas net ir tokiomis aplinkybėmis išlieka neliečiamas.

Vieną rytą darbe prieina prie manęs stambus, visas išsita-
tuiravęs vagis - „verzyla“ ir man pareiškia, kad jis šiandien
yra blogai nusiteikęs, todėl nedirbs, o ilsėsis. Aš, savaime su-
prantama, privalau jo brigadai užrašyti 3 m³ medienos, kad
dėl jo poilsio brigada neturėtų nuostolio. Kad būtų įspū-
dingiau, gaudžiai paklausia:

- Motiną turi?

— Kaip ir visi, — atsakau.

- Įsidėmėk: jei neužrašysi, tai (toliau dainuoja) „veltui
senutė lauks sūnaus namo...“

- Mano senutė sėdi kaip ir aš. Namuose niekas nelaukia.

— Vadinasi, kai sugrįš, lauks veltui... — ir linksmai švil-
pudamas nueina įsitikinęs, kad mediena jo brigadai tikrai
bus užrašyta.

Jau spėjau susipažinti ir su vienu iš naujųjų vagių
viršininkų — „įstatyminiu“ vagimi, kuris, kaip ir visi tokie,
nieko nedirba. Į darbą jis vaikščioja, bet visas jo užsiėmimas

- slankioti nuo laužo prie laužo, šildytis ir pasakoti
nešvankius anekdotus. Jį išlaiko elektrikų brigada. Kai jis
po pietų ateina į miško sandėlį ir prisėda prie mūsų laužo,
aš jam smulkiai papasakoju nuotykį su tuo „verzyla“.
„Įstatymininkas“ iškart suklūsta:

- Kas jis toks?

— Pavardės nežinau. Pasisakė tik savo brigadą, kuriai tuos
kubus turiu užrašyti.

— Užteks ir brigados. Pavardę aš pats sužinosiu.

Rytojaus rytą darbe prie manęs prieina vakarykštis „verzy-la“. Jį sunku atpažinti: visas veidas - vienos mėlynės, net kraujo šašais aplipęs, o balsas - verkšlenantis, lyg nuskriausto vaiko:

- Tai ką, priėmėjau, juokų nepažįsti? Nė pasijuokti negalima?

- Vadinasi, aš kažko nesupratau. Pakartok, ką vakar sakei, pasijuoksim abudu.

Ne, pakartoti jis jau nenori. Stena:

- Na, gerai. Kas buvo - pražuvo. Tu nepyksti?

- Ne.

Kur čia ant tokio vargšo pykši! Matyt, jam pasakyta, kad negavęs mano atleidimo sulauks dar pylos. Išgirdęs, kad nepyktu, jis iškart pralinksinėja:

- Liekam draugais, aš skolingas nebūsiu. Jei ko reikės - duok žinią!

Pasisako vagiškąją pravardę ir dingsta. Vadinasi, „įstatyminiai“ vagys savo įstatymus žino gerai ir nepriekaištingai jų laikosi. Net tokiems stambiems išstatuiruotiems „verzyloms“ pažeidinėti juos nevalia. Ideali drausmė palaikoma nepaprastu žiaurumu, nusikaltusieji tai drausmei mušami be jokio gailesčio — lyg muštų ne savo bendramintį, o labiausiai nekenčiamą priešą.

Su vagimis išbuvau vos mėnesį. Mane ir dar keturis iš mūsų penkiolikos užsilikėlių iššaukia su daiktais į etapą ir išveža. Važiudamas spėliuju: pakliūsiu pas Džanašiją ar ne? Viskas baigiasi gerai, ir jau rytojaus rytą su Džanašijos brigada naujajame lageryje žygiuoju į darbą.

Šiame lageryje sėdi vieni politiniai kaliniai, didesnė jų pusė nuteisti dvidešimt penkeriems metams. Tai daugiausia rusai

ir ukrainiečiai, tarnavę Vlasovo ir Krasnovo armijose. Visi jauni, stiprūs vyrai. Tarp jų - du miškakirčių brigadų brigadininkai: Bogdanovas iš Maskvos ir Grišajevas iš Krasnojarsko srities. Abu labai stambūs bernai, tik Bogdanovas agresyvus, o Grišajevas visada ramus, besišypsantis. Apskritai Sibiro rusų charakteris daug geresnis nei kitų.

Tie, kurie nuteisti tik po dešimt metų kalėti, daugiausia yra buvę vokiečių belaisviai. Visa jų kaltė ta, kad buvo pasidavę į nelaisvę. Daugelis iš jų sulaukė karo pabaigos būdami karo belaisvių stovyklose, kurios buvo išvadautos amerikiečių, anglų ar prancūzų kariuomenės. Tuoju po išvadavimo į stovyklas atvyko sovietiniai karininkai ir pradėjo agituoti buvusius belaisvius grįžti į tėvynę, žadėjo net, kad kaimiečiams bus dalijama kolūkių žemė. Aišku, patikėjo ne visi. Tie, kurie sutiko grįžti namo, buvo suvežti į buvusių belaisvių perdavimo punktus. Ten juos pasitiko sovietų kariuomenė su orkestrais ir ovacijomis, o pavėžėję dar toliau, sugrūdė visus į gyvulinius vagonus, ir visi atsirado čia. Pakeliui jiems buvo išaiškinta, kad jie - tėvynės išdavikai. Jų nusikaltimas, t. y. pakliuvimas į vokiečių nelaisvę, buvo įvertintas straipsniu 58-1b (karinis tėvynės išdavimas) ir kiekvienam be išimčių atseikėta po dešimt metų.

Tvarka lageryje, palyginti su nesena praeitimi, neįprastai ideali. Negirdėti, kad kas nors kam nors dingtų, kad kas nors ką nors pavogtų. Dar daugiau: jei pamesi pinigų, gali po kurio laiko eiti prie kiosko ir ten specialiai tam skirtoje spintelėje su įstiklintomis durelėmis rasi savo pinigėlius. Nebent jų niekas nebūtų radęs; tada, aišku, kitas dalykas. Niekas nieko neslepia, viskas padėta matomose vietose, ir niekas

nedingsta. Sako, kad Švedijoje nėra vagių. Gali būti, ten nebuvau, bet lageryje, kur sėdi vieni politiniai kaliniai, tikrai vagių nėra. Beveik du tūkstančiai nusikaltėlių, nuteistų nuo dešimt iki dvidešimt penkerių metų lagerio, o jokių vagysčių, jokių muštynių, net keikiantis retai išgirsi. Čia ir alkanų daug mažiau. Tiksliau sakant, visi ne tokie alkani kaip mišriame lageryje. Blogiausia tai, kad lagerio valdžia savo erudicija smarkiai atsilieka nuo kalinių. Viršininkai to pripažinti negali ir stengiasi mus „auklėti“.

Kartą po vakarienės visus ėmė vėl varyti atgal į valgyklą. Sako, bus paskaita. Ją skaitys kažkoks pulkininkas iš Sucho-bezvodnojės politinio auklėjimo valdybos. Nors ir nesinori po darbo smurgsoti salėje, kol ten kalbės nesąmones aukšto laipsnio „auklėtojas“, bet negi pyksiesi su „nariadčikais“ ir visa kita viršininkija.

Valgyklos salė prisigrūda kalinių. Ant paaukštinimo, kartais atstojančio sceną, pastatyta tribūna. Užlipa pulkininkas, rengiasi pradėti skaityti paskaitą. Atsikrenkštęs sako:

- Aš jums perskaitysiu paskaitą apie gyvenimą kapitalistinėse šalyse.

Salėje pagyvėjimas, kaliniai kelia rankas, girdisi šauksmai:

- Yra klausimų!

- Klausimus galėsite užduoti po paskaitos!

Kaliniai nenusileidžia:

- Yra klausimų prieš paskaitą!

Pulkininkas, gal dar niekada tokio klausytojų aktyvumo nematęs, rodo pirštu į artimiausią keliantį ranką kalinį:

- Koks gi tavo klausimas prieš paskaitą?

Kalinys neskubėdamas lėtai klausia:

- Štai jūs, pilietei pulkininke, norite mums perskaityti paskaitą apie gyvenimą kapitalistinėse šalyse. Leiskite paklausti: jūs pats kapitalistinėse šalyse gyvenote ar bent lankėtės?

Pulkininkas šiek tiek sutrinka, bet stengiasi to neparodyti:

- Aš pats, aišku, ten negyvenau, bet juk yra TASS'as bei kitos informacijos agentūros...

Kalinys rimtu veidu garsiai dėsto:

- Na, matote, pilietei pulkininke, kaip negerai išeina: jūs ten niekada nebuvote, o rengiatės skaityti paskaitą mums, kurie beveik visi ten buvo! Gal geriau padarykime taip: mes jums dabar plačiai išdėstome viską apie gyvenimą kapitalistinėse šalyse, o jūs, grįžęs į Suchobezvodnoję, turėdamas daugybę gyvų liudytojų, galėsite perskaityti šią paskaitą politinio švietimo valdyboje savo bendradarbiams!

Salė kvatojasi, net nesikvatoja, o žvengia. Pulkininkas stovi raudonas kaip burokas ir negali žodžio ištarti. Jei ir prabiltų, per kalinių žvangimą vis tiek nieko nebūtų girdėti.

Kaliniai pamažu skirstosi, paskaita sužlugo. Prižiūrėtojai kurį laiką dar laksto po barakus ieškodami to, kuris pulkininkui klausimus uždavinėjo. Jie jo nematė, o kaliniai sako, kad jis buvęs prie pat tribūnos, todėl visi matę tik jo nugarą. Taip ir nerado. Po tokio „antisovietinio“ spektaklio net į izoliatorių nėra ko kelioms paroms pasodinti.

Lagerio tarnautojai, įvairūs viršininkai karininkų enkavedistų uniformomis, dažnai būna vietiniai aplinkinių kaimų bernai, pasinaudoję proga, įsikūrus greta lageriui, pabėgti iš kolūkio.

Kartą teko girdėti tokį pokalbį. Prie KVČ (kulturno vospitatelnaja častj) durų stovi šios įstaigos viršininkas kapitonas jį

apspitusių kalinių būryje. Kalinys, nutaisęs pagarbią veido išraišką, teiraujasi, matyt, labai gerai nusiteikusio kapitono:

- O jūs, pilietiš viršininke, ar buvote kada nors į Gorkį nuvažiavęs?

Gorkio miestas nuo mūsų lagerio tik už šimto kilometrų, bet viršininkas pasipūtęs didžiudamasis atsako:

- Buvau, o kaipgi! Ir net ne vieną kartą! Aš ten turiu giminių!

Kalinys stebisi:

- Kaip daug jūs, pilietiš viršininke, visko esate matęs! Gal ir tramvajumi teko pasivažinėti?

- Kai būnu Gorkyje, niekada nepraleidžiu tokios progos!

Stovintys už kapitono nugaros vos laikosi nepradėję kvatotis, o tie, kuriuos kapitonas mato, su didžiausia nuostaba kraipo galvas.

Tokie kapitonai „eruditai“ diegia kaliniams kultūrą, auklėja juos. Bent pagal pareigas turėtų tai daryti, tačiau susirinkti auditoriją tokiems „auklėtojams“ beveik neįmanomas dalykas. Atlyginimus jie gauna labai didelius, nes lageris yra pelningas, ir dar turi pajamų iš šalies, todėl nebelieka nieko kito, kaip linksminis. Ne darbo laiku geria, darbo laiku serga.

Tokių viršininkų čia nemažai - ir sargybos viršininkas („načialnik karaula“), ir režimo viršininkas, ir „kūmas“ - saugumo atstovas, ir t. t. O kur dar visa krūva viršilų ir seržantų - prižiūrėtojų ir budinčiųjų prie vartų? Būtiniosios tarnybos kareiviai tik sėdi sargybos bokšteluose ir vedžioja kalinius į darbą. Lageris ne tik juos visus išlaiko, bet leidžia valdžiai net ir kainas kiekvienais metais įvairioms prekėms mažinti. Kai dešimtys milijonų žmonių dirba dykai, galima likusiems kol

kas laisviems piliečiams gyvenimą palengvinti. Vis dėlto keistais būdais keliamas pragyvenimo lygis sovietiniame rojuje!

Po „tautų vado“ mirties politiniai kaliniai pradėjo gauti daugiau siuntinių. Ypač praturtėjo lietuviai, bet manęs, deja, nėra kam praturtinti: pirmos eilės giminių Lietuvoje nebėliko, o jei ir yra kas nors likęs, tai labai giliai...

Aš ir laišką gavęs nepaprastai džiaugiuosi. Iš Lietuvos laiškų negaunu, rašo tik mama iš lagerio (ji yra lageryje prie Abezės - Komijos ASSR), teta Liolė iš Altajaus (išstremta kartu su Alvyduku) ir Genutė - taip pat iš Altajaus, kur ji nutremta kartu su motina. Už ką ištrėmė Genutę? Kuo galėjo atkreipti saugumo ar stribų dėmesį dvi vienišos moteriškės, iš kurių viena trėmimo metu studijavo ir gyveno Kaune, o antroji jau niekur nedirbo ir gyveno savo namelyje Alytuje? Negi jas ištrėmė vien dėl to, kad kelis kartus man suteikė nakvynę? Bet juk ir man jie nesugebėjo inkriminuoti jokio nusikaltimo. Sakykime, aš sėdžiu už tai, kad esu savo tėvo sūnus. O jos? Kad yra mano tėvo sūnaus pažįstamos? Nesąmonė! Bet ar galima tikėtis logikos iš enkavedistų?

Nežinau, kiek turėjo įtakos Genutės ir jos motinos ištrėmimui viena aplinkybė. Kaip minėjau, pas jas buvo apgyvendintas kažkoks karininkas. Kai pirmą kartą apsistojau porai dienų pas Genutės mamą, tam karininkui buvau pristatytas kaip giminaitis. Vėliau, būdamas suimtas, rodos, buvau pastebėjęs jį Alytaus saugume. Jeigu ir jis mane matė, Genutė su savo mama saugumo akyse galėjo tapti Ažuolio giminėmis ir, dabar jau savaime suprantama, turėjo būti išstremtos...

Taigi man laiškas - šventė. Visi tie, su kuriais susirašinėju, gyvena panašiomis sąlygomis kaip ir aš pats, ir norėti, kad

man dažnai ateitų laiškai, lyg ir nerealų. Pagaliau ir aš pats daug laiškų parašyti negaliu - kol kas tik po du laiškus per metus. Visa laimė, kad mums retsykiais pasitaiko galimybė išsiųsti laišką aplenkiant cenzūrą - įduodame laiškus laisviesiems, vykstantiems į Suchobezvodnoję. Ten jie laiškus sumeta į pravažiuojančio traukinio pašto vagoną.

Visai atprasti nuo vagių mums kol kas nelemta. Valdžia, nesugebėdama susitvarkyti su užkietėjusiais vagimis, randa saliamonišką sprendimą: pačius aršiausius atveža į politinių kalinių lagerį, kad mes tuos nepataisomuosius perauklėtume.

Vieną dieną lagerio viršininkai liepia ištuštinti pusę barako ir apgyvendina jame apie penkiasdešimt ką tik atvežtų kriminalinių nusikaltėlių. Ne bet kokių, o rinktinių, tokių, su kuriais net lagerio valdžia nesusitvarko.

Rytojaus dieną į mūsų lagerio kioską atveža machorkos, ir iš karto susidaro nemaža eilė. Stovi visi, nekantrauja. Stovi eilėje ir Bogdanovas. Kai pagaliau jis prieina prie kiosko langelio, apsižiūri, kad eilėje bestovint dingo iš kišenės pinigai. Tokių dalykų po išsiskyrimo su kriminaliniais dar nebuvo. Bogdanovas įpykęs klausia, gal kas nors pajuokavo, bet negavęs atsakymo nusispjauna ir grįžta į savo baraką. Barake jis papasakoja saviškiams nuotykį prie kiosko. Niekam nekylo abejonių, kieno tai darbas. Bet kaip penkiasdešimties vagių būryje surasti tą, kuris ištraukė pinigus? Nutarta, jei nepripažins vagišius, duoti į kailį visiems iš eilės.

Visa Bogdanovo brigada žygiuoja pas vagis. Kiti kaliniai, sužinoję, kur ir ko eina bogdanoviečiai, prisideda prie jų, ir vagių baraką pasiekia jau apie šimtą žmonių. Laiku susigriebę vagys užsibarikaduoja duris, langus, užstumia juos gultais ir

mėgina gintis. Bogdanoviečiai, pamatę, kad taip paprastai įsiveržti bus nelengva, užsikaria ant barako stogo, praardo jį ir atsiduria ant vagių kameros lubų. Įvairiose vietose atplėšia lentas, išardo kaminą ir jo plytomis pradeda bombarduoti vagis iš viršaus.

Vagių barakas prie pat vartų sargybos („vachtos“), todėl visas šis spektaklis vyksta sargybos panosėje. Iš pradžių sargybos viršininkas, nesupratęs, kas čia darosi, pakelia triukšmą:

- Ką čia, vašu matj, darote?

Susirinkusieji juokiasi:

- Auklėjame savo auklėtinius! Jūsų nurodymu, pilieti viršininke!

Kai arčiau stovintieji išaiškina viršininkui, kas ir dėl ko čia darosi, tas numoja ranka ir abejingai sako:

- Auklėkite, auklėkite, tik barakas turi būti suremontuotas!

Vagys bombardavimo plytomis neatlaiko, narsūs jų riksmi nutyla, pasigirsta daug taikesni:

- Ko gi jums, fašistai, iš mūsų reikia?

- Duokite mums tą vagiųjų, kuris prie kiosko ištraukė pinigus!

Šis reikalavimas vagims neįvykdomas. Jie negali išduoti savo draugo - tokią išdavystę jiems draudžia nerašyti jų įstatymai. Tačiau nėra padėties be išeities: patys nubausti nevykėlį bendramintį jie gali. To jų įstatymai nedraudžia: reikia mokėti vogti taip, kad pats nepakliūtum ir savo draugams nepakenktum!

- Mes patys surasime ir nubausime, galite nusiraminti.

208 Viskas bus padaryta!

Bogdanovas vagių pažadais patikėti nenori, todėl reikalauja:

- Ieškokite ir bauskite, o mes pasėdėsime ir pažiūrėsime...

Ir pinigus turite grąžinti!

Vagys bemat suranda nusikaltusį ir pradeda egzekuciją. Paguldo vagių nevykėlį aukštiekninką ant grindų su ištiestomis į šonus rankomis ir kojomis, keturi vyrai nutveria po ranką ir koją, pamėtėja auką į viršų ir visa jėga trenkia į grindis. Nuo tokio smūgio lūžta vagišiaus nugarkaulis, sutrūkinėja vidaus organai, per ausis, nosį ir burną pasirodo kraujas.

Bogdanovas keikiasi - tokios pabaigos jis nesitikėjo. Daugeliui iš mūsų, nors gyvenime visko teko matyti, darosi bloga. Keisti vagių įstatymai: išduoti draugą, kad jam apmaltų marmūzę - nevalia, o patiems padaryti iš jo lavoną ar amžiną invalidą - galima!

Bet panašūs įvykiai turi teigiamą poveikį. Tokios „liaudies“, kuri gyvena tame barake, jokia kitokia „auklėjamoji priemonė“ paveikti negali. Tik susidūrę su mirties ar amžino invalidumo perspektyva kai kurie iš jų pradeda mąstyti. Lageris jų nebaido, jie patys lagerį laiko „gimtaisiais namais“; įtikinėjimai žodžiu jiems absoliučiai jokios įtakos nedaro, o mirties bausmė jiems negresia.

Šio įvykio rezultatai matyti iš karto. Priartėjus vagiui užtenka tik pradėti tikrinti savo kišenes, ar kas neprapuolė, ir vagis šoka kaip įgeltas teisintis:

- Aš prie tavęs net priėjęs nebuvau! Jei nori, iškratyk mane - aš nieko nepaėmiau, - čia pat išverčia kišenes ir rodo, kas jose yra.

Dabar ne mes bijome būti apvogti, o vagys, kad nebūtų apkaltinti vogimu. Vidinė įtampa, kuri tiek metų buvo apniekusi mus, dabar apninka juos. Tam jie nepasirengę ir pradeda ieškoti būdų, kaip išsinešdinti iš mūsų lagerio. Tačiau būdų pabėgti iš čia labai mažai: reikia padaryti dar vieną nusikaltimą, bet kam? Administracijai ar sargybai? Tai gresia mirties bausme. Mums - politiniams kaliniams? Tokio nusikaltimo padarinius jiems ką tik pademonstravo Bogdanovas. Nusikalsti savo draugams vagims? Tada liksi apšauktas „kale“ („suka“) ir tavęs jau negins net vagių įstatymai. Priešingai - „kalės“ gyvenimas lageryje daug blogesnis negu „frajerio“ (ne politinio ir ne vagies) ar „fašisto“.

Belieka pakelti ranką prieš patį save, tačiau norint dingti iš lagerio reikia kelti ranką prieš save taip, kad būtum išvežtas į ligoninę, o tam ryžtis ne kiekvienas gali, nors ir kokį narsų visą gyvenimą būtų vaizdavęs.

Vis dėlto vienas atsiranda. Sekmadienį sužinome, kad bene aršiausias „įstatymininkas“ persirėžė pilvą peiliu. Per pjūvį matosi žarnos. Aišku, žarnos nepažeistos. Dabar, sako, jis guli barake ant gultų pliku kruvinu pilvu, iš pilvo kyšo gabalas žarnos. Guli ir vagių dainas dainuoja. Ateina lagerio viršininkai, keikdamiesi dėl sugadinto sekmadienio. Mūsų gydytojas „lepyla“ jį aptvarsto, ir netrukus „įstatymininkas“ išvažiuoja į Unžlago ligoninę.

Jis iš mūsų lagerio išsprūdo, bet daugiau tokių, kurie ryžtųsi panašiam žingsniui, neatsiranda. Mažesnes traumas gydytų vietinis gydytojas ir net ne vietinėje ligoninėje, o karceryje izoliatoriuje, nes tyčinis savęs žalojimas laikomas darbo vengimu.

Visi likusieji vagys pasmerkti išeiti mūsų „auklėjimo kursą“ iki galo, o tai reiškia pusę metų nieko nevogti. Ir ne tik nieko nevogti, bet ir išvengti bet kokio panašaus įtarimo. Vagims, kurių rankos net prieš jų pačių valią ieško, ką nugvelbti, toks neveiklumas - beveik nepakeliama kančia, ir jie pradeda vogti... vienas iš kito. Kada tik eini pro vagių baraką, ten amžinas triukšmas, plūdimasis, muštynės. Auklėjasi! O juk į mūsų lagerį atkelti ne šiaip sau paprasti vagiškiai, bet rinktiniai - elitas!

Taigi pas mus vėl kaip Švedijoje - negirdėti, kad kas nors kam nors dingtų!

Netrukus mūsų lagerio valdžia paskolina gretimam kriminalinių nusikaltėlių lageriui Bogdanovo brigadą, kad ši padėtų jiems įvykdyti ketvirčio planą. Po poros savaičių grįžta vienas iš brigados „povalščikų“ (pjaunančių medžius nuo kelmo). Jis gulėjo ligoninėje, į kurią pateko tuoj po to, kai Bogdanovo brigada nuvažiavo pas kriminalinius. Grįžęs pasakoją, kas jiems ten nutiko.

Visą ką tik atvažiavusią brigadą apgyvendino atskirame barake. Vyrų pasiskirstė vietas ant gultų ir užsiėmė kiekvienas savo reikalais - kas nuėjo nusiprausti, kas sugalvojo išsivirti valgyti, nes buvo gavę sausą daavinį, kas atsigulė padrybsoti. Barake tarp gultų pradėjo landžioti nepažįstami žmonės. Iš pradžių visi manė, kad vietiniai kaliniai ieško, gal ras pažįstamą - taip visada būna atvykus naujai kalinių partijai. Tačiau greitai vienas bogdanovietis pasigedo savo maišelio su daiktais, o vienas „svečias“ sugalvojo tiesiog be jokių ceremonijų atimti iš „povalščiko“ draugo maišelį.

Deja, šio lagerio vagys nepažinojo Bogdanovo brigados. Per kelias sekundes visi „svečiai“ buvo išmesti su apdaužytomis

marmūzėmis į koridorių, o iš ten išgrūsti laukan. „Povalščikas“ buvo vienais apatiniais ir tik po šio trumpo mūšio grįžęs į baraką apsižiūrėjo, kad jo marškiniai ant pilvo kruvini. Pakėlęs marškinius pamatė peiliu pradurtą skylę pilve. Kaip vėliau paaiškėjo, vidaus organai nebuvo pažeisti.

Čia bogdanoviečiai pasiuto. Iššokę laukan atsitempė vieną dar nespėjusį pasišalinti nuo barako vagį, ir tas, nė neparagavęs enkavėdistinių tardymo metodų, viską smulkiai išklojo: kokios brigados „veikėjai“ čia lankėsi, kuriame barake jie gyvena ir kiek jų ten yra.

Bogdanoviečiai veikė greitai - apsiginklavo kas kuo sugebėjo ir tuoj pat apsupo buvusių „svečių“ būstinę. Vagys to nesitikėjo. Jie jau buvo pradėję svajoti, ką darys ir kaip atkeršys už tokį nemandagų išprašymą laukan iš bogdanoviečių barako, o čia buvo užpulti savo urve. Argi galima tikėtis, kad saujelė (apie 50-60 žmonių) „fašistėlių“ užpultų garbingus vagis („čestnych vorov“) jų pačių lageryje, kuria- me jų yra apie du tūkstančius?

Keli bogdanoviečiai liko lauke prie langų, kad vagys negalėtų pasprukti, o kiti įsiveržė į baraką ir pradėjo „šventinti“ visus iš eilės ir iš visų jėgų. Kurie mėgino gelbėtis slėpdamiesi po gultais, buvo badomi nusmailintais šluotų kotais. Per kelias minutes neliko net sugebančių rėkti. Kai atbėgo prižiūrėtojai, mūšis jau buvo baigtas. Bogdanovas nusivedė prižiūrėtojus į baraką ir parodė jiems savo „povalščiką“ su pradurtu pilvu, prie kurio jau triūsė lagerio gydytojas. Prižiūrėtojams viskas pasidarė aišku, ir jie išėjo, o vagių barake liko apie penkiolika lavonų. „Povalščikas“ buvo nuvežtas į ligoninę, jam susiuvo pilvą ir jis, truputį apgydytas, grįžo į

mūsų lagerį. Bogdanovas su brigada ten dirbo dar pusantro mėnesio.

Tokia čia, lageryje, kova dėl būvio. Jei apsileisi ar pasirodysi esąs silpnas, tavo dienos suskaitytos - liksi ne tik nuogas, bet ir nevalgęs, o lageryje tai yra baisiausia. Neturėsi net menkos normelės duonos, nes ją pavogs. Atimti kalinio duonos davinį draudžia vagių įstatymai, bet pavogti galima! Tarp kita ko, čia, vagių aplinkoje, sunku išvesti ribą tarp atėmimo ir pavogimo. Jei pasidėjai ant stalo duonos riekę ir atitraukei nuo jos ranką, ją vagis gali pasiimti tavo akivaizdoje - žinoma, jeigu jis stipresnis. Kaip tu įrodysi, kad ji buvo tavo? Mėgindamas reikšti pretenzijas į vagies rankose esančią savo duoną tampi „agresoriumi“, nes pretenduoji į tai, ką rankose laiko kitas. Mėginimas atimti savo duoną laikomas kėsಿನimusi atimti vagies, t. y. svetimą, duoną, o to daryti neleidžia net vagių įstatymai.

Taigi išeitis viena - laikytis, jei sugebi, taip, kad vagims net neateitų į galvą mintis gvieštis tavo turto. Tačiau tai pasiekti galima tik Bogdanovo metodu ir niekaip kitaip. Todėl ir kyla tokie žiaurūs mūšiai kiekvieną kartą, kai tik susiduri su dar nepažįstamais vagimis.

Nors ir gerai pažįstame Bogdanovą, vis tiek baiminamės, ar nemėgins vagys keršyti. Juk bogdanoviečių vos šešios dešimtys, o vagių ten beveik du tūkstančiai, tačiau brigados vieningumas ir kariškas operatyvumas padarė vagims tokį įspūdį, jog per visą ten buvimo laiką neatsirado nė vieno kriminalinio, kuris būtų išdrįsęs bent žodžiu juos užkabinti. Tik kai jau brigada važiuo atgal ir buvo išvesta pro vartus iš lagerio teritorijos, anapus vartų likę vagys šaukė:

- Fašistai, fašistai!

Bodanovas garsiai juokiasi:

- Ką jūs be mūsų, fašistų darytumėte? Prasivogtumėte iki nuogumo!

Vieniems politiniams kaliniams lageryje dar galima verstis. Mes labai susigyvenę, atrodo, kad čia visi giminės. Susiskirstę tik pagal tautybes, bet tarp šių grupių nėra jokio priešiško. Visi mes politiniai, visi vienodai „mylime“ sovietinį rojų.

Jau kuris laikas visi vaikščioja nusiminę, nes lageris baigia kirsti aplinkinius miškus, ir greitai miško kirtėjų čia nebeliks, o mes būsimė išskirstyti po kitus lagerius.

Ne per seniausiai sutikome Naujuosius 1954 metus. Šioje „sanatorijoje“ leidžiu jau septintus metus, o kaip lėtai tas laikas slenka! Man dvidešimt šešeri metai, jaunystė greituoju traukiniu dunda pro šalį, ir jokios vilties, kad ji sustotų, palauktų... Kažkokie trys Maskolijos tūzai (o gal ir valetai), kurių aš niekada nesu matęs, o jie manęs taip pat, be niekur nieko nusprendė, kad aš galiu apsieiti ir be jaunystės, todėl vienu plunksnos brūkštelėjimu man ją iš gyvenimo išbraukė, net nieko mainais nepasiūlydami...

Grižęs turėsiu beveik trisdešimt metų, nors ar išvis kada grįšiu? Gaunantieji laiškus iš Lietuvos pasakoja, kad grįžęs kalinys turi prisiregistruoti per tris dienas, o nesugebėjęs to padaryti privalo išsidanginti rytų kryptimi per dvidešimt keturias valandas. Registruoja bute tik tada, jei visiems buto gyventojams tenka po 14 m² ploto ir dar tiek pat lieka naujai priregistruojamam asmeniui. O kur šiais laikais tokius turuolius rasti ir dar kad jie sutiktų tave priregistruoti?! Alytuje

rodytis negaliu. Tėvo tėviškėje Biržų apskrityje irgi nieko neliko, nes tėvo brolis Juozas su visa šeima ištremtas į Sibirą, net nežinau kur. Lietuvoje sau vietos nematau. Likti Rusijoje? Aišku, tai būtų paprasčiausia: vyrų po karo - ypač jaunų - čia ir su žvake neįmanoma rasti, o moterų - per akis! Gali rinktis, kokia tik patiks, ir iškart tau ir butas, ir moteriškė, ir poros metų atostogos po lagerio... Bet argi čia išeitis? Dieve, Dieve...

Tuo tarpu mes darbą šiame lageryje baigiame, ir mus pradeda sklaidyti ką kur. Džanašija su krovėjų brigada kurį laiką dar liks čia, kol iš sandėlių bus išvežta visa mediena. Šiam darbui atlikti reikės nemažai laiko, todėl šį kartą man su juo teks išsiskirti. Beveik trejus metus mes dirbome kartu, susidraugavome. Turėdamas gerus ryšius su lagerio valdžia jis jau žino, į kokį lagerį aš išvažiuoju.

Tame lageryje, sako, yra geras Džanašijos pažįstamas, miškakirčių brigados brigadininkas Šangelija. Kai tik nuvažiuosiu, turiu jį susirasti ir perduoti jam Džanašijos laiškutį, parašytą gruzinų kalba. Džanašija mane patikina, kad Šangelija man kiek įmanydamas padės. Padėkoju, atsisveikiname. Kur jis pats bus išsiųstas po to, kai ištuštins visus lagerio medienos sandėlius, Džanašija nežino, nes neaišku, kiek tam darbui reikės laiko.

Nors ir liūdna skirtis, bet ne taip baisu kaip anksčiau: dabar tarp politinių kalinių jau neprapulsi, „nelaimingų atsitikimų“ gali įvykti tik susikirtus su valdžia. Be to, ir lietuvių kiekviename politinių kalinių lageryje yra apščiai.

Pro naujojo lagerio vartus įžengiame nedarbo dieną, todėl vietiniai kaliniai, sužinoję, kad atvyko naujas etapas, jau spėjo

susirinkti prie vartų, vildamiesi tarp atvykstančiųjų sutikti pažįstamų. Išgirstu lietuviškai šaukiant:

- Gal tarp jūsų yra lietuvių? Jeigu yra - atsiliepkite!

Prieinu prie šaukiančiojo ir prisistatau. Sveikinamės. Jis tuoj pat vedasi mane į baraką, kur įsikūrę apie dešimt lietuvių. Lageryje jų yra ir daugiau. Kol mes pažindinamės, praeina nemažai laiko. Reikia eiti į kontorą sužinoti, į kurią brigadą esu paskirtas. Mane naujieji draugai palydi, todėl ir naujoje vietoje nieko nepažinodamas greitai išsiaiškinu, kad dirbsiu miško sandėlio brigadoje. Vadinasi, teks raičioti rąstus į rietuves. Darbas ne iš maloniųjų. Brigadininkas - azerbaidžanietis, jo brigada gyvena tame pačiame barake kaip ir mano naujieji draugai, todėl jie man parūpina vietą, kad būtume visi kartu.

Vakare mane susiranda kažkoks senukas:

- Tu esi tas lietuvis, kuris šiandien atvyko?

- Aš.

- Tavęs ieško Šangelija. Eime kartu.

Na, šito tai jau nesitikėjau! Kokiu būdu jie su Džanašija tokiomis aplinkybėmis taip operatyviai susižino? Gal mūsų etape dar vienas kalinys turėjo laišką Šangelijai? Einu, pasižiūrėsiu, ką jis man paporins.

Šangelija gerokai jaunesnis už Džanašiją, tipiškos gruzino išvaizdos.

- Tu dirbai pas Džanašiją?

- Taip.

- Laišką turi?

Paduodu jam Džanašijos laišką. Jis perskaito, pavarto, pažiūri prieš šviesą.

- Ar jau esi kur nors paskirtas?
- Į sandėlio brigadą.
- Tai ko laukei? Kodėl iš karto neatėjai pas mane su šiuo

laišku?

- Maniau, kad tai nėra labai skubus reikalas.

Šangelija šnypščia, matyt, pyksta. Pagaliau kiek nusiraminęs sako:

- Gera, tiek to. Eik į baraką, aš ką nors sugalvosiu.

Rytojaus rytą su sandėlio brigada žygiuoja į darbą. Atėjus į sandėlį brigadininkas skirsto savo brigadą, kur kas turės dirbti. Kai jau visi išskirstyti ir lieku tik aš, brigadininkas man sako:

- Sėskis prie laužo ir sėdėk!

- Kaip tai? - nesusigaudau.

- Labai paprastai: Šangelija sakė, kad jeigu jis pamatys, jog aš tave verčiu dirbti, nusuks man sprandą. Manęs namie laukia žmona, vaikai... aš dar gyventi noriu, - nusijuokia, mosteli man ranka laužo link ir nueina savais reikalais į kitą sandėlio galą.

Apie pietus pamatau po sandėlį besisukinėjantį Šangeliją. Prieinu prie jo ir klausiu:

- Negi tu iš tikrųjų prigąsdinai brigadininką, kad jis man darbo neduotų?

Šangelija juokiasi:

- Aš tavo brigadininkui pasakiau tą patį, ką man laiške parašė Džanašija!

- Tai negi man niekada ir nereikės dirbti? - klausiu vėl nieko nesuprasdamas.

- Kai atsiras laisva priėmėjo vieta, galėsi vėl eiti dirbti priėmėju, o dabar sėsk prie laužo ir ilsėkis!

Kartą sugalvojau prasimankštinti ir pradėjau raičioti rąstus. Prie manęs tuoj pat pribėgo brigadininkas ir beveik piktai suriko:

- Tu nori mane supykdyti su Šangelija? Liaukis juokus krėtęs!

Taip aš simuliavau visą savaitę. Brigadoje yra trys „svalščikai“ - vežimų krovėjai. Vienas iš jų susirgo ir neišėjo į darbą. Dviese vežimų iškrauti nespėja. Pasisiūliau brigadininkui padėti krovėjams, pamokiau: jei priekaištaus Šangelija, tegul sako, kad aš dirbu savanoriškai. Brigadininkas paburbėjo, bet kadangi vežėjai triukšmavo, jog labai lėtai iškraunami vežimai, pagaliau leido man padėti krovėjams.

Per pietus prisistatė Šangelija:

- Sunku nusėdėti vietoje? Lageryje dar mažai dirbai? Rankos niežti? Jei esi kvailas - dirbk, bet žinok, kad niekas neverčia tavęs dirbti: nusibos - eik ir sėsk prie laužo!

O rytojaus dieną atsitiko nenumatytas dalykas: iškraunant vežimą vienas rąstas paslydo ir stipriai prispaudė kairės rankos smilių su visa pirštine. Kai su kitų pagalba savo pirštą išvadavau ir ištraukiau iš pirštinės, pamačiau, kad jis visas sutraiškytas. Susiradau felčerį, jis sutvarstė pirštą ir liepė sėdėti. Grįžęs vakare į zoną gavau trims dienoms atleidimą nuo darbo. Taigi ilgai dirbti man neteko.

Pirmą parą taip gėlė sužalotą pirštą, kad net nemiegojau. Su tokia trauma galėčiau prasytrairuoti zonoje porą trejetą savaičių, tačiau jau antrą dieną sulaukiau svečio.

Mane susieškojo vyras, kurį, kaip matyti iš eisenos, smarkiai kankina radikulitas. Susipažįstame. Tai buvęs Balbieriškio girininkas, dabar krovėjų brigados meistras Antanas Gelum-

bauskas. Jis kalbina mane eiti dirbti į jo brigadą, nes ką tik išsidarbino jo apskaitininkas, o kito jis neturi. Aš, kaip priėmėjas, tam darbui visiškai tinku, nes darbas beveik tas pats: priėmėjas medieną į sandėlį priima, o apskaitininkas ją išleidžia. Aišku, aš sutinku - ir darbas geras, ir viršininkas bus lietuvis. Antanas išeina pas lagerio valdžią tvarkyti mano pervedimo į jo brigadą reikalų. Tas pervedimas nėra toks paprastas dalykas.

Krovėjų brigada neturi ginkluotos sargybos. Prie jos būna tik du trys prižiūrėtojai, kurie porą kartų per parą suskaičiuoja visus, ar kas nepabėgo. Krovėjais taip pasitikima dėl to, kad į šią brigadą priimami tik tie kaliniai, kuriems liko sėdėti ne daugiau kaip trejus metus iš buvusių dešimties. Valdžia mano (gal visai pagrįstai), kad tas, kuris atsėdėjo septynerius metus, per likusius trejus jau nemėgins bėgti, nes tokiam mėginimui nepasisėkus dažniausiai tenka sėdėti vėl visą dešimtį iš pradžių.

Taigi pagal įstatymą turi būti likę ne daugiau kaip treji metai sėdėti, tačiau man dar liko apie trejus su puse, ir viskas priklauso nuo Antano sugebėjimų, valdžios nuotaikų ir visokių atsitiktinumų.

Krovėjų brigada beveik visą laiką gyvena laikinuose barakuose miško sandėliuose. Krovininių vagonų sąstatai atsiunčiami į sandėlį bet kuriuo paros metu ir turi būti pakrauti per dvi valandas. To padaryti nebūtį įmanoma, jei krovėjai negyventų pačiame sandėlyje.

Antanas užtrunka gana ilgai, aš jau pradėdau abejoti, ar jam pasiseks, bet jis grįžta linksmas, liepia rinktis daiktus — tuojau pat kraustomės pas krovėjus į sandėlio baraką. Lage-

rio sargyba jau žino, kad esu priskirtas prie krovėjų brigados, ir pro vartus išleidžia be didelių ceremonijų. Abu žingsniuojame miško takeliu į sandėlį. Net nejauku: niekas mūsų nelydi su automatu! Einame dviese mišku be jokios sargybos! Neįtikėtina!

Visa krovėjų brigada gyvena viename dideliame barake miško medienos sandėlio teritorijoje. Brigadoje yra 60-70 krovėjų, jie suskirstyti grandimis po 6-7 žmones grandyje. Be mūsų su Antanu, yra dar trys lietuviai.

Antanas mane įkurdina savo mažytėje kontorėlėje barako gale. Mano darbas - suskaičiuoti, kiek medienos pakraunama į vagonus, užpildyti specialius blankus ir išrašyti važtaraščius. Mūsų kontorėlėje yra telefonas, juo galima paskambinti į lagerį ir į artimiausią geležinkelio stotelę, iš kurios atsiunčiami vagonai medienai pakrauti. Kartais tų vagonų atsiunčia po kelis sąstatus per parą, o kartais ir visai jų nebūna. Tada mes poilsiaujame.

Šiandien vagonų nebuvo, todėl Antanas visą dieną ieškojo apskaitininko.

Rytojaus dieną iš pat ryto lagerio režimo viršininkas atveda naują krovėją. Tai apie keturiasdešimt penkerių metų baltarusis iš anksčiau Lenkijai priklausiusios, vėliau „prisijungusios“ vadinamosios Vakarų Baltarusijos. Jis yra „šeštadienininkų“ („subotnikų“) tikėjimo, ir šeštadieniais dirbti jam negalima. Ko tik jam lageryje nedarė - mušė, karceryje laikė, badu marino, bet jis šeštadienį nė krust! Pagaliau lagerio valdžia nutarė lyg ir nusileisti ir atvedė jį į krovėjų brigadą. Jeigu čia jis šeštadienį ir nedirbs, tai bent nerodys blogo pavyzdžio visam lageriui. Režimo viršininkas dar mėgina išsiaiškinti:

- Na, sakyk tokį dalyką: juk tu lenkų valdymo laikais turėjai savo ūkį, gyvulių. Tie tavo gyvuliai šeštadieniais būdavo neėdę, ar tu juos pašerdavai?

- Visada pašerdavau.

- Tada šeštadieniais tu puikiai gali dirbti lagerio arklidėse šeriku! - viršininkas mėgina priremti prie sienos pamaldųjį baltarusį.

- Ė, ne, viršininke! - juokiasi šis. - Ten gyvuliai buvo mano, ir aš privalėjau jais pasirūpinti, o čia arkliai tavo, tiksliau sakant, valdiški.

- Koks skirtumas? Juk vis tiek darbas, - niekaip nesupranta viršininkas.

- Rūpinimasis savais nėra darbas! Už tai niekas pinigų nemoka. Motinai vaikų auginimas nėra darbas, o auklei - darbas!

Viršininkas pritrūksta argumentų baltarusio išvedžiojimams atremti ir beviltiškai numoja ranka:

- Argi įmanoma susikalbėti, jei popas dėsto savo, o velnias - savo?

- Visai teisingai sakote, pilieti viršininke, tik popas - tai aš!

Viršininkas nuspjauna, palieka mums naują krovėją ir išeina. Šis mums pradeda teisintis, kad šeštadieniais jam neleidžia dirbti tikėjimas, ir prašo nepykti, kad jis nedirbs. Antanas randa visai neblogą išeitį:

- Šeštadieniais galėsi nedirbti. Sėdėk ir meliskis. Tačiau tada, kai nebus vagonų ir visi ilsėsis, tu turėsi išplauti ir sutvarkyti baraką.

„Šeštadienininkas“ su džiaugsmu sutinka, ir visi lieka patenkinti. Kad ir kaip būtų, bet krovėjų brigadoje daug kalinių

norėtų dirbti. Tiesa, darbas čia pats sunkiausias, bet porą valandų sunkiai padirbėjęs gali ir pailsėti, bent kol bus atsiųstas naujas vagonų sąstatas, o daugiau negu du sąstatus per vieną parą retai kada turime krauti. Čia sava virtuvė ir savas virėjas, jis gauna visus produktus, kurie mums priklauso, ir jie niekur „nenubyra“. Nėra nežmoniškai varginančių kelionių į darbą ir atgal. Pagaliau čia ir nuotaika visai kita, nes visiems likę sėdėti mažiau kaip trejus metus, o tai jau kvepia laisve, kuri dar visai neseniai buvo arba visai nepasiekiamą, arba „už jūrų marių“.

Staiga laisve pakvimpa dar labiau! Įvedama ūkiskaita ir užskaitos („chozrasčiot“ ir „začioty“). Koks tos ūkiskaitos*mechanizmas, aš nežinau, bet mes pradedame gauti atlyginimo iki 300 rublių per mėnesį. Tiesa, vienu kartu į rankas mums tiek pinigų neduoda. Algų mokėjimo metu mes gauname po šimtinę, vėliau per mėnesį galime pagal pareiškimą gauti dar po šimtinę, o visus likusius gausime tik išeidami į laisvę.

Tai jau labai daug, bet svarbiausia — užskaitos! Jei visi planai vykdomi ir dar truputį viršijami, viena darbo diena prilyginama trims. Tai reiškia, kad vieną dieną atidirbi, o išsilaisvinimo data priartėja dar dviem dienomis. Dabar mūsiškiai jokių šventinių dienų nelaukia, nes už jas nebūna užskaitų.

Jei neatsitiks nieko netikėto, man lagerio vartai turėtų atsiverti kitų metų vasarą. Tai jau visai ne „už jūrų marių“!

Visa krovėjų brigada pradeda pamažu keistis, nes beveik kiekvieną mėnesį po du tris kalinius išvažiuoja namo. Gandas apie tai pasklinda po aplinkinius kaimus, ir dabar kiekvieną dieną, kai tik mums neatsiunčia vagonų, prie mūsų barako veikia turgus. Tikrų tikriausias turgus!

Mes dabar turime šiek tiek pinigų, o aplinkinių kaimų gyventojai (tiksliau - gyventojos) turi truputį maisto produktų. Ginkluotos sargybos prie mūsų nėra, todėl prekybai niekas nekliudo. Aišku, tie turgūs atsirado ne dėl to, kad kaimai neturėtų kur dėti maisto produktų. Prie mūsų barako į turgų susirenka tik moterys ir tik jaunos merginos.

Iš jų pasakojimų pasidaro aišku, kad jų kaimuose vyrų beveik nėra: visi buvo išėję į karą ir nė vienas negrįžo; į kolūkį grįžti nenori niekas, nebent koks senis ar visiškai invalidas. Kolūkyje likusios vienos moterys. Ir štai jos suuodžia, kad miško sandėlyje gyvena dar nesenų ar net visai jaunų vyrų brigada; tie vyrai po metų kitų išeis į laisvę, o laisvėje daugumos iš jų niekas nelaukia!

Jos dar visai neseniai buvo susitaikiusios su mintimi, kad joms gyvenime lemta likti amžinomis vienuolėmis per prievartą, nes ir vaikinai, pašaukti į armiją atlikti būtinios tarnybos, kolūkin negrįžta, o moterų ir merginų jame yra net keli šimtai.

Žinoma, visoms rasti laimę neįmanoma, todėl čia renkasi jauniausioj ir išvaizdžiausios. Viena atsineša maišelį bulvių, kita - „lėpioškų“, nežinia iš ko keptų, dar kita - neaiškaus gyvio mėsos, pagaliau machorkos, bet visos parduoda viena už kitą pigiau. Stengdamosi užmegzti pažintį jos žada kitą kartą atnešti viską, kas tik įmanoma, pagal kliento pageidavimą.

Kai išryškėja galutinis šių turgų ir pažinčių tikslas, rusai pradeda naudotis padėtimi: užtenka tik pažadėti, kad išėjęs į laisvę liks gyventi su naująja drauge, ir už atneštus produktus jau nieko nereikia mokėti. Negana to, prasideda vestuvių ir

medaus mėnesių repeticijos! Lietuviai taip nesielia, nors ir ganėtinai gražių rusikių aplink mūsų baraką slankioja. Tokiais pažadais svaitytis nevalia. Vien tik jų atneštu maistu dykai naudotis yra daugiau negu nesąžininga, jei esi matęs, kokių darbu jis uždirbtas.

Niekur šioje apylinkėje neteko girdėti birbiant traktorių ar žvangiant arklį. Per karą traktorių fabrikai gamino tankus, o arkliena buvo suvalgyta, todėl žemę čia arija moterys: viena laiko plūgą, o trys ar keturios ją traukia. Visą derlių iš laukų - šieną, bulves ar daržoves, javus - moterys į sandėlius susineša ant pečių, nes ir tam jokios technikos nėra.

Tiems, kurie sakosi pas jas pasiliksią, jos žada, kad per visą gyvenimą jiems nereikės jokio sunkesnio darbo dirbti. Vienintelė pareiga bus aprūpinti jas vaikais! Kaip mahometonų rojuje!

Dabar, kai mes turime pinigų, jau įmanoma ir nusifotografuoti. Fotografais būna mūsų laisvieji viršininkai ar jų šeimū nariai. Lietuviai nepraleidžia progų fotografuotis, todėl turime jau po keletą nuotraukų, tačiau jose mes tokie „gražuoliai“, kad tie, kurie ir turi kam jas pasiųsti, nerizikuoja „džiuginti“ jomis savo artimųjų.

Nors ir labai lėtai, bet laikas slenka. Antanas suimtas už mane anksčiau, ir jis ruošiasi namo. Tiesa, jo namuose irgi nieko neliko, tėvai ištremti kažkur prie Jenisejaus. Jie seni, todėl Antanas rengiasi važiuoti gyventi pas juos, padėti senatvėje. Liksime be meistro. Viršininkai ieško kandidatūros į Antano vietą. Antanas siūlo mane. Rusai kalba, kad krovėjų brigadą užvaldė lietuvių dinastija, tačiau nepyksta. Antanas išvažiuoja, mes atsisveikiname, ir aš lieku „meistrauti“.

Domininkas Jėčys (apie 1930)

Domininkas Jėčys su žmona Veronika

*„Saratovo “ kareivinės
Alytuje*

Juozapavičiaus tiltas Alytuje prieškario metais

Veronika Jėčienė su seserimi Elena ir sūnumi Algirdu

Algirdas Jėčys su Basiuliais (apie 1935 m.)

*Domininkas Jėčys su sūnumi Algirdu ir karininkų žmonomis
Palangoje (1939 m.)*

*Alytaus gimnazijos moksleiviai ir mokytojai. Algirdas Jėčys - trečioje
eilėje antras iš kairės*

Elenos Dambrauskaitės ir Jono Semaškos vestuvės. Domininkas Ječys stovi antroje eilėje pirmas iš kairės. Veronika Jėčienė sėdi pirmoje eilėje trečia iš kairės

Algirdas Jėčys prie Basiulių namo Alytuje

Lietuvos TSR
Vidaus Reikalų
Ministerija

Министерство
Внутренних дел
Литовской ССР

FIKLIACIUI

Jėčiui Domininkui

Nr

bulandžio

1947 m.

Vilnius - r. Vilnius

Tamstos siūlus man perdavė sąlygas, kurias Jūs sutinkate legalizuoti. Jūs skaitau, kad šios sąlygos negiliai apvarstytos, o Tamstos motyvai nerimti. Tamstos baime dėl savo likimo, pačiam atvykus į MVD neturi jokio pagrindo. Nes tokių faktų, kad mūsų organai po legalizacijos būtų ką nors areštavę - nėra. Areštuoti buvo tik atskiri žmonės; kurie po legalizacijos vis dar tęsė savo kenkiamąją veiklą.

Jūs sutinkate atvykti tik su ta sąlyga, jeigu Jums bus duotas tuščias blankas pasui, kurį Jūs patį savo nužiūra norite užpildyti netikra pavarde, kad paskiaus galėtumė viešai gyventi.

Tai nerimtas pasiūlymas ir štai kodėl:

1. Pagarbius, Jūs faktiškai pasiliekat gyventi nelegalioje padėtyje, ir kai, tik bus sužauta, kad Jūs esate, Jūs esate fiktyviai dokumentuoti, Jūs galite būti areštuoti.

Be to Jums turėtų žinoma, kad pasas galioja tik su tuo sąvaidimo tikra foto, kuri pritvirtinama prie dokumento specialia sąsauga antspauda, kuri Jūs, be abejojimo, padaryti neturėtumėte vadinamųjų „piliūnų“.

Esu Jūs ištikrų, tvirtai nusprendete legalizuotis, Jūs turite teisę gyventi, ir Jūs savo teisę, tai Jūs galite pasiekti tik pasidavę slapta atvykus į mūsų organus, kur Jūs turite teisę ne fiktyvus pasas, bet dokumentai, kurie garantuos Jums teisę laisvam gyvenimui, jei Jūs Jūs garantuos.

Kad kova prieš Tarybų valdžią neturi jokios perspektyvos, Jums aišku. Ji kova neturi jokios prasmės ir išskyrus bereikalingą auką, ji nieko negali duoti. Jeigu Jūs ir ateltytė eisite šiuo klaidingu keliu, tai kiekvieną dieną Jūs, kate, nesanti lietuvių, tautai žali, auga ir didėja.

Šį klausimą rimtai apgalvokite, kad galėtumėte kurti su visais kitais Lietuvos piliečiais įsijungti į aktyvią kovą, o ne likti okupanto sumaužytos savo šalies slėpyje.

Atsiųsime Jums šią garantiją, galodite teisingai įvertinti susidariusią padėtį, kuri, be abejojimo, yra labai rimta.

Lietuvos TSR Vidaus Reikalų Ministerias

GENEROLAS - MAJORAS

/BARTASIČNAS/

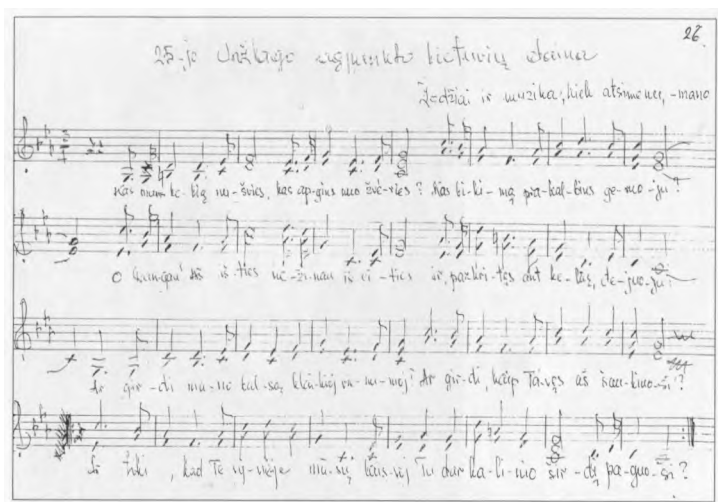
LSSR vidaus reikalų ministro Juozo Bartašiūno laiško Domininkui Jėčiui faksimilė (1947 m.)

*Vincas Juozaitis-
Vyturys -partizanas,
Domininko Jėčio
bendražygis*

*Stasys Sliževičius (apie
1995 m.). Su juo
Algirdas Jėčys
1946 m. pabėgo iš
tremties*

Algirdo Jėčio sukurtos 25-ojo Unžlago lagerio lietuvių tremtinių dainos faksimilė

Algirdas Jėčys (1955 m.)

*Kryžiai lietuvių tremtinių
kapinėse Sibire*

Genutė Aldonytė Sibire (1954 m.)

Algirdas Jėčys (1954 m.)

Algirdas Jėčys su motina Veronika Jėčiene (viduryje), žmona Nijole (antra iš kairės) ir giminėmis Neveronyse (1981 m.)

*Buvusių tremtinių ir jų šeimų narių ekskursija į Sibirą (1978 m.).
Algirdas Jėčys antroje eilėje antras iš dešinės*

Krasnojarsko miškuose

LIETUVOS TSR
VALSTYBĖS SAUGUMO
KOMITETAS
КОМИТЕТ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ЛИТОВСКОЙ ССР

232758 Vilnius, Lenino pr. 40
232758 Вильнюс, пр. Ленина, 40

1991.01.04 № IO/3-B-605

23433B Kauno rajonas

Neveronys

Pabiržės gatvė, II

Jėčiui A.D.

Pranešame, kad apie Jūsų tėvo Jėčio Domininko, Povilo žuvimo aplinkybes Valstybės saugumo komitete duomenų nėra.

Skyriaus Viršininko Pavaduotojas

V. Palačionis

LIETUVOS ARCHYVŲ DEPARTAMENTAS

LIETUVOS YPATINGASIS ARCHYVAS

[ARCHYVO PAŽYMĖJIMAS]

2000 03 08

Nr. 11744-G

Vilnius

Lietuvos SSR Valstybės saugumo komiteto (KGB) archyvineame fonde yra baudžiamoji byla Nr.43666/3. MGB Alytaus apskr. skyriaus 1947 08 11 sudarytame akte pažymėta, kad čekistinės operacijos metu Alytaus apskr., Butrimonių valsč., Punios miške buvo rastas "Dainavos" apygardos partizanų štabo bunkeris. Susišaudymo metu buvo nužudytas "Dainavos" apygardos vadas, slapyvardžiu "Ažuolas", Jėčys Dominykas, Povilo, g. 1890 m. (taip dokumente).

PAGRINDAS. F.K.-1.Ap.58.B.B.Nr.43666/3.L.7.

Direktorius

Skyriaus vedėjas

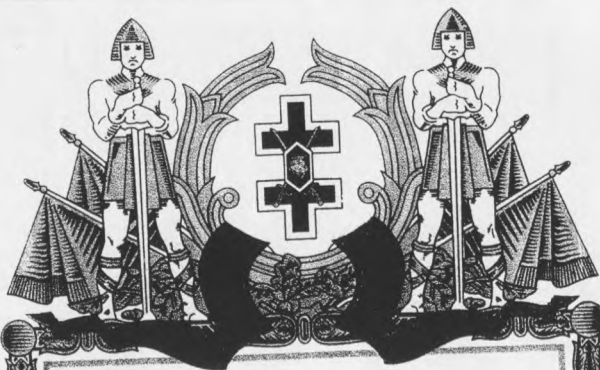

O.Lėveris

V.Ektytė

G.Norvilas, 65 88 69

Dokumentų faksimilės

VYČIO KRYŽIAUS ORDINAS

Dominykas Jėčys
(no mirties)

UŽ PASIŽYMĖJIMĄ
NARSUMU IR ISTVERME GINANT
LIETUVOS RESPUBLIKOS
LAISVĘ IR NEPRIKLAUSOMYBĘ
APDOVANOJAMAS

VYČIO KRYŽIAUS
2-OJO LAIPSNIO ORDINU

Valdas Adamkus

VALDAS ADAMKUS
RESPUBLIKOS PREZIDENTAS

VILNIUS, 1998 METŲ *lapkričio 18* DIENA
DEKRETAS NR. 238

Dainavos apygardas vadavietēs Punios šīle bunkeris, kurī 1947 m. rugpjūčī 11d. žuvo Domininkas Jēčys-Ažuolis

Algirdas Jēčys su žmona Nijole, sūnumi Gediminu, marčia Daiva ir vaikaičiais bunkeryje, kurī žuvo Domininkas Jēčys-Ažuolis (1997 m.)

Auksė Ramanauskaitė-Skokauskienė ir Algirdas Jėčys (1997 m.)

*Algirdo Jėčio dukra
Audronė su sūnumi
Ugniumi (apie 1995 m.)*

*Algirdo Jėčio vaikai
Simona ir Aurelija
(1991 m.)*

Algirdas Jėčys su vaikaičiais Algirdu, Ugniumi ir Mindaugu (1996 m.)

Pirmąją mano „valdymo“ dieną manęs laukia nemalonus išbandymas: stotis atsiunčia į sandėlį tris vagonų sąstatus vieną paskui kitą. Du sąstatus vyrai pakrauna neprotestuodami, bet trečią krauti nepailsėję nenori. Na štai: pirmoji mano diena atliekant naujas pareigas ir iš karto - streikas! Susikviečiu visų grandžių vyresniusius - grandinius ir pažadu, kad daugiau niekada neprašysiu krauti tris sąstatus iš eilės, bet šį kartą prašau, nes negalėsiu toliau dirbti meistrui, jei pačią pirmąją dieną įvyks streikas. Mane karštai palaiko visi brigadoje esantys lietuviai. Pastaruoju metu jų gretos mūsų brigadoje pagausėjo: esame net septynios, arba 12 procentų visos brigados!

Vyrai išeina krauti sąstato. Pakrovus jau ir trečiąjį sąstatą, pas mus prisistato kapitonas, lagerio realizacijos skyriaus viršininkas; jis yra kartu ir mūsų brigados tiesioginis viršininkas. Kapitonas žada padaryti viską, kad mes visą parą vagonų negautume ir galėtume gerai pailsėti. Pasirodo, jis ir pats nelabai tikėjosi, kad vyrai kraus tris sąstatus paeiliui be poilsio, ir buvo susitaikęs su mintimi, jog vagonų prastova neišvengiama, o kartu neišvengiamos ir didelės baudos geležinkeliiui.

Taip neblogai pradėjus „karjerą“, man toliau darbas gero-kai palengvėja - viršininkai prireikus dažniau padaro mums parankių nuolaidų. Vyrai gauna didžiausią atlyginimą - 300 rublių. Aišku, už tuos pinigus ne ką tenusipirksi (juo labiau kad čia nieko ir nėra), bet pasitaupyti tai dienai, kai išeisi į laisvę, jau galima, o tai mums labai aktualu.

Mediena turi didelę paklausą, ypač ten, kur miškų beveik nėra, kaip antai Ukrainoje. Pas mus jau pradeda lankytis tiekėjai, dažniausiai iš Ukrainos, ieškodami medienos,

statybinių rąstų, nes karo nusiaubtame krašte visi nori turėti virš galvos pastogę. Už medieną ir visas kitas paslaugas tiekėjai siūlosi mokėti grynais pinigais. Visa, kas yra lagerio miško sandėliuose, griežtai apskaityta, ir tiekimai iš jų vykdomi pagal valstybinį planą, todėl parduoti „į šalį“ beveik neįmanoma. Tačiau mūsų pavyzdinėje valstybėje visur galima rasti skylių, ypač tada, kai reikalas susijęs su pinigais. Taip ir čia.

Aplink mūsų lagerį yra nemažai buvusių miško sandėlių, kurie kitados dėl įvairių priežasčių nebuvo iki paskutinio rąsto ištuštinti. Paskutinius rąstus į vagonus sukrauti gana sudėtingas darbas: nuo žemės rankomis iškelti per vagono bortą apie 200 kilogramų sveriantį rąstą labai sunku, gali būti ir nelaimingų atsitikimų. Jei tik paspausdavo planas, niekas tų rąstų nuo žemės nerinkdavo, o bėgdavo į naujus sandėlius, kur nuo aukštų rietuvių rąstai beveik patys ritasi į vagonus. Ilgainiui ta pasilikusi mediena būdavo nurašoma ir tapdavo niekieno.

Dabar, kai atsirado pinigų klientų, tą medieną galima jau parduoti už grynus pinigėlius. Aišku, mums to daryti niekas neleis, bet ir be mūsų apsieiti negali. Taigi klientas kreipiasi į geležinkelininkus, „susiorganizuoja“ vagoną, lagerio valdžia už medieną susikrauna pinigus sau į kišenę, o mums klientas moka už krovimą... Taip net su valdžios palaiminimu mes užsidirbame papildomą rublį. Pasitaiko net po porą šimtų per mėnesį!

Visi lietuviai jau pakėlę sparnus ir taupo rublį prie rublio, nes jei nebus panaikintos užskaitos, tai visiems liko sėdėti mažiau negu metus.

Jau kuris laikas mus saugo beveik lietuviška sargyba: seržantas Stasys nuo Kaišiadorių ir du eiliniai, vienas jų ru-

sas, o antras — Lietuvos rusas, pavarde Lisovas. Jų darbas kaip gaisrininkų: miegoti po 20 valandų per parą bei du kartus per dieną - ryte ir vakare - suskaičiuoti mus visus, ar kuris nepabėgo. Bet kur rasi tokį neišmanėlį, kad šitiek atsėdėjęs bėgtų prieš pat atsiveriant vartams patiems?

Stasys keikia Lisovą kiekviena proga, nes pastarasis seka visus tiek mūsų, tiek sargybos žingsnius ir viską pranešinėja savo viršininkams. Stasys dėl to dažnai nukečia, bet nieko tam skundikui dabar padaryti negali, žada atsimokėti su palūkanomis grįžęs į Lietuvą. Jie abu yra būtiniosios tarnybos kareiviai, todėl ilgai čia neužsisibus.

Ne per seniausiai į mūsų brigadą atėjo jaunas kaunietis Zigmas Šimkūnas. Jį, septyniolikmetį Kauno jėzuitų gimnazijos moksleivį, per gaudynes Kaune sučiupo vokiečiai ir išvežė į Vokietiją. Siuntimui į frontą jis buvo per jaunas, todėl vokiečiai jį įkišo į Drezdeno tankistų mokyklą. Kariauti jam beveik neteko, nes per vieną pirmųjų susidūrimų fronte su rusais Lenkijoje jo tankas buvo pašautas, ir Zigmas papuolė į rusų nelaisvę. Kai buvo nustatyta jo tautybė, jis gavo dešimt metų ir štai baigia juos atsėdėti Unžlage.

Pagaliau išaušta 1955 metų pavasaris. Šią vasarą turėtų baigtis ir mano gyvenimas lageryje. Išeina į laisvę Zigmas. Kai laisvė jau netoli, iškyla anksčiau nesvarstyta problema: kur tapus laisvam važiuoti? Visi pirmos eilės giminės tiek iš tėvo, tiek iš motinos pusės išvežti už Uralo į Sibirą, Lietuvoje manęs niekas nelaukia. Alytaus apskrityje mano pasirodymas bet kam gali užtraukti nelaimę, o kitur aš nė pažįstamų neturiu.

Realizacijos skyriaus viršininkas, lyg nujausdamas mano padėtį, siūlo pasibaigus bausmės laikui dirbti laisvai samdo-

mu tarnautoju ir eiti lagerio miško sandėlių vedėjo pareigas. Pasiūlymas ištis viliojantis: per 3000 rublių atlyginimas, butas, kuras, šviesa - nemokamai. Darbą išmanau labai gerai. Gal būtų ir visai neblogai kokius metus ar dvejus padirbėti čia? Užsidirbčiau pinigų, apsirengčiau, galėčiau, paėmęs atostogų, parvažiuoti pasidairyti po Lietuvą... Ką daryti?

Kai jau beveik sutinku likti ir rengiuosi rašyti tuo tikslu pareiškimą, gaunu trumpą laiškėlį: „Jei neturi kur dingti, važiuok pas mane: Kaunas, Milikonių gatvė, Nr. ... Zigmas“.

Laikau rankose šį laiškutį ir, rodos, jaučiu Tėvynės kvapą. O tas kvapas toks stiprus, taip svaigina, kad aš pamirštu, jog ir pats Zigmas vargu ar tvirtai Tėvynėje jaučiasi, nes jo tėvai irgi Sibire...

Bet gyvenimas manęs dar nemokė numatyti nors kelis žingsnius į priekį. Matai, kur kitu žingsniu statyti koją, ir gerai, o toliau - kaip Dievas duos... Čia, lageryje, visai nereikėjo žiūrėti į priekį,ėjome ten, kur mums automatu rodė kelią.

Dabar, kai jau beveik pusė amžiaus nugyventa, atidarys vartus, išleis pro juos ir pasakys: toliau sukis kaip išmanai! Taigi antrąją pusę savo amželio reikės mokytis gyventi. Juo labiau kad žengiant į komunizmą mokėjimas gyventi, kaip sako mūsų žinovai, yra pagrindų pagrindas, o savo amato, savo darbo mokėjimas tėra antraeilis ar gal net trečiaeilis dalykas. Pagaliau ką aš moku? Pakrauti sunkvežimius ar vagonus? Kirsti, tiksliau sakant - naikinti mišką? Bet tai juk ir viskas! Toks aš rengiuosi grįžti į Lietuvą nežinia kieno džiaugsmui...

Tačiau jei šis trumputis laiškelis yra paskutinis mano šansas grįžti Tėvynėn? Jei aš, nepaklausęs šio kvietimo, prikepsiu

prie šios man svetimos žemės visam likusiam gyvenimui? Ne, atsisakyti galimybės tuoj pat grįžti į Tėvynę aš neturiu jėgų. Su realizacijos skyriaus viršininku susitariu, kad jis palaikys man šią vietą dar porą trejetą mėnesių ir tik paskui, jei aš nepasirodysiu, ieškos kito kandidato.

Slenka paskutinės dienos lageryje. Krovėjų brigada sugalvoja iškelti man išleistuves. Tai padaryti vyrai nutaria savotiškame „restorane“. Maždaug už trijų kilometrų nuo mūsų miške stovi erdvus barakas, kuriame gyvena apie trisdešimt moterų. Jos yra laisvos, užsiverbavusios iš įvairių šalies vietovių dirbti miške. Jų darbas - sakinti pušis prieš kaliniams jas nukertant. Nežinia kodėl tas moterų barakas vadinamas „cheminiu baraku“ („chimbarak“). Moterys spekuliaciniais sumetimais visada turi degtinės, ir tik jos vienos gali šiuo produktu „apiprekinti“ šešiasdešimties vyrų būrį - niekas kitas nerizikuos tiek degtinės parduoti kaliniams. Maisto jos taip pat turi.

Kad nebūtų jokių netikėtumų, vyrai pasikviečia ir mūsų sargybinius, kurie, aišku, su malonumu sutinka papuotauti kartu. Visi išeina į „restoraną“, o sandėlyje lieka tik virėjas.

Aš šioje „puotoje“ tenkinuosi vien užkandžiais, nes nuo pat pradžios matyti, kad ir apyblaivių visoje šioje didelėje draugijoje greitai neliks nė vieno. Kol kas dar esu meistras ir turiu atsakyti už tvarką brigadoje, kad ir ką ji darytų.

Prisivaišinti vyrai ilgai netruko. Aš jau vaikščioju po baraką ragindamas juos baigti linksmybes ir keliauti namo. Įėjęs į vieną patalpą matau tokį vaizdą: už stalo drybso girtutėlis Lisovas, o prie jo iš už nugaros taip pat girtutėlis sėlina kalinyš Samochvalovas, abiem rankom užsimojęs kirviu. Taip

smarkiai užsimojęs, kad kirvio pentis beveik siekia juosmenį. Aš staigiai prišoku prie Samochvalovo ir smarkiai truktelėjęs kirvį žemyn ištraukiu iš užpuoliko rankų. Lisovas net nepastebi, kas čia atsitiko. Tuo „balius" ir baigiasi. Keli šiek tiek blaivesni vyrai padeda man brigadą išvesti namo...

Rytojaus rytą kalbuosi su Samochvalovu:

— Ar tu atsimeni, ką vakar norėjai padaryti?

— Labai menkai...

- Trūko kelių akimirkų, ir būtum kirviu nukirtęs Lisovą!

- Taip tam niekšui ir reikia, — beveik abejingai murma po nosimi Samochvalovas.

- Bet argi tu nesupranti, kad dėl kažkokio Lisovo už sargybinio nužudymą būtum gavęs dvidešimt penkerius metus ir išsikraustęs pas kriminalinius? Man ta pačia proga, kaip atsakingam už visa, kas darosi brigadoje, likus kelioms dienoms iki laisvės būtų atseikėję naują dešimtį metelių, o visai brigadai už lagerio režimo pažeidimą būtų nubraukę visas užskaitas, kurių dabar kiekvienas turi apie dvejus metus. Kaip tu šito nesupranti?

Samochvalovas raukosi:

- Dabar tai ir aš suprantu, bet išgėrusiam viskas kitaip atrodė. Aš į tą Lisovą nė pažiūrėti negaliu, o ten dar kirvis po ranka pasipainiojo...

Ką man sakyti penktą dešimtį įpusėjusiam vyrui? Mane net šiurpas krečia pagalvojus, kaip arti aš buvau prie pakartotinio dešimtmečio, tik šį sykį - tarp kriminalinių nusikaltėlių! Kelintą kartą man šypтели laimė pačiu paskutiniu momentu!

Ir štai pagaliau man įsakyta prisistatyti į lagerį, ten jau pradeda tvarkyti mano dokumentus. Užskaitos man priarti-

no laisvę dvejis metais su trupučiu! Vadinasi, lyg būtų kompensuotas laikas, mano atsėdėtas Vorkutoje...

Su visais atsisveikinu ir vėl, lydimas ginkluotų sargybinių, išvažiuoju į pirmąją „komendantinį“ („komendantskij“) lagerio punktą. Čia įstringu kelioms dienoms. Šiame lageryje niekas į mišką ar kur kitur į darbą už spygliuotų vielų tvoros neina. Jame yra dvi zonos, kitaip sakant, lageris spygliuotų vielų tvora padalytas į dvi dalis: viena - judrioji, kurioje daugiausia laikomi iš Unžlago išeinantys į laisvę kaliniai. Antroje zonoje dirba ypatingas kalinių kontingentas: inžinieriai konstruktoriai, mokslininkai. Sako, kad Maskvos Lomonosovo universitetas suprojektuotas čia, šiame Unžlago lageryje, prie pat Suchobezvodnojės! Ir ne tik minėtas universitetas. Čia sukaupta daug smegenų, kurios, komunizmo statytojų tvirtu įsitikinimu, gali atnešti naudos tik lagerio sąlygomis.

Vieną ankstų rytą vėl etapas. Barakuose šaukiamos pavardės tų kalinių, kurie turi eiti ir rikiotis prie lagerio vartų. Aš taip pat iššauktas, todėl einu prie vartų. Mūsų susirenka apie trisdešimt, sargyba dar kartą visus nuodugnai tikrina. O kokie nekantrūs visi pasidarė! Jei tik kuris pavėluoja kelias sekundes atsakyti į sargybos klausimus, tuoj pasipila priekaištai, o kriminaliniai ima ir keiktis. Niekas čia nenori būti daugiau nė sekundės, visi skuba kuo greičiau atsidurti anapus vartų. Pagaliau pradeda leisti pro vartus. Praeidami pro sargybos postą gauname atitinkamas pažymas, geležinkelio bilietus iki artimiausios nuo namų geležinkelio stoties (aš - iki Kauno) ir visus asmeninėje sąskaitoje susikaupusius pinigus.

Mano pažymoje parašyta: „Serija 8-AA, Nr. A 44180, 1955 06 05. Pilietis (!) toks ir toks (t. y. aš), 1928 m. gimimo,

lietuvis, nubaustas MGB sudarius bylą 1948 m. sausio 17 d. pagal RSFSR kodekso 17-58-la ir 58-11 straipsnį dešimčiai metų laisvės atėmimo, praeityje neteistas (!), atliko bausmę MVD įkalinimo vietose ir pritaikius užskaitas paleistas anksčiau laiko. Vyksta į pasirinktą gyvenamąją vietą adresu: Kaunas, Lietuvos SSR. Išduota dešimt rublių maistui [maždaug dveji pietūs valgykloje] kelionėje ir šeši šimtai trisdešimt keturi rubliai asmeninių pinigų. Antspaudas. Parašai".

Už vartų mus vėl surikiuoja, apsupa ginkluota sargyba ir išveda į Suchobezvodnojės geležinkelio stotį. Stotyje visus sutupdo ar susodina ant asmeninio turto maišelių ir liepia laukti. Sargybiniai vaikštinėja po stotį, kažką perka kioskuose. Netrukus apsižiūrime, kad nesimato nė vieno sargybinio, visi kažkur dingę, o mes esame palikti lyg ir likimo valiai. Dar truputį palaukus pasirodo keleivinis traukinys, ir mes išbildame. Gaila, bet šis traukinys veža mus tik iki Gorkio, ten reikės komposteruoti bilietus ir persėsti į kitą. Gorkyje mūsų grupė jau skirstosi, komposteruoja bilietus įvairiomis kryptimis, taigi ir į skirtingus traukinius. Važiuojančių Maskvos link, į vakarus, mūsų grupėje nedaug, tik keli, o lietuviai - tik aš vienas. Net latvių ar estų nėra.

Traukinys į Maskvą išeis dar greitai, todėl galima pasidairyti po miestą, aišku, toli nenuklystant nuo geležinkelio stoties. Čia pat visai netoli iškilęs cirko kupolas. Prieinu pasižiūrėti programos skelbimų ir esu maloniai nustebintas: cirke bus surengtos bokso varžybos, kuriose dalyvaus Europos čempionas Algirdas Šocikas! Visur ant reklamų ir skelbimų piešiniai jo portretai, ir aš, dar nespėjęs grįžti į Lietuvą, jau pajuntu ją čia, tolimoje Rusijoje.

Klaidžiodamas randu kažką panašaus į sendaikčių turgų. Vienas vyrukas parduoda dar apynaujus vyriškus vasarinius batelius, prašo 250 rublių. Mano kojos apvyniotos autais ir apautos lageriniais „branavykais“, pasiūtais iš kerzos ir gumos. Dabar birželis, todėl jaučiuosi nekaip. Susigundau. Sumoku 250 rublių ir dar pavaikštinėjęs susirandu puskojines. Apsipirkęs grįžtu į geležinkelio stotį ir skubiai persiaunu. Savo „branavykus“ su visais autais sukišu į pirmą pasitaikiusią šiukšlių dėžę. Truputį atsitraukęs dar pamatau, kaip kažkoks tipelis juos iš šiukšliadėžės išsitraukia ir su tuo „lobiu“ skubiai dingsta. Gal dar tikisi užsidirbti? Vargu kas juos pirsks.

O mano kojos pasidarė tokios lengvutės, kad jaučiuosi lyg basas. Visas mano turtas telpa nedideliame mediniame lagaminėlyje - dėžutėje. Sėdžiu ant jos geležinkelio stoties laukiamojo pasienyje ir džiaugiuosi laisve, savo lengvomis kojomis ir pačiu savimi. Aš apsirengęs vasariniais lagerio drabužiais, bet jie persiūti ir visai nepanašūs į lagerio uniformą. Mano plaukai jau paaugę, ir aš jau spėjau apsilankyti pas kirpėją. Nors aš mažai panašus į ką tik buvusį kalinį, tačiau mano išvaizda negali apgauti jau spėjusiųjų pasėdėti lageryje. Mano fizionomija, matyt, nelabai kriminalinė, todėl atsirado norinčiųjų tuo pasinaudoti.

Vienas tipelis tikriausiai matė mane perkantį batus ir sugalvojo nebenaują komediją. Prieina tas mano amžiaus atlėpusiomis ausimis vagišius, pasižiūri į mano naująjį pirkinį ir sako:

- Šie bateliai visai tokie patys kaip ir mano, kuriuos neseniai iš manęs pavogė!

Aš, nekeisdamas padėties - pusiau sėdžiu, pusiau guliu ant lagaminėlio - abejingai siūlau:

- O tu geriau pasižiūrėk...

Jis atsitupia, neva apžiūrinėja iš arti, paskui tupėdamas pakelia į mane galvą ir tvirtu balsu pareiškia:

- Tiksliai. Mano!

Aš vaidinu nustebusį, pritraukiu dešinę koją, lyg norėdamas irgi iš arčiau apžiūrėti tą „ne savo“ batą, ir staigiai iš visų jėgų spiriu jam į veidą. Jis virsta aukštiekninkas, aš pašoku ant kojų, pasilenkiu ties juo ir laikydamas dešinę ranką kišenėje, lyg ten turėčiau atlenktą peilį, šnypščiu jam tiesiai į veidą:

- Pilvą praardysiu, kalės snuki!

Jis sėdėdamas ant grindų traukiasi atbulas, šluostosi kraujuojančią marmūzę ir inkščia:

- Ką tu! Juoką nesupranti? Mačiau, kad nuobodžiauji, norėjau pajuokauti...

Ir taip visada: jei tik numatyti kėsiai nepasiseka, visą bėdą stengiamasi suversti „juokams“. Aš atsisėdu, pasirausiu kišenėse, atkišu jam penkrublę ir jau taikingesnių balsu sakau:

- Atnešk alaus. Gerklė perdžiūvo...

- Minutėlę!

Čiumpa mano penkrublę ir užtrukęs tik kelias minutes grįžta nešinas alaus buteliu. Aš jį atsikėmšu, nugeriu porą gurkšnių ir grąžindamas jam tyliu balsu sakau:

- Mėšlas, ne alus. Prasmek...

Vagišius skubiai pirštu užkemša butelį ir dingsta. Visą laiką akimis sekiau, kas darosi aplink, bet, atrodo, daugiau jo draugų čia nėra, nes nepastebėjau, kad kas nors būtų labiau susidomėjęs mūsų „pašnekesiu“.

Širdyje juokiuosi, kad pabaigtuvėms dar teko suvaidinti „įstatyminį“ ir, atrodo, gana įtikinamai. Vadinasi, net tokie, atsiprašant, „moksłai“ kartais gali būti naudingi. Reikėjo tik sutrikti, ir būčiau likęs be batų. Tada mano vargšės kojos visai lengvos būtų! Taigi, ką išmoksti, ant pečių nenešioji...

Netrukus pasirodo mano laukiamas traukinys, ir aš išbėdu į Maskvą, kurią pasiekiu jau naktį. Iki ryto prasnūduriuoju stoties laukiamajame. Maskvoje kaip laisvas pilietis esu pirmą kartą, todėl tenka gerokai pavargti, kol susirandu Baltarusijos stotį. Nežinau kodėl, bet klausinėti kelio privengiu.

Čia, Maskvoje, man topteli į galvą gana maloni mintis: nepastebiu, kad kam nors kelčiau nepasitikėjimą, nors savo išvaizda ir skiriuosi nuo aplink zujančių žmonių. Daug kartų mačiau, kaip milicija tikrina jai įtartinų žmonių dokumentus, tačiau prie manęs nepriėjo nė sykio, nors milicininkų Maskvoje daug, ypač geležinkelio stotyse.

Baltarusijos stotyje panašių į save nematau, turbūt iš viso būrio, su kuriuo kartu išėjau pro lagerio vartus, šia linkme važiuoju vienas. Atstoviu eilę, užsikomposteruoju bilietą. Nėra blogiau, kaip tokioje kelionėje važiuoti vienam. Stotyse vagių ne ką mažiau negu kriminalinių lageryje, todėl pavargusiam ir ilgai nemiegojusiam baisu užmigti: liksi plikas kaip tilvikas. Tačiau kuo ilgiau stengiesi nemiegoti, tuo kiekiau miegosi užmigęs! Ką gi daryti? Čia praverčia pirmųjų lageryje praleistų metų atradimas: labai norint miego galima saldžiai numigti stačiam! Tokiu atveju gali pasirinkti geriau matomą vietą ir stačias ramiai snausti ten, kur atsigulti ir išsitiesti tau jokių būdu neįleis. Šitaip miegodamas gali nebijoti, kad būsi apvogtas.

Pagaliau sulaukiu traukinio, kuris jau veš mane iki pat Kauno. Įlendu į vagono kamputį, o čia, didžiausiam mano pasitenkinimui, mane apsėda pagyvenusių, rimtų lietuvių draugija, važiuojanti iki Kauno, ir aš jau visai drąsiai galėsiu numigti sėdėdamas! Traukinys į Kauną eina beveik visą parą, bet man ji pralekia nepaprastai greitai.

Kaunas mane pasitinka labai gražiu oru. Šviečia saulė, danguje nėra debesėlio. Jau perone pradedu klausinėti, kur yra Milikonių gatvė, bet niekas nežino - pakraipo galvą, patraukė pečiais ir nueina. Pagaliau vienas milicininkas man paaiškina, ir aš einu į Vilijampolę. Randu gatvę, namą. Pasirodo, Zigmas gyvena pas savo tetą, motinos seserį. Nors jo paties namuose nėra, bet matyti, kad apie mano galimą atvažiavimą visi namiškiai žino. Į pavakarę grįžta ir Zigmas.

Štai mes laisvi ir Lietuvoje! Reikia tvarkytis dokumentus.

Pasą gaunu greitai, bet toliau reikalai nejuda: kol pasas neprisiregistruotas, karinis komisariatas neišduoda karinio bilieta, o kol neturiu karinio bilieta, niekas nepriima į darbą! Tad žūtbūt reikia prisiregistruoti. O kur? Kaune gyventojų tiek daug, kad visi, į kuriuos tik kreipiuosi, teturi po 5-6 m² gyvenamojo ploto bute, o prisiregistruoti reikia rasti butą, kuriame kiekvienam jame gyvenančiam žmogui tenka po 14 m² ir dar tiek pat likę man.

Klaidžiodamas po Kauną susirandu visus buvusius savo pažįstamus, bet reikiamos kvadratūros niekas neturi. Išnuomoti kampaną ar net visą kambariuką sutinka ne vienas, nes yra daug butų, kuriuose prisiregistruota daug žmonių, bet ne visi ten gyvena. Užsuku ir pas Stasį, su kuriuo mes beveik prieš dešimt metų pabėgome iš ešelonu. Randu jį tame pačiame bute

Smalininkų gatvėje, vedusį. Sužinojęs apie mano kryžiaus kelius iš karto pareikalauja, kad tuoj pat kraustyčiausi pas jį. Nors pasigirti buto erdvumu Stasys negali - dviejų kambarių ir virtuvės bute jis gyvena su žmona, sūnumi ir motina, - tačiau tikina, kad jokių sunkumų aš jiems nesudarysiąs. Stasys dirba universalinės parduotuvės sandėlininku, o žmona - „Sanite“ meistre. Galėsiu pas juos gyventi, kol susirasiu tą nelemtą kvadratūrą prisiregistruoti ir darbą.

Laikas eina, o registruotis nėra kur. Mėginu prisiregistruoti butuose, kur neužtenka kvadratūros, ir patenku į padėtį, beveik neturinčią išeities. Kai eilinį kartą nepasiseka prisiregistruoti, milicijos karininkas, grąžindamas man nepriregistruotą pasą, įdeda į jį antspaudą, įpareigojantį mane per 48 valandas dingti iš Kauno, kaip aš suprantu, rytų kryptimi. Jei po to būsiu sulaikytas Kaune, aš būsiu teisiamas kaip neturintis nuolatinės gyvenamosios vietos. Karininkas mane autoritetingai užtikrina, kad šis straipsnis suteiks man pastovią gyvenamąją vietą maždaug dvejiems metams, tik nežinia, kuriame lageryje...

Grįžti į Unžlagą? Savo noru? Nė už ką! Stasiui šauna į galvą mintis, suteikianti bene paskutinę viltį: Kauno miesto vykdomajame komitete dirba tolimas jo giminaitis, gal jis galės padėti?

Stasys tą pačią dieną bėga į vykdomąjį komitetą, tačiau vėl nesėkmė - dabar vasara, giminaitis išėjęs atostogų ir išvažiuavęs kažkur ilsėtis. Laukti gali tekti dvi tris savaites... Ką darysi, rizikuoji laukti. Daugiau niekur nevaikščioju ir nieko nieieškau. Tačiau namuose sėdėti dabar, grįžus į Lietuvą, tiesiog širdis neleidžia.

Šiais metais priešais Kauno kūno kultūros instituto rūmus atsirado naujas krepšinio mini stadionas, o šiuo metu jame prasideda SSRS vyrų ir moterų krepšinio čempionatas. Jis vyks kelias savaites. Argi tai ne specialiai mano nuobodžiam laukimui pajvairinti surengta išmonė? Rungtynės vyksta nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro, o žiūrint krepšinį nuobodžiauti nėra kada. Krepšinis mane atitraukia nuo liūdnų minčių apie būsimą, dabar jau savanorišką, emigraciją į Gorkio sritį. Labai sielojuosi, kad Kauno „Žalgiris“ pralaimi lemiamas rungtynes gruzinams, ir čempionais tampa latviai, prieš kuriuos žalgiriečiai jau buvo laimėję, nors jie buvo atsivežę nematyto ūgio krepšininką Krūminį. Labai gaila, nes nežinau, ar greit pamatysiu žaidžiantį Kauno „Žalgirį“...

Pagaliau vieną vakarą Stasys grįžta iš darbo linksmi nusiteikęs. Pasakoja, kad skambino į vykdomąjį komitetą ir savo giminaitį rado darbe! Pakvietė šeštadienio vakarą po darbo jį su žmona į svečius, ir giminaitis ateiti sutiko. Jau kitą dieną grįždamas į namus Stasys parsineša kelis butelius konjako ir abu su žmona pradeda ruošti šeštadienio šventei.

Į šventę giminaitis atėjo labai susidomėjęs, kokia proga ruošiamasi puotauti. Aš buvau pristatytas kaip giminaitis „iš kitos pusės“. Kai visų nuotaika pakilo, mes su Stasiu pasistengėme kuo įspūdingiau išdėstyti savo reikalą. Giminaičiui jis nepasirodė labai sudėtingas. Aš jau buvau susirinkęs visus dokumentus, reikalingus prisiregistruoti pas Stasį, ir giminaitis juos pasiėmė. Toks giminaičio pasitikėjimas savimi mane mažai tenuramino dėl dviejų priežasčių.

Pirma, Stasio bute taip pat nėra atliekamos kvadratūros. Butas 32 m², jame gyvena keturi žmonės, taigi vienam žmogui

tenka tik po aštuonis kvadratus vietoj keturiolikos, o kur dar kvadraturą man?

Antra, mano pase toje vietoje, kur turi būti išpaustas registracijos štampos, puikuoja kitas antspaudas, kuris jau senokai man rekomendavo nešdintis iš Kauno. Dabar, nurodęs savo naują adresą, galiu bet kurią naktį laukti svečių iš milicijos, kad jie įsitikintų, jog praėjus jau dešimt kartų po 48 valandas aš vis dar sėdžiu Kaune, lyg laukčiau, kada milicija išpildys savo pažadą suteikti man gyvenamąjį plotą dvejiems metams be jokių mano pastangų...

Tačiau bijojau be reikalo. Pirmadienio vakarą grįždamas iš darbo Stasys parnešė mano pasą, kuriame raudonu pieštuku kryžmai perbrauktas pasiūlymas nešdintis iš Kauno, o po juo naujas įrašas, legalizuojantis mane kaip Kauno gyventoją.

Netrukus gaunu karinį bilietą, o dar kurį laiką pavargęs jau dirbu konservų fabrike kroviku.

Man vėl paskutiniu momentu pasiseka...

E P I L O G A S

Dabar aš jau gerokai įpusėjęs septintąją dešimtį. Sėdžiu, taip sakant, ant pabaigtuvių slenksčio ir dairausi per petį atgal. Gyvenimas nugyventas, o su malonumu prisiminti neturiu ko. Bet ir skūstis nėra kuo. Juk iš tiesų man daugiau sekėsi, negu galima buvo tikėtis. Atlaikiau dvi išvykas į tada dar besivystančio socializmo rojų, sugebėjau vėl įsitvirtinti Tėvynėje ir, ko mažiausiai galėjau tikėtis, sulaukiau Aušros po pusę amžiaus trukusios nakties.

Kaip sekėsi man iki prisiregistravimo, jau pasakojau. Darbą irgi susiradau, bet tai buvo taip pat atsitiktinumų ir laimės dalykas. Per kelias dienas perėjau daugelio įmonių kadrų skyrius. Visur, pamatę mano rankose vietoj darbo knygelės gyvenimo aprašymą, apgailestaudavo, kad jų įmonėje ir taip didelis darbininkų perteklius, todėl man padėti niekuo negali. Nuėjau tada į „Spartuolio“ artelę su tos pačios artelės gamybos meistrės Kniš rekomendacija. Tuometinis kadrų skyriaus viršininkas nusivedė mane pas direktorių ir pristatydamas paskleidė jam ant stalo mano popierius:

- Žiūrėkite, ką Kniš mums į darbą rekomenduoja! Mums čia banditų tik ir trūko!

Toks pristatymas man buvo nelaukta naujiena, todėl drąsiai išdrožiau:

- Aš savo gyvenime nieko nenužudžiau, nieko neapvogiau, net nieko nenuskriaudžiau, o kuris iš mūsų yra banditas, matyti iš elgesio su nepažįstamu žmogumi!

Priėjau prie stalo, pasiėmiau savo popierius ir išėjau.

Nežinau, kiek laiko būčiau ieškojęs darbo, bet konservų fabrike man vėl pasisėkė. Kai jau norėjau nieko nelaimėjęs dūlinti pro duris, į kadrų skyrių įėjo vietinis tarnautojas, kurį skyriaus viršininkė pavadino Večkiu. Aš, kišdamas savo popierius į kišenę, pačiam sau netikėtai pasakiau, kad karo metais Alytaus gimnazijoje mokiausi vienoje klasėje su Večkyte. Jis tuoj pat susidomėjo:

- O kuo ji vardu?

- Mes vadinome ją Bene. Turbūt Benedikta? — pasakiau abejodamas, nes mes, berniukai, jos niekada negirdėjome šaukiant pilnu vardu.

- Tai mano sesuo. O kokių reikalų jūs čia pas mus atklydote?

- Ieškau darbo.

- Kokio?

- Visai nesvarbu. Sutinku dirbti bet ką...

Večkys atsisuka į kadrų skyriaus viršininkę ir klausia:

- Priėmėte?

- Ne. Jis neseniai grįžęs iš kalėjimo ir dar niekur nedirbęs.

Dabar Večkys atsisuka į mane:

- Palikite popierius man, o rytoj ateikite. Mane rasite tiekimo skyriuje.

Taip aš buvau priimtas į darbą. Pasirodo, bendraklasės brolis čia dirba tiekimo skyriaus viršininku ir „turi balsą“. Vėl pasisukė... Kroviku dirbau neilgai. Pasitaikius progai mane perkėlė į gatavos produkcijos sandėlį užkalinėti dėžių. Pamačiau, kad čia galima neblogai uždirbti, nes darbas buvo ne brigadinis, kiekvienas gaudavo užmokestį pagal užkaltų dėžių skaičių. Smarkiau pasistengęs pradėjau gauti nemažątais laikais algą - po 2000 su viršum rublių per mėnesį. Bendradarbiai įrodinėjo:

- Be reikalo stengiesi. Taip dirbti neapsimoka, nes pakels normas, ir vėl gausi, „kiek tau priklauso“, o dirbti reikės bėgte!

Aš tuos perspėjimus nuleisdavau juokais:

- Jei pradės mažai mokėti, ieškosiu kito darbo.

Taip ir atsitiko. Nuo Naujųjų 1956 metų pakėlė normas, o man sausio antrąją trūko skrandis, ir toliau užkalinėti dėžių aš jau negalėjau. Reikia manyti, kad man vėl pasisukė, nes jei skrandis būtų trūkęs bent dešimčia mėnesių anksčiau, būtų amen.

Man buhalterija pasiūlė dirbti vagonų su gatava produkcija palydovu, t. y. važinėti dengtame prekiniam vagonė ir kūrėti anglimis krosnį, kad nesusprogtų nuo šalčio stikliniai konservų indeliai. Matyt, buhalterijai patiko mano kruopščiai surašytos komandiruočių ataskaitos, ir pavasarį, kai krosnies kūrėti jau nereikėjo, tapau taros sandėlio vedėju.

Ir tai dar ne viskas. Per profsąjungos komiteto rinkimus žmonės vargais negalais įsiūlė mano pavardę papildomai įrašyti į iš anksto parengtą komiteto sudėties biuletinį, ir aš buvau išrinktas į komitetą, o komitetas išsirinko mane pirmininku. Rytojaus dieną atėjusi į darbą kadrų skyriaus viršininkė sužinojo, kas išrinktas pirmininku, ir tuoj pat sušaukė į direktoriaus kabinetą visą fabriko valdžią, aišku, taip pat ir mane. Tada visiems susirinkusiems pareiškė:

- Jėčio pase įrašyta „položenije o pasportach“, todėl jis negali būti renkamas į jokių organus!

Vienas išsprogdinęs akis spokso, kitas šypsosi. Pirmasis atsikvošėja partorgas Mankauskas:

- Reikia tuos rinkimus paskelbti negaliojančiais ir surengti kitus!

Direktorius Borisevičius reaguoja visai kitaip:

- Ką jūs dabar čia kalbate? Rinkimai įvyko, ir šaukštai popiet! Kur jūs buvote vakar? Aš nieko žinoti nenoriu, o rinkimų klastoti neleisiu!

Taip aš likau ir sandėlio vedėju, ir profsąjungos komiteto pirmininku. Neilgai trukus vėl naujiena.

Tuo metu jau buvau susiradęs ir išsinuomojės kambariuką Daukšos gatvėje, bet neprisiregistravęs, nes tame bute, kaip ir visur, trūko kvadratūros. Mano pasas liko registruotas

Smalininkų gatvėje pas Stasį. Ir štai gaunu kvietimą maždaug po dešimties dienų prisistatyti į vidaus reikalų valdybą. Svarbiausia, kvietimas atsiųstas man ne Stasio adresu, kur aš registruotas, bet į Daukšos gatvę, kur iš tiesų gyvenu!

Iš kur vidaus reikalų valdyba gali žinoti mano tikrąjį adresą, jeigu jis jokiuose dokumentuose neužfiksuotas? Atsakymas vienintelis — esu sekamas! Na, o jei mane seka, tai, aišku, lengvai gali rasti pretekstą trečiai mano kelionei į rytus! Iš savo liūdnos patirties žinau, kad tam net teismas nebūtinas. Nuotaika krinta. Vienintele paguoda, kad rengiantis ką nors išsiųsti „ten“ ta įstaiga nekviečia „pretendentų“ į svečius, kaip dabar mane, o ateina ir pasiima. Lyg tyčia, laukti reikėjo daugiau kaip savaitę, neturint žalio supratimo apie būsimą pasimatymą. Nurodytą dieną nuėjau į patį aukščiausią Kauno pastatą (kauniečiai sako, kad iš jo rūšio net Sibiras matosi). Įslinkau pro duris, o ten sėdi budintysis ir tikrina, kad neprasmuktų neprašyti ar savaistoriai svečiai. Pažiūrėjo į mano kvietimą, mostelėjo ranka - galiu eiti. Užlipu į kvietime nurodytą aukštą, susirandu nurodytą kabinetą, bet jo durys užrakintos. Kadangi koridoriuje žmonių nesimato, prigludžiu ausį prie durų, pasiklausau. Viduje tylu. Kurį laiką laukiu, bet niekas neateina. Lyg ir apsidžiaugiu - gal mane užmiršo? Kai nutariu eiti namo, tas budintysis pareikalauja parodyti kvietimą.

- Kur tardytojo parašas, kad privalau tave išleisti? - klausia jis, apžiūrėjęs mano kvietimą.

- Kad aš jo nemačiau. Kabinetas užrakintas ir jame nieko nėra, — mėginu pasiaiškinti.

— Eik ir sėdėk prie kabineto durų tol, kol kas nors ateis!

— Bet kiekgi galima laukti?

- Kad ir visą mėnesį, jei netyčia išėjo atostogų, - ironiškai dėsto milicininkas. - Nakvyne aprūpinsime, nenusimink!

Kad tau furunkulas ne vietoje išdygtų... Ką gi, reikia eiti ir laukti. Nuėjau ir vėl atsisėdau ant kėdės prie kabineto durų. Atėjau be laikrodžio (jis taptų dovana tardytojui, jei mane sulaikytų), todėl negalėjau žinoti, kiek ten laukiau. Maždaug po 3-4 valandų pagaliau pasirodė kabineto šeimininkas. Atkakino kabinetą, paklausė mano pavardės, liepe eiti į vidų. Vėl kabinetas, vėl kampe stovintis stalas (priešingame kampe dar vienas), vėl vidury kabineto taburetė. Pats atsisėdo į oda apmuštą kėdę, svečiui parodė taburetę. Išitraukė iš stalčiaus krūvą popierių, pradėjo juose knistis, mane lyg ir pamiršo. Neturėdamas ką veikti dairausi. Pagaliau jis susirado nedidelį lapelį ir atsikosėjęs pradėjo skaityti, iš karto versdamas į lietuvių kalbą:

- Pabaltijo karinės apygardos karo prokuroras. 1956 metų liepos 16 diena. Nr. 276. Ryga, Palasta gatvė Nr. 9. Pažyma. Piliečio Jėčio Algirdo, sūnaus Domininko, gimusio 1928 metais, byla peržiūrėta Pabaltijo karinės apygardos karo tribunolo 1956 metų liepos 13 dieną. Ypatingojo pasitarimo prie MGB SSRS 1948 metų sausio 17 dienos nutarimas Jėčio atžvilgiu panaikintas ir byla nutraukta. Pabaltijo karinės apygardos karo tribunolo pirmininko pavaduotojas, justicijos papulkininkis Nasieka. Parašas. Antspaudas. Vadinasi, tu esi reabilituotas. Pasiimk šią pažymą, pasikeisk visus dokumentus, ir nuo šiol tu niekur nebuvai ir nieko nematei!

Klausau ir savo ausimis netikiu. Negi čia viskas rimtai? Pagaliau susipratau pasitikslinti:

- Bet aš niekam nesiskundžiau ir jokių kasacijų nerašiau!

- Tu nerašei, tai gal kas kitas iš tos pačios bylos parašė, bylą peržiūrėjo, o tavo atžvilgiu nutarimas štai toks! Pagaliau ir aš tiksliai nežinau, kaip ten yra. Koks tau skirtumas?

Tai štai, mane čia pasikvietė, kad praneštų, jog esu reabilituotas! Visa nežinomybės baimė kaipmat išgaravo, ir aš net „išmandrečiau“:

- Taigi „niekur nebuvai, nieko nematei“! Visur dabar ieškant darbo reikia rašyti gyvenimo aprašymus, o kur man dėti tuos beveik dešimt metų? Taip ir rašyti, kad aš nuo 1947 iki 1955 metų niekur nebuvau ir nieko nemačiau? Užmiršti, kad ir prieš tai apie porą metų taip pat niekur nebuvau ir nieko nemačiau? Man jau beveik trisdešimt, o aš dar niekur nebuvęs ir nieko nematęs!

- Kur pastaruoji metu sėdėjai?

- Unžlage. Prie Gorkio.

- Ką ten veikei?

- Miške dirbau.

- Na, taip ir rašyk, kad dirbai „lespromchoze“ ar panašiai.

Antrąją mūsų pokalbio dalį girdėjo prieš porą minučių įėjęs dar vienas taip pat civiliai apsirengęs tarnautojas. Iš jo elgesio buvo matyti, kad jis laipsniu vyresnis už „manąjį“. Pasiklausęs mūsų pašnekesio, sugalvojo pasišaipyti:

- Na, tai kaip dabar patinka sovietų valdžia?

Aš gūžtelėjau pečiais:

- Ogi taip pat kaip ir visiems...

- Žmonės nežiūri kaip į vilką?

- Ne, ką jūs?! Priešingai. Žmonės išsirinko mane savo gynėju nuo valdžios!

246 - Kaip tai? — nesuprato mano pašnekovas.

- Labai paprastai — esu jų rinktas fabriko profsąjungos komiteto pirmininkas!

Pasišaipyti aiškiai nepasisekė, ir nieko kito neliko, kaip spūdinti pro duris, nes daugiau reikalų, matyt, neturėjo. Jis mane sunervino: šakalui pasidarė įdomu, ar kas nors miške į zuikį nežiūri kaip į vilką! Komediantas. Dabar aš pasišaipau:

- Ta karinė prokuratūra dirba pavydėtina mikliai: kai reikia nekaltą nuteisti, viens du - ir gatava, o kai reikia nekaltai nuteistą išleisti, tada anksčiau, negu nuteistasis atsėdės visą bausmės laiką nuo skambučio iki skambučio, joku būdu nieko neišeina!

- Kaip tai? - mėgina švelninti padėtį kabineto šeimininkas.

- Juk tu buvai nuteistas dešimčiai metų, o atsėdėjai apie aštuonerius. Vadinasi, paleido anksčiau laiko?

- Čia ne prokuroro nuopelnas. Lageryje buvo užskaitos už darbo normų vykdymą, ir tuos dvejus metus aš kruvinu prakaitu užsidirbau!

Ėjau namo ir galvojau, kam man ta „reabilitacija"? Na, gerai, nebus pase to „položeniye o pasportach“. Nebus kliūčių būti „normaliu" profsąjungos komiteto pirmininku. O kuriems galams man tas „profpirmininkavimas"? Papildomos pareigos prie pagrindinio darbo, negaunant už jas nė kapeikos. Suprasčiau, jei iš profsąjungos, iš darbo joje būtų nors kokia nauda. Bet juk absoliučiai jokios naudos nėra! Kelialapius išdalyti gali bet kas, mokantis rašyti ir užregistruoti, kam davė. Sėdi tas komitetas ir kuria nebūtų susirinkimų protokolus, nebūtų „priemonių" aprašymus ir visa kita, ko niekada nebuvo ir nebus.

Nežinia ką veikė buvęs ir dar prieš man įsidarbinant fabrike išėjęs į pensiją fabriko direktorius Stačiūnas. Jis dažnai

lankėsi fabrike, dalyvavo visose „priemonėse“ ir visuose pobūviuose. O prie manęs jis prikibo, kad stočiau į partiją! Iš pradžių pamaniau, kad juokauja, todėl ir reagavau kaip į pagyvenusio žmogaus humorą. Tačiau vieną kartą jis atėjo specialiai pas mane ir paprašė rašyti pareiškimą. Ką turėjau jam sakyti, nenorėdamas per daug jo įžeisti?

- Na, gerai. Pareiškimą parašysiu, o kur man imti rekomendacijas?

- Aš duosiu!

- Visas?

- Čia ne tavo reikalas, bus, kiek reikės!

- Bet aš, direktoriau, nesuprantu, kokia bus partijai nauda, jei aš į ją įstosiu? Juk dėl to partijos gretos nepaugsės, o priešingai — sumažės!

- Kaip tu čia dabar skaičiuoji?

- Labai paprastai: aš vienas įstosiu, o jus, kurie rašysite man rekomendacijas, išmes. Todėl ir liks partijos narių mažiau...

Taip visą gyvenimą likau nepartinis. Nors ir vėliau savo darbovietėse tarp partorgų turėjau artimų draugų, tačiau nė vienas iš jų, gerai mane pažinodami, nesiūlė rašyti pareiškimo...

Netrukus pasitaikė proga įsitikinti, kokia „veiksminga“ ta mano rehabilitacija. Konservų fabriko gamybos viršininke dirbo inžinierė Jakimavičienė. Sužinojusi, kad aš turiu brandos atestatą (jis išliko buvusio Universiteto archyve), pasiūlė stoti į Politechnikos institutą. Jos vyras Č. Jakimavičius tuo metu jame dirbo docentu. Kad vėliau nekiltų nesusipratimų, aš jai išpasakojau visą praeitį, tik, aišku, nutylėjau savo „genealo-

giją". Pasitarusi su vyru ji liepė man laikyti stojamuosius egzaminus. O, koks tai man buvo džiaugsmas! Egzaminus išlaikiau be jokio vargo, beveik nesiruošęs, su didele balų atsarga. Kai neradau savo pavardės priimtųjų sąrašė ir nuėjau sužinoti priežasties pas patį Jakimavičių, jis man apgailestaujančiu balsu traukydamas pečiais pasakė, kad, deja, niekuo negalįs padėti, nors aš ir reabilituotas! Aišku, šiuo atveju ne jis pats tą „veto“ sugalvojo.

Maždaug tuo pat metu baigė kalėti savo dešimtį metų ir mano mama. Ji vargelį vargo Komijos ASSR, netoli Abezės miestelio. Jos, atlikusios bausmę, į Lietuvą neišleido, o išsiuntė į Vidurinę Aziją. Taip ji atsidūrė Kazachstane prie Džezkazgano kaip „laisvai apgyvendintoji“ („na voljnom poselenij“). Netrukus po to aš buvau darbe „paimtas“, parvežtas lengvąja mašina į namus, kur mano sulaikytojai padarė kratą ir atėmė visus mamos man rašytus laiškus. Tuose laiškuose jie net su padidinamuoju stiklu negalėjo rasti kokio nors „anti...“, bet aiškiai mačiau, kad jiems žūt būt reikia naujos medžiagos bylai. Rasti tokią medžiagą jie moka. Mama gavo dar dešimt metų ir vargo juos Mordovijoje. Taigi praleidusi „rojaus“ lageriuose dvidešimt metų, 1968 metais grįžo į Lietuvą. Mirė 1986-aisiais, sulaukusi 81 metų. 1917 metais ji Petrograde matė revoliucijos pradžią ir, nors labai gaila, bet trupučio pritrūko, kad būtų pamačiusi jos pabaigą.

Mes su mama turbūt jau neišsiskirsime, liksime ilsėtis vienoje vietoje, o tėvo palaikai dingo. Žmonės kalbėjo, kad jis nebuvo užkastas Alytaus saugumo kieme, bet sunkvežimiu išvežtas į kažkokį žvyro karjerą netoli Alytaus. Užkasimo vietą žinojęs tik to sunkvežimio vairuotojas, kurio surasti nepavy-

ko, galbūt jis jau ir miręs. Jei būtų pasisekę nustatyti užkasimo vietą, esu tikras, kad tėvo palaikus būčiau atpažinęs. Dar Nepriklausomybės kovų metu 1919-1920 metais jis buvo sužeistas į koją, ir kulka sutrupino kojos riešo vidinės pusės kauliuką. Nors kojai tas sužeidimas beveik nepakenkė, bet ženklas tikrai liko. Pagaliau ir Punios šile granatos skeveldra sulaužė ar sutrupino šonkaulius. Deja, surasti vargu ar pavyks...

Lageryje jokia informacija apie įvykius čia ir pasaulyje mūsų beveik nepasiekdavo, o grįžęs buvau tiesiog panardintas į šlovės himnus „tarybinei tikrovei“, „būsimajai gerovei“, prakeiksmus „pūvančiam kapitalizmui“, kitaip sakant, į tokią politinio ir dorovinio melo balą, kokioje dar niekam neteko mirkti net kriminalinių nusikaltėlių lageriuose. Melas visur - ir spaudoje, ir per radiją, ir teatre, ir kine, ir darbe, ir gatvėje, ir kur tik pasisuksi. Meluoja visi ir garsiai. Jei nori pasakyti tiesą, balsas iš karto aptyla, akys pradeda lakstyti į šalis. Melas - viešai, tiesa - tik patikimam žmogui ir akis į akį. Atsimenu, kartą papasakojau „lagerinį“ anekdotą darbe: vieni klausytojai sutriko, kiti išsmuko pro duris, ir tik pora jaunikių liko kvatotis, nes jie mažai dar buvo patyrę. Anekdotas iš kalinių kasdienybės.

Kalėjime vyksta patikrinimas. Tokiais atvejais kameros kaliniai išrikiuojami, o prižiūrėtojas šaukia pavardėmis. Iššauktasis privalo garsiai ir greitai pasakyti vardą, tėvavardį, gimimo metus, straipsnį ir bausmę.

- Goldmanas!

- Abramas Moisejevičius, dvidešimt penktų metų, penkeri! - atraportuoja kalinys, pamiršęs pasakyti straipsnį.

- Už ką sėdi?
- Per savo gudrumą, tai yra už spekuliaciją!
- Bet dokumente ne penkeri, o dešimt metų užrašyta! -
nervinasi prižiūrėtojas.

- Dar penkerius gavau jau čia, kalėjime!

- Už ką?

- Per savo kvailumą, tai yra už teisybę! Kalėjime suorganizavo saviveiklos būrelį, mane paskyrė būti pranešėju. Kai išėjau į sceną ir paskelbiau kitą mūsų programos numerį, man prokuroras pridėjo dar penkerius!

- Kokį gi tu numerį paskelbei?

- Pagal programą. Aš pasakiau, kad jungtinis kalėjimo žmogžudžių, banditų, vagių, recidyvistų ir prostitučių choras padainuos patriotinę dainą „Partija - mūsų vairininkas“...

Dabar mažai kas šią dainą prisimena, o tais laikais „Partija - naš rulevoj“ skambėjo per visus garsiakalbius ir per radiją po kelis kartus per dieną.

Tiesa, nors tokių anekdotų buvo prisibijoma, bet per visus tuos trisdešimt su viršum metų niekas manęs neapskundė, o šios srities arsenalą turėjau gana turtingą. Aš žinojau, kad retsykiais fabriko administracijoje apie mane būdavo teiraujama, bet tai buvo daroma turbūt lyg ir profilaktikos sumetimais.

O tas aplink tvyrantis melas mane daugiau guodė negu pykino. Jis aiškiai rodė mus okupavusios imperijos silpnumą, nes kiekvieno pastato ilgaamžiškumas priklauso nuo jo pamatų. Šios imperijos pamatai buvo melas, todėl ilgai išsilaikyti ji negalėjo. Aišku, aš niekada nė pagalvoti nedrįsdavau, kad kada nors savo amžiuje pamatysiu gatvėse plevėsuojančias trispalves, girdėsiu per radiją ir televiziją

skambantį Lietuvos himną. Kad vaikai sulauks tos šventės, buvau tikras, o dabar imperijos galo pradžia matau ir aš. Kol kas tik galo pradžia, nes visas melas, susijęs su dabartimi, bus lengvai ir greitai atskleistas, o kaip su melu praeityje, kuris jau pretenduoja į istorijos statusą?..

Pažintis su leitenantu M. Gulbinu (dabar jau pulkininku) paliko pėdsaką visam gyvenimui. Kai nustojo skaudėti šonkaulius, išnyko „glamonių“ žymės, maniau, kad tuo bėdos ir baigėsi, tačiau ilgai nepastebėjau, jog negaliu greitai bėgti - „nepaveju“ savo galvos, griūvu į priekį, o į nuokalnę bėgti išvis negaliu. Tačiau lengvąją atletiką užsiimti nesirengiau (juo labiau bėgioti sprinterines distancijas) ir tuos keistus „negalėjimus“ retai kada pajusdavau. Bet vieną kartą, kažką sunkiai kilstelėjus, kojos išvis atsisakė bėgti. Gydytojai rašė įvairias diagnozes, bet padėti nesugebėjo. O toliau jau ir vaikščioti darėsi vis sunkiau. Susitaikiau su mintimi, kad reikės pasirūpinti ramentus. Gydytojai šį mano apsisprendimą „palaimino“ ir nusiplovė rankas.

Kol dar kojos neatsisakė tarnauti, pasitaikė proga prisiminti praėjusius laikus. Darbovietėje gavome kelialapius į įdomią ekskursiją, kurią vėliau ekskursantai lietuviai pavadino „tėvų ir brolių takais“: lėktuvu į Krasnojarską, o iš ten garlaiviu Jenisejaus upe iki pat Ledjūrio, t. y. Diksono uosto. Aš jau turėjau dvi „ekskursijas“ į rytus, bet nė viena iš jų neperkėlė manęs per Uralą į Azijos žemyną. Ši - trečioji - ekskursija, dabar jau savanoriška, žadėjo man parodyti Sibiro platybes.

Iš Vilniaus lėktuvu trisdešimtys lietuvių grupė išskridome į Maskvą. Ten anksti rytą sėdome į kitą lėktuvą, skrendantį į

Krasnojarską. Diena pasitaikė be jokio debesėlio. Nors kelias dangumi gana tolimas, bet mus lydėjo giedra, todėl nemažą Sibiro dalį pamatėme „iš paukščio skrydžio“. Krasnojarske nusileidome antroje dienos pusėje. Rytojaus dieną dalyvavome ekskursijoje pėsčiomis po Krasnojarsko apylinkes. Iš pradžių netoli miesto plieninio lyno keltu buvome pakelti į kalnus, vėliau pėsčiomis, beveik visą laiką nuokalnėn, apie 15-20 kilometrų žingsniavome per taigą. Prisižiūrėjome tikrai gražių gamtovaizdžių, tačiau jei kelias būtų buvęs dar truputį ilgesnis, būčiau kapituliuavęs, nes kojos beveik atsisakė mane toliau nešti. Gerai, kad tik išlindę iš miško buvome susodinti į autobusą ir parvežti į viešbutį.

Antra ekskursija - į Lenino tremties vietą, Sušenskojės miestelį. Patogus, jaukus kambarėlis šiltame pušinių rastų namelyje. Gamta labai primena mūsų Druskininkų apylinkes. Čia daugiau panašu į kurortą ar sanatoriją, tačiau gyvenimą šiame kurorte gidas kažkodėl vadina tremtimi! O gal jis, Leninas, čia išbadėjęs nežmoniškai sunkiai dirbo? Sako, kad tik sėdėjo ir carą keikiančius bei Marksą garbinančius „veikalus“ rašė! Taip, buvo už ką keikti tokį žiaurų carą, privertusį proletariato vadą nemokamai pustrečių metų poilsiauti kurorte!

Kitą dieną mus susodino į garlaivį ir leidomės Jenisejumi į šiaurę. Garlaivis vokiečių gamybos, galima sakyti, puikus. Jame susirinko net dvylika grupių, tokių, kaip mūsų vilniškė, iš viso 360 ekskursantų. Visos šios grupės suvažiavo iš įvairių šalies kampelių. Vilniečių grupėje buvome vieni lietuviai ir jau beveik visi tarpusavyje spėję susipažinti. Tarp mūsų buvo trys kunigai - du iš Vilniaus, vienas iš Kauno - ir keli vyrai, kuriems teko sėdėti Norilsko ir kituose lageriuose Jenisejaus pakrantėse.

Iš pradžių plaukėme sustodami kone visuose pakrantės miesteliuose. Jeniseisko miesto garbės lentoje beveik pusė pavardžių - lietuviškos. Surasti, aplankyti ir pasikalbėti su jais buvo neįmanoma, nes garlaisvis uoste stovėjo tik apie valandą. Sustojome ir prie vieno kaimo vidury taigos. Išlipę iš garlaivio pamatėme visai tuščią, apleistą kaimą, jame nebuvo nė vieno žmogaus. Vaizdas labai niūrus, nemalonus, lyg žmonės visi iki vieno būtų išmirę ir ką tik palaidoti.

Netrukus miškai pradėjo retėti, ir gidas paaiškino, kad greitai išplauksim į tundrą. Garlaisvis sustojo nedidelio miestelio uoste. Pamatęs iškabą su jo pavadinimu - Jarcevas - iškart prisiminiau, kad Antanas Gelumbauskas, išeidamas į laisvę iš Unžlago, sakė, jog jo tėvai ištremti į Jarcevą Sibire. Sužinoję, kad garlaisvis stovės uoste dvi valandas, nutarėme su žmona pamėginti surasti Antaną, jeigu jo tėvai tikrai čia buvo atitremti ir jeigu jis juos susirado.

Miestelyje tik viena, bet gana ilga gatvė. Pamatęs kieme triūsiančią moteriškę, priėjau prie jos.

- Ar yra Jarceve lietuvių? - paklausiau.

- Lietuvių? Yra, kurgi jų nėra! O ko jūs ieškote? - jau susidomėjusi klausia šeimininkė.

- Gelumbausko.

- Geriau sakykite vardą, lietuviškas pavardes sunku įsiminti!

- Antanas.

- Anton? Toks lietuvis tikrai yra! Ir pavardė tokia, kaip jūs sakėte!

Aš apsidžiaugiau.

- O kur ir kaip jį rasti?

- Jo sūnus, mačiau, važinėjasi motociklu. Nueikite prie parduotuvės, kiti vaikinai jums jį parodys. Klauskite Antono sūnaus.

Nuėjome prie parduotuvės. Išilgai gatvės tikrai zujo keletas motociklų. Įdomu, kam jie čia reikalingi, nes už miestelio tokių kelių, kuriais būtų galima pravažiuoti motociklu, tikriausiai nėra! Pasivažinėjimui išilgai gatvės? „Antono“ sūnų susiradome greitai.

- Aš Antono sūnus, - prisistatė jis rusiškai.

- O pavardė?

- Grigonis.

- Mes ieškome Gelumbausko...

- Tai visai nesvarbu, - jis ir toliau kalba tik rusiškai. - Sėskite, aš jus nuvešiu pas tėvą!

- Bet mes ieškome Gelumbausko, o jūsų tėvelio net nepažįstame...

- Koks gi skirtumas? Tėvas labai supykęs ant manęs, jei sutikęs lietuvius neįprašyčiau jų apsilankyti pas jį į svečius! Lietuviai čia retai pasirodo!

Ką gi, teko važiuoti. Pakeliui jis papasakojo, kad motinos beveik neprisimena, ji mirė dar jam visai mažam esant. Tėvą irgi retai mato, nes į Jarcevą parvažiuoja tik per mokslo atostogas. Vidurinę baigė Krasnojarske, ten dabar mokosi civilinės aviacijos mokykloje, todėl lietuvių kalbą tik supranta, o kalbėti nemoka. Senis Grigonis sutiko mus tikrai nuoširdžiai. Labai apgailestavo, kad galėjome pas jį svečiuotis vos porą valandų. Lietuviškai kalba gražiai, be jokių barbarizmų. Sužinojusi, kokių svečių turi Grigonis, atėjo ir kaimynė. Ją išvežė dar mažytę, greitai neteko tėvų, bet Tėvynėje išmokta gimtoji

kalba ne taip greitai užsimiršta, o jos gimtoji kalba - žemaičių. Dabar ji kalba rusų ir žemaičių kalbų mišiniu, vienodai sunaikiai suprantamu tiek rusams, tiek lietuviams...

Grigonis įsikūręs tikrai „buožiškai“ - jo sodyba geriausia ir gražiausia visame Jarceve. Kieme, be kitų ūkinių pastatų, yra du gyvenamieji namai: viename svetainė, miegamasis, nedidelė virtuvėlė, kitame - didelė kaimiška virtuvė su duonkepe krosnimi, sandėliukai, šulinio kambarys. Pasak jo, šulinyse kieme žiemos metu — gyva bėda, nes per didelius šalčius visai užšąla, o šulinyse kambaryje yra beveik tas pat kaip ir niekada negendantis vandentiekis. Rąstai tokio „dvaro“ statybai nieko nekainavo. Jenisejumi plaukia daug nuo sielių atitrūkusių rąstų, todėl reikėjo tik netingėti ir juos „susizvejojus“ užsitempti į aukštą Jenisejaus krantą. Koks darbštus yra Grigonis, rodė ir šalia jo sodybos sukrauta didžiulė rietuvė rąstų, sugaudytų tik dėl visa ko - atsargai.

Visai netoli poliarinio rato praplaukėme Turuchanską. Niekur niekada gyvenime nesu matęs tiek šunų, kiek jų slankiojo šio miestelio gatvėmis. Vasaros metu jie nereikalingi ir gyvena, kaip kuris sugeba - niekas jų neprižiūri ir nešeria, bet žiemą be jų neišsiversi. Šunų kinkiniai čia yra pagrindinė susisiekimo priemonė. Tada juos ir šeria, ir prižiūri, ir gatvėmis jie nesišlaisto.

Pirmas didesnis miestelis už poliarinio rato - Igarka. Sakoma, pirmojo kitados čia atsikrausčiusio ruso vardas buvo Jegoras, kurį jo žmona vadino Jegorka. Vietos gyventojams nencams buvo lengviau ištarti Igarka. Taip ir atsirado miestelio pavadinimas. Mus nustebino pavyzdinga tvarka šiame miestelyje. Sužinojome, kad ją čia įvedė lietuviai tremtinys Daug-

norą. Kadaisė čia atitremtas jis nusišaldė rankas ir teko amputuoti abi plaštakas. Jokio fizinio darbo dirbti jis negalėjo, todėl vietos valdžia pavedė jam prižiūrėti tvarką miestelyje. Kad jo žodis būtų tikrai svarus, atidavė jo žiniai gaisrininkų komandą, su kurios pagalba jis ir darė tvarką.

Už miestelio - lietuvių tremtinių kapinės. Sunku pasakyti, kokį plotą jos užima, nes apžėlusios tankiu pusiau tundrinių berželių krūmynu. 2—3 metrų aukščio berželiai taip tankiai sužėlę, kad kapinėse galima apžvelgti tik apie 10 metrų spindulio plotą. Geriau apžiūrėti kapines neturėjome laiko, nes garlaisvis ir čia stabtelėjo tik porai valandų. Klaidžiojome po kapines apie valandą, bet kito krašto priėję nebuvome. Prie daugumos kapų — 3—4 metrų aukščio tašytų rąstų kryžiai. Čia badu mirštantieji laidojo badu mirusius. Aplink tundra, amžinas įšalas. Sunku ir įsivaizduoti, kaip jie sugebėdavo kirkomis iškirkuoti duobes laidojimui, kaip prisigaudydavo Jenisejuje rąstų kryžiams, kaip juos nutašydavo. Juk mirdavo ne vienas per savaitę, o po kelis per dieną, ir visiems pastatyti kryžiai, ant kiekvieno kryžiaus tik po vieną pavardę! Radome ir kelis labai gražiai sutvarkytus kapus, apjuostus naujomis dažytomis tvorėlėmis, atnaujintais užrašais. Matyt, tai padarė atvažiavę iš Lietuvos giminės. Vilniškis kunigas Stasys turėjo kelis fotoaparatus, tarp jų ir panoraminį, fotografuojantį vaizdą 180 laipsnių kampu. Jis labai kruopščiai įamžino visą mūsų kelionę spalvotose fotojuostose ir skaidrėse.

Kitas jau gana stambus uostas — Dudinka. Per jį išplaukia Norilsko metalurgijos kombinato produkcija. Kadangi į mūsų ekskursijos maršrutą įtrauktas ir Norilskas, Dudinkoje apsi- stojome ilgesniam laikui. Į Norilską važiovome traukiniu. Ke-

lias nelabai tolimas - vos šimtas kilometrų, bet kelionėje užtrukome gana ilgai, nes geležinkelio linija itin blogos kokybės. Jokio pylimo nėra, pabėgiai pakloti tiesiai ant įšalo, todėl traukinys vietomis važiaavo tokiu greičiu, kad išsigeidę prasimankštinti vyrai išlipdavo iš vagonų ir eidavo greta važiuojančio traukinio.

Norilsko metalurgijos kombinate nebuvo, gidė tik nuo aukštumos parodė šalia miesto rūkstančius kombinato cechus.

Vedžiodama mus po miestą gidė pasakojo, kaip prieš karą ir po karo komjaunuoliai, savanoriškai suvažiavę iš visos šalies, statė miestą ir kombinatą. Tuo tarpu vienas iš mūsų grupės, atsėdėjęs Norilsko lageryje dešimt metų, aiškino, kad tais laikais, be sargybos ir kalinių, čia jokių kitų žmonių nebuvo, todėl komjaunuolių galėjo būti tik tarp sargybos kareivių, bet jie fizinio darbo nedarbo. Viską projektavo ir statė kaliniai. Gidė buvo labai patenkinta girdėdama, kaip buvęs kalinys lietuviškai mums pasakojo teisybę; mat ji manė, kad jis verčia mums jos pasakojimą į lietuvių kalbą!

Vėl traukiniu grįžome į Dudinką, sėdome į garlaivį ir išplaukėme į paskutinį ekskursijos punktą - bene šiauriausiąjį pasaulio uostą Diksoną. Net ir čia radome du lietuvius. Tiesa, jie abu ne tremtinių kilmės, juos čia priviliojo geras uždarbis. Jauna ir graži moteriškė lietuvė dirba kultūros namų vedėja. Jaunas vyrukas užsiverbavo į Diksoną penkeriems metams, todėl yra atleistas nuo tarnybos kariuomenėje. Vasarą jis dirba Diksono uoste kroviku, o žiemą motorinėmis rogėmis važinėja po tundrą ir surinkinėja iš medžiotųjų jų sumedžiotų žvėrių kailius. Beje, vasarą čia būna poliarinė diena, o žiemą

Ties Diksonu apsisukome ir išplaukėme vėl į Krasnojarską. Grįžome beveik be sustojimų. Kelionė atgal neprailgo: laive buvo rengiami rusų romanso koncertai, meninių darbelių parodos. Iš gėlių, augmenijos, kerpių ir kitokios žaliavos, prisi-rinktos laivui sustojus atviroje taigoje ar tundroje, linkę į meną ekskursantai prigamindavo įvairių meniškų dirbinių, puokščių, suvenyrų ir t. t. Tose parodose visus ar beveik vi-sus prizus susirinkdavo mūsų grupė.

Grįžę į Lietuvą po kurio laiko visi susitikome Kaune, ekskursijų biuro patalpose. Kunigas Stasys atsivežė iš Vilniaus aparatūrą, rodė ne tik mūsų ekskursijos skaidres, bet ir vaiz-dus iš jo išvykų į JAV, Portugaliją bei kitus kraštus. Vėliau sužinojome, kad mūsų grupės gidė ir ekskursijų biuro viršininkas buvo atleisti iš darbo už tai, kad suteikė biuro patalpas „nacionalistinių elementų propagandai skleisti".. Tuometinei Lietuvos valdžiai masinių lietuviškų kapų Sibiro platybėse vaizdas buvo išties baisi „propaganda“.

Tokia buvo mano trečioji kelionė į Rytus.

Laikai atšilo. Su atšilimu atėjo ir parduotuvių lentynų tuštėjimo metas. Pradėjus trūkti kai kurių prekių, atsirado tokių piliečių, kurie vis dažniau prisimindavo, kad „neblo-gai" buvo anksčiau, na, o Stalino laikais ir „parduotuvėse visko buvo", ir „kiekvienais metais kainų mažinimai buvo“, ir dar kažkas „buvo". Bet juk tą buvusį „gerumą" galima grąžinti per porą mėnesių. Reikia tik vieną penktadalį sveikų ir darbinių Sąjungos gyventojų (dabar tai sudarytų maždaug 60 milijonų) vėl sukišti į lagerius. Tarp jų būtinai turėtų būti ir visi tie, kuriems Stalino laikai tokie šviesūs atrodo. Ten jie pusbadžiu veltui dirbs, o likusiems, aišku, vėl bus

galima sumažinti produktų kainas, gal net užteks apysočiai pavalgyti. Ir gyventojų skaičius nedidės, o pradės mažėti — taip, kaip prieš karą, tais „laimingais“ Stalino laikais...

Pabaigai - dar viena „naujiena“. Kai vienoje įstaigoje man reikėjo įrodyti savo paveldėjimo teises, iš manęs buvo pareikalauta pristatyti tėvų mirties liudijimus. Motinos mirties liudijimą turiu, o kur gauti tėvo? Juk jo mirtis niekur neįregistruota. Nieko kito nebeliko, kaip kreiptis į „autoritetingiausią“ šiuo klausimu įstaigą. Lyg nujausdamas, kad į tiesioginį mano kreipimąsi gali būti visai nereaguota, parašiau prašymą Lietuvos Respublikos prokurorui:

„...mano tėvas Jėčys (rus. Ечис) Domininkas, s. Povilo, gim. 1896 m. (rezistencijos Dainavos apygardos vadas, slaptyvarde Ažuolis), žuvo Punios šile 1947 metų rugpjūčio 11 dieną. Prašau išduoti pažymą apie jo mirtį, remiantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 297. Nesant galimybės išduoti tokią pažymą, prašau apie tai mane informuoti“.

Po poros mėnesių gavau atsakymą:

„Lietuvos TSR valstybės saugumo komitetas. Vilnius, Lenino pr. 40. Nr. 10/3-E-605. Jėčiui A. D. Pranešame, kad apie Jūsų tėvo Jėčio Domininko, s. Povilo, žuvimo aplinkybes Valstybės saugumo komitete duomenų nėra. Skyriaus viršininko pavaduotojas (parašas) V. Palačionis“.

Ką gi, E. M. Remarkas turbūt taip pasakytų:

- Rytų fronte kol kas tikrai nieko naujo...

P. S. Unžlage mūsų lagerio lietuviai buvo sumanę sukurti dainą, kuri būtų lyg mūsų grupės himnas. Nutarėme rašyti

žodžius kiekvienas atskirai, o paskui turėjome nutarti, kurio variantas labiausiai pavykęs. Taip jau atsitiko, kad aš vieną dieną nėjau į darbą ir turėdamas laisvo laiko parašiau žodžius. Grįžę iš darbo vyrai nusprendė, kad žodžiai mūsų dainai tinka ir daugiau nieko nereikia. Šią dainą ir nemažai eilėraščių surašiau į sąsiuvinį, kurį parsivežiau iš lagerio į Kauną. Kai saugumiečiai darė pas mane kratą, ieškodami mamos man rašytų laiškų, to sąsiuvinio neužtiko. Tąsyk po kratos, bijodamas, kad kitą kartą krata gali taip laimingai nesibaigti, sąsiuvinį sunaikinau. Eilėraščiai ilgainiui beveik išdilo iš atminties, o anksčiau dažnai dainuotos dainos žodžiai išliko atmintyje geriau: šeši iš buvusių septynių posmelių užrašyti po vieną atsiminimų skyrių pradžioje.

1991 m. sausis

K A I
M A N Ė S
D A R
N E B U V O . . .

Atsiminimų pradžioje užsiminiau apie buvusį mamos sužadėtinį, kurį lenkai 1923 metais nušovė prie demarkacijos linijos. Tai buvo Lietuvos kariuomenės leitenantas Aleksandras Urbelis. Tada mano mama turėjo aštuoniolika metų ir rašė dienoraštį. Jos dienoraštis susideda iš dviejų sąsiuvinų. Pirmasis rašytas 1923 metais Alytuje, antrasis - 1925 metais

1923 metais mamos tėvelis tarnavo 11-ajame pulke ir gyveno Alytaus kareivinių rajone. Kareivinės stovėjo Vidzgirio miške prie plento, einančio iš Alytaus link Daugų ir Varėnos per Nemuno geležinį Kaniūkų tiltą. Šis plentas buvo vienintelė „gatvė“ kareivinių rajonui. Dienoraštyje dažnai minimą įgulos bažnyčią bolševikai po karo nugriovė, ir dabar jos nėra.

Savo dienoraštyje mama leitenantą Jėčį - būsimąjį vyrą ir mano tėvą - dažnai pravardžiuoja „Peckeliu“. Ta pravardė kilusi iš tėvo įpročio ką nors nevykusio padariusius vadinti „peckeliais“. Tačiau šį „komplimentą“ jis dažniausiai sakydavo mažybine ar malonybine forma be jokio pykčio ir net susierzinimo, todėl man niekada neteko matyti, kad kas nors už tai būtų pykęs.

Dienoraštis nutrūksta tada, kai priartėjo jų vestuvės.

1923 m. liepos 23 d.

Ir taip aš pradėdau savo dienoraštį, bet ką aš į jį rašysiu? Juk tegaliu išlieti jame savo mintis, kurios atsiranda iš mano jausmų. Bet kokie tai jausmai? Linksmi, džiaugsmingi, pilni gyvybės? Ne, kiek aš save pažįstu, tai mėgaudamasi gyvenimu ir būdama juo patenkinta nepradėčiau rašyti šio dienoraščio ir nesidalyčiau su juo savo visais džiaugsmiais, tikrai ne! Nors tada žmonės mane suprastų. Dabar jiems sunku bus mane suprasti... Tačiau kaip sunku pagalvoti - juk tik žmonės ir turėtų mane suprasti, o juo labiau draugės, kurių aš turiu pakankamai. Ak, tos draugės! Aš niekam nelinkiu turėti draugių, ne tik tokių kaip mano, bet ir apskritai. Taip, dabar tokia mano nuomonė apie drauges, jomis niekada negalima tikėti, juo labiau atverti savo širdies paslaptis. Kai kada aš net pati savęs nebepažįstu, o dar taip neseniai aš buvau laiminga - turėjau draugių, kurios klausėsi mano jausmų

protrūkių ne tik su įdomumu, bet, rodėsi, netgi su dėmesiu. O dabar?..

Taip, aš buvau laiminga dar visai neseniai, dar taip neseniai mano širdis virpėjo iš džiaugsmo, o jau dabar mano laimė išskrido pašėlusiu greičiu, palikdama širdyje gilią žaizdą, kuri niekada niekada nebeužgis.

Štai šios žaizdos skausmą aš ir noriu truputį palengvinti savo širdies išsiliejimu baltame popieriuje, nereikalaudama iš jo užuojautos.

Aš dar tokia jauna, man dar tik aštuoniolika metų - ir jau tokia nelaiminga!.. Dabar aš sėdžiu ir prisimenu savo laimingąsias dienas, kurios jau niekada nebegrįš, nors man dar nesitiki, kad jos tikrai buvo, kad jos tikrai nebegrįš. Nors aš jų niekada nepamiršiu, bet vis dėlto aprašysiu jas popieriuje. Ak, kaip jos dabar toli, tos dienos, mano praleistos Alytuje...

Viena iš tų dienų man giliai įsiminė, kai aš pirmą kartą susitikau su juo... su mano brangiuoju Aleksandru! Tai buvo 11-ojo pulko surengtame vakare. Nežinau, kodėl man pradžioje nebuvo nuotaikos ir netgi rengiausi iš ten eiti namo, bet orkestras užgrojo gražų valsą, ir aš dar pasilikau. Sėdžiu sau krėsle, pasirėmusi ranka pasmakrę, ir užsisvajojusi klausausi valso, bet... staiga pakeliu akis ir matau prieš mane stovintį jauną, 23-24 metų aukštą vyrą su liekna mergaitiška talija ir tamsaus šateno plaukais, gražaus veido karininką leitenantą, kviečiantį mane valsui. Aš sutikau ir šokau tą valsą iki pat galo, nes šokėjas pasirodė esąs neblogas. Pasibaigus valsui aš grįžau su savo šokėju į ankstesnę savo vietą. Leidau jam prisėsti greta. Pradėjome kalbėtis. Pirmiausia jis pareiškė, kad jau seniai vieno vakaro metu su manimi esąs susipažinęs, pažįsta mano tėvus ir t. t.

ir nusilenkiau jums, bet jūs ne tik neatsakėte, bet net nepastebėjote manęs!

- Taip, - sakau, - tai labai galėjo būti, nes jeigu mes pažindinomės vakarėlyje, per vakarą tenka susipažinti su tiek karininkų, kad visus kitą dieną sunku prisiminti!

- Įdomu, - paklausė jis, - ar pažinsite mane rytoj, jeigu teks susitikti?

Ir taip mes šnekučiavomės su juo gana ilgai. Jis man iš karto pasirodė labai išsilavinęs žmogus, mandagus ir įdomus. Daug šokių mes su juo tą vakarą sušokome, ir aš buvau juo labai patenkinta. Tačiau stebėtina, kad tą leitenantą aš dažnai prisimindavau ir kartą net susapnavau.

Kitą kartą aš jį sutikau kine. Tada, prisimenu, aš atėjau į kiną su teta Leonavičiene, atsisėdome į savo vietą. Greitai atėjo ir leitenantas Urbelis. Pasisveikinęs su teta ir manimi jau ieškojo sau vietos akimis, bet aš pasislinkau ir pasiūliau sėstis greta manęs ant suolo. Jis, atrodė, buvo patenkintas mano pasiūlymu, atsisėdo, ir mes kiekvieną pertrauką aptarinėjome savo išpūdžius apie matytą filmą. Tada, berods, rodė „Kalnų katę“ - gana įdomų filmą. Jis visiems patiko, ir publika buvo patenkinta. Po kino mes jau norėjome atsisveikinti, tačiau leitenantas Urbelis pasiprašė leisti jam mus palydėti iki namų. Po tos visos ceremonijos išėjome namo. Pirmiau palydėjome tetą Leonavičienę, nes ji gyveno toliau už mane, paskui jis palydėjo mane. Prie namų jis pabučiavo man ranką, atsisveikino ir nuėjo. Aš labai nustebau, nes aš juk ne dama, o merginoms pas mus Lietuvoje rankutes bučiuoti nepriimta. Kitą dieną aš prie tetos Leonavičienės papasakojau mamai apie leitenantą Urbelį ir netgi juokais pastebėjau, kad greitai laiku gali atsirasti naujas gražutis mano garbintojas, kurį aš galiu dar ir išimylėti. Aš taip juokavau visai negalvodama, kad mano juokai gali virsti teisybe.

Greitai aš viename vakare vėl pamačiau leitenantą Urbelį. Aš tada šokau išvien, garbintojų turėjau visą tuziną, jeigu ne daugiau, man buvo labai linksma, bet nežinau kodėl tuo pačiu metu buvau ir nerami. Negalėjau nusėdėti ant kėdės taip, kad net vienas iš mano garbintojų pastebėjo, jog aš „sėdžiu kaip ant segtukų“. Po kelių šokių aš prisėdau prie ponios Snarskienės ir užmezgiau su ja pokalbį. Bet tuoj pajutau įdėmų žvilgsnį, lyg užhipnotizuojantį. Pasižiūrėjau į tą pusę - leitenantas Urbelis man lenkiasi. Tai pastebėjo ponia Snarskienė ir pakvietė jį prie mūsų. Jis priėjo, pasisveikino su mumis ir atsisėdo iš ponios Snarskienės pusės, nes ten buvo laisva kėdė. Tačiau štai vėl užgrojo suktinį, ir aš matau, kaip iš visų pusių eina kviesti mane šokiui. Ponia Snarskienė dar suspėjo mane kitai dienai pasikviesti pas save. Šokdama su mūsų pulko adjutantu aš pastebėjau, kad leit. Urbelis šnekėjosi su ponia Snarskiene, ir man pasirodė, kad jie kalbėjosi apie mane.

Kitą dieną pas ponią Snarskienę aš nenuėjau, bet sužinojau, kad leit. Urbelis, girdėjęs, kaip mane p. Snarskienė kvietė, būdamas geras jos pažįstamas, buvo pas ją užėjęs, bet manęs nerado. Ponia Snarskienė man papasakojo, kad jis užėjo tikėdamasis susitikti su manimi. Tačiau šį vakarą aš buvau užimta savo garbintojais iki ausų. Prieina prie manęs leit. Urbelis ir atsisveikina. Aš jo klausiu, kodėl jis taip greitai išeina, bet jis, padaręs „grimasėlę“, sako:

- Turiu apleisti kovos lauką, matau, kad šiandien man čia nieko neišdegs. Aš taip stengiausi su jumis pašokti, bet vis kas nors mane aplenkia, o daugelis pas jus užsiėmę šokius iš anksto. Nenorite su manimi šokti, tai ką gi padarysi!

Aš susijuokiau, nieko jam nesakydama, ir jis išėjo.

Po kurio laiko vėl jį susitikau sekmadienį. Kai po Mišių išėjau iš bažnyčios ir pasukau namo, girdžiu, kad kažkas užpakalyje manęs žingsniuoja dideliais, kietais žingsniais. At-

sisuku - jis, leit. Urbelis. Aš tuo labai apsidžiaugiau, ir jis palydėjo mane namo.

Tą pačią dieną pas mus susirinko nedidelė, bet linksma draugija, ir mes sugalvojome važiuoti pasivažinėti rogėmis. Aš pakviečiau telefonu ir leit. Urbelį, bet jis, pasiklausęs, kas pas mus dalyvaus, dėl kažkokios priežasties atsisakė. Bet užtat vakare aš jį susitikau kine. Mes savo pasivažinėjimu rogėmis buvome labai patenkinti, užvažiavę namo pasiėmėme mano tėvus ir nuvažiavome į kiną. Aš atsisėdau greta leit. Jėčio — Peckelio, kaip aš jį juokais vadinu, ir pradėjome su juo linksmai kalbėtis. Pamačiau, kad į mus žiūri leit. Urbelis, kažkaip šaltai man nusilenkė ir nususuko į kitą pusę.

Kitą dieną aš buvau labai nerami, nes nebuvau pratusi matyti tokį šaltą leit. Urbelio veidą kaip tada.

Nuo to laiko praėjo visa savaitė, o aš jo dar nemačiau. Kitą sekmadienį vėl pamačiau. Ašėjau su leit. Jėčiu iš bažnyčios, matau - iš bažnyčios į plentą, paskui į 11-ojo pulko štabą mauna leit. Urbelis, paskui vėl greitai išeina į plentą, bet taip, kad susitiktų mus. Šitas jo manevras visai pasisekė, ir mes susitikome. Pasisveikinome, jis su leit. Jėčiu palydėjo mane namo, ir aš pakviečiau juos abu po pietų pas save. Leit. Jėčys neatėjo, bet užtai leit. Urbelis atėjo su prašymu pas mamą, kad leistų mane su juo į pulko vakarą. Mama leido, nes jai ir anksčiau leit. Urbelis patikdavo. Tą vakarą jis beveik visą laiką šoko tik su manimi. Jis man vis labiau ir labiau pradėjo patikti. Apskritai aš jame pamačiau tikrą vyrą, atsipalaidavusį, mandagų, tikra žodžio prasme riterį, rimtą, linksmą, gražų, o kaip vėliau įsitikinau, energingą ir drąsų. Iš vakaro mes grįžome antrą valandą nakties. Palydėjęs mane iki namų, jis kartu su manimi laukė, kol apsilvils mūsų tarnaitė Teofilė ir atidarys man duris. Tuo laiku jis labai įdėmiai žiūrėjo į mane ir savo rimtu veidu lyg sakė, kad jam

labai labai nesinori su manimi skirtis. Aš negalėjau atlaikyti šio žvilgsnio.

- Kodėl jūs taip įdėmiai į mane žiūrite? - paklausiau.

- Man nesinori su jumis skirtis, noriu į jus atsižiūrėti, nes ilgai nematysiu, - prisipažino jis.

- Nejaugi ilgai, galbūt rytoj, juk tai nuo jūsų priklauso, galite ateiti pas mus, tada ir pamatysite!

- Taip, rytoj, bet iki rytojaus dar daug laiko...

- Argi tai daug? - klausiu jį.

- Taip, nedaug, bet ne visiems, - pasakė jis ir pabučiavęs man ranką nuėjo.

Aš įėjau pro tarnaitės man atidarytas duris ir guldama miegoti ilgai galvojau apie tuos jo žodžius: „Taip, neilgai, bet ne visiems!“

Kitą dieną, lydėdama savo draugę Nataliją, susitikau jį aikštėje, kur tuo metu jis pravedinėjo pratybas kareiviams. Pamatęs mane jis greitai priėjo, palydėjo mane iki plento ir atsiprašęs, kad turi grįžti atgal į aikštę pas kareivius, atsisveikino ir greitai nuėjo. Tiek aš jį tą dieną ir nemačiau.

Po kelių dienų aš, eidama į darbą teisme, vėl susitikau jį ant plento. Jis palydėjo mane gana toli ir pažadėjo tą dieną pabuvoti pas mus. Aš pasistengiau kaip galima greičiau grįžti iš darbo. Parėjau namo, gražiai susišukavau, pasipuošiau, apsitvarkiau ir laukiau jo, leit. Urbelio. Jis atėjo vakare penktą valandą, ir mes labai meiliai tėtės ir mamos draugijoje praleidome su juo laiką. Nuo to laiko jis būdavo pas mus labai dažnai, ir dar kiekvieną dieną mes rytais susitikdavome ant plento: aš eidavau į darbą, o jis mane lydėdavo.

Kartą einu į darbą, žiūriu išilgai plento, bet niekur jo nepamačiau, o ir apskritai tą dieną su juo nesusitikau. Man taip tada buvo bloga, liūdna, aš tą dieną negalėjau rasti sau vietos, tą dieną net ir namie visi pastebėjo mano labai blogą

nuotaiką. Net pati savęs klausiau, kas čia man atsitiko? Nesupratau, kodėl man taip sunku ant širdies. Taip, tada aš dar nesupratau, bet truputį vėliau man paaiškėjo, kodėl man taip liūdna ir kaip vadinasi ta kibirkštis, kuri privertė mano širdį plakti visai kitaip negu ligi šiolei.

Nuo to laiko aš vėl susitikinėjau su juo kiekvieną dieną ant plento, pati stebėdamasi tų susitikimų visai nederintu pastovumu. Juk aš išeinu iš namų penkiomis minutėmis ar anksčiau, ar vėliau negu reikėtų, o jis visada mane susitinka. Pasirodo, kad jis kiekvieną rytą (tai man papasakojo mano draugė Natalija) užaina į karininkų klubą papusryčiauti. Tas klubas - tai sekantis pastatas už mūsų namo, todėl jis visada matydavo pro langą, kada aš išeinu iš namų, ir tuojau pat išeidavo manęs pasitikti. Tą pastebėjo ir gimnazistės (mano draugės sesuo), nes gimnazija buvo tame pačiame pastate kaip ir klubas.

Kai kada žiemą, kai atsirasdavo rogių kelias, aš į darbą važiuodavau rogėmis, o jis išėjęs iš klubo sėsdavosi greta manęs, ir mes kartu privažiudavome iki plento galo, kur jis gyveno; ten jis išlipdavo, o aš važiuodavau toliau. Vakare kai kada pas mane ateidavo dar pora draugių, ir mes keturiose linksmiai praleisdavome laiką.

Per šį trumpą laikotarpį aš suspėjau taip priprasti prie Aleksandro (Urbelio), jog rodėsi, kad aš su juo pažįstama jau labai seniai. Jis taip pat jautėsi pas mus visai gerai. Aš jau nevadinau jo leitenantu Urbeliu, o tiesiai Aleksandru, jis mane - Verute arba „Balandėle“.

Kartą mes sėdėjome prie stalo trise, t. y. mama, jis ir aš, žaidėme kortomis. Kažkas paskambino telefonu, aš atsiliepiu, kalbėjo leit. Jėčys. Pasisveikinome, jis paklausė, kas naujo ir, tarp kita ko, ar namie tėvelis.

- Tėvelis namie, o mes, t. y. leit. Urbelis, mama ir aš, žaidžiame kortomis, - sakau aš.

— Tai reiškia, jums linksma! Laimingi žmonės, o man taip liūdna, nes šiandien budėjau, o dabar sėdžiu name, kuriame, be manęs, nieko nėra, - skundžiasi Peckelis.

— Tad koks gi reikalas? Ateikite pas mus, ir visi kartu žaisime kortomis. Galbūt ir jums bus linksmiau?

Leit. Jėčys padėkojo už kvietimą ir tuojau pat atėjo. Aš pamačiau Aleksandro veide lyg tai nepasitenkinimo šešėlį, bet nieko jam nepasakiau ir pradėjau kalbėtis su leit. Jėčiu. Dabar jau žaidėme kortomis visi keturi, linksmai pajuokaudami. Laikasėjo linksmai ir greitai. Apie pusę dvyliktos Aleksandras ir leit. Jėčys su mumis atsisveikino, išėjo abu kartu, bet vienas sugalvojo parodyti pavydą, o kitas tai pastebėjęs sumanė pasijuokti.

— Klausyk, — sako leit. Urbelis. — Tu dažnai užeidinėji pas Dambrauskus?

- Taip, beveik kiekvieną dieną, - atsako kitas.

- Na, ir ką tu ten veiki?

- Kaip tai ką? O ką tu ten darei, kai aš šiandien ten atėjau?

Na, ir primelavo tas Peckelis neteisybės! Jis ne tik „beveik“ kiekvieną dieną, bet išvis retai kada ateidavo, norėjo tik paerzinti Aleksandrą.

- Klausyk, - sako pastarasis, - tu geriau ten nevaikščiok.

Taip jie išsiskyrė. Leit. Jėčys greitai laiku man jų pasikalbėjimą atpasakojo, juokdamasis iš savo „šposo“, o Aleksandras, rodosi, nuo to laiko pradėjo nelabai jį mylėti.

Greitu laiku Aleksandras turėjo išvažiuoti į Kauną. Pranešęs apie tai jis man įvarė nemaža rūpesčio, nes aš jau negalėjau įsivaizduoti, kaip aš be jo leisiu laiką. Bet teko su tuo greitai susitaikyti, nes jis išvažiavo. Vakare prieš išvažiuodamas atėjo su manimi atsisveikinti. Kai mes likome dviese, aš pasakiau:

gi negalėjo pasiųsti į Kauną kurį nors kitą karininką, bet tik būtinai jus, kad man padarytų tokią netektį?

Jis taip maloniai pažvelgė į mane, jo akyse aš pamačiau gailestį - jis taip pat nenorėjo išvažiuoti.

- Man taip pat, Verute, nesinori išvažiuoti, juk Kaune nebus jūsų... bet tarnybinė pareiga, nieko nepadarysi. Tačiau neliūdėkite, aš pasistengsiu kaip galima greičiau grįžti. Kas priklausys nuo manęs, aš padarysiu viską, — ir paėmęs mano ranką paglostė ją, pažvelgė į mane ir karštai ją pabučiavo...

Paskui atėjo Natalija, pažaidėme kortomis ir susiruošėme pasivaikščioti. Natalija pasiūlė projektą:

- Verute, tu ir leit. Urbelis palydite mane namo - tai bus geras pasivaikščiojimas, o paskui Verutę kavalierius privals palydėti, - taip ir sutarėme.

Palydėjome Nataliją, o parlydėjęs mane Aleksandras dar kartą patikino, kad pasistengs greitai grįžti.

- Nejaugi neatvažiuosite į mano vardines? — paklausiau aš.

- Trylikta sausio? Nežinau, ar spėsiu, bet kitas užtai praleisime kartu, teisybė? Kitais metais... - ir pažiūrėjo į mane vėl taip šiltai... Aš supratau, ką jis tuo norėjo pasakyti.

O atsiveikindamas su manimi koridoriuje priglaudė prie savęs ir pabučiavęs mane į lūpas ilgu ilgu bučiniu išėjo. Dar prie durų atsigrįžo, pasižiūrėjo į mane ir pasakė dar kartą:

- Kiek turėsiu jėgų, tiek dirbsiu, kad tik greičiau baigčiau savo darbą ir greičiau grįžčiau pas tave, balandėle!

Kitą dieną anksti ryte jis išvažiavo. Aš sužinojau iš Natalijos, kad jos sesuo Antanina taip pat išvažiavo ta pačia mašina, o kartu su jais leit. Gančerauskas. Po kelių dienų Antanina grįžo ir papasakojo man ir Natalijai:

- Žinai, Natalija, leit. Urbelis iki ausų įsimylėjęs Verutę! Su tokiu smalsumu jis klausosi, kai mes su leit. Gančerausku

kalbamės apie Verutę! Tai jis tampa tokiu nuobodžiu, liūdnu ir netgi, - juokdamasi pastebi Antanina, - dūsaujančiu... cha cha cha, tai vėl labai linksmu! Kiek jis mums anekdotų pripasakojo! Toks mandagus... Teisybė, tau, Verute, galima pavydėti tokio kavalieriaus!

- Ką gi, — sakau aš, — jeigu pasiseks, pabandyk atmušti jį nuo manęs!

- Na ką tu, o juk gailėtumeisi, - juokiasi Antosė.

- Nė kiek, - pasakiau ir pajutau, kad raudonuju.

- Taigi net matosi! - toliau juokiasi Antosė.

- Užtenka ginčytis, - nutraukia mus Natalija, - nebūkite vaikais, eikime geriau pasivaikščioti!

1923 m. liepos 28 d.

Nuo to laiko praėjo apie dvi savaites. Priartėjo ir mano vardinės. Mama manęs klausia, ar kviesti svečius, ar daryti kokias nors iškilmes. Aš kraipau galvą, sakau:

- Ne, mamyte, nieko nereikia rengti, man taip kažko nelinksma... nereikia...

Mama, įitariai nusišypsojusi, sutiko:

- Kaip nori, tai tavo reikalas.

Bet kitą dieną man grįžus namo iš darbo pribėga prie manęs mano sesutė Liolė ir sako:

- Ar žinai, kas tau skambino? Klausė, ar tu namie, bet aš pasakiau, kad tavęs nėra!

- Ne, Liolyte, nežinau. Palik tu pagaliau mane ramybėje!

- Na, jeigu tu tokia, tai nepasakysiu tau nieko, — supyko Liolė.

Aš išėjau iš virtuvės. Ateinu į kambarį, o mama man praneša, kad skambino leit. Urbelis, jau grįžęs iš Kauno. Aš apsidžiaugiau kaip vaikas, net mama tai pastebėjo.

- Mamyte, o kaipgi bus su mano vardinėmis? Juk jos jau

poryt... reikia pakviesti svečių, gauti kokią nors muziką, suruošti šokių ir...

- Betgi tu viso to nenorėjai ruošti, kas čia tave taip pakeitė?

- Ne, mamyte, aš tyčia taip juokavau, - norėjau pagudrauti.

Mama suprato, koks čia reikalas. Nusišypsojusi išėjo iš kambario ir tuojau pat pasakė tarnaitėi, ką reikės paruošti mano vardinėms. Aš greitai papietavau, apsitvarkiau, pasipuošiau prieš veidrodį ir laukiau Aleksandro. Vakare jis atėjo, ir aš, rodosi, vėl atgijau, ir man buvo taip gera, taip linksma... Vėl kaip ir anksčiau mes žaidėme kortomis ir linksmai juokavome.

Štai atėjo mano vardo diena. Rytą aš greitai apsirengiau, išgėriau kavos ir lydimą šeimos pasveikinimų greitai išėjau į darbą teisman. Eidama darban skubėjau, dirbti irgi skubėjau, o darbo šiandien kaip tyčia prisirinko tiek, kad ir man su Natalija teko pasėdėti ilgiau. Ši diena man pasirodė amžinybe, netgi tvarkingai dirbti nesugebėjau, taip norėjosi skubiau namo. Bet štai atėjo ta laimingoji minutė, kai pabaičiau visus darbus ir paskubomis apsirengusi kaip kulka nudūmiau namo. Natalija sunkiai spėjo paskui mane. Kelias rodėsi toks ilgas, bet štai aš ir namie. Įėjau į kambarėlį, į kurį svečiai nevaikščioja, paprašiau atnešti ten mano suknelę ir visa kita, kas reikalinga pasipuošti. Skubėdama, įraudusi ir jaudindamasi šukavausi, nes svečiai jau rinkosi, o aš dar nebuvau pasiruošusi. Na štai, beliko užsimauti ant rankos apyrankę ir galėsiu eiti. Priėjau prie veidrodžio, nusišypsojau - aš tada tikrai gerai atrodžiau! Su rožiniu raudoniu, blizgančiomis akimis, raudonomis kaip kraujas lūpomis, balta suknele, lygia šukuosena su truputį priekyje banguotais plaukais buvau visai „nieko sau“. Įbėgo Teofilė ir pasakė:

- Panele, jau beveik visi svečiai susirinko, leit. Urbelis seniai čia.

- Jis čia? - ir nelaukdama atsakymo išbėgau iš kambario.

Pas svečiusėjau per kambarį, kuriame kabėjo didelis veidrodis. Truputį stabtelėjusi prieš jį likau visai patenkinta savo išvaizda. Įėjau pas svečius. Kokie man buvo malonūs svečių sveikinimai ir linkėjimai! Kaip dar niekada anksčiau. Man tada rodėsi, kad viskas, ką jie man tada linkėjo, būtinai išsipildys! Priartėju vis arčiau prie Aleksandro. Jis kažkodėl, kaip atrodo, stengiasi nežiūrėti mano pusėn. Aš dar įbėgdama į kambarį pastebėjau, kad jis, pamatęs mane, lyg truputį pabalo... Dabar, kai aš padaviau jam ranką, jis stipriai ją suspaudė ir labai mielai nusišypsojęs pasakė:

- Sveikinu...

- Ačiū! — ir nuėjau prie savo pusseserės.

Mes su ja pradėjome „gyvą pokalbį“, bet jau susirinko visi svečiai, ir visi buvo paprašyti sėstis prie stalo. Aš pastebėjau, kad dar nebuvo atėjusi Natalija, ir truputį nerimavau, galvojau: „Kaip ilgai puošiasi!“

Atsisėdau greta Aleksandro, ir man buvo labai linksma su juo kalbėtis, nors jis buvo gana nekalbus ir kalbėjo labai nedaug.

- Ko jūs taip įdėmiai į mane žiūrite, Aleksandrai?

- Nejaugi man negalima į jus žiūrėti, Verute?

- Galima, - susijuokiau aš, - bet... nereikia.

- O aš žiūrėsiu! - pasakė jis ir nutaisė užsispyrusio vaiko veido išraišką.

- Tik ne taip įdėmiai, - paprašiau aš.

- Sutinku. Bet aš taip mėgstu žiūrėti į šį veiduką...

Svečiai paprašė manęs ką nors padainuoti, ir aš, žinodama, kad Aleksandras mėgsta liūdnas melodijas, padainavau „Rudens astras“ ir „Jūs prašote dainų, bet aš jų neturiu“.

Po vakarienės prasidėjo šokiai. Aš daugiausia šokau su Aleksandru. Jo buvo toks mielas veidas... Jis darėsi vis kalbesnis, ir mes šokome su įkvėpimu. Šokdami tai susiglaudžiame, tai išsiskiriame, ir aš staiga pajuntu, kad krintu jam į glėbį, o jis... jaučiu... taip švelniai mane prispaudžia ir jau rodosi, jog aš užtrokšiu jo glėbyje, bet šokis vėl mus išskiria, ir aš, pagrasinusi jam pirštu ir apsukusi dar porą ratų, pasakiau:

- Na, užtenka, - ir prisėdau prie Natalijos, kuri atėjo dar mums sėdint prie stalo.

Mes su Natalija pradėjome kalbėtis, o Aleksandras atsiprašęs išėjo. Užgrojo naują šokį, aš vėl su kažkuo išėjau šokti. Uždususi nuo pasiutusios polkos atsisėdau pailsėti, bet pribėgo Natalija springdama juoku ir pasakė, kad nori man papasakoti kažką panašaus į juokingą anekdotą. Aš ją patikėjau, ir mes išėjome į kitą kambarį.

- Zinai ką, Verute? Nueinu aš į tą mažąjį kambarėlį pasitaisyti plaukų, matau ten sėdintį tavo Aleksandrą, — sako pabrėždama žodį „tavo“, - klausiu, ką jis čia veikia; jau norėjau jį iš ten išprašyti, bet jis pasiprašė, kad aš jam leisčiau irgi susitvarkyti plaukus, ir pradėjo šukuotis. Aš jam: „Nesigražinkite, nes ir taip patinkate!“ „Kam?“ - klausia. „Ogi tai, - sakau, - kuri taip jūsų ilgėjosi, kai jūsų nebuvo!“ „A, tada aš noriu dar labiau patikti, todėl, prašau, nesistumdykite ir leiskite prie veidrodžio!“ Aš pamiršau savo plaukus ir juokdamasi išbėgau, o jis paskui mane - matyt, norėjo sužinoti, ar aš tau papasakosiu šią sceną. Palauk, einu pažiūrėti, kur jis.

Ir pabėgo. Tačiau greitai grįžo ir pasakė, kad jis su Gančerausku nuėjo atgal į tą kambarėlį.

- Natale, - pasakiau su priekaištu, - kam tu visa tai darai? Tau tikrai nieko negalima pasakyti, nes tu tuojau išduosi, jog ir pati žinai mano paslaptis.

- Nesijaudink, prašau, niekas nieko nesužinos, nelaikyk lūpučių sudėjusi bantuku!

Greitai atėjo Aleksandras, prasidėjo nauji žaidimai. Kai visi prisišoko, prisižaidę ir gerokai pavargo, svečiai pradėjo skirstytis.

Aleksandras sėdėdamas greta manęs pradėjo kalbėti kažką apie vedybas, o aš, apsimetusi, kad nieko nesuprantu, ir pati jausdama savo žaismingą šypseną pasakiau:

- Kai jūs vesitės, nepamirškite manęs pakviesti į vestuves!

- Verute, argi ne gėda užduoti man užduotį atvesti jus į susipratimą? Nejaugi iki šiolei jūs taip manęs ir nesupratote? Na, tarp kita ko, jeigu dar nesupratote, tai greitai suprasite!

Paėmęs mano ranką, du kartus ją karštai pabučiavo ir pažvelgęs į mane tokiu kaip ir anksčiau geru šiltu žvilgsniu atsisveikino su manimi, mama, tėčiu ir Natalija, taip pat dar su pora likusių karininkų ir išėjo.

1923 m. liepos 30 d.

Kai jau nieko iš svečių nebebuvo, mes su Natalija nuėjome miegoti. Visi greitai užsnūdo, bet aš dar ilgai galvojau apie šį vakarą ir naujametinę naktį. Taip, tada buvo tokia laiminga naktis man. O Kalėdos? Juk ir tą šventę aš praleidau su Aleksandru. Tai buvo taip neseniai!.. Pamenu, pirmąją Kalėdų dieną aš praleidau... balne - jodinėjome su Aleksandru. Parjojome mes gana vėlai, jau temo. Atėjome pas mus, pavakarieniavome, pažaidėme šaškėmis, ir jis išėjo. Antrąją Kalėdų dieną mes su gana didele draugija nuvažiavome į Raudonikius pas mano dėdę, tėvelio brolių, į svečius. Ten praleidome visą dieną ir naktį šokdami. Kai pradėjo švisti, išvažiavome namo. Visi dar užvažiavo pas mus, papusryčiavo ir išsiskirstė; pasiliko pas mus tik Natalija. Raudonikiuose Aleksandras man pasakojo, kad jam patinka tik liūdnos melodijos; aš pasakiau,

kad ir man taip pat. Aš buvau labai patenkinta, kad jis man nesakė jokių komplimentų, kaip kiti karininkai; aš ir anksčiau nelaukiau iš jo nieko nemalonaus. Tačiau pagrasinau jam pirštu, kai jis pradėjo bučiuoti man ranką. Aš jam pasakiau:

- Aleksandrai, kam visa tai? Eime iš šio kambario, aš manau, kad mums reikia būti ten, kur ir visi.

Tai buvo ne priekaištas iš mano pusės, ir jis tai suprato. Jam tas net patiko.

- Taip, jūs sakote teisybę, - pasakė jis, - eime.

Aš jau tada jaučiau, žinojau, kad jis mane myli ir kodėl jis jaučia man tokią pagarbą. Jis norėjo, kad ir aš jį pamilčiau, tačiau nežinojo, jog šis jausmas jau seniai manyje buvo. Taip, buvo, tačiau tada tikriausiai jis dar nebuvo jo pastebėjęs. Žinojo, kad aš jam jaučiu tik simpatiją.

Po to - Naujieji metai. Mes juos sutikome vėl kartu. Jis visą laiką šoko tik su manimi. Vakarieniaujant prie naujamestinio stalo mes linkėjome vienas kitam laimės, suprasdami kiekvieną tų palinkėjimų garsą:

- Sveikinu jus, Verute, su Naujaisiais metais, ir duok, Dieve, ateinančius metus mums sutikti...

- Ačiū, Aleksandrai, - padėkojau neduodama jam baigti,

- aš taip pat sveikinu jus ir linkiu visko puikiausio, paties ryškiausio jūsų gyvenime, ir viskas teišsipildo taip, kaip jūs pageidausite... — aš irgi nepabaigiau.

- Pats geriausias man yra paskutinysis jūsų palinkėjimas,

- pasakė jis tyliai tyliai, - bet aš jums jį dar priminsiu! Gerai?

- Gerai, — pasakiau aš, nuleidau akis ir paraudau.

Jis ilgai ilgai žiūrėjo į mane. Paskui mes pakėlėme savo stikliukus ir išgėrėme iki dugno už viens kito linkėjimų išsipildymą. Kitą stikliuką mes išgėrėme už mūsų Tėvynę. Jis buvo labai patenkintas, kad aš pasiūliau šį tostą — jis taip pat labai mylėjo Tėvynę.

Visą vakarą Aleksandras buvo kažkoks truputį keistas, bet aš tada buvau įsitikinusi jo meile man! Taip, jis mane taip mylėjo... ir aš jį mylėjau... Visą vakarą šoko tik su manimi, ir visi buvę mano garbintojai, matydami, su koku malonumu ir pasitenkinimu mes šokame, manęs net nekviatė šokti. Vėlai, labai vėlai mes tada grįžome namo, berods, apie penktą valandą ryto. Pusseserę ir Nataliją namo palydėjo leit. Brazauskas ir dar kažkas, o mane - leit. Urbelis. Palydėjęs pabučiavo mane ir nuėjo namo, o aš dar ilgai ilgai negalėjau užmigti, prisiminiau to vakaro nuotykius, varčiausi lovoje. Net Natalija tada pasakė:

— Verute, aš žinau, kodėl tu negali užmigti, aš viską stebėjau ir mačiau, kas vyko su tavimi baliuje. Tu laiminga, Verute, miegok ramiai, aš tau net pavydžiu...

Aš greitai užmigau ir miegojau taip kietai, kad net į bažnyčių pavėlavau. Tačiau kitą dieną atėjo Aleksandras, ir mes susiruošėme važiuoti pasivažinėti rogėmis. Pasirodžius ir Natalijai, išvažiavome trise. Vakare visi trys nuėjome į klubą, kur buvo vaikams papuošta eglutė, bet ten prabuvome neilgai. Aš buvau labai nepatenkinta susitikimu su vienu leitenantu ir greitai išėjau namo, kad galėčiau atsikabinti nuo „Benzinkos“, kaip tą leitenantą visi vadino.

1923 m. rugpjūčio 8 d.

Po tos dienos buvo daug ir dar malonesnių dienų. Atmenu, vieną tokią dieną praleidau Natalijos ir Aleksandro draugijoje. Mums buvo labai linksma, ir kai atėjo Natalija, mes, kaip visada, ėmėme žaisti kortomis. Rodosi, buvo ir dar kažkas pas mus užsukęs. Prisižaidusi Natalija išėjo namo, ją palydėjo Aleksandras, o po valandos mes su juo susitikome spektaklio metu klube. Vaidinimas man nebuvo įdomus - visą laiką šoko balerinos, o aš baletą nelabai mėgstu. Spektaklio metu

mes su Aleksandru apie kažką šnibždėjomės, o paskui, po baletu, tėvelis išėjo namo ir mes su Aleksandru likome pašokti. Po spektaklių mūsų klube visada būdavo šokiai. Sušokome kelis šokius ir pasukome namo.

Pakeliui Aleksandras man pranešė, kad jam greitai teks eiti į pafrontę. Manęs ši žinia nenudžiugino ir aš pradėjau prašyti, kad jis ten neitų, puikiai žinodama, kad nuo jo nepriklauso, eiti ar ne!

- O, Aleksandrai, jūs negalite įsivaizduoti, kaip man tapo liūdna, kai jūs man tai pasakėte. Aleksandrai, nepalikite... - „manęs“ norėjau pasakyti, bet nežinau pati kodėl nepasakiau.

- Nejaugi jus tai jaudina, Verute? Jūs visada rodotės tokia abejinga man, o dabar lyg jums ir nepageidautina, kad eičiau į frontą.

- Aleksandrai, - pasakiau su priekaištu, - argi jūs tai sakote? - ir paskubinau žingsnį.

Manyje tada kraujas virė, degino mane, pasidarė taip liūdna ir skaudu, o galvoje praūžė mintis: „Nejaugi jis manęs nesuprato?“

- Kur jūs taip skubate, Verute? Man taip malonu ilgiau su jumis pabūti dviese, taip malonu pasikalbėti su jumis, tik kita tema negu ligi šiolei, - jis abiem rankomis paėmė mano ranką ir tuo pačiu metu laikydamas ir už parankės norėjo kažką pasakyti, bet mes jau buvome prie namų.

Vėlus laikas, stovėti ir kalbėtis kieme tokiu laiku ne visai padoru, pas mus užėti irgi negalima — namuose jau visi miegojo. Jis pasižiūrėjo į mane. Jo veidas buvo toks geras! Mus apšvietė mėnulis, ir prie mėnulio šviesos Aleksandras rodėsi man toks galingas, didelis... Man suvirpėjo širdis...

- Taip, dabar ne laikas mums šnekėtis, - pasakė jis. - Bet kam tai? Kam tie žodžiai, Verute? Man rodosi, kad tu supranti... suprasi mane be žodžių...

Jo akys tada blizgėjo kaip žvaigždutės. Jis vėl paėmė mane už abiejų rankų... pritraukė arti savęs... stipriai suspaudė mane glėbyje... Aš praradau jausmus, kraujas mušė man į galvą... aš visa drebėjau. O jis prispaudė savo karštas lūpas prie manų ir ilgai ilgai jų neatitraukė. Aš visai bejėgė jaučiausi ir svaigau nuo jo bučinio. Staiga jis atplėšė savo lūpas ir nepaleisdamas manęs iš glėbio sušnibždėjo:

- Na, o dabar tu mane supratai? Verute, mano Verute, juk tu mano, taip? Mano?

- Taip, Aleksandrai, tavo...

Jis ir vėl prispaudė savo lūpas prie manų, bet aš staigiai ištrūkau iš jo glėbio ir pabėgau į namus. Neatsimenu, kaip aš nusirengiau, kaip atsiguliau miegoti, bet užmigti negalėjau. Mane krėtė drugys, galva svaigo... lūpos degė... ir visą laiką jutau ant jų Aleksandro bučinį.

Kitą dieną mes susitikome lyg niekur nieko. Bent jis taip elgėsi, nors buvo truputį neramus. Aš stebėjausi, kaip jis gali būti toks pat kaip ir anksčiau, ir nežinau kodėl man atrodė, kad jis dabar turi būti kažkoks kitoks, bent jau norėjau jį kitoki matyti... Prieš išeidamas pasakė, jog po savaitės jis išeina į frontą.

Visą savaitę jaučiausi kaip nesavoje lėkštėje, ir nuotaika buvo blogesnė už blogą. Mes dar kartą išjojome su Aleksandru pasijodinėti. Nors savo arklių aš buvau ne visai patenkinta, bet nujojome mes toli - apie 8-9 kilometrus be sustojimo. O sustojome ant kažkokio skardžio. Aš pasilikau sėdėti ant arklio, o Aleksandras nulipo. Pastovėjome grožėdamiesi puikiu vaizdu.

- Šokime nuo šio skardžio! - sušukau aš.

- Gerai, jeigu šokame, tai šokame! Bet jeigu šoksime, tai gyvų mūsų čia jau neberas... Tad mirsime kartu... Na, vienas... du... trys... — juokiasi Aleksandras. — Aha, nenorite! Aš

vienas taip pat nenoriu! - užlipo ant arklio ir mes pasukome namo.

Aš truputį sušalau kojas ir turėjau nulipti nuo arklio pasišildyti. Pastuksenau kojas į girgždantį sniegą ir nujojome toliau. Dar šį laiką praleidome pakankamai linksmai.

Taip, linksmas laikas! Tačiau kas galėjo anksčiau pasakyti, kad tai mano paskutinės laimingos dienos? Aš ir pati tuo niekada nepatikėčiau. O juk tos dienos taip greitai prabėgo! Tiesa, štai dar viena diena, padariusi mane tada tokią laimingą, kokia aš dar nebuvau gyvenime, o vėliau labai labai nelaiminga.

Tą dieną aš tapau Aleksandro sužadėtine! Menu ir niekada nepamiršiu tos minutės, kai jis, paėmęs mano ranką ir ją pabučiavęs, nusiėmė žiedelį nuo rankos ir užmovė man ant piršto. Reikšmingai pasižiūrėjo į mane ir pasakė:

- Verute, žinai, ką tai reiškia?

- Taip, - susijuokiau aš.

- Tai taip žmonės susižada ir... na, tu supranti tai. Sutinki?

Aš nuleidau galvą, ir mano skruostus užpylė raudonis. Atsisojau ir pasimetusi norėjau lyg kur eiti, bet priėjau prie spintelės, paėmiau žiedelį su baltu akmenuku, nes jis buvo pats didžiausias iš visų mano turimų, ir priėjau prie Aleksandro. O kaip įdėmiai jis stebėjo mane! Aš atsisėdau prie stalo ir užmoviau žiedelį jam ant piršto. Jis paėmė mano ranką ir norėjo ją pabučiuoti, bet aš ją staigiai ištraukiau. Man pasigirdo, kad į kambarį eina mano sesutė, tačiau aš apsirikau. Pažiūrėjusi į duris ir įsitikinusi, kad niekas neateina, aš nusi-raminau. Aleksandras žiūrėjo į mane besijuokiančiomis laimingomis akimis ir tylėjo. Aš taip pat nuleidusi akis tylėjau, negalėjau žiūrėti į Aleksandrą. Mano žandai degė, o jo veidas vis artėjo ir artėjo...

Atėjo tėvelis su mama, mes vėl žaidėme kortomis, bet sėdėjome jau kaip viena šeima: juk Aleksandras dabar mano tėvams buvo toks sūnus, kaip aš - duktė. Tai buvo paskutinis vakaras, kurį aš praleidau kartu su Aleksandru. Ar aš laukiau, ar tikėjaisi, kad gali atsitikti kas nors panašaus? O dabar aš privalau tikėti, kad jo... nėra, kad jis... mirė... užmuštas!..

Taip, tą vakarą jis atėjo su manimi atsisveikinti... Bet ar jis žinojo, kad atsisveikina su manimi visiems laikams?! Ne, mes abu tikėjome laime, bet likimas mums jos nedavė. Mes praleidome tą vakarą labai meiliai, ir visi buvo laimingi. Jis atsisveikino su mumis vėlai - apie dvyliktą valandą, o aštuntą valandą ryto jis su kareiviais išėjo į frontą. Aš ilgai nieko apie jį nežinojau, bet po to gavau nuo jo laišką. Sužinojau, kur jis yra, bet nemačiau jo jau visą mėnesį. Tiesa, kai kada tekdavo pasikalbėti telefonu, ir tai man buvo maloniau už viską. Visada telefonu jį klausdavau, kada jis grįš, ir štai pagaliau jis pažadėjo po šešių dienų grįžti. Vargu ar aš kada nors ko nors taip nekantriai laukiau, kaip dabar jo sugrįžimo. Aš apie nieką negalvojau, o tik apie tai, kad greitai grįš mano Aleksandras, kad aš greitai būsiu laiminga. Aš jau mintyse jį vadinau „mano Aleksandru“, bet nuo žmonių slėpiau, pati nežinodama kodėl. Praėjo dar dvi dienos, ir štai kas atsitiko.

Aš grįžau iš darbo namo ir išgirdau iš tėtės tokią istoriją.

- Verute, tame fronte, kur stovi Aleksandras, atsitiko nelaimė. Lenkų partizanai užpuolė 11-ojo pulko sargybą ir išžudė visus kareivius, tarp kurių buvo ir leitenantas Bėras, - pasakė tėvelis.

„Dieve mano, — pagalvojau aš, — ar neatsitiko kas nors ir Aleksandrui?“ Mano širdį taip suspaudė... Bet aš nutylėjau, nieko nepasakiau ir nepaklausiau tėvelio.

Kitą dieną, sekmadienį... kovo aš susirengiau eiti į bažnyčią. Pas mane užsuko Natalija ir laukdama manęs

pradėjo kalbėtis su mama. Paskui nuėjo į kitą kambarį. Aš norėjau eiti paskui jas, bet mama mane sustabdė:

- Neik, Verute, čia, - pasakė ir nuėjo.

Aš nustebau ir nepatenkinta pagalvojau: „Na, jeigu jau atsirado paslapčių dėl manęs ir mama sugalvojo kažką nuo manęs slėpti, tai išsirinko blogą patikėtinę, nes iš Natalijos aš vis tiek viską iki paskutinio žodelio išgausiu“. Tačiau aš neiškenčiau ir sulaikiusi kvėpavimą bandžiau išgirsti, apie ką jos ten kalba, tačiau jos kalbėjo labai tyliai. Išgirdau tik, kad Natalija pradėjo garsiai verkti, o mama sugalvojo jai padėti. Man trūko kantrybė ir dar truputį palaukusi įbėgau į tą kambarį. Jos abi tikrai verkė. Aš pradėjau klausinėti, kokia šio verkimo priežastis, bet atsakymą gavau nepatenkinamą.

Kai Natalija nurimo, mes abi išėjome į bažnyčią, kur turėjo būti laidojami tą dieną fronte žuvę kareiviai. Mano buvo labai bloga nuotaika, nes jau seniai, jau kelios dienos, kaip Aleksandras man neskambino. Paskutinį kartą jis man skambino tris kartus paeiliui, bet labai blogai girdėjosi ir susikalbėti buvo beveik neįmanoma. Aš tik šiaip taip sugebėjau gauti tą jo pažadą grįžti po šešių dienų. Labai gadino nuotaiką paslaptiniai liūdni tėtės ir mamos veidai bei dažnos ašaros mamos akyse. Mama su manimi kalbėjo labai švelniai ir vis braukė nuo akių ašaras. Visa tai turėjo man didelį poveikį. Natalija lyg tai stengėsi, kad aš su niekuo iš pažįstamų nesikalbėčiau, ir pati buvo „karštligiška“. Aš negalėjau išsiaiškinti sau tokio mane supančių žmonių elgesio. Iš kitos pusės, žmonių elgesys mane mažai domino, man rūpėjo tik viena mintis: „Ar sveikas Aleksandras, ar jam kas nors neatsitiko?“ Ši mintis mane kankino labai dažnai, bet aš stengiausi ją nuo savęs atstumti, aš neįsivaizdavau, kad Aleksandru gali kas nors blogo atsitikti, aš tuo netikėjau! Ir vis dėlto man buvo sunku... sunku širdyje.

Natalija buvo išblyškusi ir su manimi labai mažai kalbėjosi. Mesėjome į Alytų lydėdamos žuvusiuosius. Už jųėjo orkestras ir grojo liūdną, gedulingą maršą. Šis maršas, atrodė, atsispindėjo veide kiekvieno žmogaus, einančio paskui karstus. Daugelis žmonių verkė. Natalija taip pat trynė akis ir nosį nosinaite, o aš, nors ir labai man buvo sunku, neverkiau. Iki skausmo sukandusi lūpas ašėjau paskui karstus ir vis galvojau apie Aleksandrą. Man vieną kartą net pasirodė, kad priešakyje manęs baltame, vainikais pridengtame karste guli Aleksandras, tačiau aš net išsigandau šitos minties ir nusišypsojau: „Kokias čia kvailystes kalu sau į galvą, argi gali Aleksandras..." - ir kreipiausi į Nataliją su kažkokiu klausimu, bet vietoj atsakymo ji pasakė:

— Verute, neklausinėk manęs nieko, aš dabar kalbėtis neturiu jėgų, pagaliau ir tavo veido išraiška neatitinka klausimo...

Mesėjome toliau. Koks ilgas atrodė tas kelias!.. Pagaliau pasiekėme bažnyčią. Bažnyčioje aš meldžiausi už Aleksandrą. „Dieve, apsaugok Aleksandrą nuo visų nelaimių..." — šnibždėjau aš ir vis giliau skendau maldoje. Paskui visi po Mišių ėmė eiti iš bažnyčios, ir mes su Natalija nuėjome į kapines prie duobių, kurios ten buvo iškastos žuvusiems didvyriams.

Čia aš pamačiau, kad daugelis 11-ojo ir mūsų pulko poniučių žiūri į mane tokiomis smalsiomis akimis, jog aš net kreipiausi į Nataliją:

- Ar nežinai, Nata, ko į mane visi taip žiūri?

Ji vėl neatsakė į mano klausimą, tik kažką pramurmėjo po nosimi - aš negalėjau suprasti.

Kitą dieną aš vėl nuėjau į bažnyčią. Aš ilgai meldžiausi, ir visa mano malda rišosi su Aleksandru. Aš pati nesupratau, kodėl man bažnyčioje tryško ašaros, nors taip stengiausi jas sulaikyti. Be manęs ir Natalijos, tame bažnyčios kampelyje

daugiau nebuvo nieko. Net nepastebėjau, kaip greitai bažnyčioje prabėgo laikas, kaip baigėsi Mišios. Aš su Natalija išėjome iš bažnyčios ir šventoriuje Natalija manęs paklausė:

- Atsimeni, Verute, kai Aleksandras išėjo į frontą ir pirmąjį sekmadienį, t. y. rytojaus dieną po jo išėjimo, mes su tavimi išėjome iš bažnyčios? Aš dar nežinojau, kad jis išėjo, ir išeidama iš šitos pačios bažnyčios apžvelgiau, ar nėra kur nors Aleksandro. O tu pastebėjai ir pasakei: „Nežiūrėk, Natalija, jo jau nėra, jis išėjo...“

- Atsimenu, Natalija. Jis greitai grįš, bet kodėl tu tokiu ašarojančiu balsu apie tai kalbi? Žiūrėk, ten Peckelis eina, jis tikriausiai mus susitiks, eime jį pasitikdamos!

- Ne, Verute, eime taip, kad jo nesutiktume... noriu tau kai ką pasakyti, - pasakė vėl tuo gailėsingu balsu.

Man kažkas taip skaudžiai įdūrė į širdį. Aš sustojau.

- Natalija, sakyk, Aleksandras?.. — man suūžė galvoje.

- Bet eime gi greičiau, - ragina Natalija.

- Ne, nepajudėsiu iš vietos, kol nepasakysi teisybės!

- Taip, Verute, tavo Aleksandras žuvo...

Dieve, kas su manimi darėsi! Akyse aptemo, širdį suspaudė taip skaudžiai skaudžiai, į galvą suplūdo kraujas. Aš šokau bėgti. Pakeliui nemačiau nieko. Įbėgau į namus, kritau ant lovos ir pradėjau staugti žvėries balsu. Atbėgo mama, Natalija, aš net nežinau, ką jos man sako, kuo ramina. Man visa tai buvo jau nereikalinga...

Tik vienas tėvelis išėjo į kitą kambarį ir verkė... tėvelis verkė!

Aš atsiminiau, kaip tėvelis sielojosi grįžęs iš laidotuvių karių, kurie žuvo tame pačiame mūšyje kaip ir Aleksandras. Aš tada maniau, kad kažkokia nelaimė ištiko patį tėvelį. Dabar vėl šios ašaros... O, kaip aš myliu savo mieląjį tėvelį... jis juk... kentėjo kartu su manimi!

- Aš praradau mielą savo vaiką Aleksandrą... Man juk tas pat, ar būčiau praradęs Verutę, ar dabar praradau jį. Verutę ir Aleksandrą aš mylėjau vienodai...

Taip pasakė mano tėvas! Tokių tėvų daugiau nėra, mano tėvelis yra pats geriausias iš visų tėvelių pasaulyje.

Birželio 27 dieną tėvelis gavo tokio turinio telefonogramą:

„Pranešti leitenanto A. Urbelio sužadėtinei, kad leit. Urbelio kūnas parneštas iš Lenkijos į Leipūnų miestelį. Jeigu sužadėtinė atvyks į laidotuves, tegul praneša apie savo atvykimą - laidotuvės bus uždelstos“.

Aš girdėjau, kaip tėvelio raštininkas perskaitė tuos žodžius. Įbėgau į kambarį, griebiau iš raštininko rankų telefonogramą ir išbėgau. Kritau į savo lovą... Dieve, Tu vienas žinai, kas su manimi darėsi!

Po dviejų dienų mes su tėveliu nuvažiavome į Leipūnus ir palaidojome manąjį Aleksandrą. Viena mintis mane kankino, kai jo karstą leido į iškastą duobę: „Kodėl, kodėl ir aš negaliu gulti į tą pačią smėlėtą duobę, kad pasilikčiau kartu su juo...“ „Ne, - šnibžda man kitas jausmas, - dar tu nepakankamai prisikentėjai!“ Taip, aš tada jaučiau, žinojau, kad nedaug mano gyvenime linksmų, laimingų akimirkų...

Bet ar jautė kas nors, kokia aš buvau nelaiminga stovinti prie Aleksandro karsto, nieko nematydama ir nesuprasdama, tik godžiai žiūrinti į nuleistą į duobę karstą, pamažu besislepiančią po geltonu smėliu. Ir štai jo jau visai nebesimato... Dieve! Kaip man norėjosi bėgti kur nors, kad nematyčiau augančio kupstelio virš Aleksandro kapo. Aš jau neverkiau, o tik tvirtai įsmeigusi akis į jo kapą meldžiausi. Kai duobkasiai užbaigė antkapį, aš padėjau ant jo savo rankomis supintus alyvų vainikus. Štai aš padėjau paskutinį širdies formos baltų alyvų vainiką, atsiklaupiau ant kelių ir sukalbėjau paskutinę maldą prie jo kapo.

Ir dabar, nepraleisdama nė vienos dienos nesukalbėjusi maldos už jo sielą, aš vis dar kenčiu. Mano širdis ir dabar stipriau plaka prisimenant jį - mano Aleksandrą, aš myliu jo atminimą, kuris niekada neišdils iš mano atminties. Juk aš jį taip mylėjau, mylėjau Aleksandrą visa širdimi, visa siela, kuriuos buvo atiduotos tik jam vienam! Taip...

Kam aš dabar pasakysiu, kad aš nelaiminga? Juk žmonės tik pasijuoks iš mano nelaimės. „Kokia čia tau nelaimė, juk tu apsirengusi, soti, turi tėvus — argi tai ne laimė?" Taip, bet ne visi supranta, kad laimė ne tame. Laimė - mylimame žmoguje! Tokia mano nuomonė, aš taip galvoju, galbūt ir neteisingai, bet kitaip įtikinti manęs nesugebės niekas.

Ir taip... Dieve, kokia aš nelaiminga! Jaučiu, kad didesnės nelaimės man būti nebegali, ir visas kitas pakelsiu ištvermingai, nesugniuždama. Taip, juk didelė nelaimė kai kada padaro žmogų ištvermingą.

Štai ir pabaigiau savo dienoraštį, bet man vis rodosi, kad jis dar nebaigtas, todėl aš tęsiu jį vėl, jeigu dar atsitiks kas nors liūdna. Aš juk jaučiu, kad mano liūdesiui galo niekada nebus. Pažiūrėsime, ar teisingai kalba mano nujautimas. Taip, bet ko gi aš abejoju? Cha cha cha! Aš juk įsitikinusi! Laimė ne man - ne tokioms kaip aš ji egzistuoja.

(Pirmojo sąsiuvinio pabaiga)

Antrasis sąsiuvinis

1925 m. vasario 27 d.

Štai aš vėl pradedu tęsti savo dienoraštį, naują savo įspūdžių, pergyvenimų, įvykių aprašymą. Tik nuo ko man jį pradėti? Nuo praeities ar iškart nuo dabarties? Gal geriau, mano manymu, pradėti nuo dabarties, o apie praeitį rašysiu tik tada, kai mano dienoraščiui vien dabarties nebeužteks.

Dabartinis mano gyvenimas yra pilnas pergyvenimų, ir

man bus daug lengviau juos aprašyti negu persirgtą praeitį. Dabar aš jau laimingesnė, negu buvau bet kada anksčiau. Mano širdelė troško laimės, o ne skaudžių dūrių, ji, vargšėlė, pergyveno tiek daug sunkių dienų, mėnesių ir metų. Ji jau gyja, nors joje jau visam laikui pasiliks iškentėtų žaizdų žymės, ji dar gali būti laiminga, jeigu tos senos žaizdos vėl neatsivers, nes tada sunkiai jos beužgytų. Ji, mano vargšė širdelė, ilgai kentė skaudžius ir deginančius gyvenimo varžtus. Stengiuosi užsimiršti, tačiau kiekvienas daiktas kuo nors primena buvusius išgyvenimus ir nelaimes. Mano širdelė dar jauna, ir ją, kaip tą mažą vaiką, galima greitai nuraminti, nušnekinti. Dabartiniu metu man jos beveik nebeskauda, ji jau aprimo, nors patyrė daug smūgių, tačiau tereikia tik vieno mažo naujo smūgio, kad ji vėl pradėtų skaudėti su nauja jėga, primindama ir netolimą praeitį. Visagalis Dieve, nusuk tuos naujus galimus smūgius nuo manęs! Bet gana minėti tą nelaimingą praeitį!

Sėdžiu viena kambaryje, niekas manęs nemato ir negirdi. Tik laikrodėlis drumsčia tylą rodydamas dešimtą valandą. Namai miega, o aš užmigti negaliu, nors ir mėgstu pamiegoti. Nemiegu, bet prieš akis, kai sėdžiu atsimerkusi ir nieko negalvoju, iškyla vaizdai... iš praeities. Tačiau ilgai taip sėdėti negaliu ir pridengiu delnais savo veidą, nes elektros šviesa man trukdo svajoti...

Aš matau jį... savąjį mylimą, brangų, vargšą Peckeliūkštį. Myliu jį todėl, kad jis irgi dar taip neseniai buvo nelaimingas, myliu todėl, kad būdamas nelaimingas pats jis gailėjosi manęs ir buvo man broliu tada, kai to reikėjo mano skaudamai širdelei. Jis mokėjo mane nuraminti, sugebėjo paguosti savo mokėjimu mane suprasti tada, kai aš troškau, kad mane suprastų. Taip, tada jis buvo man broliu, mylėjo broliška meile, kuri vėliau virto švelniu, giliu, tačiau beviltišku jausmu.

Aš jam buvau tiktai seserimi... Bet kai jis pamilo mane tikrąja meile, meile jaunuolio, tada stengėsi ją nuo manęs slėpti. Ilgai to daryti jis nesugebėjo, nes... aš pati net nesitikėdama priverčiau jį prisipažinti. Aš nežinojau, ką jis stengiasi nuo manęs nuslėpti, mačiau, kad jis labai kenčia, ir kaip sesuo norėjau sužinoti priežastį ir jam padėti. Jis, aišku, neturėjo man to sakyti, bet aš reikalavau, ir jis pasakė.

Daug jausmų aš išgyvenau sužinojusi tą jo paslaptį, bet ir toliau likau jam tik seserimi. Aš jam vėliau pasakiau: „Taip, tu mano, bet aš ne tava...“ Juk tada kitaip ir negalėjo būti...

Taip jis ir toliau liko man brolio „pareigose“, bet širdyje jis mane mylėjo, nors ir beviltiškai. Po truputį aš pradėjau užmiršti savo širdies žaizdas. Vis dažniau prisimindavau jo užuojautos žodžius, kai tos užuojautos taip troško mano širdis, prisimindavau jo kantrumą išklausant visus mano skausmus ir nusiskundimus. O, kaip man tada buvo reikalingas toks klausytojas, koku man buvo Domas! Jis man padarė daug gero ir aš privalėjau jam atsilyginti tuo pačiu. Aš žinojau, kad sugebėsiu praskaidrinti jo gyvenimą, ir nutariau pagal savo išgales tuo jam padėti. Man tai pavyko, ir nors praėjo nemaža laiko, bet jis dabar laimingesnis, negu buvo anksčiau. Gal to ir užtektų, bet baigia gyti ir mano kažkada gilios žaizdos. Mane vėl patraukė gyvenimas. Aš, besirūpindama jo laime, pastebėjau, kad ta jo laimė po truputį virsta ir mano laime, jo nelaimės - manosiomis. Kai supratau tą savo jausmą, aš prisipažinau Domui. Jis, rodosi, mane suprato, bet mes vis tiek negalėjome kartu dalytis ta pačia laime ar nelaime, negalėjome būti arti vienas kito, negalėjome viską vienodai jausti, negalėjome likti amžiniais gyvenimo draugais. Tad kodėl gi mes tada nepasakėme vienas kitam paskutinio „sudediev“? Nebuvo jėgų... O aš visada jaučiau, kad mes turėsime teisę vienas į kitą, kad jis, kaip ir aš, galėsime būti laimingi.

Anksčiau aš rūpinausi praskaidrinti tik jo gyvenimą, bet vėliau man parūpo ir manasis. Tačiau prieš žmones tam aš neturėjau teisės. Daug buvo neteisybės, apgaulės, net melo, kol aš gavau tą teisę. Ir per apgaulę prieš tėvus ir žmones aš tapau jo sužadėtine tada, kai negalėjau būti jo žmona. Bet laikasėjo. Aš meldžiausi Dievui už mūsų laimę, nors galvojau, kad tik stebuklas gali padaryti mus laimingus. Ir štai mūsų laimės viltis jau yra, vyksta stebuklas. Dabar mes jau galime žiūrėti į akis žmonėms, kurie mus vadina sužadėtiniais. Jau rodosi, kad galime būti laimingi, bet vis tiek kažkas maudžia krūtinėje, lyg lauktų ko blogo...

Aš juo, Domu, esu ne visai patenkinta. Jis elgiasi ne visai taip, kaip, mano manymu, turėtų elgtis. Negalima taip aplaidžiai, nerūpestingai žiūrėti į savo pažeistą sveikatą, ir aš pasistengsiu tai jam išaiškinti ir įtikinti. Jis privalo manęs klausyti, aš linkiu jam tik laimės, nes jis ir jo laimė yra kartu ir mano laimė. Aš nepripažįstu pusėtinios laimės, pusėtinios meilės ir tikiu, kad sugebėsiu tapti jo gyvenimo laime, pačiu gyvenimu, sugebėsiu būti įsakinėjančia karalaite, kaip ir įsakymus pildančia verge, o apskritai paėmus, tikra gyvenimo drauge, bet tik tuo atveju, jeigu jo meilė man yra tikra, kuo aš esu besąlygiškai įsitikinusi.

Bet aš jau užsiplepėjau ir išdaviau visas slaptąsias savo mintis, kurių ir jam nesu sakiusi. Tačiau aš visa tai jam būtinai išsakysiu. Dienoraščio kol kas jam nerodysiu, kol nesurašysiu visa, ką jaučiu, ką galiu jausti. Šiandien daugiau rašyti negaliu, pradeda imti miegas...

1925 m. kovo 1 d.

Kažkodėl man šiandien taip neramu, liūdna, lyg prieš kokią nelaimę. Apie tą savo nerimą aš jau anksčiau rašiau, 290 bet turiu ir vėl pakartoti, nes tai mane labai jaudina. Jaudi-

nuosi todėl, kad lig šiolei nuo Domo negavau laiško. Tik reikia pagalvoti, kad taip ilgai eitų laiškas iš Kauno! Jau keturios dienos ir dvi valandos, kaip aš Domo nemačiau, o laiško vis dar nėra. O gal kokia nelaimė jam atsitiko? Gal susirgo? O gal jo reikalai labai blogai klostosi, kad net ir nieko rašyti apie save nebesinori? Tačiau aš dar palauksiu iki rytdienos, o rytoj laiškučiu ar telegrama pasiklausiu, kas ten jam atsitiko. O man šiandien neramu, niekur negaliu sau rasti vietos, vaikščioju iš kampo į kampą... Šiandien buvau bažnyčioje ir prašiau Dievą, kad jis globotų Domą, kad nieko jam neatsitiktų blogo. Tik ten, bažnyčioje, aš radau laikiną ramybę ir nusiraminsi grįžau namo. O čia - vėl mintys apie Domą. Negaliu patikėti, kad jis nerastų laiko parašyti man apie save kelis žodžius... Tad kodėl aš negaunu laiško? Net negaliu daugiau rašyti, taip spaudžia krūtinę...

1925 m. kovo 6 d.

Kitą dieną aš vis dėlto laišką nuo jo gavau, bet laiške nebuvo to, kas duotų atsakymą į buvusias mano blogas nuojautas. Tiesa, buvau ne visai patenkinta tuo uždelsimu, bet laišku labai apsidžiaugiau, nes kas gi ir galėtų mane daugiau nudžiuginti, kaip Domo laiškas? Tačiau be paties Domo man ilgu... Taip su nekantrumu vis laukiu nuo jo laiškų, ir tas laukimas labai prailgsta. Nežinau kodėl man rodomi, kad Domas ką tai nuo manęs slepia, kad jis su manimi neatviras. Tokios mintys mane slegia ir kankina. Mama manęs šiandien klausė, ar seniai Domas man rašė. Nepagalvojusi atsakiau, kad seniai. Iš tiesų juk dar visai neseniai, bet man tarpai tarp laiškų atrodo labai dideli. Mama paklausti apie Domo laišką atėjo sirgdama, todėl man parūpo, kokia priežastis privertė mamą keltis iš lovos ir eiti pas mane. Mama man papasakojo sapną, kurį tik ką susapnavo:

— Atėjo pas mane Domininkas ir atsigulė aukštiekninkas gre-
ta manęs ant lovos. Jam gulantis iš lovos iškrito dvi lentos. Tuo-
met Domas atsikėlė ir eina pro duris. Aš klausiu, kur jis eina, jis
atsako, kad eina ieškoti Verutės. Aš jam sakau, kad niekur neitų,
ir siunčiu Liolę, kad tave pašauktų, bet Domas išėjo nieko
nepasakęs. Aš nuėjau pas tėvą ir papasakojau jam, kas atsitiko
Domui, bet tėvas pasakė: „Tai nieko“, ir aš pabudau.

Tas mamos sapnas paveikė mane kažkaip nemaloniai. Aš
sapnais netikiu, bet jeigu širdyje jau yra kažkas nemalonaus,
tai ir tokie menkniekiai, kaip šis sapnas, padidina nerimą.
Man neramu, bet aš laiminga! Žinau, kad mano Peckeliūkštis
mane myli, o ko gi dar man reikia? O aš vėl galvoju, gal jis
susirgo? Gal kas atsitiko? Bet ką gi aš darau? Juk jis man būtinai
parašytų, jeigu sirgtų... bet gal?.. Tačiau aš tikiu ateitimi, ti-
kiu tvirtai, o jeigu abejonė kada ir sutepa mano tikėjimą, tai
atleisk man, Viešpatie!..

Maniau, kad šiandien būtinai gausiu Domo laišką, nes jau
laikas, bet negavau. Lauksiu iki rytojaus pusės vienuoliktos.
Laiškas bus, turi būti! O kas jame bus parašyta? Ar vėl tik truputį
mane paerzins, ar bus kokia naujiena? Mane sapnuose perse-
kioja kokia tai moteris, ji man tokia nesimpatiška. Gal tai liga,
gal koks nemalonusas? Sakau, kad netikiu sapnais, o šneku
visokius niekniekius! Aš pasiruošus verkti, bet man gėda, jei
kas pamatytų. Nežinau kodėl, bet aš tapau tokia silpna, viskas
mane erzina, mažiausias nusiminimas spaudžia ašaras, man net
gėda pačiai prieš save. Nuo mažiausio nesmagumo raustu kaip
maža mergaitė. Mama vis sako, kad aš nuolatos nusiminusi, ir
klausinėja priežasties, o aš neturiu ką atsakyti! Pasakyčiau
teisybę, kad noriu matyti Domą, dažniau gauti jo laiškus, visi
tikriausiai pradėtų juoktis iš tokio vaikiškumo, bet man tai vi-
sai nejuokinga. Man rodosi, jeigu Domui atsitiktų kas nors
negero, nepataisomo, man nebesinorėtų ir gyventi. Myliu

Domą, tiesa, bet man dar kas tai rūpi, kas? Nežinau. Bet, ro-dos, be to nežinomo aš visai laiminga būti negalėčiau. Aš kai kada ir pati savęs nesuprantu.

1925 m. balandžio 2 d.

Aš ir vėl nerimauju. Diena graži, šviečia saulė, aš vis bėgu prie langų tikėdamasi kažką pamatyti. Gal mane paveikė tas gaisras, kurį šiandien mačiau? O, nelaimingi tie žmonės - jų namai sudegė. Greitai Velykų šventės, jiems tų švenčių džiaugsmo nebebus, jie net neturės kampo, kur galėtų būti ramūs ir linksmi. Tas žmogus pirkto šiuos dabar jau sudegu-sius namus pernai ir dar neišsimokėjo skolos už juos, o jau su visa savo šeima tapo elgetomis. Sunku tai matyti. Aš mačiau tą nelaimę, taip pat mačiau, kaip žmonės, žiūrėdami į gaisro liepsną, linksmi juokdamiesi nerūpestingai šnekučias. Jiems turbūt buvo gražu žiūrėti į savo artimo nelaimę, jiems patiko gaisro reginys, o juk daugelis iš jų galėjo padėti gesinti degančius namus, bet ne stovėti ir gėrėtis. O, kokių yra neįjautrių žmonių!

Pagaliau atnešė man laiškutį. Raštas ne jo, bet aš žinau, kad iš Kauno niekas kitas man parašyti negalėjo. Na žinoma, rašė jis pats, tik truputį pakeitė savo rašyseną, matyt, balandžio pirmosios proga. O man net linksmiau pasidarė ir iškart viskas užsimiršo. Man jau smagu ir norisi juoktis, apkabinti pirmą sutiktąjį... Ak, Peckeliuk, ar žinai tu, kaip veikia mane kiekvienas tavo žodelis?

1925 m. balandžio 9 d.

Šiandien Didysis ketvirtadienis! Iš pat ryto kečiau viso-kius gardžius kepsnius. Truputį pavargau, nes atsikėliau la-bai anksti. Man ir linksmi, ir neramu, bet esu įsitikinusi, kad šventės man bus labai malonios. Argi galėtų būti kitaip? Juk

atvažiuoja mano Peckeliūkštis! O, aš jį pasmaugsiu! Ne ne, smaugti per daug gaila, geriau paimsiu jį abiem rankomis už galvos ir padarysiu garsų „pa“ į jo plikutį, o paskui kiek galėdama švelniau pažiūrėsiu jam į akis. Ir tai bus po dviejų dienų ir dviejų valandų. Nors šią savaitę tinka būti liūdnei, bet aš negaliu, nes čia pat jaučiu savo laimę. Žinau, kad didžiąją savaitę linksmai rodytis negerai, bet ką gi aš padarysiu, iš kur man imti šiandien tą rimtį, jeigu jos dabar nėra manyje? Ak, aš katalikė - egoistė! Argi galima visuomet save matyti tik pirmame plane? Pasistengsiu save perauklėti, oi, kaip daug dar manyje trūkumų! Na, o kol kas bandysiu perauklėti kitus! Ak, kad dabar būtų čia Peckeliukas, tai jo imčiausi pirmiausia!

1925 m. balandžio 11 d.

Aš jau truputį nesava. Jis šiandien neatvažiavo. Tėvukas du kartus buvo stotyje, norėdamas jį pasitikti. Dabar, 22 val., vėl nuėjo, bet man kas tai rodosi, kad šiandien jis neatvažiuos. Nors dar nepamečiau vilties jį pamatyti šiandien, bet kartu ir abejoju - man nemalonius tas jo atvažiavimo atidėliojimas. Kokia galėtų būti to priežastis? Nesuprantu... Pagaliau juk rytoj jau pirmoji Velykų diena, o jis lyg tyčia iš savo nepamaldumo norėtų suteikti man nemalonumą... Ak, man baisiai nepatinka tas jo nesirūpinimas išspręsti nors dalinai klausimus apie Dievą, tikybą ir bažnyčią... Kada aš jį išmokysiu manyti kitaip apie tuos dalykus? Tada žinočiau, kad mes viską vienodai jaučiame, galvojame, koks tai būtų papildomas džiaugsmas! Rodos, tuomet dar daugiau jį mylėčiau! Bet ne, daugiau ar mažiau jį mylėti aš negaliu...

Štai ir jis įeina... Valio, atvažiavo Domas! Mano svajonės pildosi! Aš laiminga... laimingesnė už visas!

1925 m. balandžio 14 d.

Jis išėjo į miestą. Po dvidešimties minučių grįš, o tuo tarpu negaliu nepasidalyti savo įspūdžiais ir jausmais su savo dieny-
nu. Šiandien baisiai esu nepatenkinta savo vakarykščiu poelgiu. Visiškai netinka būti tokia silpna, kad negalėčiau susilaikyti nuo tokių atvirumų, nors ir stikliuką išgėrusi. Vakar mano poelgis man atrodė visai normalus, bet šiandien jo gėdijuosi ir man labai labai nemalonu. Man visiškai nereikėjo pabučiuoti Peckelį prie tėvų, o juo labiau prie Vaclovo. Juk aš žinau, ką apie kitus pamanyčiau tokiu atveju, čia tai tikrai per daug sau leidau. Kitų nepateisinčiau, o dabar štai pati... Ak, man net sunku prisiminti tokį savo netikusį poelgį. Tai vis per tą stikliuką; stengsiuosi kiek galėdama jo vengti. Man ne tiek, rodos, gėda Vaclovo, kiek savęs ir... Peckelio. Aš būtinai jį paprašysiu pakomentuoti tą mano poelgį, pasakyti apie jį savo nuomonę. Manau, kad jis pasakys tiesą, iš jo visai galima to laukti. O Dieve, kaipgi man ištaisyti tą savo klaidą? Peckeliuk tu mano, koks mano šiandien blogas ūpas, bet ne todėl, kad vakar buvau išgėrusi (gėda sakyt-
ti!), bet man nesmagu už save ir prieš save bei Peckeliūkštį, nekalbant jau apie tėvus, kuriems gėda ir į akis pasižiūrėti!

1925 m. balandžio 16 d.

Man jau iš anksto liūdna už rytojaus dieną, nes jis ryt išvažiuoja. O šiandien man atrodo tokia trumpa dienele, kad aš drebu dėl kiekvieno jos momento, nes kiekvienas iš jų man yra labai labai brangus.

1925 m. balandžio 26 d.

Ak, kaip šiandien nelinksma, visur tuščia... Vakar buvo daug linksmiau, nes galėjau ką nors dirbti, darbas perpus mažina liūdesį. Šiandien sekmadienis, į darbą aš neisiu, tad teks pasistengti rasti būdą atsikratyti nuobodulio.

Atsimenu, kai dar buvau maža Rusijoje. Mano tėvai buvo jauni, turėjo daug pinigų ir draugų, jiems buvo tada linksma. Dabar gi nėra pinigų, nėra ir tų draugų, nėra anų pokylių. Tiesą sakant, aš net neprisiminčiau tų Rusijos prieškarinių laikų, jeigu čia, Ukmergėje, šalia manęs būtų Domas, kuris visai nežiūri, ar mes turtingi, ar ne. Anieji „prieteliai“ laikini, nes tėvas skolindavo pinigų. Jie iki šiolei liko skolingi ir net nepagalvojo tas skolas grąžinti. Ak, Peckeliūkšti, jeigu Rusijoje nebūtų bolševizmo, aš su savo tėvais tikriausiai nebūčiau grįžusi į Lietuvą, galbūt iki šiolei būčiau ištėkėjusi, nes būčiau nuotaka ne be kraičio. Gal man būtų patikęs koks vėjavaikis girtuoklis ar ištvirtęs žmogus, ir aš jau būčiau žuvus... Žinau, kad Rusijoje aš nebūčiau buvusi rimtų pažiūrų į gyvenimą, nes kuomet visko užtenka, kai matai, kaip visi tavimi džiaugiasi, kaip visada tave trokšta matyti, jaunai panelei išlaikyti rimtas pažiūras labai sunku. Jaučiu, kad būčiau kaprizinga, ieškanti nuotykių fantazuotoja, o juk tokios dažniausiai ir būna nelaimingos. O gal vis dėlto ir būčiau laiminga? Bet ne, nenoriu anokios laimės, aš juk dabar tikrai labai laiminga! Ak, tu mano brangus Peckeliūkšti, nenoriu ir nenorėsiu niekuomet jau kitokios laimės, kokią jaučiu tave matydama...

Rusijoje dabar nieko nėra likę brangaus, ir jeigu kada teks ten nuvažiuoti, tai tik tam, kad pamatyčiau tas vieteles, kur gyvenau būdama kūdikiu, o paskui jau mergaite. Net juokinga prisiminti, kaip aš anksčiau įsivaizduodavau gyvenimą, kaip žiūrėjau į vyrus, kaip nekėsdavau flirto, apie kurį pasakojo man mano draugės. Paskui, paaugusi, ten pat — Petrapiilyje - kartu su savo draugėmis Klimą, Vale, Vanda ir Lidija svajoju apie ateitį. Lidija buvo iš visų vyriausia ir su kitomis nedraugavo, tik su manimi viena; ji pasakojo man, kaip jai pavydu, kai jos simpatija per ilgai kalbasi su jos bendradarbe.

Lidija, pabaigusi šešias gimnazijos klases, įstojo į dirbtuvės raštinę dirbti kokia tai kontroliere. Jos tėvas buvo tos dirbtuvės urėdas. Lidijos simpatija buvo 20—21 metų vaikėzas, didelis flirtininkas ir lėbautojas. O juk tokie vyrukai kaip tik ir patinka panelėms „su fantazija“. Gal ir aš gyvendama Petrapilyje būčiau pasirinkusi sau simpatija tokį gražų vėjavaikį, kuris gal ir susuktų man galvą, o paskui... kažin kaip ten galėtų būti.

Bet gal aš tik taip viską įsivaizduoju, gal būčiau tokių pat pažiūrų į gyvenimą kaip ir dabar, gal būčiau rimta, gudresnė, geriau išauklėta, gal būčiau pabaigusi konservatoriją, t. y. būtų išsipildę net tai, apie ką svajoju būdama dar maža mergaitė? Kažin, kaip ten būtų buvę... bet gailėtis nereikia, nes tuo nieko negražinsi. Tiesą sakant, dabar jau ir nenorėčiau važiuoti į Rusiją, nors ten ir atsirastų tai, kas pražuvo. Kam man dabar tai reikalinga? Juk vis tiek negalėčiau palikti savo Peckeliūkščio, o jis tikrai nevažiuotų. Ar važiuotum, Peckeliuk? Gal važiuotų, bet tik pasižiūrėti, kaip atrodo Rusija, bet gyventi ten žinau, kad nesutiktų.

O, Petrapili! Ar tu dabar taip pat atrodai kaip ir prieš dešimtį metų? O gal ir nepanašus tapai į buvusį Petrapilį? Vis dėlto malonu prisiminti vaikystės metus, vietas, kur vaikščiojau savo mažutėmis kojytėmis, kokias daineles dainavau mokykloje, vardus savo draugių, klasės ponių („klasnyje damy“), kaip ten vadina. Net mokytojų kambarys, į kurį viršininkė šaukdavo išklausyti pamokslų, skaitomų už mūsų išdaigas, dabar atrodo toks malonus buvęs, kad neprieštarautum žmogus ir dabar ten patekti. Prisimenu tas savo klasės drauges, su kuriomis krėsdavau „šposus“. Tai buvo smarki „šaika“: Tonia Malevič, Vera Anisova, Valia Zaiцева, Liolia Maizel, Nina Pečionkina, Ania Anisimova, Liza Pečnikova, Vera Petrovą ir aš. Dar ir žydelkaitė Abramovič.

Aš turėjau daug padėjėjų išdaigoms krėsti. Ir kaip gerai viskas išeidavo! O kaip vieningai visos laikydavosi! O kiek pasakui juoko, kalbų ir temų naujoms išdaigoms! O senutė klasės ponia Olga Lvovna Karovodina - kiek ji vargšė prisikentėjo; o Lidija Pavlovna Timofejeva, rodos, jeigu jas pamatyčiau, tai pasmaugčiau iš džiaugsmo. Ak, tiesa, Lidija Pavlovna prie bolševikų išėjo iš proto... vargšė! Kiek ji iškentėjo. Na, gana to visko, ir taip dabar sapnuosiu per visą naktį. Labanakt!

1925 m. balandžio 27 d.

Na, ir kam gi aš parodžiau šitą dienoraštį Peckeliui? Juk dabar jis sužinojo viską, visas mano mintis. Tas jam visiškai nesveika ir nereikalinga žinoti. Daugiau tai jau nerodysiu, pasakysiu, kad neberašau, jeigu pasiklaus. Bet ne... nemeluosiu, aš negalėsiu jam sumeluoti, tą aš žinau. Ir ne tik jam, nes melavimas - ne mano profesija. Šiandien nesinori rašyti dienoraščio, gal rytoj parašysiu daugiau, jeigu bus ūpas.

1925 m. gegužės 15 d.

Grįžau iš bažnyčios - meldžiausi, kad Dievas globotų mano Domą. Man rūpi tie jo dokumentai ir bijau, kad jam neatsitiktų kas nors blogo ar nemalonaus.

Šiandien aš savimi stebiuosi: kodėl mano toks keistas ūpas? Nei blogas, nei ne visai geras, rodosi, kažkoks tuščias. Rytą atsikėliau neblogai nusiteikusi ir apsilvilkusi šviesiais rūbais išėjau su p. Leonavičiene žiūrėti parado. Nors ten stovėdama ir nuvargau, bet nenorėjau grįžti namo - mane traukė į kapines, norėjosi kartu su visais pagerbti karžygius, žuvusius už savo Tėvynę. Prisiminiau Aleksandrą, taip pat žuvusį dėl Tėvynės, ir man pasidarė taip keistai liūdna, kad net pavadinti šito savo jausmo nemoku. Ėjau namo nuliūdusi ir galvoju: čia kapinėse pagerbė žuvusius taip pat kaip ir Aleksan-

dras, papuošę paminklus ir kapus vainikais. O ten... Leipūnuose? Ten nėra nė kryžiaus ant kapo ir nežinia, ar dar žymus kapas. Ir aš negaliu, neturiu galimybės nuvažiuoti ten ir sutvarkyti jo kapelį.

Su tokiomis liūdnomis mintimis parėjau namo. Per valandą ūpas kiek pasitaisė ir sėdau rašyti Peckeliui gromatą, kurią parašiusi tuojau pat ir išsiunčiau. Nuėjau bažnyčion į gegužines pamaldas. Rodos, nesimeldžiau žodžiais, bet mintyse daug kalbėjau su Dievu. Mėgstu klausytis, kaip gieda gražūs gimnazisčių balseliai iškilingas giesmes. Jau pusė gegužės praėjo ir liko tik pusė gegužinių pamaldų, kurias aš labai mėgstu. Praėjo jau ir pavasaris su savo gėlėmis, jau baigia žydėti alyvos, greit kitos gėlės užims jų vietą, o aš taip myliu alyvas, jos taip daug man primena. Šįmet nenuskyniau nė vienos alyvų šakelės ir nenunešiau ant altoriaus, kaip tai padariau užpernai. Ak, jos jau baigia žydėti... Kadaisė aš žiemą prižadėjau Aleksandrui, kad pirmą gėlę, kurią aš nuskyniu pavasarį, padovanosiu jam. Jis daug man kalbėjo apie gėles, apie konvalijas ir alyvas, sakė, kad jis labai mėgsta šias pavasario gėles. Ketinome konvalijų eiti rinkti kartu, o alyvų aš norėjau jam nuskinti pati. Jis man tuomet pasakė gražią eilutę, bet jau užmiršau ją ir net neatsimenu, kaip ji prasideda. Neteko man padovanoti jam nė vienos gėlės... Todėl atėjus pavasariui nuskyniau kelias šakeles alyvų, nunešiau į bažnyčią ir padėjau ant altoriaus - tai buvo pirmosios gėlės, mano nuskintos tą pavasarį.

1925 m. gegužės 30 d.

Šiandien jis žadėjo būti pas mus. Vakar aš buvau nuėjusi į stotį jo pasitikti, bet grįžau namo nuliūdusi ir lyg pyktelėjusi. Juk aš jam parašiau, kad ateisiu šeštadienį jo pasitikti, o jis žaidžia mano nervais. Tai juk jau ir mano savimeilę žeidžia!

Kodėl jis man neparašė, kad neičiau jo pasitikti, nes jis tą dieną neatvažiuos? Taip, aš jau žadėjau jį sutikusi pasakyti jam keletą smailių žodelių, bet šiandien sužinojau, kad juos sakyti jam nėra už ką - jis neatvažiavo ne savo noru ir pranešti man apie tai negalėjo, nes ir pats iki paskutinės dienos apie tai nieko nežinojo. Šiandien po pusvalandžio jis būtinai turi būti, ir aš jo nekantriai laikiu. Turi būti, sakau, nes man tai jau pranešė. O jeigu jis vėl neatvažiavo? Peckeliuk, atvažiuok! Tavo Verutė nenusėdi iš nekantrumo.

1925 m. birželio 2 d.

Kaip tuščia ir liūdna! Jis jau išvažiavo. O taip mes mielai praleidome laiką per tas dvi su puse dienos. Tos pasakiškos, mielos, šiltos ir nekaltos dienos! Kokios jos geros! Tačiau praėjo taip greit, kaip sapnas, ir vėl dabar reikia gyventi toje sausoje be įvairovių tikrovėje. Taip, ne veltui šį gyvenimą vadina tikrove ir laimingas, brangias dienas - sapnu.

1925 m. birželio 6 d.

Nieko nėra namie, sėdžiu pati viena ir prisimenu tas valandėles, kai Domas buvo Ukmergėje. Kaip norėčiau - gal šiandien daugiau negu kitados, - kad jis būtų su manimi! Aš jaučiuosi tokia vieniša, tokia mažytė, tokia visų užmiršta, o norėčiau, kad mane prisimintų, būtų su manimi, klausytųsi mano kalbos ir glaustų prie savo krūtinės. Įdomu, kuo dabar užsiėmęs Domas, ar jis šiandien pagalvoja apie mane, ar prisiminė nors vieną kartą? Domai! Kukū... kur tu? Ak, žu žulike!

1925 m. birželio 14 d.

300 Gavau nuo jo šiandien laišką, tokį meilų, linksmą. Aš daug kartų perskaičiau jį ir vis dar norisi skaityti. Perskaitau vieną

sakinį ir susimąstau apie viską, apie praeitį... Štai prisiminiau tą laikotarpį, kai gyvenome Didžiadvaryje. Tuomet Domas su kuopa stovėjo Bijūnuose. Mes dažnai kalbėdavomės telefonu ir kai kada rašinėjome vienas kitam laiškus. Mylėjau jį tuomet ne daugiau, kaip gali mylėti sesutė savo brolių. Aš mačiau jo šiltą jausmą man ir sau aiškinausi tai kaip brolišką jausmą. Jis buvo mano pirmas draugas tuomet, bet tik draugas, brolis. Žinojau, kad jis prie manęs labai pripratęs, todėl laikiausi su juo kaip tik taip, kaip laikyčiausi su savo suaugusiu broliu. Ir nepadariau nė vieno žingsnio toliau. Tiek pasikalbėjimuose telefonu, tiek laiškuose buvau visada taktiška ir laikiausi labai oficialiai.

Vieną kartą su tėvu nuvažiavau į Bijūnus „apžiūrėti baro“. Peckeliukas buvo labai patenkintas ir apsidžiaugė mano atvažiavimu. Praleidome tąjį vakarą kartu, nors man buvo labai šalta, be to, dar man iš išvaizdos nelabai patiko Bijūnų panelės, tačiau argi galima spręsti apie žmogų iš jo išvaizdos, pirmą kartą jį pamačius? Kitą dieną praleidome irgi Bijūnuose, bet pavakaryje, nustojus lietui, nuvažiavome į Žeimius. Bet prieš tai nuėjome į Peckelio kambarį ir apie kažką užsikalbėjome. Kalba palietė mano paskutinįjį laišką, kurį jam parašiau, o jis taip sunkiai atsiduso ir man lyg iškalbėjo, kad aš jam rašau tokiu oficialiu tonu. Visi išėjo rengtis važiuoti, bet mano megztukas kabojo Domo kambaryje, ir mes pasilikome apsirengti. Jis tada pasakė: „Jūsų laiškas toks visai oficialus, nors aš dėl jo ir nemiegojau visą naktį, bet tai nieko.. Aš lyg pastebėjau jo akyse ašaras. Neparodžiau, kad jas matau, nes jam dar sunkiau būtų buvę, jeigu tai pastebėtų. Aišku, aš nepagalvojau, kad jis gali būti silpnų nervų vyras ir todėl susigraudino, bet aš supratau, jog jis labai kenčia. Ta kančia man tada neatrodė kilusi dėl didesnės negu broliškos meilės man ir dėl mano laiškų oficialumo. Tiesa, aš turėjau dingstį

manyti, kad jis mane išimylėjęs, betgi aš jį visuomet laikiau geru, meiliu, bet truputį keistu žmogumi. Man tada pasidarė jo gaila, ir aš kaip sesuo pabučiavau jį į kaktą, jis man į ranką, tuo viskas ir pasibaigė.

Nuvažiavome į Žeimius, pabuvę ten išjojome pajodinėti, o aš norėjau pabūti viena ir pagalvoti apie Domą. Man pasirodė, kad jis labai labai nelaimingas. Galų gale priėjau išvadą, kad jam turbūt labai nuobodu gyventi vienam. Užsiimti savo mintimis man visą laiką kliudė Česlovas, kuris visą laiką jojo greta ir kaip koks piktas pinigais vis kalbino ir kalbino mane. Nežinau kodėl, bet savo kalbose su Česlovu stengdavausi nugalėti jį žodžiais ir sumenkinti jį, o save iškelti kaip sąmojingą. Man buvo labai pikta, kad kartu nejojo Domas, o šitas kvaišys. Rodos, tą pastebėjo ir pats Česlovai, bet vis tiek kalbino mane, o aš vis tiek stengiausi jį nurungti! Man darėsi vis pikčiau ne tik ant Česlovo, bet kažkodėl ir ant Domo. Galų gale parjojome atgal į Žeimius. Aš buvau visai be ūpo ir tokia pikta, jog taip ir norėjosi kam nors ką nors nemalonaus pasakyti. Kaip tik prakalbėjo į mane Domas ir gavo labai šiurkštų atsakymą. Man lyg nuo to pasidarė lengviau, o po pusvalandžio ir visai ūpas pasitaisė. Tik parvažiavus namo, t. y. į Bijūnus, man jau buvo gaila, kad padariau Domui nemalonumą, todėl vėl supykau ant Česlovo ir prie tėvelio jam pasakiau kažką sąmojingo, bet ir šiurkštaus, nors ir mandagia forma. Česlovas atsakė, kad nors jam mano žodžiai ir ne visai patinka, bet jis pripažįsta, jog jie yra pakankamai sąmojingi. Mano tėvas nežinojo, koks čia reikalas, ir stebėjosi mano elgesiu. Peckeliūkštis jojo arkliu, nes bričkoje trūko vietos, ir nieko negirdėjo, o man buvo labai nesmagu dėl jam Žeimiuose padaryto nemalonumo.

Trečią dieną vėl lijo lietus, ir mes niekur nevažiavome. Rodos, kad buvo šeštadienis ir ar tik ne Domo varduvės. Pie-

tums atvažiovo Joniškiu (Jonavos?) klebonas ir kapitonas Bužinskas, o po pietų, jiems išvažiavus, buvome ir mes nuvažioję į Joniškius. Grįžę į Bijūnus bričkoje su priedu — „kapelmeisteriu“ Gaškiu, nesusipėjome nusivilkti ir paltų, kai atvažiovo daug svečių ir prasidėjo balius. Vyrai beveik visi pasigėrė, ilgai šokome ir tik vėlai naktį atsigulėme. Tuomet greit užmigau, vis mažiau apie Peckelio nelaimę, nes man vis atrodė, kad jis kodėl tai turi būti labai nelaimingas. Ir prisiminė man jo žodžiai, kuriuos jis pasakė sėdėdamas su manimi per šokius: „O, akutės tavo, ką jos su manimi padarė!“ Aš neteikiau tam jo pasakymui daug reikšmės, nes tai sakdamas jis buvo ne visai blaivus. Dar man prisiminė jo pabučiavimas į ranką, kai sėdėjome kartu prie stalo. Jis kažką labai švelniai pradėjo kalbėti man, bet ką - tikrai neatsimenu. Nežinau dėl ko, bet jam atsakiau: „Argi tu nežinai, kad myliu tave kaip tikrą savo broliuką... Aš maniau, kad tą jau žinai...“ „Sesute“, - pasakė jis taip švelniai švelniai ir pabučiavo mano ranką. Paskui paprašė, kad mes vienas kitam visada sakytume „tu“, ir tuo viskas pasibaigė.

Visa tai pakartojusi mintyse jau norėjau užmigti, kai nei iš šio, nei iš to mane išgąsdino p. Stepelienės riksmas; jai pasirodė, kad ant jos lovos užlipo žiurkė. Iššokusi iš lovos ji nubėgo į tą kambarį, kuriame jau buvo sugulę vyrai, išsikvietė savo vyrą ir pasiėmė iš jo milinę. Grįžusi į kambarį susisuko į tą milinę ir tik tada užmigo. Ar irgi užmigau ir miegojau iki pat ryto, kai mus visus pažadino Gaškiro grojimas smuiku. O paskui išvažiojome iš Bijūnų namo, šiltai atsiveikinę su šeiminiškais, kaip ir visada išvažiuoja svečiai, maloniai ir linksmi praleidę pas juos laiką.

Širdyje jokio gilesnio jausmo neišsivežiau, negu kad buvau atsivežusi į Bijūnus. Domas man buvo ir liko vien tik „broliukas Peckeliūkštis“, o dabar dar „tu“.

1925 m. rugpjūčio 23 d.

O, kaip jau seniai nieko nepasakojau savo dienoraščiui! Nors, tiesą sakant, dabar ir nesinori niekam nieko kalbėti, o tik laukti... Domo. Juk jis greitai atvažiuos, greitai, net greičiau, negu aš iki vakar vakaro maniau. Jis turbūt gerai žinojo ir pats, kad jo atostogų laikas baigiasi ne rugsėjo 8-tą, bet rugpjūčio 28-tą, o man tyčia taip pasakė, kad aš jo nelaukčiau taip anksti ir jis galėtų padaryti malonų netikėtumą. Toks vizitas iš tolimesnės kelionės turbūt jau bus paskutinis. Aš taip manau ir duok, Dieve, kad taip ir būtų. Kaip dėl to nesidžiaugti, kad mano Domas jau bus visada arti manęs ir kiekvieną dieną aš jį matysiu.

Dabar stengsiuosi užimti savo laiką koku nors darbu, visuomet būti judėjime, kad negalėčiau pastoviai mąstyti tik apie jį, nes tokiais atvejais man labai pamažu slenka laikas ir būna baisiai nuobodu. Vieną kartą net prisirinkau drąsos nueiti į koncertą, o vieną kartą ir į vakarėlį. Nors, tiesą pasakius, man ir taip tada nebuvo nuobodu, bet stengiausi būti dar linksmesnė. Kaip tik ir vieną, ir kitą kartą turėjau užtektinai garbintojų, bet jie visi kokie tai nei šis, nei tas. Kai kuriuos tik išdrįsau sulyginėti su Domu, bet kaipgi daug skirtumo pamačiau tarp jų, ir nė vieno dabar nematau geresnio, gražesnio ir protingesnio negu mano brangusis Peckeliukas. Vakar man teko šokti su leit. Lapinsku, kuris man tuoj pat priminė Domą: „Kurgi dabar yra Domutis?“ Aš jį paklausiau, ar leit. Jėčys yra toks mažas ir silpnas vaikutis, kad jam tiktų „Domučio“ vardas? Jis atsakė, kad Domą taip draugiškai vadina, o iš tikrųjų laiko jį dideliu džentelmenu. Neklausiau kodėl, bet man toks atsiliepimas apie Domą labai patiko, nors to ir neparodžiau leit. Lapinskui. Vakar visą vakarą man asistavo pulkininkas Dundulis, bet mano kalba daugiausia buvo atkreipta į...

P A V A R D Ž I Ū R O D Y K L Ė

Abramovič 297

Aldonytė Genutė 94, 103, 206

Aleksandras - žr. Urbelis

Aleksandras

Alvydas, Alvydukas -

žr. Semaška Alvydas

Amšiejus B. 44

Andriukaitytė 19

Anisimova Ania 297

Anisova Vera 297

Antanina 271, 272

Asadauskas Algirdas 44, 54, 59

Auštrevičius Albinas 35, 40, 45

Ažuolis - žr. Jėčys
Domininkas

Babrauskas Stepas 71, 73, 87,
116
Bagdavičius Sebastinas 35,
44, 93
Bajerčius Konstantinas 46
Baranauskas Vincas 35, 45,
50-52, 54, 99, 100, 110
Bartašiūnas Juozas 98-99,
110, 111, 113, 114, 116,
122
Barzdukas 19, 32, 33, 45
Basiuiai 33
Basiulis Bronius 6, 22
Basiulis Gediminas 12, 33
Bazevičius Balys 20, 25, 26,
32, 33, 95
Bėras 282
Berija Lavrentijus 195, 196
Birietaitė T. 52
Bogdanovas 202, 207, 209-
214
Borisevičius 243
Brazauskas 278
Budžius Br. 6, 41, 42, 93, 103,
122, 123, 134-137
Butavičiūtė Janina 62
Bužinskas 303

Chabakumovas Saša 184, 188,
189
Chiljko 160

Česlovas 302

Dambrauskai 270
Dambrauskaitė Elenutė -
žr. Semaškienė Elena
Dambrauskaitė (Jėčienė)
Verutė 8
Dambrauskaitė Vladzė 34
Dambrauskas Petras 8
Dambrauskas Pranas 8
Daugnora 256-257
Daukantas 52
Daunoras 32
Daunoras 78, 80
Derameris Česlovas 20, 35, 44,
45, 99
Domas - žr. Jėčys Domininkas
Dumbliauskai 45
Dumbliauskas Mečislovas 35,
44, 45, 67, 72
Dundulis 304
Džanašija 181, 182, 184-187,
199, 201, 215-217

- G**aidys 52
 Gančerauskas 271, 275
 Gaškiras 303
 Gelumbauskas Antanas 218—
 221, 224, 254
 Gerasimavičiai 34, 35
 Gintautas 32
 Glovackas L. 44-45
 Grigonis Antanas 255, 256
 Grišajėvas 202
 Grita 136, 143
 Gudaitis 128, 133
 Gulbinas M. 55-62, 71, 91,
 115, 118, 121-124, 252
- H**itleris Adolfas 17
- J**akimavičienė 248
 Jakimavičius Č. 248, 249
 Jėčys Domininkas-Ąžuolis 6, 8, KniS 241
 113, 125, 206, 260, 263,
 267, 269, 270, 289-294,
 296, 298, 300-304
 Jėčys Juozas 215
 Juodvarnis - žr. Kavaliauskas
 Vaclovas
 Juozaitis Vincas-Vyturys 124,
 126-128, 139
- Jurčiukonis V. 45
 Juščenka Spiridonas
 Spiridonovičius 23, 29
 Juščenko Liudmila 24, 25, 29
JUŠČENKO NADEŽDA
 Michailovna 24, 29
 Juščenkos 24, 25, 29, 106
- K**arovodina Olga Lvovna
 298
 Kavaliauskas Vaclovas-
 Juodvarnis 125, 139
 Kaverznevus 110, 115
 Kazakauskaitė 19
 Kazlauskai 44, 45
 Kazlauskas Vaclovas 44
 Kazlauskienė 50, 55, 61, 70
 Kibilda Kęstutis 151
 Kižiai 45
 Kižys Tadas 20, 35, 44-46
 Klimą 296
 Korotkis 176, 178, 179
 Kosolapovas 189-191
 Kostelnickis V. 97
 Kostelnickučiai 97, 99, 115
 Kožukauskaitė 19
 Krasnovas Piotras 202
 Krukonis V. 44
 Krūmas 125, 126

Krūminis 238
Kulikauskas Antanas 51
Kupčiūnai 28
Kupinai 23

Lakūnas - žr. Neifaltas
Jonas

Lapinskas 304
Laukaičiai 23
Leninas Vladimiras 165, 253
Leonavičienė 265, 298
Lidija 296, 267
Linās - žr. Mackevičius
Antanas
Liolė - žr. Semaškienė Elena
Lisovas 227, 229, 230
Liusytė - žr. Juščenko
Liudmila
Lučinskas 154, 157, 158, 160,
185
Lukaitis 6, 33
Lukaitis Vincas 33, 40

Macijauskas 52
Mackevičius Antanas-Linas
124, 127, 137
Maizel Liolia 297
Makauskas 52
Malevič Tonia 297
Mankauskas 243

Marksas Karlas 253
Matkevičius 177
Mereškevičius A. 45
Mikalauskas Kazys 92
Miliauskaitė Irutė 51, 60, 99
Mindaugas 77
Mulerskas Julius 20, 61
Mulerskas Liudas 61, 62

Napoleonas 18
Narijauskas 52
Narkevičius Boleslovas 12'M,
136, 139, 140
Nasieka 245
Natalija 268, 269, 271-276,
278, 282-285
Navickas R. 20
Navickas St. 19
Navickas T. 20
Neifaltas Jonas-Lakūnas 63
Neifaltienė Aldona-Pušelė 63

Orlovas 160, 185
Orvidas 19, 20, 23

PALAČIONIS V. 260
Paleckis Justas 48
Palšys 62
Pečionkina Nina 297

Pečnikova Liza 297	Semaška Jonas-Liepa 8, 18, 38,
Pempė Jonas 35, 50	41, 118, 120
Petraška Juozas-Patrijmpas 125	Semaškienė Elena (Liolė) 8, 18,
Petrauskas M.-Aras 125	33,41,44, 91,92, 117, 118,
Petrovą Vera 297	206, 272, 292
Pilsudskis Juzefas 65	Sliževičius Stasys 84, 86-90,
Plechavičius Povilas 39—41, 67	119-121, 236-239, 244
Pociūtė Gražina 93	Smetona Antanas 12
Purvis 45	Snarskienė 266
Pušelė - žr. Neifaltienė	Stačiūnas 247
ALDONA	Stalinas (Džiugašvili) Josifas
Puškorius Juozas-Girinis 124—	17, 186, 195, 196, 259, 260
125, 148	Stanevičius Leonas 92
	Stasys 226, 227
	Stasys 257, 259
	Stepelienė 303
Račytė Janina 34	Stučka Antanas 20, 35, 45, 93
Radvilavičius J. 44	
Ramanauskas Adolfas 45, 46,	
49, 51	
Reginutė 47	Šamšinas Ivanas 183
Remarkas E. M. 260	Šangelija 215-218
Remeika 68	Šešelgienė Kastutė 44, 47
Rentelytė L. 8	Šešelgis K. 44
Rimkevičius Vytautas 92	Šimkūnas Zigmās 227, 228, 236
Rukuiža A. 6	ŠINDELMEIZERJS 148
Ruzgys 145	Šocikas Algirdas 232
	Šuopys Jonas 163-165

Sabalaiuskas Stasys 20, 35
 Samochvalovas 229, 230
 Semaška Alvydas 33, 41, 44,
 92, 119, 120, 206

Talandis Algirdas 123, 136
 Teofilė 267, 273

Totorius S. 23, 32, 58

Timofejeva Lidija Pavlovna
298

Ugianskis 6, 10

Ugianskis Cezaris 10

Urbelis Aleksandras 262, 264-
287, 298, 299

Vaclovas 295

Valė 296

Vanda 296

Varanka 54

Varanka Zigmas 18, 19

Varlamovas 84

Vaškevičius K. 20

Večkys 241, 242

Večkytė Benedikta 241

Verutė 41,44

Vičas 19

Vilimas 23

Vitkauskas Kajetonas 20

Vitkauskas Vincas 22

Vyturys - žr. Juozaitis Vincas

Vlasovas A. 183, 202

Voščikas Algimantas 20, 35,
40

Zaiceva Valia 297

Zaleskaitė 117

Žamba A. 20

Žievys Kajetonas 52

Žilinskai 105

Žilinskienė Bronė 41,44

Žmuidzinavičius Vytautas 20,
35,45

Žvinakis Juozas 51

Žvinakytė 49, 51, 56, 59, 60

T U R I N Y S

PROLOGAS.....	5
PASAULYJE NERAMU. 1938 METAI.....	10
LIETUVOJE IRGI NERAMU. 1939 METAI.....	15
OKUPACIJA! 1940 METAI.....	21
KARAS! 1941 METAI.....	27
RUDOJI OKUPACIJA. 1942- 1943 METAI.....	34
TREČIOJI OKUPACIJA. 1944 METAI.....	39
PAŽINTIS SU NKVD. 1945 METAI.....	48
XX AMŽIAUS VERGAI. 1946 METAI.....	76
AUKA LAISVEI. 1947 METAI.....	94
PER KALĖJIMUS Į TAIGA- 1948 METAI.....	138
ATSKIRTI NUO PASAULIO. 1949-1950 METAI.....	163
KRITINIS TAŠKAS. 1951 - 1952 METAI.....	176
PADANGĖ ŠVIESĖJA. 1953- 1955 METAI.....	194
EPILOGAS.....	240
KAI MANĖS DAR NEBUVO.....	262
PAVARDŽIŲ RODYKLĖ.....	305

Jėčys, Algirdas

-12 Sutryptos viltys: Dainavos apygardos partizanų vado Domininko

Jėčio-Ąžuolio sūnaus prisiminimai / Algirdas Jėčys. - Vilnius:

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2000. -

312 p., [16] iliustr. lap. - (Genocidas ir rezistencija)

Pavardžių r-kle: p. 305-310

ISBN 9986-757-36-3

Prisiminimų autorius pasakoja apie savo tėvo Domininko Jėčio, nepriklausomos Lietuvos karininko, vėliau - Dainavos apygardos partizanų vado gyvenimą ir žūtį, prisimena savo „golgotas“ po sovietinius kalėjimus ir Sibiro lagerius. Skelbiamas A. Jėčio motinos jaunystės metų dienoraštis.

UDK 947.45.083+ [355.42+321.6](474.5K093)

Algirdas Jėčys

Sutryptos viltys

Dainavos apygardos partizanų vado

Domininko Jėčio-Ąžuolio sūnaus prisiminimai

Redaktorė *Rima Dulkanienė*

Viršelio dailininkas *Romas Dubonis*

Maketuotojas *Mykolas Žvilius*

Tekstą rinko *Rūta Rutkauskaitė*

SL 2015. 2000 06 28. 10,25 sp. 1. Užs. Nr. 714

Išleido Lietuvos gyventojų genocido ir

rezistencijos tyrimo centras, Didžioji g. 17/1, LT-2001 Vilnius

Spausdino „Spindulio“ spaustuvė,

Gedimino g. 10, LT-3000 Kaunas

Kaina sutartinė